Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi • Nisan 2008 • 6 YTL (KDV Dahil)

50

AYDINLANMA NEDİR?

Aydınlanma filozoflarından seçme metinler

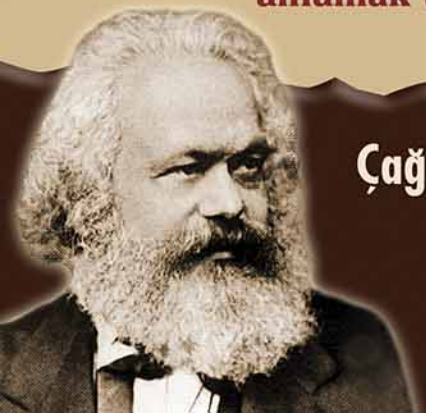
Locke, Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Diderot, Kant...

Kıbrıs satış fiyatı 7 YTL

ISSN 1304-675614-0

9 771304 675614

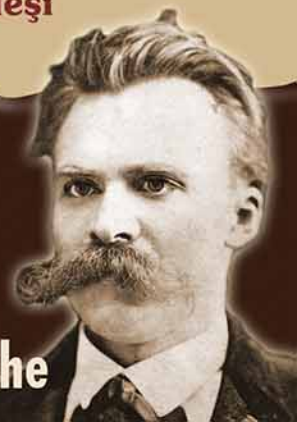
İslam kültürü doğum kontrolüne engel mi? / Matematikte inanmak ve anlamak üzerine / Ünlü evrim bilimci Jerry Coyne ile söyleşi

Çağına öfkeli, çözümleri zıt iki düşünür

Marx ve Nietzsche

Postmodernizmin fikir babası: Nietzsche

Bilim ve Gelecek
SAYI: 50 / NİSAN 2008

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Nalân Mahsereci

İDARİ İŞLER
Volkan Tozan

GRAFİK-TASARIM
Baha Okar

ADRES
Sakızağacı Cad. Nane Sok. 15/4 Beyoğlu
TEL: (0212) 244 97 95

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr

Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir

ANKARA TEMSİLCİSİ
Musa Toprak
E-posta: musatoprak@yahoo.com

ANKARA BÜRO
Tel : (0312) 417 52 88
Adres : Karanfil Sok. 17/11 Kızılay

İZMİR TEMSİLCİSİ
Levent Gedizlioğlu
Tel: (0232) 463 98 57

SAMSUN TEMSİLCİSİ
Hasan Aydın
Tel: (0505) 310 47 60
E-posta: hasanaydn@hotmail.com

BARTIN TEMSİLCİSİ
Barbaros Yaman
Tel: (0506) 601 64 50
E-posta: yamanbar2000@yahoo.com

BURSA TEMSİLCİSİ
Ayten Zipak Erçel
Tel: (0537) 793 74 82
E-posta: aytenzipak@yahoo.com

AVRUPA TEMSİLCİSİ
Kağan Güner
Tel: 44 2077040965
E-posta: guner16@mynet.com

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 60 YTL / 6 aylık: 30 YTL
(Abonelikle ilgili bilgi almak için,
0212.244 97 95 no'lu telefonu arayınız)

YURTDIŞI ABONE KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 50 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 100 Dolar

7 RENK BASIM YAYIN FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ ve SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Volkan Tozan

BASILDIĞI YER
Ege Basım Matbaacılık
Esatpaşa Cad. Ziyapaşa Sok. No: 8, Çamlıca
Üsküdar / İstanbul Tel: (0216) 472 84 01

DAĞITIM ŞİRKETİ
Merkez Dağıtım
ISSN: 1304-6756

YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli

Bilim ve Gelecek Nisan etkinlikleri

Bilim ve Gelecek Topluluğu olarak, 5. yaşımıza girişimizi ve 50. sayımızı kutlamak amacıyla İstanbul'da bir yemekli toplantı düzenliyoruz. 10 Nisan Perşembe akşamı İTÜ Maçka Kampüsü Sosyal Tesisleri'ndeki Arı Kovanı Restoranı'nda düzenlenecek yemekli-içkili gecede yazarlarımız, okurlarımız ve dostlarımızla bir araya geleceğiz. Kısa konuşmalar ve küçük sanatsal etkinlikler eşliğinde, sıcak bir ortamda sohbet edeceğiz.

İstanbul ve çevre illerdeki okurlarımızı, dostlarımızı yemekli toplantımıza bekliyoruz. Gelmek isteyenler dergi merkezini arayarak davetiyelerini alıp yerlerini ayırtabilirler.

***

*19-27 Nisan 2008 tarihleri arasında dergi ve kitaplarımızla **13. İzmir Kitap Fuarı**'nda olacağız. Fuar bünyesinde, **Prof. Dr. Rennan Pekünlü** ve **Doç. Dr. Ergi Deniz Özsoy**'un katılımıyla, "Evrim Kuramı ve Aydınlanma" konulu bir de panel düzenliyoruz. Panel tarihini, TÜYAP yönetimi tarafından kesinleştirildiğinde, internet grubumuzdan ilan edeceğiz. İlgili okurlarımız, TÜYAP'ın çeşitli basın-yayın organlarında ilan edeceği etkinlik programından da panelimizin tarihini öğrenebilir. İzmirli okurlarımızı, Salon 1-A'daki standımıza ve etkinliğimize bekliyoruz.*

***

***Bilim ve Gelecek Kitaplığı** yeni çıkaracağı kitaplar ile yayın hayatına devam ediyor. Değerli araştırmacı **Hasan Aydın**'ın "Postmodern Çağda İslam ve Bilim" adlı kitabı tam da günümüzün tartışma konularını ele alıyor. **Fatih Yaşlı**'nın -kısa özetini bu sayımızda okuyabileceğiniz- "Hayatın Olumlanması Olarak Felsefe: Nietzsche ve Marx" adlı çalışması da Bilim ve Gelecek Kitaplığı bünyesinde yayımlanıyor. Ayrıca Harun Yahya'nın Evrim Kuramı'na ilişkin iddialarına bilimin yanıtını içeren kitabımız da en kısa sürede okurlarına ulaşacak.*

***

*Bu sayımızda iki önemli ve kapsamlı dosya yayımlıyoruz. İlkinin konusu "Aydınlanma". **Afşar Timuçin** ve **Ali Timuçin**'in dergimiz için hazırladıkları dosya, iki değerli yazarımızın Aydınlanma hareketini çeşitli boyutlarıyla irdeledikleri makaleleri ile önde gelen Aydınlanma düşünürlerinin eserlerinden seçtikleri metinlerden oluşuyor. Aynı zamanda günümüz Türkiye'sinin sıcak bir tartışma konusu da olan Aydınlanma kavramını, bütün yönleriyle, önde gelen iki uzmanın makaleleri ve özgün çevirileriyle okuyacaksınız. Dergimiz için yaptıkları bu titiz ve kapsamlı çalışmalarından dolayı kendilerine teşekkür ediyoruz.*

*Diğer dosyamızın konusu "Nietzsche ve Marx". Ankara Üniversitesi öğretim görevlisi **Fatih Yaşlı**, çağına öfkeli ama çözümleri birbirine zıt bu iki filozofu düşüncelerini karşılaştırarak inceliyor. Dosyanın diğer unsuru, Darmstadt Üniversitesi öğretim görevlisi **Yener Orkunoğlu**'nun "Postmodernizmin fikir babası: Nietzsche" başlıklı çalışması. Orkunoğlu bu makalesinde, Nietzsche'nin günümüz postmodern filozoflarına esin veren düşüncelerini irdeliyor. İki kapsamlı makalenin de ilgiyle okunacağını umuyoruz.*

*Bu arada "Satranç" sayfamızın **İzlem Gözükeleş** arkadaşımızın editörlüğünde yeniden yayımlanmaya başladığını da ekleyelim.*

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

■■ PARANTEZ

Ender Helvacıoğlu
Burjuva Aydınlanmasının serüveni ve
Emekçi Aydınlanması 4

■■ KAPAK DOSYASI

Afşar Timuçin
Aydınlanma nedir? 9

Ali Timuçin
Aydınlanmanın kaynakları ve özü 13

Aydınlanma filozoflarından seçme metinler 16

Prof. Dr. Jerry Coyne ile söyleşi / İsmail K. Sağlam
Ünlü evrim bilimci Jerry Coyne Türkiye'deydi 30

Fatih Yaşlı
Çağına öfkeli -ama çözümleri zıt- iki adam:
Nietzsche ve Marx 34

Yener Orkunoğlu
Postmodernizmin fikir babası: Nietzsche 48

Dr. Deniz Akgün
İslam kültürü doğum kontrolüne engel olur mu? 58

■■ DİYALEKTİK YAZILAR / Hasan Birson

Doğrular damıtılmış yanlışlardır 64

Doç. Dr. İsmihan Yusubov
Matematikte inanmak ve anlamak üzerine 66

Aslı Kayabal
Leonardo'nun satranç taşı desenleri
Da Vinci'nin satrancı 74

■■ BİLİM GÜNDEMİ / Uğur Aksu - Gökhan Atila 76

Palau fosilleri ile Hobbit tartışması yeniden alevlendi / Kurtçuk, maya ve insanda ortak yaşlanma genleri / Hayat Ansiklopedisi'ne ilk bakış / Ses tanıma insana özgü mü? / Kuş gribi tehlikesi geçti mi? / 2500 yıllık Kastabala antik kenti, çimento fabrikasına kurban edilecek mi?

■■ YAYIN DÜNYASI / Volkan Tozan - Güner Or 80

■■ MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Nesin 83

■■ SATRANÇ / İzlem Gözükeleş 86

■■ BRİÇ / Lütfi Erdoğan 88

■■ FORUM 89

■■ BULMACA / Hikmet Uğurlu 96

KAPAK DOSYASI

9

Afşar Timuçin ve Ali Timuçin hazırladı

Aydınlanma nedir? Aydınlanmanın kaynakları ve özü

18. yüzyıl, felsefenin ilk olarak siyasallaştığı yüzyıldır. Her şeyden önce yürürlükteki siyasal ve dinsel yetkelerin tartışılması gerekiyordu. Aydınlanma böylece bir eylem felsefesi oldu. Felsefe hiçbir dönemde bu kadar somutlaşmamış, bu kadar kavgacı olmamış, insanlığı bu kadar geniş biçimde kucaklamaya çalışmamıştı. Aydınlanma, Sanayi Devrimi'ne açılan bilimsel ve teknolojik atılımların, sermayeciliğin gelişimini sağlayan atılımların getirdiği olumlu ve olumsuz değerlerle ilgili genel bir eleştiriydi...

Aydınlanma filozoflarından seçme metinler
Aydınlanma hareketinin simge isimleri olan büyük düşünürler John Locke, Montesquieu, Voltaire, Jean-Jacques Rousseau, Denis Diderot, Immanuel Kant'ın eserlerinden seçme metinler...

PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu

Burjuva Aydınlanmasının serüveni ve Emekçi Aydınlanması

4

Burjuva Uygarlığının şafağında modernizm, Bilimsel Devrim ve Aydınlanma, insanlığa büyük kurtuluş umutları, büyük çözümler ve yepyeni bir toplum ve evren modeli sundu. Günümüz burjuvazisi ise, gençlik dönemindeki bütün bu niteliklerini küpeşteden attı. Burjuva Aydınlanması, emek-sermaye çelişkisinin sermayenin önderliğinde çözüleceği ilkesine dayanmıştı. Barutu çabuk tükendi. Emekçi Aydınlanması, emek-sermaye çelişkisinin emek lehine çözülerek ortadan kaldırılması zemininde oluşabilir...

Fatih Yaşlı yazdı

Çağına öfkeli, çözümleri zıt iki düşünür:

Marx ve Nietzsche

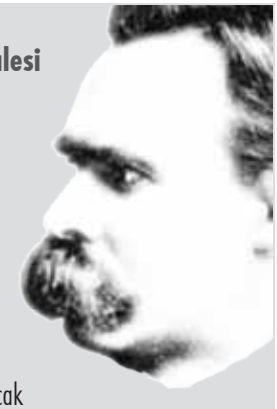
Nietzsche'nin de, Marx'ın da emin olduğu bir şey vardı: Yaşanılabilir ve sevinçli bir hayat, insanoğlu için imkânsız hale gelmişti. Nietzsche, saldırısını varolan ahlak anlayışı ile ondan kaynaklanan bütün ilişki biçimlerine yöneltti. Marx'ın saldırısı ise, kapitalist üretim ilişkileri ile bundan kaynaklanan tüm tahakküm biçimlerine yönelmişti ve ancak özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla özgür ve yaşanmaya değer bir hayatın kurulabileceğini düşünüyordu.

34

Yener Orkunoğlu'nun makalesi

Postmodernizmin fikir babası:

Nietzsche

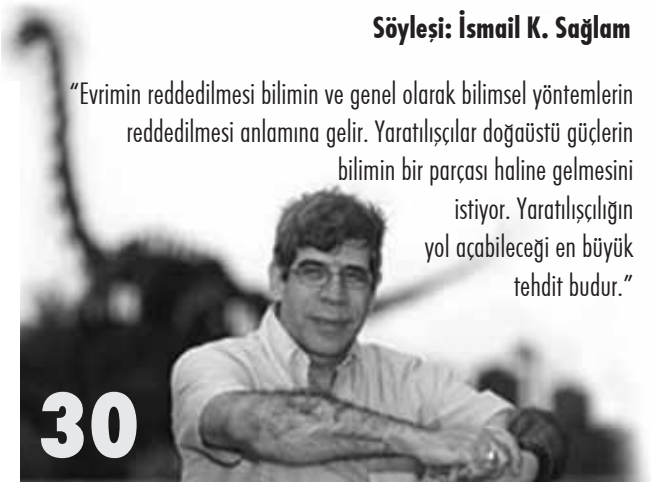
Macar filozofu Georg Lukacs, "Nietzsche pratikte hem efendilere hem de kölelere hizmet edecek, ancak yalnızca efendilere yararlı olacak düşünceler ileri sürmektedir" diyor. Nietzsche, kapitalizmin tekelciliğe geçtiği dönemde yaşadı ve sonuçta tekelci burjuvazinin çıkarlarını yansıttı. Postmodern düşünürlerin bugün Nietzsche'yi yeniden güncelleştirme girişimlerini bu çerçevede anlamak gerekir.

48

Ünlü evrim bilimci Jerry Coyne ile söyleşi

'Doğayı anlamaya çalışalım'

Söyleşi: İsmail K. Sağlam

"Evrimin reddedilmesi bilimin ve genel olarak bilimsel yöntemlerin reddedilmesi anlamına gelir. Yaratılışçılar doğaüstü güçlerin bilimin bir parçası haline gelmesini istiyor. Yaratılışçılığın yol açabileceği en büyük tehdit budur."

30

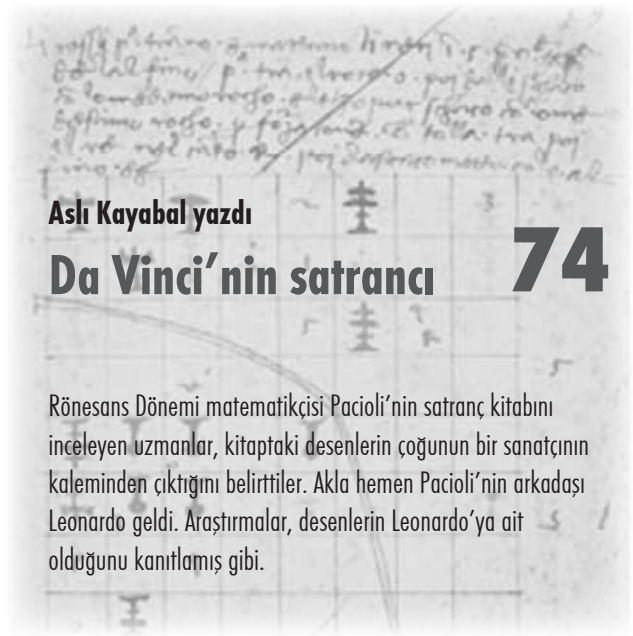
Dr. Deniz Akgün yazdı

58

İslam kültürü doğum kontrolüne engel olur mu?

Recep Tayyip Erdoğan'ın, 8 Mart'da kadınlara mesajı, "En az üç çocuk doğurun" oldu. Pek çok konuda olduğu gibi, aile planlamasında da İslam dininin liberal yönelimli yorumlarının, neoliberal sömürgeleştirme süreci uygulamalarıyla örtüştüğü şaşırtıcı bir şekilde görülüyor.

Aslı Kayabal yazdı

Da Vinci'nin satrancı

74

Rönesans Dönemi matematikçisi Pacioli'nin satranç kitabını inceleyen uzmanlar, kitaptaki desenlerin çoğunun bir sanatçının kaleminden çıktığını belirttiler. Akla hemen Pacioli'nin arkadaşı Leonardo geldi. Araştırmalar, desenlerin Leonardo'ya ait olduğunu kanıtlamış gibi.

Doç. Dr. İsmihan Yusubov'un makalesi

Matematikte inanmak ve anlamak üzerine

Herhangi bir şey anlatılırken, kafada var olan bir modelden yola çıkılır. Anlamak isteyen kişi de o modelin benzerini inşa etmekle uğraşır ve eğer inşa edebildiyse, anlamış demektir. Bu yazıda amaç, anlamak için gerekli matematik yapıları gözler önüne sermek.

66

Burjuva Aydınlanmasının serüveni ve Emekçi Aydınlanması

Burjuva Uygarlığının şafağında modernizm, Bilimsel Devrim ve Aydınlanma, insanlığa büyük kurtuluş umutları, büyük çözümler ve yepyeni bir toplum ve evren modeli sundu. Günümüz burjuvazisi ise, gençlik dönemindeki bütün bu niteliklerini küpeşteden attı. Büyük çözümler, kurtuluş ideolojileri, ilerleme, gelişme, üretim, doğanın kavranabileceği anlayışı, bütün bu kavramlar günümüzün post-modernist burjuvazisinin hedef tahtasında. Burjuvazi insanlığa ancak teknolojik bir "yeni ortaçağ" vaat edebiliyor. Aydınlanmanın ve sosyalizmin "öldürüldüğü" bir toplum, işte böyle bir toplumdur. Bu bir uygarlık krizi durumudur. İnsanlığın yepyeni bir uygarlık anlayışına, yeni bir Aydınlanma atağına, yeni bir gelecek projesine ihtiyacı var. Burjuva Aydınlanması, emek-sermaye çelişkisinin sermayenin önderliğinde çözüleceği ilkesine dayanmıştı. Barutu çabuk tükendi. Emekçi Aydınlanması, emek-sermaye çelişkisinin emek lehine çözülerek ortadan kaldırılması zemininde oluşabilir.

Ender Helvacıoğlu

Böyle bir başlık altında yazılacak yazı sayfalar dolusu olabilir. Bu denli boyutlu bir konunun birkaç dergi sayfasıyla hakkını vermeye olanak yok. Bu nedenle formülasyonlar biçiminde ilerleyeceğiz ve bir perspektif sunmaya çalışacağız.

Marx ve Aydınlanma

1) Kapitalist Batı Uygarlığı'nın temelinde yatan modernizm, Bilimsel Devrim ve Aydınlanmanın çıkış noktası şudur: Doğadaki süreçler, herhangi bir doğaüstü ve fizikötesi gücün tasarrufları sonucunda oluşmamıştır, doğa yasalarına tabidir ve insanoğlu aklıyla bu yasaları kavrayabilir. Kısacası Aydınlanma, insanın kendi kaderini kendi ellerine alma mücadelesindeki en önemli kilometre taşlarından ve bilimsel düşüncenin binlerce yıllık dinsel düşünceye karşı en büyük zaferlerinden biridir.

Marx'ın Aydınlanmaya yönelik tavrı, reddetmek değil, eleştirerek aşmaktı. Marx, Bilimsel Devrim ve Aydınlanmaya sahip çıktı, kendi kuramının kaynağı olarak gördü ve miras kabul etti. Öte yandan Marx, mevcut Aydınlanma hareketinin burjuva karakterini ve sınırlılıklarını da tespit etti, bu hareketin keskin bir eleştirmeni oldu ve aşmaya çalıştı.

Marx, burjuva Aydınlanmasını geçmişin (feodal/haraçlı ideolojinin) perspektifinden eleştirmedi; bu hareketi, sınıfsal karakterinden kaynaklanan sınırlılıklarından dolayı geçmişi köktenci bir biçimde aşamadığı noktasında eleştirdi ve Aydınlanmayı derinleştirmenin yollarını aradı. Bu bakış açısıyla Marx, geleceğe uzanabilecek bir hat çizebildi.

Burjuvazinin sisteminde "aklın egemenliği"

2) Batılı toplumlar, burjuvazileri önderliğinde "aydınlandılar". Feodal düzeni, aristokrasiyi, dinsel düşünceyi, "Tanrı egemenliği"ni, kendi ortaçağlarını burjuvazileri önderliğindeki devrimlerle yıktılar ve aştılar. 500 yıllık bu pratik, insanlığın düşünsel hazinesine büyük bir katkı yaptı ve gözbebeği gibi korunması gereken bir miras bıraktı. Bu madalyonun bir yüzüdür.

Madalyonun diğer yüzünde ise, "burjuva önderliği"nin getirdiği sınırlılıklar bulunur. Burjuvazinin temsil ettiği sistem (kapitalizm) başından itibaren; 1) Sermayenin emek üzerindeki egemenliğine ve sömürüsüne, 2) Kapitalist-emperyalist ezen ülkelerin, dünyanın dörtte üçünü kapsayan ezilen ülkeler üzerindeki yıkım ve talanına, tahakkümüne, sömürüsüne dayanır. Dolayısıyla burjuva aydınlanması, burjuva laikliği, burjuva insan hakları ve özgürlüğü, toplumun egemen, yönetici, elit kesimleriyle sınırlıdır. Emekçi sınıflara ve ezilen halklara gelindiğinde ise, burjuva aydınlanması, gericiliğe, ortaçağ karanlığına, dinciliğe, despotizme, yıkıma, talana, köleliğe ve sömürüye dönüşür. Emekçiler ve

ezilen halklar, burjuvazinin istediği ve sınırladığı kadar "aydınlanabilirler", ötesi yasaktır.

Burjuvazinin ideologları, burjuva aydınlanmasının bu güdüklüğünü perdelemeye çalışır. Onlara göre, aydınlanma aklın egemenliği demektir ama, bu "aklı" burjuvazi ve onun devleti temsil etmektedir. Böylece "aklın egemenliği", burjuva sınıfının ve onun devletinin egemenliğine dönüştürülür. Emekçiler ve ezilen halklar kendilerine dayatılan bu akıl kadar "akıllı" olabilir. Emeklerini kime satacaklarına (yani kim tarafından sömürüleceklerine) karar verebilecek kadar "özgür" olabilirler. Mülkiyetleri ne kadarsa o kadar "hak sahibi"dirler. Kısacası, paran kadar aydınlanırsın, özgürleşirsin ve hak sahibi olursun. Burjuvazinin sistemi böyle işler.

Laplace'ın denkleminden Napolyon'un denklemine

3) Burjuva Aydınlanmasının bu ikili karakteri ve sınırlılığı süreç içinde belirginleşmiştir. Burjuvazi, halk kesimlerini de peşine takıp aristokrasiye karşı savaşırken radikaldi, ilericiydi ve devrimciydi. Toplumun gelişmesinin önünde engel olan çürümüş bir sistem yıkılıyordu ve devrimin bilimi ve felsefesi yapılmaktaydı. Aydınlanma hareketinin en radikal düşünürlerinin Fransız Devrimi süreci içinde ortaya çıkması tesadüf değildir. Ne zaman ki burjuvazi aristokrasiyle olan hesabını kesip kendi düzenini sağlamlaştırdı, feodal ideolojiye karşı düşünsel alanda verdiği mücadelenin de dozu düştü.

18. yüzyılın ikinci yarısı boyunca 1789 Fransız Devrimi'ni düşünsel alanda hazırlayan filozofların (Montesquieu, Rousseau, Voltaire, Diderot, Helvetius, d'Alembert, d'Holbach, Concordet vb.) feodal (dinsel) ideolojiye getirdikleri eleştirilerdeki radikalliğe, daha sonraki dönemlerin burjuva düşünürlerinde rastlanmaz. Doğaldır, çünkü 18. yüzyıl Fransız filozofları devrimin teorisini yapıyorlardı, daha sonrakiler ise düzenin…

Bu noktada, devrimden 15 yıl sonra iktidara gelerek kendisini imparator ilan eden Napolyon Bonapart ile düşünür-matematikçi Laplace arasında geçtiği söylenen diyalog ilginçtir. Laplace, denkleminde Tanrının yerini soran Napolyon'a, "İhtiyaç duymadım" diye yanıt verir. Devrimci geleneği sürdüren Laplace'ın ihtiyacı yoktu belki ama, Avrupa'yı fethetme sevdasındaki Napolyon'a askerlerini motive etmek için (egemen sınıfların binlerce yıldır yaptığı gibi) Tanrı gerekiyordu. Laplace'ın denklemi ile Napolyon'un denklemi arasındaki fark, burjuva Aydınlanmasının da serüvenini yansıtır.

Fransız Devrimi ile ondan 60 yıl sonra gerçekleşen 1848 Alman burjuva demokratik devriminin nitelikleri arasındaki farklar da burjuvazinin gericileşme sürecine güzel bir örnektir. Fransız Devrimi'nin köktenciliğine ve halkçılığına karşın, Alman Devrimi, aristokrasiyle bir tür uzlaşma yaparak, yukardan aşağıya bir dönüşüm çizgisi izledi (Prusya tipi devrim). Tabii buradaki esas etken, bağımsız talepleri doğrultusunda harekete geçen ve devrime damgasını vurmaya çalışan proletaryanın varlığıydı. Bütün emekçi kesimleri peşine takan Fransız burjuvazisi Fransız aristokrasisine karşı alabildiğine radikal vuruşlar yapabildi ve bu durum devrimin felsefesine de yansıdı. Devriminde geciken Alman burjuvazisi ise, artık bağımsız bir sınıf olma yolunda ilerleyen proletaryanın tehdidi altındaydı. Toplumun radikal bir biçimde aydınlanması ve devrimin aşağılara yayılması, Alman aristokrasisi ile birlikte Alman burjuvazisini de süpürebilirdi. Konunun uzmanları bu durumun Alman aydınlanmacılarının (Kant, Hegel vb.) düşüncelerine de yansıdığını belirtirler. Alman düşünürleri, Fransız meslektaşları kadar radikalleşme lüksüne sahip olamamışlar, düzen ve devlet vurgusunu öne almışlardır. Kaldı ki, 19. yüzyılın ikinci yarısına doğru Fransız burjuvazisinin pratiğinde ve ideologlarının düşüncelerinde -bırakın Voltaire-Rousseau-Robespierre radikalliğini- Napolyon radikalliğinin bile yerinde yeller esmektedir. Pek milliyetçi Fransız burjuvazisi, 1871 Paris Komünü sırasında, baş düşmanı Alman burjuvazisiyle anlaşıp kendi halkını kılıçtan geçirdi.

Burjuva aydınlanması mı? Burjuva özgürlükçülüğü mü? Hatta burjuva demokratik ulusçuluğu mu? Proletarya ve emekçi sınıflar sahneye çıkana kadar!

Laiklik kavramına getirilen tanımlardaki dönüşüm de bu sürece güzel bir örnek teşkil eder. Devrimci burjuvazinin laiklik tanımı "din ile dünya işlerinin birbirinden ayrılması"dır. Din, bu dünyadan kovulmuş, öte dünyaya sürülmüştür. Düzenci burjuvazi ise laiklik tanımını el çabukluğuyla "din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması" biçimine sokar. Din, bu dünyaya tekrar davet edilmiştir; devlet laik kalmalıdır ama halka din lazımdır. Günümüzde bu tanım bile reddedilmiş, laiklik kavramı -çıkış ilkelerinin tam zıddı biçiminde- "dinlere eşit uzaklık, din ve vicdan özgürlüğü" olarak tanımlanmaya başlanmıştır ve bu da burjuvazinin ulaştığı noktayı gösterir..

Aydınlanma ile halk arasına giren burjuva kaması

4) Görüldüğü gibi, Bilimsel Devrim ve Aydınlanma ile emekçi halk arasına burjuvazinin kaması girmiştir. İnsanlığın kendi kaderini kendi ellerine alma mücadelesi, gericileşen burjuvazi tarafından yarıda kesildi, güdükleştirildi. Bu noktayı kavramak önemli. Çünkü günümüzde, Bilimsel Devrim ve Aydınlanma ile kapitalizmi özdeş görme hatasına düşülüyor. Kapitalizme hak etmediği bir paye verilmiş oluyor. Kapitalizmi/emperyalizmi eleştirme ve aşma adına, Bilimsel Devrim ve Aydınlanma da küpeşteden atılıyor. Oysa bu bir tuzak. Bugün Bilimsel Devrimi ve Aydınlanmayı küpeşteden atan ve unutturmaya çalışan bizzat küresel burjuvazinin kendisidir. İzlenmesi gereken çizgi, Aydınlanma hareketinin mirasına sahip çıkmak, burjuva aydınlanmasının sınırlılıklarını ortaya çıkarmak ve giderek bir Emekçi Aydınlanması (Ezilen Dünya Aydınlanması) perspektifi geliştirmektir.

Bilimsel Devrim ve Aydınlanmanın evrensel yönü kavranmadığı zaman, ya burjuva aydınlanmasının sınırları içinde kalınıyor ya da kapitalizmle birlikte Aydınlanma da reddediliyor ve dinsel düşüncenin etkilerine kapı aralanıyor.

5) Bugün, kendi ortaçağlarının yüklerinden kurtulmaya, bilimsel düşüncenin hâkim kılınmasına, Aydınlanmaya ve kendi kaderini kendi ellerine alma perspektifine esas ihtiyacı olan toplumlar, Türkiye'nin de içinde bulunduğu ezilen dünya toplumlarıdır. Gelişmiş kapitalist toplumlar, kendi aydınlanmalarını burjuvazileri önderliğinde yaşadılar, insanlığın düşünsel hazinesine yapabilecekleri katkıları yaptılar, bu koşullarda gelebilecekleri noktaya geldiler. Artık ne aydınlanma ne de aydınlatma potansiyeli taşıyorlar. Aydınlanma bayrağı, ona esas ihtiyacı olan bölgede yükselmeyi bekliyor, yani ezilen dünyada.

Peki, ezilen dünya Aydınlanması Batılı toplumların izlediği yolu mu izleyecektir? İzleyebilir mi? Ezilen dünyada, Aydınlanma bayrağını yükseltme potansiyeli taşıyan devrimci bir burjuvazi var mıdır? Veya küresel burjuvazi, bu görevi onlar adına gerçekleştirebilir mi?

Türkiye deneyi neyi gösteriyor?

6) Türkiye, bu soruların gerçekçi yanıtlarını bulabilmek için, belki de en verimli laboratuvar. Çünkü Türkiye, yakın geçmişinde kendi burjuvazisi önderliğinde bir aydınlanma deneyi yaşadı. Ne kadar başarılı olduğu somut olarak incelenebilir. Öte yandan Türkiye, bugün küresel burjuvazinin en fazla yüklendiği, en fazla etki altına aldığı ve roller atfettiği coğrafyalardan biri. Bu nedenle günümüz Türkiye'si, küresel burjuvazinin aydınlatma potansiyelinin olup olmadığının anlaşılması için de önde gelen bir laboratuvar.

Türkiye'nin aydınlanma tarihi başlı başına incelenmesi gereken bir konu; burada sadece sonuçlar üzerinde tartışacağız.

Türkiye Cumhuriyeti, emperyalist işgale karşı bir Kurtuluş Savaşı ve dinsel temelli bir imparatorluğu yıkan Cumhuriyet Devrimleri'yle kuruldu. Kemalist Devrimi, Sovyet Devrimi'nin rüzgârından da etkilenen ama esas olarak Fransız Devrimi yolunu benimseyen bir hareket olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Bu nitelikleriyle -farklı dinamikleri bulunan Ekim Devrimi bir kenara bırakılırsa- ezilen coğrafyada oluşan ilk ciddi Aydınlanma atılımıydı.

Genç Cumhuriyet, kısa bir süre sonra kapitalist yola girdi. Bu noktadan itibaren Türkiye Cumhuriyeti tarihi, ortaçağ karanlığına karşı mücadeleden ve Aydınlanmadan yan çiziş tarihi olarak okunabilir. Oysa madem ki Fransız Devrimi yolu seçilmişti, feodalizmin köklü bir tasfiyesinin ve radikal bir Aydınlanma hareketinin yaşanması beklenmez miydi? Hiç de öyle olmadı; hatta kapitalist yolda derinleştikçe aynı oranda Aydınlanmadan da vazgeçildi. Burjuva yoluna giren Türkiye, ne bağımsızlığını koruyabildi, ne köklü bir toprak devrimi yaparak ulusal bir sanayi yaratabildi, ne iç ulusal sorunlarını halledebildi, ne de bilimsel düşünceyi az çok özümsemiş aydınlanmış bir toplum oluşturabildi. Birkaç yüzyıl önce Avrupa'da burjuvazi önderliğinde çözülen bu sorunların hiçbiri, 20. yüzyıl Türkiye'sinde burjuvazi eliyle çözülemedi. 21. yüzyılda yol aldığımız günümüzde bu sorunların hepsi tüm haşmetiyle önümüzde durmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti deneyi, "demokratik devrimler" çağının değil ama, "burjuva demokratik devrimler" çağının artık bittiğinin en çarpıcı örneğidir. Ezilen dünya coğrafyası, kendi ortaçağından, kapitalist (burjuva) yola girerek kurtulamaz. Fransız Devrimi yolu (yani devrimci burjuvazi önderliğinde feodalizmin tasfiyesi), yukarda da vurguladığımız gibi, Avrupa'nın demokratik devrimde gecikmiş bölgelerinde dahi köktenci niteliğini yitirmişti; nerede kaldı bağımsız bir kapitalizm birikiminin bulunmadığı Türkiye gibi ezilen dünya ülkelerinde… Bu yol bizzat, demokratik devrimlerini birkaç yüzyıl önce gerçekleştirmiş ve artık emperyalist bir nitelik kazanmış dünya kapitalizmi tarafından kapatılmıştır, engellenmektedir.

Eğer 80 yıllık Cumhuriyet tarihinden bu ders çıkarılamıyorsa, son 15-20 yıla göz atmak daha kafa açıcı olabilir. Türkiye'nin küresel kapitalizme entegrasyonu ile ortaçağ kalıntılarının tasfiyesi arasında doğru orantı mı vardır, ters orantı mı? Hiç bu kadar "burjuva" olmamıştık; ve hiç bu kadar da "İslamcı"!

Demek ki başka bir yol izlemek gerek. Batı Aydınlanma hareketinin insanlığın düşünsel hazinesine yaptığı evrensel katkılar mirasımızdır ve en önemli esin kaynaklarımızdan biridir. Ama artık ne Türkiye ne de herhangi bir ezilen dünya ülkesi "burjuva Aydınlanması" ile yetinebilir. Bir "Emekçi Aydınlanması" modeli geliştirmek durumundayız.

İnsanlık ne kadar aydınlandı?

7) Günümüzde hâlâ bir Aydınlanma sorunu var mıdır? Vardır. Hem de 17.-19. yüzyıl Avrupa'sından çok daha derin ve çok daha kapsamlı bir Aydınlanma ihtiyacı ile karşı karşıyadır insanlık. Hâlâ ortaçağ kalıntılarıyla boğuşan ezilen dünya toplumları için bu ihtiyacın yakıcılığını tartışmaya bile gerek yok. Ama aynı zamanda, gelişmiş kapitalist-emperyalist ülkeleri ve toplumlarını da kapsayan dünya çapında bir ihtiyaçtır bu.

Batısıyla doğusuyla dünya toplumlarına kuşbakışı yaklaşmaya çalışarak şu soruyu sorabiliriz: İnsanlık ne kadar aydınlandı? Büyük Fransız Devrimi'nin, Rousseau'nun, Voltaire'in idealleri ne kadar gerçekleşebildi ve ne kadar yer edebildi? Bacon'ın, Galilei'nin, Newton'un, Darwin'in, Einstein'ın bilimsel çözümlemeleri ne kadar kökleşebildi ve kitleselleşebildi? İnsanlık ne kadar "eşit", "özgür" ve "kardeş"? Kendi kaderini kendi ellerine alma yolunda ne kadar adım atabildi? Dinsel dogmalardan ne kadar kurtulabildi ve bilimsel refleks edinebildi? Kendi

hemcinsleriyle, doğayla ve bireysel doğasıyla ne ölçüde uyum içinde yaşayabiliyor? Bireysel ve toplumsal vicdanı ne kadar rahat? Küçük bir zaman kesitini göz önüne aldığımızda (örneğin son 500 yıl) ve toplumların sadece kaymak tabakasına baktığımızda ciddi bir yol alındığı söylenebilir. Ama bütün bir uygarlık tarihinin derinliği ve o derinliğin karşılığı olarak aynı oranda bir geleceğe uzanımla konuya yaklaştığımızda ve toplumların ezici çoğunluğunu oluşturan alt kesimler göz önüne alındığında, henüz bir arpa boyu yol bile gidilemediği anlaşılabilir. Yine de hakkını yemeden şöyle ifade edelim: Burjuva aydınlanması -sağ olsun- bir arpa boyu yol gidebilmiştir.

İnsanlık modernizmin, Bilimsel Devrim'in ve Aydınlanmanın henüz çok başlarında. Sadece ilk (ve sorunlu, sınırlı) adımlarını atabildi. Bilimsel düşüncenin ve Aydınlanmanın esas fışkırışı henüz gerçekleşmedi. Mevcut manivelanın (burjuvazi) barutu çok çabuk tükendi. Yeni bir "manivela"ya ihtiyaç var.

Post-modernizm mi, pre-modernizm mi?

8) Tam da bu noktada, küresel burjuvazinin ideologları iki "ölüm"den söz ediyor: Marksizmin ölümü ve modernizm/Aydınlanmanın ölümü. Post-Marksizm ve Post-modernizm çağına geçilmiştir onlara göre.

Bu konuda çok geniş tartışmalar yapılabilir ve zaten yapılıyor. Ama söz konusu tartışma bu makalenin sınırlarını aşıyor. Biz tekrar sorarak ilerleyelim: İnsanlık ne kadar aydınlanabildi ve ne kadar sosyalize olabildi? Yeteri kadar aydınlanabilmiş ve sosyalize olabilmişse, küresel burjuvazinin ideologları haklıdır; artık öteye ("post"a) geçmek gerekir. Ama eğer henüz yolun başında olunduğu belirleniyorsa, o taktirde bu ideologların niyeti, bir arpa boyu bile olsa elde edinmiş kazanımları yok etmek ve insanlığı yeniden ortaçağ karanlıklarına döndürmek demektir. Post-modernizm dedikleri, "pre-modernizm" olmasın?

Küresel burjuvazi kendi çıkarlarını savunuyor ve o çıkarların teorisini yapıyor. Bugün en zengin 500 kişinin mal varlığı, dünya nüfusunun yarısının toplam mal varlığına eşit. Demek ki toplam nüfus içinde yüzdesi bile yapılamayacak denli küçük bir azınlık, dünya kaynaklarının neredeyse tamamına el koymuş durumda. Böyle bir tablo ancak imparatorlar, krallar, sultanlar dünyasında geçerli olabilir. Böyle bir tabloya karşı isyanı önlemeye ancak "Tanrının gücü" yetebilir. Böyle bir tabloya sadece Marx değil, Voltaire de isyan edecektir. İşte bu nedenle hem sosyalizm hem de Aydınlanma "öldürülmeye" çalışılıyor.

Küresel burjuvazinin artık Aydınlanmaya ihtiyacı yok. Onun kendine bağımlı bir "din"e, "dinler arası diyalog"a, "medeniyetler ittifakı"na, "ılımlı din"e ihtiyacı var. İnsanın kadercilikten kurtulması, kadere isyan etmesi, kendi kaderini kendi ellerine alması, yani modernizm, yani Aydınlanma ve onların yetmediği noktada sosyalizm, küresel burjuvazinin kabusudur.

Küresel burjuvazi ve uygarlık krizi

9) Günümüzde herkes kapitalist sistemin krizinden söz ediyor. Bazıları dönemsel (döngüsel) bir kriz yaşandığını, bazı tedbirler ve bazı fedalarla bu krizin de atlatılabileceğini söylüyor. Bazıları biraz daha karamsar, "yapısal bir kriz"den söz ediyor ve daha köktenci tedbirler gerektiğinden dem vuruyorlar.

Oysa ne "dönemsel" ne de "yapısal" kriz kavramları bunalımın derinliğini açıklamakta yeterli; söz konusu olan artık bir "uygarlık krizi"dir. Mevcut burjuva uygarlığı, gerek dünya çapında gerekse yerel çapta, insanlığın temel hiçbir sorununu çözemiyor. Yapıcılık potansiyelini tamamen yitirmiştir. Sadece yıkıcılık ve kaos üretebiliyor.

Burjuva Uygarlığının şafağında modernizm, Bilimsel Devrim ve Aydınlanma, insanlığa büyük kurtuluş umutları, büyük çözümler ve yepyeni bir toplum ve evren modeli sundu. Toplumların ilerlemesi ve gelişmesi için farklı bir yol haritası çizdi. İnsan kendi aklıyla, doğayı, evreni, toplumu kavrayabilir ve dönüştürebilirdi; doğaüstü bir gücün yönlendirmesine ihtiyacı yoktu. Genç burjuvazi umutluydu, dinamikti, maceracıydı ve ilerlemeciydi. Bu umudunu toplumun diğer katmanlarına da aşılayabilmişti.

Günümüz burjuvazisi ise, gençlik dönemindeki bütün bu niteliklerini küpeşteden atmıştır. Büyük çözümler, kurtuluş ideolojileri, ilerleme, gelişme, üretim, doğanın kavranabileceği anlayışı, umut, bütün bu kavramlar günümüzün post-modernist burjuvazisinin hedef tahtasındadır. Burjuvazinin gelecek kurgucuları bile, insanlığa ancak teknolojik bir "yeni ortaçağ" vaat edebiliyorlar. Belirlenemezciliğin, mistisizmin, kaderciliğin, karamsarlığın, bilimdışılığın başat olduğu bir düşünsel ortam yaratıyorlar. 16.-17. yüzyıllarda üretilen ütopyalar ve gelecek kurguları ile günümüzdekileri karşılaştırdığımızda burjuvazinin dönüşümü de anlaşılabilir. Burjuvazi yaşlanmış ve çürümüştür ve bu çürümüşlük toplumun bütün katmanlarına sirayet ediyor.

Bu tam anlamıyla bir uygarlık krizi durumudur. Bireycileşmiş, ortak davranış ve dayanışma ruhunu yitirmiş, birbirinin kurdu olmuş, aynı zamanda kitle iletişim araçlarıyla uyutulmuş, maymunlaştırılmış, sistemin koyunu olmuş, küçük bireysel anlık hazlarından ötesini düşünemeyen, gelecek umudunu yitirmiş, yetinmeci, kaderci ve mistik "insancık"lardan oluşan bir toplum. Birkaç yüzyıl öncesinin hırslı, umutlu, maceracı, üretici, buluşçu bireylerinden oluşan genç burjuva toplumunun yerini işte böyle bir "toplumcuk" almıştır. Bu "toplumcuk"un tepesinde de, neredeyse bir toplumsal sınıf olma niteliğini bile kaybetmiş, üretimden kopmuş, ama dünya kaynaklarının ve insan emeğinin üzerine çökmüş çok küçük bir azınlık, bir kabuk: küresel burjuvazi. Tıpkı Roma'nın, Bizans'ın, Osmanlı'nın, Fransız Krallığı'nın, Rus Çarlığı'nın son demlerinde olduğu gibi.

Aydınlanmanın ve sosyalizmin "öldürüldüğü" bir toplum, işte böyle bir toplumdur. İnsanlığın bu kabu-

ğu söküp atacak yepyeni bir uygarlık anlayışına, yeni bir Aydınlanma atağına, yeni değerlere, yeni bir gelecek projesine ihtiyacı var. Yukardan bakıldığında dayanılmaz bir çürümüşlük ve kokuşmuşluk gözüküyor; ama aşağıdan bakıldığında bu yeni umudun doğum sancıları sezilebilir. Yine tıpkı Roma'nın, Bizans'ın, Osmanlı'nın, Fransız Krallığı'nın, Rus Çarlığı'nın son demlerinde olduğu gibi.

Emekçi Aydınlanması

10) Burjuva Aydınlanması, emek-sermaye çelişkisinin sermayenin önderliğinde çözüleceği ilkesine dayanmıştı. Emeğin el konarak bir araya getirilmiş hali olan sermaye, toplumun ilerlemesinin motoru olacaktı. Bir dönem oldu da… Öte yandan burjuva Aydınlanması, ilk enerjisini, dünyanın Avrupa dışında kalan toplumlarının o güne dek yarattıkları birikimlerini talan ederek elde etti. Dolayısıyla burjuva uygarlığı, Avrupa dışındaki halklar için en başından itibaren yıkım ve talan anlamına geldi ve Aydınlanmanın büyük idealleri hiçbir zaman o halkları kapsamadı. Çoğu Aydınlanma filozofunun, sıra ezilen halklara geldiğinde nasıl birer sömürgeciye (hatta ırkçıya) dönüştüğü bilinir. Ezilen halklar o ideallerle, ancak kafalarını kaldırıp emperyalist burjuvaziye karşı başkaldırdıklarında tanıştılar.

Burjuva uygarlığının giderek çürümesine yol açan bu iki temel çelişkisi (emek-sermaye ve ezen-ezilen çelişkileri), yeni bir Aydınlanma atağının -en azından- nasıl olmaması gerektiğini ortaya koyuyor.

Yeni Aydınlanma, birincisi, emek-sermaye çelişkisinin emek lehine çözülerek ortadan kaldırılması zemininde oluşabilir. Sermayenin önderliği, burjuva Aydınlanmasına "yukarıdan aşağıya" bir nitelik kazandırmıştı. Aydınlananlar, cahilleri aydınlatacaktı. Aydınlanma düşünürlerinin eğitime kilit rol atfetmeleri bundandır. Sermayenin dağıtılması zemininde oluşacak Emekçi Aydınlanması ise, "aşağıdan yukarıya" bir nitelik kazanacaktır: Toplumun kendi pratiğiyle köktenci bir biçimde dönüşümü. İnsanlığın gelişim düzeyi göz önüne alındığında bu noktaya bugünden yarına ulaşmaya olanak yok, dolayısıyla tabii ki öncüye ve örgüte (parti, devlet vb.) ihtiyaç duyulacaktır, ama aşağıdan yukarıya köklü dönüşüm perspektifi hiçbir zaman terk edilmeden. Burjuva demokrasisi ile emekçi demokrasisi arasındaki fark da budur.

İkincisi, Emekçi Aydınlanmasının başka bir alandan talan edilerek getirilecek bir "ilk birikim"e ihtiyacı yoktur. Emekçi Uygarlığının ilk birikimi, el konulan büyük sermayedir; daha doğrusu kapitalizm koşullarında ekonomik zor yoluyla yoğunlaştırılmış emeğin özgür bırakılması ve örgütlü toplum tarafından toplumun çıkarları doğrultusunda kullanılması.

Üçüncüsü: Emekçi Aydınlanmasının laiklik ilkesi, bilimin toplumsallaştırılmasıdır. Bu ilke, din-bilim çatışması zemininde değil, toplum-bilim çelişkisinin uyumlu bir biçimde çözülmesi zemininde hayat bulacaktır. Bir kurum olarak dine ihtiyacın kalmadığı nokta, bir kurum olarak bilime de ihtiyacın kalmadığı noktadır; yani giderek herkesin birer Laplace olduğu nokta. Tabii, bu noktaya da bugünden yarına ulaşılamaz, ama perspektif böyle olmalıdır.

Dördüncüsü, Emekçi Aydınlanması, dünyanın bütün halklarının özgün uygarlık birikimlerinin (eşitlik, özgürlük ve güvenlik için verilen mücadele içinde kazanılan birikim) miras kabul edilmesi, evrensel bir potada eritilerek damıtılması ve yepyeni bir senteze ulaşılması perspektifine sahip olacaktır. Burjuva Aydınlanması pratiği çok büyük bir miras bıraktı, ama insanlığın mevcut mirası bundan ibaret değil. Bir coğrafyanın başka bir coğrafyanın yıkımı pahasına yükselmesi, sermaye uygarlığının niteliğidir. Emekçi Aydınlanmasının potası, bütün insanlığı kapsayacak denli geniş olacaktır.

5. yılımızı, 50. sayımızı kutluyoruz...

Bilim ve Gelecek

okur ve yazarlarıyla buluşuyor!

Yer: ARI KOVANI RESTORANI - İTÜ Maçka Kampüsü Sosyal Tesisleri

Tarih: 10 Nisan 2008 - Saat: 20:00

Davetiyeler için dergi bürosuyla irtibata geçebilirsiniz.

Tel: 0.212.244 97 95 - 0.212.244 73 20

Aydınlanma nedir?

18. yüzyıl, felsefenin ilk olarak siyasallaştığı yüzyıldır. Her şeyden önce yürürlükteki siyasal ve dinsel yetkelerin tartışılması gerekiyordu. Aydınlanma böylece bir eylem felsefesi oldu. Felsefe hiçbir dönemde bu kadar somutlaşmamış, bu kadar kavgacı olmamış, yaşayan insanın sorunlarıyla bu kadar ilgilenmemiş, insanlığı bu kadar geniş biçimde kucaklamaya çalışmamış, yeni yaşam koşullarını başlatmada bu kadar etkili, dirençli, istekli görünmemişti. O, Sanayi Devrimi'ne açılan bilimsel ve teknolojik atılımların, sermayeciliğin gelişimini sağlayan atılımların getirdiği olumlu ve olumsuz değerlerle ilgili bir genel eleştiriydi.

Prof. Dr. Afşar Timuçin

Bir düşünceyi doğru anlamak için onun kaynaklarına inmek zorundayız. Ama bunun için ne kadar geriye gitmemiz gerektiğini kestirmek her zaman kolay değil. Aydınlanma düşüncesini tarihsel bağlamının dışında sözcük anlamıyla ele alanlar onun kaynaklarını bulmak için çok eski zamanlara inmek gereksinimi duyarlar. Başlangıç için en doğru ad belki de Sokrates adıdır. Doğrular için canını vermiş olan bu efsane kişilik gerçekten bize doğruların dışında bir yaşam olmadığını, olmaması gerektiğini, olamayacağını duyurdu. İnsan usunun bu noktada yüce aydınlığına kavuşmuş olduğunu sezeriz. Tarih düşünce kahramanlarıyla doludur, insanlığın aydınlığa çıkmasında her birinin çok özel bir yeri vardır. Böylece "aydınlanma" sınırları belirsiz bir kavrayışın en genel adı olur. Öte yandan, kimileri aydınlanma denince Rönesans'ı anlamak eğilimindedir. Ama Rönesans'ın üç ayrı evrede gerçekleştiğini düşününce iş gene karışıverir. Önemli olan bilgiyi sezgilerimizle değil, tarihe yönelen araştırmacı yanımızla üretmektir. Kimileri düşlerini gerçekliğe yansıtıp gerçekleri kendilerine göre çizmeye çalışır. Bilmeden bilmek noktasında insan nice yanlış fikir üretebilir.

Öte yandan her düşünceyi ancak tarihsel bağlamında ele alırsak doğru olarak kavrayabiliriz. Daha baştan beri birçok düşünce adamı insanlığın aydınlık bir dünyaya kavuşması için çaba göstermiştir; bununla birlikte "Aydınlanma" adı tarihsel bağlamında bizi 18. yüzyılla sınırlar. Aydınlanma bu yüzyılda felsefeyi gerçek anlamda toplumsal dönüşümlerin buyruğuna vermiş düşünürlerin düşünme

biçimidir. Felsefe onlarla ilk olarak siyasallaşmış ve dünyayı dönüştürücü bir anlam kazanmıştır. Kavramın sınırlarını daraltırsak, o yüzyılın Fransa'sında durmamız gerekir. O zaman şu sorulabilir: Fransa'dan başka yerde insanlar aydınlanmak istemediler mi? Sorun aydınlanmak istememek sorunu değil, aydınlıklar adına savaşa girmeyi göze alma sorunudur. Dikkatli bir okuyucu hemen şu soruyu soracaktır: İngiltere'de insanlar aydınlık bir dünyaya kavuşmak istemediler öyleyse.

İngiltere tarihini biraz bilenler bu ülkede Aydınlanma için savaşımın bir gereklilik olarak yaşanmadığını da bilir. Çünkü İngiltere'de soylu sınıfıyla yeni yükselen burjuva sınıfı çıkar hesaplaşmasını erkenden yapmış, parlamento çatısı altında ikili düzende bir güçler dengesi kurmayı erkenden başarmıştır. İngiliz isyancı baronlarının Manga Carta'yla kral John'dan zorla haklar elde etmelerinin 1215'de olduğunu düşündüğümüzde, sözünü ettiğimiz dengenin ne kadar erken kurulmaya başladığını anlarız. 17. yüzyılda iki İngiliz Devrimi bu dengeyi biraz daha sağlamlaştırdı. Birinci devrim Charles I'in idam edilmesiyle, ikicisi James II Stuart'ın İngiltere'den çıkarılmasıyla gerçekleşti. Bu yüzden İngilizler Fransa'dan gelen devrim rüzgârlarını çok da önemsemiş değildir.

Alman Aydınlanmacılığı

Almanya'da Aydınlanmacılık Fransa'daki kadar yoğun bir gereksinimdi, ne var ki bu ülkede Aydınlanma devinimini başlatanlar Fransa'daki benzerleri kadar cerbezeli olamadılar. Almanya'da yönetimin baskıcı gücü aydınların ister istemez çekinik kalması sonucunu getirmiştir. Gerçekte iki ülkede yani Fransa ve Almanya'da Aydınlanma aynı zamanlarda başladı. Bu ortak görünümün başlıca nedeni Almanya'da kültür adamlarının o zamanki dünyanın kültür merkezi Paris'e bağımlı olmalarıydı. "Aufklärung" diye bilinen bu çekinik Aydınlanmacılığın baş kişisi dergici yazar Nikolai'dir. Bu kişi bugün adı unutulmuş da olsa, gününde ülkesinin kültür insanlarını epeyce etkilemiş bir kişiydi. Alman Aydınlanmacılığının verimsizliğini Lucien Goldmann *Kant Felsefesine Giriş* adlı o çok önemli kitabının başlarında Almanya'nın geri kalmış yapısına bağlar.

Bu arada Kant'ın Aydınlanmacılığını unuttun diyenler olacaktır. Unutmamak gerekir ki, Kant'ın Aydınlanmacılığı Fransa Aydınlanmacılığı gibi siyasal yönü ağır basan bir Aydınlanmacılık değildir. Fransız Aydınlanmacılığı her koşulda devrim düşüncesini akla getirir, nitekim Jean-Jacques Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* adlı yapıtı Fransız Devrimi'nin erken zamanda yayımlanmış bir bildirisi gibidir. Oysa Kant'ın Aydınlanmacılığı siyasal hiçbir yönü olmayan bir düşünme biçimidir. Kant devrim düşüncesine yabancıdır, hatta karşıdır. O bir devrimin birtakım önyargıları ortadan kaldırırken onların yerine daha başka önyargılar getirdiğini söyler. Devrime arka çıkmak yanlıştır, ne var ki bir devrim gerçekleşmişse onunla çekişmeye girmek de yanlıştır. Buna göre Kant'ın Aydınlanmacılığı felsefenin sınırlarını aşmayan, bize eleştirinin önemini bildiren ve kendi usumuzla düşünmemizi öğütleyen bir Aydınlanmacılıktır ve elbette böyle olmakla son derece önemlidir. Ancak toplumsal ve siyasal Aydınlanmayla metafizik Aydınlanmayı birbirine karıştırmak doğru olmaz.

Fransa'da Aydınlanma, eylem felsefesi oldu

Biz gözlerimizi dünyayı yerinden oynatacak Fransız Devrimi'nin temel felsefesi olan Aydınlanmacılığa, Fransa'daki Aydınlanmacılığa çevirelim. Louis 14'ün ölümü (1715) Fransa'da iktisadi ve toplumsal koşulların hiç de iyi olmadığı gerçeğini gözler önüne serdi. Saray da kilise de soylu sınıfı da gücünü iyiden iyiye yitirmiş, halk büyük sıkıntılar içinde kıvranır duruma gelmişti. Daha 18. yüzyılın başlarında kiliseye ve yönetime karşı bir muhalefet oluşmaya başlamıştı. Kraldan yakınanların sesleri gün geçtikçe daha gür çıkmaya başlıyordu. Louis 15 de derin yaraları kapatabilecek güçte değildi. Muhalefet kaba siyasal düzeyden düşünce düzeyine kaymıştı. 1715'den 1750'ye kadar Fransa'da düşünce dünyası Montesquieu'nün ve Voltaire'in ölçülü ama etkili eleştirileriyle renklendi. 1750'den sonra eleştirinin şiddeti arttı, işe Jean-Jacques Rousseau, Diderot ve öbür *Ansiklopedi*ciler karıştı. Devrimci düşünceler bundan böyle kurucu düzeni yıkıcı bir güç oluşturmaya başladı.

18. yüzyıl Fransız Aydınlanmacılarıyla birlikte felsefe ilk kez siyasallaşmış ve dünyayı dönüştürücü bir anlam kazanmıştır.

Bu değişimde elbet İngiltere'den gelen aydınlık düşüncelerin de payı vardı. Fransa Descartes'ın usçuluğunu gerilerde bırakmıştı, zaten onunla bir toplumsal kavgayı gerçekleştirmek olanaksızdı. Toplumun sorunlarını bilimsel ve metafizik yanı ağır basan bir felsefe geleneğiyle çözmek olası değildi. Louis 15'in

saltanat döneminde Fransızlar İngiltere'den gelen yeni düşüncelerin etkisinde kaldılar. Özellikle modern toplumu oldukça doğru tanımlayan Locke, Fransa'da Aydınlanmanın itici gücü oldu.

Kültür insanları savaşı açık alanda kabul etmek gibi bir yanlışa düşmeden düşüncelerini apaçık felsefi öngörülerle olmaktan çok romanların, şiirlerin, öykülerin, yolculuk notlarının, çeşitli anlatıların içine katarak sundular. Halkın ya da genel olarak toplumun insanca yaşamak hakkını savunan bu insanlar ne gariptir ki, orta ya da alt katların insanları değildi. Montesquieu de, Voltaire de üst sınıftandı. Montesquieu soyluydu ve zengindi, Bordeaux Parlamentosu'nda çok önemli bir görevi vardı. Avusturya, Macaristan, Hollanda'da yolculuklar yapmış, iki yılını Londra'da geçirmiş, felsefe çalışmalarını sürdürmek için Fransa'ya dönmüştü. Fizik, hekimlik, tarih, siyaset, ahlak gibi alanlarda düşünmeyi seviyordu. Voltaire Paris'de bir noterin oğluydu, ticaretten iyi para kazandı, Fernay Şatosu'nu satın alacak kadar zenginleşmişti. Diderot paralı bir bıçakçının oğluydu. Jean d'Alembert Madame de Tencin'in kilise avlusuna bırakılmış piçiydi, ama zengin bir camcının karısının sıcacık kollarında büyüdü. Baron d'Holbach zengin bir soyluydu, ömrünü Paris'de geçirdi, sofrası düşünenlere her zaman açık oldu.

Edebiyat tarihçisi J. Calvet yeni edebiyatın 1715'de başladığını yazar. 1715 tarihi bir bakıma klasiklikten kopuşun tarihidir.

Kant'ın Aydınlanmacılığı siyasal hiçbir yönü olmayan bir düşünme biçimidir. Kant devrim düşüncesine yabancıdır, hatta karşıdır.

1690-1725 arasında bir kültür bunalımı olmuştur. Bu bunalım yalnız Fransa'yla değil bütün Avrupa'yla ilgilidir. Bu süre içinde bir eskiler ve yeniler kavgası yaşanmıştır. Bundan böyle yalnız edebiyatın değil, siyasal ve toplumsal yapının hatta dinin temelleri tartışılmaktadır. Felsefe biraz sulandırılmış olarak da olsa, metafizikten fiziğe, dar alanlardan sokağa çıkma eğilimindedir. Buna göre 18. yüzyıl, felsefenin gerçek anlamda ilk olarak siyasallaştığı yüzyıldır. Felsefe hiçbir dönemde bu kadar somutlaşmamış, bu kadar kavgacı olmamış, yaşayan insanın sorunlarıyla bu kadar ilgilenmemiş, insanlığı bu kadar geniş bir biçimde kucaklamaya çalışmamış, yeni yaşam koşullarını başlatmada bu kadar etkili, dirençli, istekli görünmemişti.

Aydınlanma düşüncesi bireyin kurtuluşuyla ya da bireyin birey olma hakkının sonuna kadar savunulmasıyla ilgilidir, toplumsallıkta ezilmeye bırakılmamış tek kişinin toplumsal konumuyla ilgilidir. Bu da her şeyden önce yürürlükteki siyasal ve dinsel yetkelerin tartışılmasını gerekli kılıyordu. Aydınlanma böylece bir eylem felsefesi oldu. O, Sanayi Devrimi'ne açılan bilimsel ve teknolojik atılımların, sermayeciliğin gelişimini sağlayan atılımların getirdiği olumlu ve olumsuz değerlerle ilgili bir genel eleştiriydi. İyimserlik Rousseau dışında tüm Aydınlanma düşünürlerinde belirleyici özelliktir. Sermayecilikle gelmeye başlayan büyük tehlikeleri o dönemde yalnız Rousseau'nun sezebilmiş olması ilginçtir.

Ne olursa oldun Aydınlanma düşünürleri

İyimserlik Rousseau dışında tüm Aydınlanma düşünürlerinde belirleyici özelliktir. Sermayecilikle gelmeye başlayan büyük tehlikeleri o dönemde yalnız Rousseau'nun sezebilmiş olması ilginçtir.

amaçları ve sınırları çok belli bir ideolojik kavganın yürütücüleri değillerdi. Aydınlanmanın, örneğin beş yüzyıl kadar etkin olmuş ve etkileri bugüne kadar sürmüş olan, modern insanın toplumsal bireyi tanımlamada temel bakış açısını oluşturan Stoa felsefesi gibi ilkeleri üyelerince sıkı sıkıya korunmuş bir düşünce akımı olmadığı kesindir. Basit bir deyişle, ne kadar varoluşçu varsa o kadar varoluşçuluk vardır gibi, ne kadar Aydınlanmacı varsa o kadar Aydınlanmacılık vardır. Belirgin olan tek şey, her Aydınlanmacının sularını bulandırmadan halk diliyle konuşma eğilimidir, ancak bu onların halka inmek konusunda büyük istekleri olduğu anlamına da gelmez. Dil ve düşünce açısından halka yakın olma istemi özellikle Diderot'nun *Ansiklopedi*'sinde belirginleşir.

Dinsel yetkeyle tartışma: "İnsan doğuştan günaha değil, iyiye eğilimlidir"

Siyasal yetke kadar dinsel yetkeyi de sarsmaya yönelik bu düşünce geçmiş zamanlarda daha doğrusu Ortaçağ'dan beri inanç düzeyinde yaşanmış olan bir sıkıntıyı da gi-

Fransız Devrimi daha sonra nasıl Fransa'nın sınırları içinde kalmayıp bütün dünyada toplumsal-siyasal yapıları etkilemişse, bu devrimi hazırlayanların görüşleri de çok önceden sınırları aşa aşa bütün dünyaya yayılmıştır.

dermeye eğilimliydi. Aydınlanma MS 4. yüzyılda yaşamış olan, katı dogmacı görüşleriyle tanınan Aziz Augustinus'un ortaya atmış olduğu ve bütün Katolik dünyasının canla başla benimsediği **kökel günah** takıntısını ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Aziz Augustinus'a göre insan doğuştan günaha eğilimliydi: Tanrı insanın içine bir günaha yönelme düzeneği yerleştirmişti. İşte bu yüzden her inançlı kişi bu durumu bilip yaşamına özen göstermeliydi. Bu günaha eğilimli olma fikri, yarattığı suçluluk duygularıyla bireyleri bunalıma sürüklemiştir. Özellikle günahın ne olduğunu bilmeyen genç insanlar, daha çok da cinsellik çerçevesinde ister istemez duydukları birtakım duyguların altında ezilerek nice sıkıntılar yaşamışlardır.

Aydınlanmacılar dine ilgisiz kaldılar ve Tanrı fikrini öne çıkardılar, böylece **Tanrıcılık** diye adlandırılan bir görüş geliştirdiler. Dinin dogmaları geriye itilince, evrenin mimarı Tanrı düşüncesi ortaya çıktı. Bu dünyanın eşsiz güzellikleri Tanrının bir ürünüydü. Tanrıcı görüş Tanrının varlığını benimserken Kayra'ya karşı çıkıyordu. Bu yaratıcı Tanrı, sayısız güzellikler yaratan bu Tanrı, kayıran bir Tanrı olamazdı. Bu bakış açısı çok yerde yeni bir din gibi algılandı ve benimsendi, bu arada sayısız tartışmaya da yol açtı. Kökü İngiltere'deki düşünce akımlarında olan bir bakış açısı Fransa'da da yayılmaya başladı, buna göre insan doğuştan günaha eğilimli değil, tam tersine doğuştan iyiliğe eğilimliydi. Özellikle Rousseau insanın tertemiz doğduğunu, daha sonra bozulduğunu yazıyordu. Birbirleri için iyilikler üreten insanların yaşam formülünü daha önce Spinoza vermiş, **homo homini Deus** (İnsan insanın Tanrısıdır) demişti.

İnsana güvenen, belirgin bir gelişim fikrine yaslanmamakla birlikte iyiye doğru ilerlemeye inanan bu geniş çerçeveli düşünce devinimi, Fransa'nın yürekli Aydınlanmacılarını belki biraz da abartılmış bir inanış çerçevesinde yalnız ülkelerinin değil, bütün bir Avrupa'nın hatta bütün bir dünyanın yeni zaman peygamberleri durumuna getirdi. Fransız Devrimi daha sonra nasıl Fransa'nın sınırları içinde kalmayıp bütün dünyada toplumsal-siyasal yapıları etkilemişse, bu devrimi hazırlayanların görüşleri de çok önceden sınırları aşa aşa bütün dünyaya yayılmıştır.

Ansiklopedistler toplu halde

Aydınlanmanın kaynakları ve özü

18. yüzyılda doğan Aydınlanma düşüncesi bir dizge felsefesi oluşturamamasına ve birbirleriyle pek çok ayrılıklar taşıyan düşünürler tarafından ortaya konmasına rağmen, kaynağını dizge felsefeleri dönemi olan 17. yüzyıldan almıştır. Aydınlanma düşünürleri sağlıklı bir siyasal düzen oluşturma çabalarıyla, kilisenin etkinliğini kırma girişimleriyle, bilime yaptıkları vurguyla etkili oldular. Yine de bu oluşumda Rousseau ve Montesquieu daha fazla ön plana çıkar.

Ali Timuçin

18. yüzyılda doğan Aydınlanma düşüncesinin kaynaklarını bulmak için 17. yüzyılın düşünce dünyasına girmek gerekir. Bu düşünce bir dizge felsefesi oluşturamamasına ve birbirleriyle pek çok ayrılıklar taşıyan düşünürler tarafından ortaya konmasına rağmen, kaynağını dizge felsefeleri dönemi olan 17. yüzyıldan almıştır. Özellikle ahlak açısından Robert Bayle'in (1647-1706), bilgi ve siyaset anlayışı açısından John Locke'un (1632-1704) etkileri ilk anda dikkati çekmektedir. Bu düşünürler özellikle Voltaire, Diderot, Montesquieu ve Rousseau gibi Aydınlanma düşünürlerini değişik biçimlerde etkilemiştir. Copleston, *Felsefe Tarihi* çalışmasında Bayle'in Aydınlanmaya etkisini şöyle belirler: "Bayle'in yalnızca dini ve usu değil, aynı zamanda dini ve ahlakı da ayırdığına işaret edilir. Yani o dini kanılar ve güdülerin ahlaki bir yaşama öncü olmak için zorunlu olduğunu varsaymanın büyük bir hata olduğu üzerinde durdu" (1). Böylece Copleston'un da belirttiği gibi Bayle'e göre toplum dinsel bir bakış açısı taşımasa da, ahlaksızca bir bakış açısı taşımayan insanların olduğu bir toplum da olabilirdi. Bu etki çerçevesinde Aydınlanma düşünürleri dinsel olanı dışlayan ve bilimsel olanı ön plana çıkaran bir düşünce ortaya koydular. Örneğin bir Aydınlanmacı olarak bilinen ve yaşamını 38 ciltlik *Doğal Tarih* adlı çalışmasına adamış bir kişi olan Buffon, bilimsel konulara dinbilimsel yönden yaklaşılmaması gerektiğini bildirdi. Sağlıklı bir ussallıkla doğa olgularına yükselmeyi önerdi.

John Locke'un heykeli. Aydınlanmacılar, bilgi ve siyaset anlayışı açısından İngiliz düşünür John Locke'un fikirlerinden etkilendiler.

Aydınlanmacılar, Locke'un deneyci felsefesini benimsediler

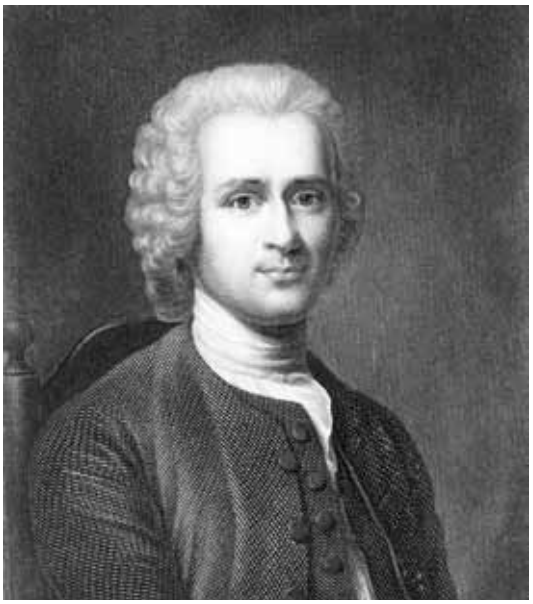
Aydınlanma düşünürleri öncelikle bilimin savunucularıydılar, bununla birlikte bir bilgi kuramı ortaya koyamadılar ya da koyma gereği duymadılar. Bu düşünürler Locke'un Aristoteles'den aldığı deneyci felsefeyi benimsediler. Bu felsefe usçuların tersine zihnimizin başlangıçta "tabula rasa", yani boş bir levha olduğunu söyleyen ve tüm bilgimizi deney yoluyla edindiğimizi bildiren bir felsefeydi. Aydınlanmacıların bu felsefeyle tanışmaları Condillac kanalıyla olmuştur demek yanlışa düşmek olmaz. Ancak Condillac yeni bir felsefe ortaya koyduğunu ileri sürse de Locke'un deneyciliğine çokça bir şey katamadı. Locke fikirlerin iç duyum ve dış duyumdan yani düşünce ve duyumdan geldiğini söyledi. Condillac'sa iç duyumu ya da içebakışı bir kenara koyarak, ünlü heykel örneğinde açıkladığı gibi, bütün fikirlerin duyumdan geldiğini söyleyerek her şeyi duyuma indirgedi. Aydınlanmacıların büyük ölçüde Condillac kanalıyla tanıdıkları Locke, hemen bütün Aydınlanmacıları belli ölçülerde etkiledi. Böylece bu düşünürler dolaylı yoldan da olsa Locke'un deneyci felsefesine bağlandılar.

Rousseau ve eleştirileri

Aydınlanmacılar hep birlikte ya da ayrı ayrı bilgi kuramı çalışması yapmadılar, ancak özellikle bilimsel bakışın önemini vurguladılar. Yalnız bu düşünürlerden Rousseau'nun ilk anda bilime olumsuz yaklaştığı görülebilir. *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*'de bilimlerin ve sanatların kötülük getirdiğini söylerken örneğin başta Diderot olmak

üzere öbür Aydınlanmacılardan ayrı bir tutum alıyordu. Ancak kendi toplumunu bile sıkı biçimde eleştirebilen Rousseau için bu durum olağan sayılabilir. Rousseau'nun bilimi mahkûm edişinin nedeni Polonya Kralı'nın bu konuda ona olan eleştirisine verdiği şu yanıtta görülmektedir: "Ama kaynağı bu kadar arı ve amacı bu kadar övülmeye değer bilimlerin bu derece Tanrıtanımazlık, bu derece sapkınlık, bu derece yanılgı, bu derece saçma dizgeler, bu derece çelişki, bu derece anlamsızlık, bu derece acı taşlama, bu derece korkunç romanlar, bu derece yılışık dizeler, bu derece ahlaksızca kitaplar ortaya koyması nasıl anlaşılabilir?.. Bana karşı çıkan kişi, bilimlerin kötüye kullanıldığında zararlı olduğunu ve sonuçta pek çok kişinin onu kötüye kullandığını kendi bakış açısıyla benimsiyor. Bu açıdan ben onunla ayrı şeyler söylemediğimize inanıyorum; doğrudur bilimlerin çok fazla kötüye kullanıldığını ve hep kötüye kullanıldığını ekliyorum ve bana verilen yanıtta tersi ileri sürülmüş gibi görünmüyor" (2). Görüldüğü gibi Rousseau'nun eleştirisi bilimlerin ve sanatların kötü kullanımına yönelikti. Rousseau toplumsal yaşamın getirdiği kötülükleri görerek ve kendi toplumunu eleştirerek aldığı yürekli aydın tutumuyla öbür Aydınlanmacıların bir adım önüne çıkıyordu. Bu açıdan Rousseau'nun Aydınlanma düşüncesinde ayrı bir yeri vardır.

Düşünür toplumsal yaşam öncesinde iyi ve mutlu olduğuna inandığı insanın gereksinimlerinin çeşitlenmesinin ve buna koşut olarak mülkiyetin ortaya çıkmasının getirdiği bozulmaya, bu duruma eşlik eden insanlardaki hırsın, açgözlülüğün çekişmenin geldiği boyuta dikkati çekti. Rousseau'ya göre bu bozulmayı gidermenin bir aracı eğitim, öbür aracı yasa düzeniydi. Düşünüre göre insanlar *Emile*'de önerilen eğitimi uygulayarak toplumsallığın getirdiği olumsuz duygu ve davranışları törpüleyebilecekti.

J. J. Rousseau toplumsal yaşamın getirdiği kötülükleri görerek ve kendi toplumunu eleştirerek aldığı yürekli aydın tutumuyla öbür Aydınlanmacıların bir adım önüne çıkıyordu.

Aydınlanmacıların siyasal düzen üzerine düşünceleri

Ancak bir o kadar önemli olan, öbür Aydınlanmacıların da göstermeye çalıştığı gibi, sağlam bir düzen kurmanın gereğiydi. Bu düzen genel istemin egemen olduğu bir yasa düzeni olacaktı.

Rousseau'ya göre egemenin istemi olan genel istem, devlete sözleşmeyle katılan her üyenin istemiydi ve tek tek istemlerden oluşan özel istemden farklıydı. Rousseau biraz bulanık bir kavram olan genel istem kavramını herkesin isteminden şöyle ayırdı: "Herkesin istemiyle genel istem arasında genelde epeyce ayrılık vardır; genel istem ortak çıkarı kollar, öbürü özel çıkarı kollar; ama bu istemlerden birbirini gideren artılarla eksileri çıkarın, geriye ayrılıkların toplamı olarak genel istem kalır" (3). Genel istem genelin yararını izlerken, yurttaşlar birbirlerine karşı yükümlülüklerini yerine getiren sorumlu kişiler olarak genel istemin içinde yer alırlar. Genel istem böylece bütün ulus için vardır.

Bu noktada Rousseau ayrıca genel isteme bağlı olan gerçek anlamdaki egemenlik edimini şöyle tanımlar: "Bu, üstün astla uzlaşması değildir, üyelerden her biriyle uzlaşmasıdır. Uzlaşma toplum sözleşmesine dayandığından yasaldır; herkes için ortak olduğundan denkserdir; konusu yalnızca genelin iyiliği olduğundan yararlıdır; güvencesi halk gücüyle ve yüce güçle sağlandığından sağlamdır. Uyruklar yalnızca bunun gibi uzlaşmalara baş eğdikçe onlar kendi istemleri dışında kimseye baş eğmezler; egemenle yurttaşların karşılıklı hakları nereye kadar gider diye sormak yurttaşların kendilerine bir kişinin herkese herkesin de bir kişiye ne ölçüde bağlanabileceğini sorması demektir" (4). Bu noktada Rousseau'ya göre egemen, gücünü genel uzlaşmaların ötesine taşıyamaz. Rousseau bu noktada daha çok tek yapılı bir toplumu öne çıkaran bir bakış ortaya koyar. Düşünüre göre değişik fikirler ortaya atılabilir, ancak birbirinden ayrı topluluklar ortaya çıkmamalıdır. Rousseau'nun bu durumu ulusun birliğinin korunması için bir tehlike olarak gördüğü açıktır. Rousseau uyumlu işleyen bir yapıya olan güven duygusunu Cenevre Kenti'nde sonradan fikrini değiştirse de yaşamıştı. *Eşitsizlik Üzerine Söylev*'de bunu şöyle dile getirir: "Dinbilimciler topluluğuyla edebiyatçılar arasındaki kusursuz bir birliğin örnek alınacak bir modelini göstermek yalnız Cenevre Kentine düşer. Beni sonsuz dinginlik umuduna bağlayan devletin gönenci adına onların bilgeliği, bilinen ılımlılığı ve şevki üzerine kurulan bu büyük ülkedir" (5).

Rousseau'nun dilediği, bu düzende daha üst konumda belirleyici olan yasama erkiydi. Yasamanın üst noktada görüldüğü benzer bir yaklaşım Locke'un düşüncesinde de görülebilir. Yasamanın ön planda olması halkın üzerinde yasa-koyucunun etkinliğini arttırır. Dolayısıyla Rousseau'ya göre her zaman aldatılmaya yatkın olan halk için yasa-

Montesquieu yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirlerini denetleyeceği bir yapı önererek çağdaş anlamda siyasal denetim mekanizmasını ortaya koyuşuyla Aydınlanma düşünürleri arasında ayrı bir yer alır.

koyucu yönlendirici olacaktır. Bu noktada erkler ayrılığını öncelikle vurgulamış olmasına rağmen Locke'da ve Locke gibi yasamayı üst bir konuma yerleştirmesiyle Rousseau'da tam bir erkler ayrılığı fikri bulunmaz.

Montesquieu bu bağlamda Aydınlanma düşünürleri arasında önemli yer tutar. Gerek Locke'un fikirleri gerekse İngiltere'nin siyasal yapısı Montesquieu'nün bu konudaki düşüncelerini etkilemiştir. Montesquieu İngiltere'nin siyasal yapısına hayranlık duymasına rağmen Copleston'un da *Felsefe Tarihi* çalışmasında dikkati çektiği gibi, oradaki parlamentoya verilen aşırı önemi ve 1688 Devrimiyle parlamentonun ön plana çıkarılışını göremeyiştir (6). Böylece Montesquieu yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirlerini denetleyeceği bir yapı önererek çağdaş anlamda siyasal denetim mekanizmasını ortaya koyuşuyla Aydınlanma düşünürleri arasında ayrı bir yer alır.

Aydınlanma düşünürleri belki dizgesel anlamda bir felsefe ortaya koyamadılar, ancak yine de sağlıklı bir siyasal düzen oluşturma çabalarıyla, kilisenin etkinliğini kırma girişimleriyle, bilime yaptıkları vurguyla etkili oldular. Yine de bu oluşumda Rousseau ve Montesquieu daha fazla ön plana çıkarlar.

DİPNOTLAR

1) Fredrick Copleston, *A History of Philosophy-6*, 1. b., England, Burns&Oates, 1999, s.7.
2) Rousseau Jean-Jacques, *Oeuvres Complètes-2*, Paris, Éditions du Seuil, 1971, s.77.
3) Rousseau Jean-Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, Çev: Ali Timuçin, İstanbul, Bulut Yayınları, 2007, s.86-87.
4) Rousseau Jean-Jacques, age, s.91.
5) Rousseau Jean-Jacques, *Oeuvres Complètes-2*, Paris, Éditions du Seuil, 1971, s.207.
6) Fredrick Copleston, *A History of Philosophy-6*, 1.b., England, Burns&Oates, 1999, s.14.

KAYNAKLAR

1) Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi*, İstanbul, Bulut Yayınları, 2008.
2) Fredrick Copleston, *A History of Philosophy-6*, 1.b., England, Burns&Oates, 1999.
3) N. J. H. Dent, *A Rousseau Dictionary*, Massachusetts, Blackwell Publishers, 1992.
4) Rousseau Jean-Jacques, *Oeuvres Complètes-1-3*, Paris, Éditions du Seuil, 1971.
5) Rousseau Jean-Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, Çev: Ali Timuçin, İstanbul, Bulut Yayınları, 2007.
6) Rousseau Jean-Jacques, *A Discourse on Inequality*, Çev: Maurice Cranston, 1. Baskı, Penquin Books, England, 1984.
7) Rousseau Jean-Jacques, *Discourse on The Sciences and Arts and Polemics*, Çev: Judith R. Bush, Roger D. Masters, Christopher Kelly, USA, University Press of England, 1992.

Aydınlanma düşünürlerinden seçme metinler

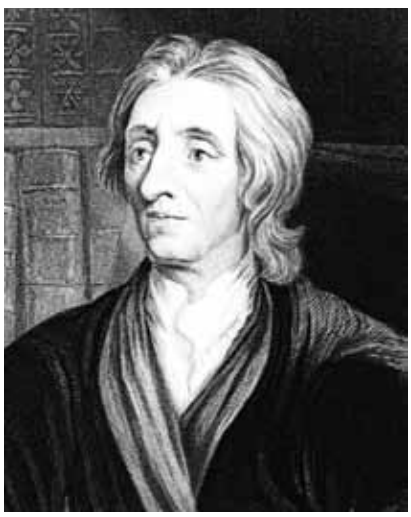

Hazırlayanlar:
Afşar Timuçin - Ali Timuçin

John Locke

1632'de Wrington'da (Somerset) doğdu. Londra'da, sonra Oxford'da okudu. Eski dilleri inceledi, bu arada hekimlikle, kimyayla, siyasetle ilgilendi. Resmi görevler aldı. Stuart'ların gözünden düşünce Montpellier'ye çekildi, daha sonra Hollanda'ya gitti. 1688 Devrimi'nden sonra İngiltere'ye döndü, Ticaret ve Koloniler Krallık Komiseri oldu. Yapıtlarında özellikle modern toplumun varoluş koşullarını tartıştı. Felsefesini kurarken doğuştan fikirlerin varlığına karşı çıktı ve bir fikirler sınıflaması yaptı. Tümüyle yaşama ya da uygulamaya dönük bir felsefe kurarken siyasette özgürlükçülüğü savundu. En önemli yapıtı 1690'da yayımlanan *İnsan Anlığı Üzerine Deneme*'dir. Locke 1704'de Oates'de (Essex) öldü.

İlkin yasama halkın yaşamı ve serveti üzerinde hiçbir biçimde keyfi olamaz: Yasa-koyucu olan kişiye ya da meclise bırakılan toplumun her üyesinin birleşik gücünün dışında ancak böyle bir durum söz konusu olabilir; insanlar topluma girmeden ve güçlerini topluma bırakmadan önce doğal durumda sahip olduklarının ötesinde bir güce sahip olamazlar, çünkü hiç kimse kendinde olanın ötesinde daha fazla gücü başkasına aktaramaz ve hiç kimse kendi yaşamını yok etmek ve

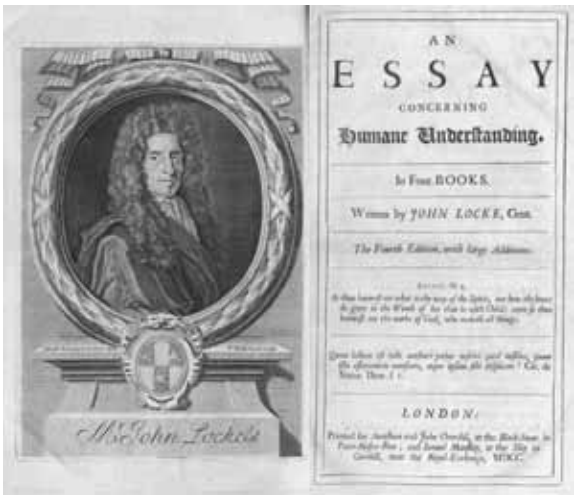

başkasının yaşamını ya da mülkiyetini almak üzere kendi ya da başkası üzerinde mutlak keyfi bir güce sahip olamaz. Kanıtlandığı gibi bir insan başkasının keyfi gücüne kendini bağlayamaz ve doğal durumda başkasının yaşamı, özgürlüğü ya da serveti üzerinde keyfi gücü olmadığından ancak yalızca doğa yasasının ona kendini ve insanoğlunun kalanını korumak için verdiği kadar güce sahiptir... Temel sınırları içinde yasamanın gücü toplumun kamusal iyiliğiyle sınırlıdır. Yasama koruma dışında başka bir amacı olmayan bir güçtür ve bu yüzden onun uyrukları yok etmeye, köleleştirmeye ya da bilerek yoksullaştırmaya hakkı yoktur...

İkinci olarak yasama ya da üst yetke doğaçlama, gelişigüzel buyruklarla kural koyacak erki kendiyle ilgili olarak varsayamaz. Tersine yasamanın geçerli yasaların yürürlüğe koyulması ve yetke sahibi yargıçların seçilmesiyle adalet dağıtacağı ve uyruğun haklarını belirleyeceği kesindir... Özellikle herkesin doğa yasasının yargıcı, yorumcusu ve yürütücüsü ve kendi durumuna göre bu haklara sahip olduğu yerde saldırılardan elbette kendi çabasıyla korunacak ve suçluları cezalandıracak gücü yoktur. Doğal durumda insanın mülkiyetini bozan bu rahatsızlıklardan kaçınmak için insanlar mülkiyetlerini korumak ve savunmak üzere tüm toplumsal gücü birleştirebilecekleri toplumlarda bir araya gelirler ve herkesin ne olduğunu bilebileceği baş eğebilecekleri geçerli kurallara sahip olabilirler. Bu amaca göre girdikleri topluma bütün doğal gücü bırakırlar ve toplum uygun gördüklerine güven çerçevesinde yasama yetkesini verir. Bu toplum açıklanmış olan yasalarla yönetilecektir ya da doğal durumda olduğu gibi toplumun barışı, huzuru ve güvenliği aynı belirsizlik içinde olacaktır.

Üçüncü olarak üst yetke kendi rızası olmadan herhangi bir insandan mülkiyetin herhangi bir kısmını alamaz: Yönetimin amacı olarak mülkiyetin korunması ve insanların topluma girmesi için zorunlu olarak bu durum topluma girerken topluma girmelerinin amacı olan, mülkiyetle-

rini kaybedeceklerini düşünmeden mülkiyetlerine sahip olmalarının gereğini varsayar ya da gerektirir... Böylece bir devlette üst yetkenin ya da yasama yetkesinin istediğini yapabileceğini ve keyfi olarak uyruğunun mülkünü kullanabileceğini ya da dilediği gibi onun bir kısmını alabileceğini düşünmek hatadır. Meclisin dağılması üzerine üyelerinin öbürleriyle eşit olarak ülkelerinin genel yasaları altında uyruk durumuna gelmesi yasamanın tamamen ya da kısmen değişen meclislere dayandığı yönetimler için çok fazla korkulacak bir şey değildir. Ama mutlakyönetimdeki gibi yasamanın hep sürekli bir mecliste ya da bir insanda olduğu yönetimlerde, onlar topluluğun kalanından ayrı çıkarları olacağını düşünürler ve böylece halktan uygun gördüklerini alarak kendi zenginlik ve güçlerini arttırma eğiliminde olurlar. Çünkü onunla uyrukları arasında oluşturulmuş iyi ve denkser yasalar varolsa da uyruklarına buyuran o dilediği kadar mülkiyeti sıradan bir insandan almak ve yararlı olduğunu düşündüğü kadarını kullanmak için yetkeye sahipse, insanın mülkiyeti güvende değildir.

*Yönetim Üzerine İki İnceleme'*den
Çeviren: Ali Timuçin

Montesquieu

Brède ve Montesquieu Baronu Montesquieu, 1869'da Bordeaux'nun güneyindeki Brède Şatosu'nda doğdu. Asıl adı Charles-Louis de Secondat olan Montesquieu sonradan soylu olmuş bir ailenin çocuğuydu. Bordeaux Parlamentosu'nda önemli bir yargıçlık görevi vardı, ama o bu arada doğa bilimleriyle ilgilendi. Dengeli bir yaşam sürdü. 1755'de Paris'de öldüğünde, gözleri hemen hiç görmüyordu. Montesquieu doğa bilimleri yanında toplumdaki kurumları inceledi, bu incelemede özgürlüğün insan için ne kadar önemli olduğunu gördü. Özgürlük ona göre siyasal düzeneğin sağlayabileceği bir yetkinlikti. Ona göre ancak yasa düzeninin egemen olduğu bir toplum güçlü olabilirdi. Onun bu görüşü henüz demokrasi fikrine yönelmemiş olan hemen tüm 18. yüzyıl düşünürlerinin ortak görüşüdür. Filozofa göre yasalar güçlerini doğanın belirleyici gücünden alırlardı. Montesquieu üç yönetim biçimi belirledi; bunlar zorbalık, mutlakyönetim ve demokrasiydi. Zorbalık Doğu'nun büyük ülkelerine uygun düşerdi, mutlakyönetim Fransa için en iyi yönetim biçimiydi, demokrasi küçük ülkelere uygundu. 1721'de yayımlanan yapıtı *İran Mektupları* çokça ilgi çekmiş de olsa, bugün için önemini yitirmiş görünüyor. Başlıca yapıtı 1748'de yayımlanmış olan *Yasaların Ruhu*'dur.

Tanıdığım bir kişi şöyle diyordu: Çok aptalca bir iş yapacağım, kendimi anlatacağım.

Kendimi iyi tanıyorum.

Hemen hemen hiç kederli olmadım, pek sıkılmadım da.

Benim yapım öyle mutlu kurulmuş ki bana acı verebilmeleri için değil de haz verebilmeleri için tüm nesnelerden tam anlamında etkilendim.

Sabahları gizli bir sevinçle uyanıyorum; ışığı bir çeşit hayranlıkla karşılıyorum. Günün tüm kalanında çok iyiyim.

Geceyi hiç uyanmadan geçiriyorum; akşam yatağa gittiğimde bir tür gevşeklik beni düşüncelere dalmaktan engelliyor.

Gençliğimde beni sevdiklerine inandığım kadınlara bağlanırken çok mutluydum.

Bu inancımı yitirdikten sonra onlardan birdenbire koptum.

Yaşamın iğrençliklerine karşı benim için en iyi ilaç inceleme yapmaktır, bir saatlik bir okuma bende üzüntü bırakmaz.

Doğal olarak yurdumun iyiliği ve onuru için tutkum vardı, **görkem** denen şey içinse pek yoktu; halkın yararına olan bazı kurallar konduğunda her zaman örtülü bir sevinç duyuyordum.

Yabancı ülkelere yolculuk yaptığımda onlara kendi ülkeme bağlanır gibi bağlandım, onların yazgısına katıldım, onların esenlikli bir durumda olmalarını diledim.

Benim için yararlı ve ailem için zararlı olduğunu bildiğim şeyleri kafamdan atacaktım. Ailem için yararlı olduğunu ama yurdum için yararlı olmadığını bildiğim şeyleri unutmaya çalışacaktım. Yurdum için yararlı olduğunu ve Avrupa için zararlı olduğunu bildiğim şeyleri ya da Avrupa için yararlı ama insan türü için zararlı olduğunu bildiğim şeyleri bir cinayet gibi görecektim.

İnsan her yerde, kendi yurdun-

da da doğru olmalıdır. Her yurttaş yurdu için ölmek zorundadır; kimse yurdu için yalan söylemek zorunda değildir.

Yurdumda ne ödenekler ne onurlar ne de ayrıcalıklar bekledim; soluduğum havayla ödüllendirilmiş olmak bana bol bol yetti, yalnızca onun bozulmamasını istedim.

Duygulanmadan gözlerimden yaşlar akıttığım olmadı.

Usumla kolayca bağışlayabildiğim için tiksinmeyi bilmiyorum. Bana öyle geliyor ki kin acı veren bir şeydir.

Özgürlük başka iyilikler getiren bir iyiliktir.

Arı özgürlük bir toplumsal durum olmaktan önce bir felsefi durumdur.

Evrendeki hemen hemen tüm halkların çok sevdikleri özgürlükten böylesine uzaklaşmış olduğunu görenler buna şaşmamalılar. Zorba yönetim, deyim yerindeyse, açıkça kendini ortaya koyar ve kendini kendi başına oluşturur.

Ilımlı bir yönetim oluşturabilmek için güçleri birleştirmek, güçleri yatıştırmak, güçleri etkin kılmak ve düzenlemek gerekir.

Siyasette bu özgürlük sözcüğünün anlamı söylevcilerin ve şairlerin ona yakıştırdığı anlamdan çok uzaktır. Bu sözcük yalnızca bir ilişkiyi anlatır ve çeşitli yönetim biçimlerini belirlemeye yaramaz, çünkü halk yönetimi yoksul ve yoksun insanların özgürlüğüyken zengin ve güçlü kişilerin köleliğidir; mutlakyönetim büyüklerin özgürlüğü ve küçüklerin köleliğidir.

Çok iyi düzenlenmiş bir mutlakyönetimde uyruklar büyük bir ağın içindeki balıklar gibidir, özgür olduklarını sanırlar ama yakalanmışlardır.

Zorba devletlerde dinginlik barış demek değildir, bu dinginlik düşmanın işgale hazırlandığı kentlerdeki sessizliğe benzer.

*Yayımlanmamış Düşünceler ve Parçalar'*dan
Çeviren: Afşar Timuçin

Ben ilkelerimi önyargılardan çıkarmadım, şeylerin doğasından çıkardım.

Ayrıntılar üzerinde düşündükçe ilkelerin kesinliği daha iyi anlaşılacaktır.

İnsanların önyargılarını giderebilseydim kendimi ölümlülerin en mutlusu sayacaktım. Burada önyargı dediğim şey insanların şeyler üzerine bilmedikleri değil kendileriyle ilgili olarak bilmedikleridir.

Herkese yönelik sevgiyi içeren bu genel erdemi insan insanları eğitmeye çalışırken yaşayabilir. İnsan denen bu bükülgen varlık toplumda başkalarının düşüncelerine ve izlenimlerine uyarken aynı zamanda kendisine gösterildiğinde kendi doğasını tanıyabilir ve kendisinden kaçırıldığında da duygularına kadar onu yitirebilir.

En yaygın anlamında yasalar şeylerin doğasından gelen zorunlu ilişkilerdir ve bu anlamda tüm varlıkların yasaları vardır. Tanrısallığın yasaları vardır, maddi dünyanın yasaları vardır, insandan üstün zekâların yasaları vardır, hayvanların yasaları vardır, insanın yasaları vardır.

Dünyada gördüğümüz sonuçları kör bir yazgı yarattı diyenler saçmalıyor, zeki varlıkları kör bir yazgının yaratması ne büyük bir saçmalıktır.

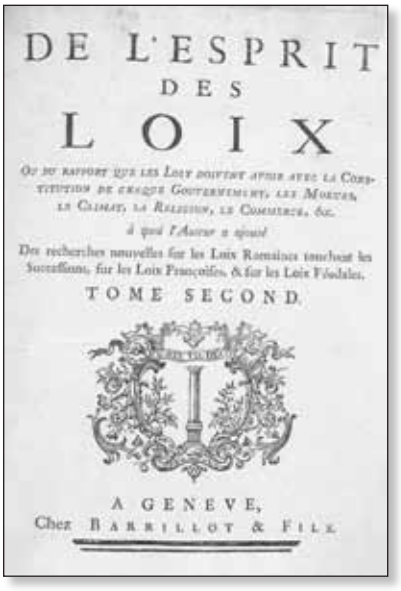
Tanrının evrenle yaratıcı olarak ve koruyucu olarak ilişkisi vardır; yaratmak için kullandığı yasalar korumak için kullandığı yasalardır. O kurallara göre davranır, çünkü kuralları bilir, çünkü onları o yapmıştır; onları o yapmıştır, çünkü onlar onun bilgeliğiyle ve gücüyle ilişkilidir.

Yaratıcı bu kurallar olmadan da dünyayı yönetebilirdi demek saçmadır, çünkü dünya onlarsız varolamazdı. Bu kurallar sağlam bir biçimde konmuş bir ilişkidir.

Her çelişki bir bütünlüktür, her değişim bir direngenliktir.

Düşünce dünyasının da fiziksel dünya gibi iyi yönetilmesi gerekir. Çünkü düşünce dünyasının yasaları da doğaları gereği değişmez yasalardır, düşünce dünyası bu yasaları fiziksel dünyanın kendi yasalarını izlediği gibi sürekli izlemese de. Bunun nedeni düşünen tek tek varlıkların kendi doğalarıyla sınırlanmış olmalarıdır ve sonuç olarak yanılmaya açık olmalarıdır; öte yandan onların kendilerince eylemde bulunmaları doğaları gereğidir. O durumda onlar ilksel yasalarını sürekli izlemezler, kendi koydukları yasaları da sürekli izlemezler.

Fiziksel varlık olarak insan tüm öbür cisimler gibi değişmez yasalarla yönetilir; düşünen bir varlık olarak insan Tanrının koyduğu yasaların durmadan dışına çıkar, kendi koyduğu yasaları da değiştirir. Onun kendini yönetmesi gerekir, evet ama o sınırlı bir varlıktır; bilgisizliğe ve yanılmaya açıktır, tüm sınırlı düşünenler gibi; ulaştığı zayıf bilgileri de yitirir.

İnsanlar topluma girdikleri anda zayıf oldukları duygusunu yitirirler; aralarında varolan eşitlik biter ve savaş durumu başlar.

Her toplum kendi gücünü se-

zer, ulustan ulusa savaş durumunu yaratan budur. Her toplumda tek tek kişiler kendi güçlerini sezmeye başlarlar, toplumun başlıca güçlerini kendi yararlarına çevirmeye çalışırlar. Kişiler arasındaki savaş durumunu yaratan budur.

Savaşın amacı zaferdir, zaferin amacı fetihtir, fethin amacı elde tutmaktır.

Doğrusu, doğaya en uygun yönetim özel konumu uygulanacağı toplumun konumuna en çok uyan yönetimdir.

Yasalar uygulanacakları halka öylesine uygun olmalı ki, bir toplumun yasalarının bir başka topluma uyabilmesi ancak büyük bir rastlantıyla olmalıdır.

*Yasaların Ruhu'*ndan
Çeviren: Afşar Timuçin

Voltaire

1694'de Paris'de doğdu, 1778'de orada öldü. Asıl adı François-Marie Arouet'dir. Parisli bir noterin oğluydu. Zamanında "yüzyılın filozofu" diye anılmış olsa da, yazıları öbür Aydınlanmacılara göre felsefe açısından çok daha zayıftır. Bilim adamı görünümünde olmakla birlikte Voltaire bilimde de büyük bir güç ortaya koyamadı. Örneğin *Newton Felsefesinin Öğeleri* (1738) adlı yapıtı Newton biliminin ilkelerini gerekenin ötesinde basitleştirmiş bir yapıttır. *Candide* (1759) adlı yapıtında Voltaire felsefesini hiç bilmediği Leibniz'in iyimserliğini alaya alır. Candide uzun süren serüvenlerden sonra iki Türk'den bilgeliğin iki gizini öğrenir: Susmak ve kendi bahçesini ekmek, yani kendi işine bakıp başka şeyle ilgilenmemek. *Felsefe Sözlüğü* (1764) felsefi olmaktan çok edebi bir yapıttır. Fransız Devrimi'ni etkilemiş düşünürlerden biri olan Voltaire 1755'e kadar yalnızca edebiyatla ilgilendi, sonra bir tür toplum felsefesine yöneldi. Bastille'de hapsedildi (1717-1718), İngiltere'de üç yıl sürgünde kaldı, Friedrich II'nin çağrısı üzerine üç yıl da Potsdam'da kaldı. Bir ara ticaretten bol para kazandı. Paris'de istenmediği için Cenevre yakınlarında bir malikâne satın aldı (1755). Bir süre sonra Paris'e çağrıldı, onuruna törenler düzenlendi. Bağnazlığa, hoşgörüsüzlüğe, baskıya, işkenceye savaş açtı.

Bu kitap yalnız aydınlarca okunabilir; halk insanı böyle bilgiler için yaratılmış değildir; felsefe hiçbir zaman halkın payına düşmez. Halktan gizlenmesi gereken doğrular bulunduğunu söyleyenler boşuna telaşlanıyorlar; halk hiç okumuyor; haftanın altı günü çalışıyor, yedinci gün meyhaneye gidiyor. Kısacası felsefe yapıtları filozoflar içindir ve her onurlu insan filozof olmaya çalışmalıdır, böbürlenmeden.

Dostluk üzerine:

(Dostluk) iki duyarlı ve erdemli kişi arasında sessiz bir sözleşmedir. **Sessiz** diyorum, çünkü bir keşiş, bir yalnız adam kötü olmayabilir ve dostluk nedir bilmeden yaşanabilir. **Erdemli** diyorum, çünkü kötülerin yardımcıları vardır, şehvet düşkünlerinin sefahat arkadaşları vardır, çıkarcıların yandaşları vardır, siyasetçiler fesat insanları başlarına toplarlar, işsiz güçsüz adamlar topluluğunun ilişkileri vardır; prenslerin dalkavukları vardır; dostları olanlar yalnızca erdemli insanlardır.

Dostluk heyecanı Yunanlılar ve Araplar'da bizde olduğundan daha güçlü oldu. Bu halkların dostluk üzerine uydurduğu masallar eşsizdir. Bizim buna benzer masallarımız yoktur, biz her şeyde biraz kuruyuz.

Aşk üzerine:

Aşk üzerine bir fikir edinmek istiyorsan, bahçendeki serçelere bak, güvercinlere bak, ineğin yanına götürülen boğayı gözle, iki adamın kendisini bekleyen ve onu karşılamak için kuyruğunu döndürüp duran dingin kısrağa götürdüğü şu mağrur ata bak, onun kıvılcımlanan gözlerini gör, kişnemelerini işit, sıçramalarını, şahlanmalarını, dikilen kulaklarını, küçük kasılmalarla açılan ağzını, şişen burun deliklerini, bu deliklerden çıkan ateş gibi soluğu, kalkan ve dalgalanan yelelerini, doğanın onun için öngördüğü nesnenin üzerine atılırkenki görkemli devinimini gör; ama kıskanma ve insan türünün üstünlüklerini düşün: İnsanlar doğanın hayvanlara verdiği güç gibi, güzellik gibi, çeviklik gibi, hızlılık gibi şeyleri aşkla dengelerler.

Zevkten haberi olmayan hayvanlar da vardır. Pullu balıklar bu sevinçten yoksundur: Dişi çukurluk bir yere milyonlarca yumurta bırakır, o yumurtalarla karşılaşan erkek onların üzerinden geçer ve onları tohumlarıyla döller, ama onların hangi dişinin yumurtaları olduğunu bilmez.

Doğuran hayvanların çoğu tek bir duyumdan haz alır; açlıklarını doyurdukları anda her şey biter. Senden başka hiçbir hayvan öpüşleri tanımaz; senin tüm bedenin duyarlıdır; çok zaman dudakların yorulmak bilmez bir şehvetle sevinç içinde olur, bu haz yalnız senin tenine özgüdür; kendini her zaman aşkın kollarına bırakabilirsin, oysa hayvanların ancak belli zamanları vardır.

Doğanın kendilerine verdiği her şeyi yetkinleştirme gücünü elde eden insanlar aşkı da yetkinleştirdi. Temizlik, kendine bakmak, tenini daha yumuşak kılmak dokunma hazzını çoğaltır ve sağlığına özen göstermek şehvet organlarını daha duyarlı kılar.

Yamyamlık üzerine:

Yamyamların olduğu doğrudur; onları Amerika'da bulmuştuk; belki şimdi de vardırlar; Eskiçağ'ın bazen insan etiyle beslenen kyklops'ları tek örnek değildir. Juvénal'in bize bildirdiğine göre Mısırlılar'da, bu bilge halkın, yasalarıyla ünlü bu halkın, timsahlara ve soğanlara tapan bu halkın içinde Tintirliler ellerine düşen düşmanlarından birini yerlerdi; bu öykü kulaktan dolma değildir, bu cinayet insanların gözleri önünde işlenmiştir; o, o zaman Mısır'daydı, Tintir'in az berisinde. Bu arada o Gaskonyalılar ve Sagontinler'in de eskiden hemşerilerinin etiyle beslendiklerini bildirir.

1725'de Mississipi'den Fontainebleu'ye dört vahşi getirmişlerdi, onlarla görüşmek onuruna erdim; aralarında o ülkeden bir kadın vardı, ona insan eti yiyip yemediğini sordum; o da içtenlikle bana yediğini söyledi. Biraz bozulduğumu görünce özür diledi ve ölü düşmanı hayvanlara yem olmaya bırakmaktansa, yemenin daha insani olacağını söyledi; zafer kazananlar bunun böyle olmasını isterlerdi.

Tanrıtanımazlık üzerine:

Anaksagoras güneşi dört atlı bir arabanın üzerine çıkmış olan Apollon'un götürmediğini öne sürünce, ona Tanrıtanımaz dediler, o da kaçmak zorunda kaldı.

Bir rahip Aristoteles'i Tanrıtanımazlıkla suçladı, Aristoteles kendisini suçlayanı cezalandırmayı başaramayınca Khalkis'e çekildi. Ama Sokrates'in ölümü Yunanistan tarihinin en iğrenç olayıdır. Aristophanes Atinalılar'ın Sokrates'i bir Tanrıtanımaz olarak görmesine yardımcı olan ilk kişidir.

Bu güldürü şairi, ki ne güldürmeyi biliyordu ne de şairdi, bizim Saint-Laurent panayırında oyun oynamaya kalksa, kimse gel oyna demezdi; o bana Plutarkhos'un anlattığından daha aşağı ve daha berbat görünüyor. Plutarkhos bu soytarıyı şöyle anlatıyor: "Aristophanes'in dili bu sefil şarlatanı pek güzel ortaya koyuyor: Bunlar en aşağılık ve en iğrenç alaylardır; bunlar halkın gözünde eğlendirici değillerdi, aklı başında ve onurlu insanlar için de dayanılmaz şeylerdi; onun küstahlığına katlanmak zordur ve iyi insanlar onun alaycılığından tiksinti duyuyor."

*Felsefe Sözlüğü'*nden
Çeviren: Afşar Timuçin

Dünya cennetinden kovulan Candide uzun süre yürüdü, nerede olduğunu bilmiyor, ağlıyor, gözlerini göğe kaldırıyor, gözlerini sık sık baron kızlarının en güzelinin bulunduğu şatoların en güzeline çeviriyordu; tarlada iki saban izinin arasında aç açına yattı; kar lapa lapa yağıyordu. Ertesi gün soğuktan donmuş bir durumda komşu kente doğru yürüdü, kentin adı **Valdberghoff-trarbk-dikroff**'du. Candide'in parası yoktu. Açlıktan ve yorgunluktan ölüyordu. Bir meyhanenin önünde üzgün üzgün durdu. Maviler giyinmiş iki adam onu gördüler. "Arkadaş, işte yakışıklı bir genç adam, boyu da uygun" dedi onlardan biri. Candide'e doğru ilerlediler ve incelikli bir davranışla onu yemeğe davet ettiler. Sevimli bir alçakgönüllülükle Candide onlara şöyle dedi: "Baylar, bana onur veriyosunuz, ama benim param yok." Mavililerden biri ona şöyle dedi: "Aman efendim, sizin yapınızda ve sizin değerinizde olan kimseler hiçbir zaman para ödemezler. Boyunuz beş ayak ve beş parmak değil mi?" Candide "Evet baylar boyum tam o kadar" dedi ve saygıyla eğildi. "Aman beyim, sofraya geçin, yemek paranızı ödemeniz bir yana, sizin gibi bir insanın parasız kalması bizi üzer; insanlar birbirlerine yardım etmek üzere yaratılmışlardır." Candide dedi ki: "Çok haklısınız, Bay Pangloss da bana her zaman söyledi, şimdi her şeyin yolunda olduğunu görüyorum." Biraz para kabul etmesi için ona ricada bulundular. Candide paraları aldı ve karşılığında senet vermek istedi. Almadılar. Sofraya geçildi. "Gerçekten seviyor musunuz?" Yanıt: "Evet, Matmazel Cunégonde'u çok seviyorum." "Hayır, Bulgarların kralını gerçekten seviyor musunuz?" dedi adamlardan biri. "Ne diye sevecekmişim, yüzünü bile görmedim" dedi Candide de. "Nasıl! Kralların en sevimlisidir o, onun sağlığına içelim." "Elbette baylar." İçti. "Tamam artık, şimdi siz Bulgarların dayanağı, temel çivisi, savunucusu, kahramanı oldunuz. Pek kısmetliymişsiniz, şanlar ünler birbirini izlesin." Hemen ayaklarını zincire vurdular, alaya götürdüler. Sağa döndürdüler, sola döndürdüler, tüfek astırdılar, nişan aldırdılar, ateş ettirdiler, ayak değiştirttiler, otuz da sopa vurdular. Ertesi gün talim biraz daha kolaydı, yalnızca on sopa attılar; daha ertesi gün gene on sopa. O artık silah arkadaşlarının gözünde olağanüstü biriydi.

*Candide'*den
Çeviren: Afşar Timuçin

Jean-Jacques Rousseau

1712'de Cenevre'de doğdu. Annesi onu doğururken öldü. Saatçi olan babası onu 10 yaşında Papaz Lambercier'ye verdi. Jean-Jacques 16 yaşında Cenevre'den kaçtı, Annecy'de Madame Warens'in yanında kaldı. Ondan sonra birçok kenti dolaştı. 1743'de Venedik'de Fransa'nın elçilik yazmanı oldu. Az sonra Paris'e gitti. Daha sonra Montmorencey Ormanı'nda Ermitage'da kaldı. O sıra iki ünlü yapıtını, *Toplum Sözleşmesi* ve *Emile*'i yazdı. Her iki yapıt da 1762 tarihini taşır. Yaşamının sonlarını Ermenoville'de geçirdi, 1778'de orada öldü. Rousseau ününü Dijon Akademisi'nin açtığı bir yarışmayı kazanan ilk yapıtı *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*'le (1750) ve *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kökeni ve Temelleri Üzerine Söylev*'le (1755) kazanmıştır. Filozofun en ilginç yanlarından biri, *Ansiklopedi*cilere ya da öbür Aydınlanmacılara karşıt olarak insanın doğuştan iyi olduğuna inanmasıdır. O insanın doğal durumda yani uygarlaşmadan önce mutlu olduğunu, uygarlaşmayla ve onun getirdiği mülkiyetle mutluluğu elden kaçırdığını düşünür. O zaman ne yapmalı, doğal duruma mı dönmeli? Bu olası değildir. Yapılacak şey toplumda doğal durumdaki mutluluğa benzer bir mutluluğu sağlayacak olan yasa düzenine ya da toplumsal sözleşme düzenine geçmektir. Her toplumun temelinde bir sözleşme düzeni bulunmalıdır. Sözleşmeci, toplum adına elbette bazı haklarından vazgeçmeyi göze alacaktır. Genel isteme boyun eğmek bir zorunluluktur.

Doğrudur, birkaç bilge Atina'daki genel gidişe direnmişler ve Musalar ülkesinde kötülükten korunmuşlardı. Ama aralarında en önemlisi ve en mutsuzu dönemin bilginleriyle ve sanatçılarıyla ilgili olarak şu yargıya varıyor:

"Şairleri inceledim;, bu adamlar yeteneklerini kendilerine ve başkalarına zorla benimsetiyorlar, bunlar bilge geçiniyorlar, herkes onları bilge sanıyor, oysa hiç de öyle değiller.

"Şairlerden sanatçılara geçtim, diye sürdürüyor Sokrates. Sanattan benim kadar haberi olmayan kimse yoktur; sanatçıların pek güzel gizleri olduğuna benden daha çok inanan yoktur. Bununla birlikte onların koşullarının da şairlerinkinden daha iyi olmadığını ve onların da bütünüyle aynı önyargılar altında bulunduğunu gördüm. İçlerinden en yeteneklileri ülkelerinde en başarılı oldu diye onlar kendilerini insanların en bilgeleri olarak görüyorlar. Bu kendini beğenmişlikleri tamamen bilgilerini benim gözümden düşürdü. Öyle ki kendimi kahin yerine koyarak şu soruyu sordum: Olduğun gibi kalmak mı, yoksa onlar gibi olmak mı istersin; onların bildiklerini bilmek mi, yoksa hiçbir şey bilmediğini bilmek mi istersin? Kendim ve Tanrıya verdiğim yanıt şu oldu: "Olduğum gibi kalmak isterim."

"Biz bilmiyoruz, ne sofistler, ne şairler, ne hatipler, ne sanatçılar biliyor, ne de ben biliyorum doğrunun, iyinin, güzelin ne olduğunu. Ama aramızda şu ayrılık var: Bu insanlar hiçbir şey bilmiyor, ama hepsi bir şeyler bildiğine inanıyor; oysa ben hiçbir şey bilmiyorsam en azından bundan kuşku duymam. Öyle ki kâhin tarafından bana verilen bütün bu bilgelik üstünlüğü yalnızca bilmediğim şeyi bildiğimden güvenli oluşumdur."

İşte Tanrıların yargısında insanların en bilgilisi ve tüm Yunanistan'ın gözünde Atinalılar'ın en bilgilisi Sokrates bilgisizliği övüyor! Aramızda dirilseydi, bilginlerimizin ve sanatçılarımızın onun görüşünü değiştirebileceğine inanır mısınız? Hayır, baylar; bu adil adam bizim boş bilimlerimizi küçümsemeyi sürdürecekti; her yandan sarıldığımız bu kitaplar yığınını büyütmeye yardım etmeyecekti ve yaptığı gibi temel ilkesi olarak çömezlerine ve bizim acemilere yalnızca erdeminin örneğini ve anısını bırakacaktı. İnsanlara öğretmek için en güzel şey budur.

Erdemi bozan ve yurttaşların yürekliliğini zayıflatan bu yapmacıklı ve kurnaz Yunanlılar'a karşı durmaya Sokrates Atina'da başladı, bu işi yaşlı Cato Roma'da sürdürdü. Ama bilimler, sanatlar ve diyalektik yine ayrıcalık kazandı: Roma filozoflar ve hatiplerle doldu; askeri disiplin olumsuzlandı, tarım küçük görüldü, hizipler kucaklandı ve yurt unutuldu. Özgürlüğün kutsal adları olarak tarafsızlık, yasalara uyma Epikuros, Zenon ve Arcesilas'ın yerini aldı. Kendi filozofları şöyle dediler: "**Bilginler aramızda görünmeye başladıktan sonra iyi insanlar gölgede bırakıldı**." O zamana kadar Romalılar erdem uygulamasından hoşnuttular. Üzerinde çalışmaya başladıklarında onu yitirdiler.

Ey Fabricius! Yaşama yeniden çağrılıp da bileğinizin gücüyle kurtulan ve bütün bu fetihlerden çok senin saygın adınla daha iyi ünlenen bu Roma'nın tantanalı halini görmüş olsaydın yüce ruhun ne düşünecekti? Sen şöyle demiş olacaktın: "Tanrılar! Eskiden ölçülülüğün ve erdemin oturduğu bu sazdan damlara ve bu kırsal yuvaya ne oldu? Hangi uğursuz görkem Romalı sadeliğini yendi? Bu yabancı dil nedir? Bu kadınsı alışkı nedir? Bu heykellerin, bu tabloların, bu yapıların anlamı nedir? Ey kendini bilmezler, siz ne yaptınız? Siz, ulusların efendileri, kendinizi yendiğiniz önemsiz insan-

ların köleleri kıldınız! Sizi yöneten güzel konuşanlardır! Kanınızla Yunanistan'ı ve Asya'yı sulamanız mimarlar, ressamlar, heykeltıraşlar ve soytarılar içindir! Kartaca'dan kalanlar bir flüt çalgıcısının ganimeti oldu! Romalılar bu amfi-tiyatroları yıkmakta acele ediniz; bu mermer yontuları kırınız, bu tabloları yakınız, sizi köleleştiren bu köleleri ve onların sizi çürüten öldürücü sanatlarını kovunuz. Boş yeteneklerle başka eller ünlü olsun; Roma'ya yaraşır tek beceri dünyayı fethetmek ve erdemi hüküm sürer kılmaktır. Cineas Senatomuzu krallar meclisi sandığında, ne boş tantanayla ne de özentili bir belagatla gözü boyardı; yararsız insanların işi ve neşesi olan bu boş belagatı dinlemedi; o zaman Cineas böyle bir tantanada ne gördü? Ey yurttaşlar! O hiçbir zaman zenginliğinizin, bütün sanatlarınızın veremeyeceği bir görkemi, yalnız gökyüzünün altında görünen en güzel görkemi gördü: Roma'yı ve yeryüzünü yönetmeye yaraşır iki yüz erdemli adamı gördü."

Ama yer ve zamanı aşalım ve ülkemizde olanı ve gözümüzün önündekini görelim; ya da daha çok inceliğimizi yaralayacak iğrenç resimlerden uzak duralım ve başka adlar altında aynı şeyleri yineleme sıkıntısından kendimizi kurtaralım. Fabricius'un ruhunu anmam boşuna değildir; Louis 12'nin ya da Henri 4'ün ağzından söyletemeyeceğim bir şeyi bu büyük insana söylettim mi? Gerçekte Sokrates aramızda olsaydı, baldıran zehrini içmemiş olacaktı; ancak ölümden bin kez daha kötü aşağılayıcı alay ve küçümsemeyle daha acı bir fincan dolusunu içecekti.

İşte lüks, bozulma ve kölelik, her zaman sonsuz bilgeliğin bizi yerleştirdiği mutlu bilgisizlikten çıkmak için yaptığımız kibirli girişimlerin cezası oldu. Onun tüm işlemlerini örten kalın örtü bize onun bizi boş araştırmalara yönlendirmediğini yeterince gösteriyordu. Ama onun derslerinden bir tanesi var mıdır ki ondan yararlanmış olalım ya da zarara uğramadan önemsememiş olalım. Ey halklar, bir annenin çocuğunun elindeki tehlikeli bir silahı çekip alması gibi doğanın da sizi bilimden korumak istediğini bilin; sizden sakladığı tüm gizler sizi koruduğu kötülüklerdir ve sizi eğitirken bulduğunuz güçlük iyiliklerinden az değildir. İnsanlar yoldan çıkmışlar; doğuştan bilgin olmanın şansızlığına sahip olsalardı, daha kötü olacaktı.

*Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev'*den
Çeviren: Ali Timuçin

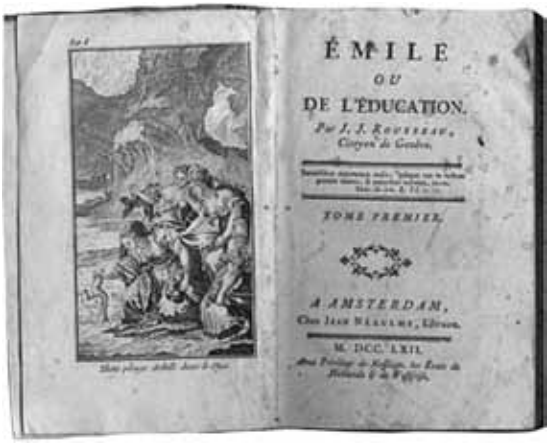

Ayrıca mülkiyet hukuku yalnızca sözleşmeye dayandığından ve insanın ürettiği bir kurum olduğundan, her insan sahip olduğu malı arzusuna göre kullanabilir: Ama yaşam ve özgürlük gibi herkesin yararlanmasına açık olan ve vazgeçme hakkının en azından kuşkulu olduğu doğanın asıl verdikleriyle ilgili durum aynı değildir: İnsan özgürlüğünü bırakırsa varlığının değerini düşürür, yaşamını bırakırsa kendisini öylece yok eder ve hiçbir maddi şey özgürlük ya da yaşamdan birini karşılayamayacağından, herhangi bir şey pahasına onlardan vazgeçmek aynı zamanda doğaya saldırmak olacaktı. Ama mallar gibi özgürlük de devredilebilseydi yalnızca hukuksal intikalle babanın mallarından yararlanabilen çocuklar için ayrım çok büyük olacaktı; oysa özgürlük insani nitelikle doğadan geçen bir vergi olduğundan anne babanın hiçbir zaman ondan vazgeçmeye hakkı yoktu: Oysa köleliği kurmak için doğaya şiddet kullanmak gerektiğinden bu hukuku sürdürmek için doğayı değiştirmek gerekirdi: Bir köle çocuğun köle doğduğunu ciddi olarak söyleyen hukukçular başka deyişle insanın insan olarak doğmadığının kararını verirlerdi.

Bu yüzden hükümetlerin uç noktası yalnızca çürüme olan ve ilkin çare olarak ortaya koydukları, sonunda en güçlünün hukukunu geri getiren keyfi güçle başlamaması bana kesin görünüyor; ama böyle başlasa da bu iktidar doğası gereği yasadışı olduğundan toplumun yasalarına temel olamaz ve sonuç olarak kurumun eşitsizliğine de temel olamaz.

Bugün her hükümetin temel sözleşmesinin doğası üzerinde henüz yapılmamış olan araştırmalara girmeyerek genel görüşü izleyeceğim, siyasal kurumun halkla onun kendisi için seçtiği şefler arasında gerçek bir sözleşme olarak kurulmasında sınırlanacağım; bu sözleşmeyle iki taraf koşul olarak konmuş olan ve birliklerinin bağlarını oluşturan yasalara uymayı üstlenirler. Toplumsal ilişkiler konusunda halk her istemini tek bir istemde birleştirdi, bu istemin açıklandığı her madde istisnasız devletin her üyesini yükümleyecek biçimde temel yasalar oldu ve bu yasalardan biri öbür yasaların yürütülmesini gözlemlemekle görevli yüksek yöneticilerin seçimini ve yetkesini düzenler. Bu yetke anayasanın içerdiği her şeye onu değiştirmeye çalışmadan uzanır. Bu yetkeye yasaları ve bakanlarını saygıdeğer kılan saygınlıklar ve iyi bir yönetimin karşı karşıya kaldığı sıkıcı işleri dengeleyen kişilere özgü bazı ayrıcalıklar tanınması eklenir. Yüksek yönetici de kendi açısından kendisine verilmiş olan yetkiyi kendisine onu emanet edenlerin amacına göre kullanmayı, her yurttaşa kendisine ait olandan barış içinde yararlanmayı ve her durumda halkın yararını kendi yararından üstün tutmayı yükümlenir.

*Eşitsizlik Üzerine Söylev'*den
Çeviren: Ali Timuçin

Tek sözcükle öğrencinize tüm insanları, onlara hak ettiğinden daha az değer verenleri bile sevmeyi öğretiniz; ona herhangi bir sınıfta yer almayacağı biçimde davranınız, ancak herkesin içinde kendini bulsun: onun önünde duygulanarak hem de acımayla ama asla küçümsemeden insan türünden söz ediniz. İnsan insanı onursuz kılmaz.

Bu yollarla ve benzer yollarla, daha önce açılmış yollara ters olan yollarla bir genç insanın gönlüne girmek uygun olur, böylece onda doğanın ilk devinimlerini uyandırmak, onu geliştirmek, onu benzerleri üzerine salmak gerekir. Buna şunu ekleyeceğim: Bu devinimlere olası olan en küçük yararı katmak önemlidir; özellikle kibir, rekabet, övünme, bizi başkalarıyla karşılaştırmaya zorlayacak bu türden duygular kişiye katılmamalıdır; çünkü bu karşılaştırmalar bize karşı üstünlük kurmak isteyenlerde birtakım kin duyguları uyandırmadan gerçekleşmez. O zaman gözünü kapamak ya da susmak, bir kötü kişi ya da bir aptal olmak gerekir: Bu seçenekten kaçınmaya çalışmalıyız. Bu derece tehlikeli tutkular er geç bize karşın doğacaktır. Onu yadsımıyorum: Her şeyin zamanı ve yeri vardır; yalnızca bu tutkuları doğurmaya yardım etmememiz gerektiğini söylüyorum.

İşte kesin olarak verilmesi gereken yöntemin ruhu. Buradaki örnekler ve ayrıntılar yararsızdır, çünkü burada hemen hemen sınırsız bir özyapı ayrımı başlar ve verdiğim her örnek belki yüz binde bir duruma bile uymayacaktır. Usta eğitimcide bu dönemde yürekleri biçimlemeye çalışırken yürekleri araştırma sanatını bilen gerçek gözlemci ve filozof işlevi uyanır. Genç adam artık kendini olduğundan başka bir biçimde göstermeye çalışmazken ve ona sunulan her nesneyi öğrenmezken, havasında, gözlerinde, jestinde yakaladığı etki görülür: Ruhunun tüm devinimleri yüzünde okunur; bu etkileri gözleye gözleye onları öngörmeyi ve sonunda onları yönetmeyi başarır.

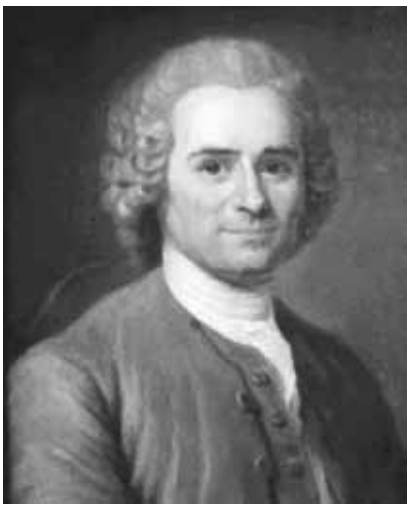
Emile'den
Çeviren: Ali Timuçin

Her yasama dizgesinin amacı olması gereken herkesin en büyük yararı neye dayanır diye araştırıldığında, bunun başlıca iki nesneye, **özgürlük**'e ve **eşitlik**'e indirgendiğini görürüz. Özgürlüğe indirgenir, çünkü her özel bağlılık devletin varlığından çıkarılıp atılmış bir o kadar güç demektir; eşitliğe indirgenir, çünkü eşitlik olmadan özgürlük olmaz.

Toplum özgürlüğünün ne olduğunu daha önce de söyledim; eşitlik söz konusu olduğunda bu sözcükten güç ve zenginlik derecelerinin mutlak bir biçimde aynı olması anlaşılmamalı, ama güç söz konusu olduğunda onun her türlü şiddetin altında olması ve ancak mevki ve yasalar gerektirdikçe kullanılması, zenginliğe gelince hiçbir yurttaşın bir başka yurttaşı satın alacak kadar zengin olmaması ve bir başka yurttaşın kendini satmak zorunda kalacak kadar yoksul olmaması anlaşılmalıdır. Bu da büyüklerin mal ve para açısından, küçüklerin de cimrilik ve açgözlülük açısından ölçülü olmalarını gerektirir.

Bu eşitlik uygulamada karşılığı olmayan kurgusal bir imgedir diyorlar. Ama kötüye kullanılması kaçınılmaz diye onu bir düzene sokmaya da kalkmamalı mı? Şeylerin gücü her zaman eşitliği yok etmeye yöneliktir diye yasamanın gücü her zaman eşitliği sürdürmeye yönelik olmalıdır.

Ama tüm iyi kurumların bu genel amaçları her ülkede gerek yerel durumdan gerek insanlarının özyapısından doğan ilişkilere göre düzenlenmeli ve bu ilişkilere dayanarak her halka özel bir kuruluş dizgesi verilmelidir, bu dizge kendinde en iyi olmasa da öngörülen devlete en uygun dizge olmalıdır. Örneğin yerleşimciler için toprak verimsiz ve kıraç ya da ülke nüfusa göre darsa? O zaman sanayiden ve zanaattan yana dönün, elde ettiğiniz ürünleri sizde olmayan zahireyle değiştirin. Buna karşılık zengin ovalarda ve verimli bağlarda mı yaşıyorsunuz? Verimli bir toprakta insan mı yok? Tüm emeğinizi tarıma verin; tarım insanları çoğaltır, o zaman zanaatları bırakın, çünkü zanaatlar toprağın zaten az olan insanlarını birkaç noktada toplayarak ülkeyi insansız bırakır. Geniş ve elverişli kıyılarda mı oturuyorsun? Gemilerle denizi örtün, ticareti ve denizciliği geliştirin; ömrünüz parlak ve kısa olacaktır. Denizin kıyısı hemen hemen girilmez kayalıklarla mı dolu? Barbar kalın ve balıkçılıkla geçinin; o durumda dingin ve belki de çok iyi bir yaşam sürersiniz, kesinlikle çok mutlu bir yaşamınız olur. Tek bir sözcükle, herkes için ortak olan kuralların yanında her halkın kendisini özel bir biçimde düzene koyan ve onun yasama düzenini yalnızca ona özgün kılan birtakım nedenler

vardır. Böylece eskiden İbraniler ve yakın zamanda Araplar'ın başlıca amacı dindi, Atinalılar'ınki edebiyattı, Kartacalılar ve Surlular'ınki ticaretti, Rodoslular'ınki denizcilikti, Spartalılar'ınki savaştı, Romalılar'ınki erdemdi. *Yasaların Ruhu*'nun yazarı yasa-koyucunun kuruluşu bu amaçlardan her birine ne gibi bir ustalıkla yönelttiğini birçok örnek vererek göstermiştir.

Bir devletin yapısını gerçek anlamda sağlam ve kalıcı kılan şudur: Ortak değerlere sıkı sıkıya uyulduğu zaman doğal ilişkiler ve yasalar aynı noktalarda uyuşum içinde olurlar ve yasalar deyim yerindeyse bu ilişkileri sağlamlaştırmaya, onlarla birlikte yürüyerek onları düzeltmeye yararlar. Ama yasa-koyucu amacı üzerine yanılgıya düşer de eşyanın doğasından gelen ilkeden başka bir ilkeyi benimserse, bu ilkelerden biri köleliğe öbürü özgürlüğe yönelirse, biri zenginliklere öbürü nüfusa, biri barışa öbürü fetihlere yönelirse, o zaman yasaların yavaş yavaş çözüldüğü, yapının bozulduğu görülür; bu durumda devlet yıkılıncaya ya da değişinceye kadar ve yenilmez doğa gücünü ortaya koyuncaya kadar sarsıntılardan kendini kurtaramaz.

*Toplum Sözleşmesi'*nden
Çeviren: Ali Timuçin

Yasayı yapan onun nasıl yürütülmesi ve yorumlanması gerektiğini herkesten iyi bilir. Bu yüzden öyle görünüyor ki, yürütme gücünün yasama gücüyle birleştiği ana-

yasadan daha iyisi olamaz. Ama hükümeti bazı bakımlardan yetersiz kılan budur, çünkü birbirinden ayrılması gereken şeyler birbirinden ayrılmamıştır, prens ve egemen aynı kişidir, o zaman bunların kurdukları deyim yerindeyse hükümetsiz hükümetten başka bir şey değildir.

Yasaları yapanın onları yürütmesi iyi değildir, bunun gibi halkın hep birden dikkatini kamu işlerinden çevirip özel konulara yöneltmesi de iyi değildir. Özel çıkarların kamu işlerini etkilemesinden daha tehlikeli bir şey olamaz ve hükümetin yasaları kötüye kullanması kişisel görüşlerin sonucu olarak yasa-koyucunun ahlakça bozulması yanında hiç kalır. O zaman devlet özünde bozulduğu için her türlü yenileştirme olanaksız duruma gelir. Hükümeti hiçbir zaman kötüye kullanmayan bir halk bağımsızlığı da kötüye kullanmaz; her zaman iyi yönetilen bir halkın yönetilmeye gereksinimi olmayacaktır.

Terimi asıl anlamında kullanırsak, hiçbir zaman gerçek demokrasi varolmadı ve hiçbir zaman da varolmayacak. Çoğunluğun yönetmesi ve azınlığın yönetilmesi doğal düzene aykırıdır. Kamu işleriyle uğraşmak için halkın hiç durmadan toplantı durumunda olması düşünülemez ve yönetim biçimi değişmeden bu iş için kurullar oluşturmanın olası olmadığı da kolayca görülür.

Gerçekte ilke olarak şunu belirleyebileceğimi sanıyorum: Hükümetin işlevleri birçok kurul tarafından paylaşılınca üyeleri az olan kurullar önünde sonunda en büyük yetkeyi elde eder; bunun nedeni de gönderilen işlerin bu kurullarda daha kolay çözümlenmesidir.

Böyle bir hükümet için güç koşulların bir araya gelmesi gerekir mi? Önce devlet çok küçük olmalıdır ki halkın toplanması kolay olsun, her yurttaş öbür yurttaşları kolayca tanıyabilsin; ikinci olarak göreneklerde büyük bir yalınlık olmalıdır ki işlerin yığılması ve çetin tartışmalar önlenebilsin; sonra sınıflarda ve zenginliklerde çokça eşitlik olmalıdır, eşitlik olmadan haklar ve yetke uzun zaman korunamaz; öte yandan lüks az olmalıdır ya da hiç olmamalıdır, çünkü lüks zenginliklerin sonucudur ya da zenginliği zorunlu kılar, zenginin de yoksulun da ahlakını bozar, zengini mülkiyetle yoksulu açgözlülükle bozar, gevşekliğe ve boşluğa sürükler, devletten tüm yurttaşlarını alır, onları birbirine ve tümünü kamuoyuna köle eder.

İşte bu yüzden ünlü bir yazar erdemi cumhuriyetin ilkesi olarak belirledi; çünkü bütün bu koşullar erdem olmadan varlığını sürdüremezdi: Ne var ki gerekli ayrımları yapmadığı için bu büyük deha çok zaman doğruluktan zaman zaman da açıklıktan uzak kaldı ve şunu göremedi: Egemen yetke her yerde aynı olduğu için, aynı ilkenin iyi kurulmuş her devlette, hükümet biçimine göre az ya da çok yer alması gerekir.

Şunu da ekleyelim: Hiçbir hükümet yoktur ki, demokratik hükümet kadar ya da halk hükümeti kadar iç savaşlara ve iç karışıklıklara açık olsun; çünkü hiçbir hükümet yoktur ki, o kadar şiddetle ve o kadar süreklilikle biçim değiştirmeye eğilimli olsun ve varlığını sürdürmek için o kadar özen ve yüreklilik gerektirsin. Böyle bir kuruluş içinde yurttaş güç ve direnç kazanmalı, Polonya Diyeti'nde erdemli bir Palatin'in söylediklerini yaşamı boyunca her gün yüreğinin derininde yinelemeli: **Malo periculosam libertatem quam quietum servitium** (Tehlikeli özgürlüğü kölece dinginliğe değişmem).

Bir Tanrılar halkı olsaydı, demokrasiyle yönetilirdi. Böylesine yetkin bir hükümet insanlar için uygun değildir.

*Toplum Sözleşmesi'*nden
Çeviren: Ali Timuçin

Denis Diderot

1713'de Langres'da doğdu. Cizvitler'in yanında eğitim gördü, sonra Paris'de Louis-le-Grand Koleji'nde okudu. Uzun süre bohem bir yaşam sürdürdü. 1743'de bir çamaşırcı kadınla evlendi. Bu arada Hıristiyan inancına karşı sert eleştirilerde bulundu. *Körler Üzerine Mektup* (1749) onun tutuklanmasına yol açtı, Temmuz-Kasım 1749'da Vincennes Şatosu'nda hapis yattı. 1750'den sonra *Encyclopédie*'nin (*Ansiklopedi*) yayımının yönetimini yüklenmeye başlayınca tanındı. Le Breton Yayınevi İngiltere'de çıkmakta olan *Cyclopaedia*'nın Fransa'da yayımlanması işini 1746'da Diderot'ya vermişti. *Ansiklopedi* Diderot'yu 1772'ye kadar uğraştırdı ve birkaç defa başını derde soktu. Helvétius, Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Condillac bu büyük yapıtın başlıca yazarlarıydı. Çok yazıyor ama az yayımlıyordu. Filozof bir süre Çariçe Yekaterina'nın konuğu olarak Rusya'da kaldı. Kızının çeyizini sağlamak için kitaplığını satışa çıkarmıştı, kitaplığı çariçe aldı. Rusya'da kaldığı sürece "yasal zorbalık" diye bir şeye inandı. Diderot felsefe kitapları yanında romanlar da yazdı. Bu maddeci ve Tanrıtanımaz düşünce adamı Aydınlanmacıların en filozofudur, Rousseau kadar etkili olmakla birlikte bilime aşırı güveniyle ondan ayrılıyordu, bu yüzden bir toplum eleştiricisi olmaktan çok, bir bilgi araştırmacısı oldu.

Dünyamızda hiçbir şey evlilik kadar yasal olamaz ve dünyamızda hiçbir şey evlilik kadar mutluluğa ve usa aykırı olamaz.

- Gönül adamı büyük adamların yanına hiç girmemelidir ya da duygularını kapıda bırakıp girmelidir.

- İnsan toplum için doğmuştur, onu toplumdan koparın, onu yalıtın, fikirleri dağılır, özyapısı değişir, yüreğine bin bir gülünç duygu doğar; garip düşünceler filizlenir ruhunda, vahşi toprakta biten böğürtlenler gibi. Bir insanı ormana bırakın, o bu ormanda yırtıcı kesilecektir, bir manastıra koyun, orada zorunluluk fikri kölelik fikrine kavuşacaktır, hatta daha kötüsüne. Ormandan çıkılır ama manastırdan çıkılmaz; insan ormanda özgürdür, manastırda köledir. Belki de sefaletten çok yalnızlığa dayanmak için ruh gücü gerekir; sefalet alçaltır, inziva bozar.

- Bir ahmak çok zaman akıllı insandan daha kötü olabilir.

-Doğada bütün türler birbirlerini yerler; toplumda tüm sınıflar birbirlerini yerler. Yasa işe karışmadan biz birbirimize adaleti uygulayıveriyoruz.

- Artık yurt diye bir şey yok: Bir kutuptan öbürüne gördüğüm yalnızca zorbalar ve kölelerdir.

- Erdemi överler, ama ondan tiksinirler, ondan kaçarlar; soğuktan dondurur o, bunun için insanın ayakları sıcak olmalıdır.

- İyi bir insanı başkalarının alaylarına kurban etmek genel bir alçaklıktır.

- Yoksul insan bir başka insan gibi yürüyemez; sıçrar, sürünür, kıvrılır, sürüklenir, yaşamını tutum almak ve uygulamakla geçirir.

- Karşılıklı iyilikler akıl dostluklarını güçlendirir, benim dost işi ve evcil dediğim dostluklara sanırım bir şey yapamaz.

- İki dinbilimci dinbilimde her zaman görülebildiği gibi birbirlerini anlamadan tartışıyorlardı.

- Hiçbir insan doğadan başka insanları yönetme hakkını almamıştır.

- Yasalara uymak, özgürlüğü korumak ve yurdunu sevmek tüm büyük şeylerin ve tüm iyi eylemlerin kaynaklarıdır. Onda halkların mutluluğu ve bu halkları yöneten prenslerin gerçek değeri bulunur. Onda baş eğmek onurlu iştir ve yönetmek büyük iştir.

- Özel istemler kuşku-götürür istemlerdir, iyi de kötü de olabilirler. Ama genel istem her zaman iyidir; o hiçbir zaman aldatmadı ve aldatmayacak.

- Genel isteme uymak tüm toplumların bağıdır, cinayetlerle kendilerini oluşturmuş toplumların da. Yazık! Erdem öyle güzel bir şey ki, hırsızlar bile kendi mağaralarının dibinde onun imgesine saygı duyarlar.

- İki istemden biri genel öbürü özel olduğuna göre, genel istem hiçbir zaman yanılmaz, insan türünün mutluluğu için yasama gücünün genel istemin işi olması gerektiğini görmek zor değildir.

- Toplum olarak bir araya gelmiş insanların onayı **güç**'ün temelidir. Kendini kaba güçle kuran ancak kaba güçle varlığını sürdürebilir.

- Doğal durumda insan **egemen** tanımıyordu, her birey bir başka bireyle eşitti ve en yetkin bağımsızlıktan yararlanıyordu; doğal durumda çocukların babalarına bağımlılıklarından başka bağımlılık yoktu.

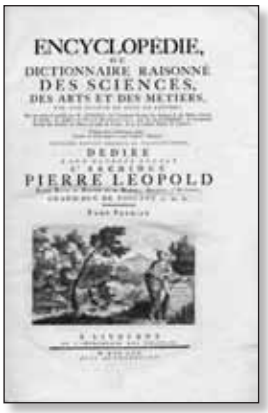
-Toplum iki insan sınıfına ayrılmıştır: Birileri hiçbir şey bilmez ve her konuda konuşurlar, bunlar çok sayıdadır; öbürleri bilmez ve kendini yetiştirmenin yollarını arar, bunlar az sayıdadır.

- Yanlışlar geçip gider, geriye yalnız doğru kalır. İnsan doğru için yaratılmıştır, durmadan doğrunun peşine düştüğüne göre; insan doğruyu bulur bulmaz kucaklar, onu buldu mu artık ondan ayrılmak istemez, ayrılamaz. İnsanları eylemleriyle yargılamayın.

- Doğrunun ne şimdi için ne gelecek için yıkıcı olduğunu gösteren tek bir örnek yoktur.

- İnsan üyesi olduğu toplumun yasalarına baş eğmelidir diye düşünüyor musunuz? Burada hiçbir güçlük yoktur. Bu yasalar kötüyseler, insan sesini çıkarmamalı mı diyorsunuz? Bu sizin görüşünüz ola-

bilir, evet ama o zaman yasa-koyucu yönetimin kötülüğünü, yasaların yanlışını nasıl anlayacak kimse sesini yükseltme yürekliliğini göstermiyorsa? Diyelim ki bir toplumun kötü yasalarından biri yasalara karşı çıkma yürekliliğini gösterenleri ölüm cezasına çarptırmasıdır, o zaman bu yasanın boyunduruğu altında ezilmeli mi?

- Tüm hırslıları doğuştan düşmanlarınız olarak görün. En tehlikeliler büyükler, yoksullar ve borca batmış olanlardır; bunlar bir devrimde her şeyi kazanmak ve hiçbir şey yitirmemek ister.

- Kinler patladığında tüm uzlaşmalar boşa çıkar.

- En bozulmuş toplumlarda gençlik onurlu olmak üzere yetiştirilir. Alçaklığın ilkeleri öylesine iğrenç, köleliğin ilkeleri öylesine pistir ki, o ilkeleri uygulayan babalar onları çocuklarına anlatırken utançtan kızarır.

- **Hayır** demeyi bilmek egemenin işidir, **hayır** diyebilmek uyruğun işidir.

- Bir egemenin en tehlikeli düşmanı karısıdır, çocuk yapmaktan başka şeyler biliyorsa.

- Bir halk özgür değilse, onun için en tehlikeli şey özgürlük konusundaki görüşüdür; o bu görüşü edinmiştir, onu ona bırakmak gerekir; o şimdi köledir, bunu sezer ve görür, o durumda ondan ne savaşta, ne bilimlerde, ne edebiyatta, ne sanatlarda büyük şeyler bekleyebilirsiniz.

- Her keyfi yönetim kötüdür; iyi, sağlam, doğru, aydın bir yöneticininkini de ayrı tutmuyorum.

- Bir zorba, insanların en iyisi de olsa, kendi keyfine göre yönetirken kötü şeyler yapar. O uyruklarını hayvanlar düzeyine indirgeyen yi bir çobandır; onlara özgürlük duygusunu unuttururken, yitirildiğinde yerine konması son derece güç olan bu duyguyu unuttururken, onlara 10 yıl sürecek bir mutluluk sağlar, sonra onlar bu mutluluğu 20 yüzyıl sefaletle öderler.

- Tek bir ödev vardır, o da mutlu olmaktır. Benim doğal, giderilemez, indirgenemez eğilimim mutlu olma eğilimidir, benim gerçek ödevlerimin tek kaynağı ve her doğru yasa düzeninin tek temeli odur.

- Düşünce genişliği, imgeleme gücü ve ruh etkinliği; **deha** budur işte.

- Siyasette dizgeler felsefedekinden daha tehlikelidir; filozofu yoldan saptıran imgelem onu yanılgılara düşürür; devlet adamını yoldan saptıran imgelem ona yanlış yaptırır ve insanları mutsuz kılar.

- Beğeni güzellikler üretmekten çok, yanlışları siler; o az ya da çok elde edilen bir değerdir, doğanın bir vergisi değildir.

- Şimdi iyi diye bilinen şey, gelecekte büyük bir kötülüğün kaynağı olabilir; bir kötülük de büyük bir iyiliğin kaynağı.

- Aristophanes kimdir? Özgün bir soytarıdır. Bu tür bir yazar hükümetler için eşsiz biri olmalıdır, kullanabilirlerse. Zaman zaman toplumu sarsan tüm heyecanları ona bırakıp çıkmak en iyisi. Bu heyecanlar panayırlarda sergilenirse, hapishaneler dolmaz.

- Deha sezer, öykünmez.

- İnsan olan bir insandan akan gözyaşları, bir kadının bütün ağlamalarından daha çok dokunur bize.

-Yazarken her şeyi yazmak gerekir mi? Çizerken her şeyi çizmek gerekir mi? Ne olur, bırakın bazı şeyleri de imgelemim tamamlasın.

Değişik yapıtlarından

Çeviren: Afşar Timuçin

Immanuel Kant

Alman filozofu Immanuel Kant 1724'de Königsberg'de doğdu, aynı yerde 1804'de öldü. O bir siyaset kuramcısı olmaktan önce bir bilgi kuramcısıdır. Kant'ın Aydınlanmacılığı kendine özgü bir Aydınlanmacılıktır. Kehri ülkesindeki Aydınlanma düşüncesiyle de Fransa'daki Aydınlanma düşüncesiyle de büyük bir yakınlığı yoktur. Devrim fikriyle çelişen tutucu felsefesi özellikle insanın usunu özgürce kullanması üzerinden Aydınlanma düşüncesine bağlanır. Königsberg'den hiç çıkmamış olan bu ünlü profesör daha çok eleştiri fikri üzerine temellenmiş üç çalışmasıyla ünlüdür. Kant 1871'de yayımladığı *Salt Usun Eleştirisi*'nde bilgi sorunlarını, 1788'de yayımladığı *Uygulamalı Usun Eleştirisi*'nde ahlak sorunlarını, 1790'da yayımladığı *Yargıgücünün Eleştirisi*'nde estetik sorunlarını ele aldı. Immanuel Kant usu temel alan ve deneye de ağırlık veren felsefesiyle özellikle 19. yüzyıl düşüncesini derinden etkilemiştir.

Aydınlanma insanın sorumlusu olduğu küçüklüğünden çıkmasıdır. Küçüklük başka birinin yolgöstericiliği olmadan anlığını kullanma yetersizliğidir. Bu durumun sorumlusu insanın kendidir. Bunda yatan neden anlığın eksikliğinden gelmez, başka birinin yol-göstericiliği olmadan kararlılığın ve yürekliliğin eksikliğinden gelir. **Sapere aude!** Kendi anlığını kullanacak yürekliliği göster! Aydınlanmanın kalıp-sözü budur.

İnsanların bu kadar büyük bir bölümünün doğa onları yabancı birinin yol-göstericiliğine başvur-

maktan özgür kıldıktan sonra da (*naturaliter maiorennes*) yaşam boyu seve seve küçüklüklerine sığınmalarının, öbürlerinin de bu kadar kolayca bunların koruyucuları gibi görünmelerinin nedeni tembellik ve korkaklıktır. Küçüklük çok rahattır. Anlığım yerine geçen bir kitabım, vicdanım yerine geçen bir din adamım, benim yerime perhizimi düzenleyen bir hekimim varsa ben bunlarla uğraşmayabilirim. Ödeyebiliyorsam düşünmem gerekmez, başkaları bu sıkıcı işi benim yerime üzerlerine alacaklardır.

Böylece insanın neredeyse doğası gibi olan küçüklüğünden kendini kurtarması güçtür. Bu küçüklük onun hoşuna bile gitmiştir, kendi anlığını kullanmada şimdilik gerçekten yetersizdir, çünkü bunu denemesine hiçbir zaman izin verilmemiştir. İnsanın doğal yetilerinin usa uygun kullanımını ya da daha çok kötüye kullanımını oluşturan kurallar ve formüller bir türlü sona ermeyen küçüklüğün zinciridir. Biri bu zincirleri kırıp atsa eni dar bir çukurdan güvensizce atlamış gibi olur, çünkü o böylesine özgür devinimlere alışık değildir. Bu nedenle ruhlarını işleyerek kendilerini bu durumdan çıkarmayı başaran ve böylece güvenli bir yol bulan çok az kişi vardır.

Halkın aydınlanması daha kolay gerçekleşebilir, hele ona özgürlük sağlanırsa bu neredeyse kaçınılmaz olur. Dolayısıyla halk ancak yavaş yavaş aydınlanabilir. Devrimle belki kişisel zorbalığın ve kazanç hırsıyla ya da egemenlik hırsıyla dolu baskının sonu gelebilir, ama hiçbir zaman düşünme biçimi gerçekten yenilenmez, tersine eskilerin yerine yeni önyargılar düşüncesiz koca yığının yönetilmesine hizmet eder.

Aydınlanma için özgürlükten, özgürlük denen şeylerin en zararsızı olan usunu her alanda açıkça kullanma özgürlüğünden başka bir şey gerekmez. Şimdi her yandan şöyle seslenildiğini duyuyorum: Söylenmeyin!

Subay "Söylenmeyin, talim yapın", maliye danışmanı "Söylenmeyin, ödeyin", din adamı "Söylenmeyin, inanın" der. (Dünyada yalnızca tek bir kişi şöyle der: İstediğiniz konuda istediğiniz kadar söylenin, ama boyun eğin!) Her alanda özgürlüğün sınırlandırıldığını görürüz. Ama aydınlanmaya engel olan hangi sınırlandırmadır, hangi sınırlandırma ona engel olmaz, tersine aydınlanmayı hızlandırır? Yanıtlıyorum: Usun halka açık kullanımı her zaman özgür olmalıdır, insanların aydınlanmasını yalnızca bu sağlayabilir.Ama usun özel kullanımı aydınlanmanın ilerlemesini engellemeden çok, zaman sıkı bir biçimde sınırlandırılabilir. Usun halka açık kullanımı dediğimde, birinin usunu bilge kişi olarak tüm okurları önünde kullanmasını anlıyorum. Birinin kendine verilen belirli bir toplumsal görevde ya da bir makamda usunu kullanabilmesine usun özel kullanımı diyorum. Bir subay görevi başındayken üstlerinden aldığı buyrukların amacına uygun ya da yararlı olup olmadığını düşünüp tartışmak isteseydi bu çok zararlı olurdu. Subay baş eğmek zorundadır.Ama onun bilge kişi olarak savaş işlerindeki yanlışlar üzerine görüşünü bildirmesi ve bunu halkın yargısına sunması engellenememelidir. İnsan kişi olarak kendi aydınlanmasını, bilmekle yükümlü olduğu şeylerde aydınlanmayı ancak bir süre için erteleyebilir. Ama onun aydınlanmadan tümüyle vazgeçmesi kendi için de, sonraki kuşaklar için de insanlığın kutsal haklarını zedelemesi ve onları çiğnemesi demektir. Bir halkın kendi için bir defa bile karar veremediğine bir mutlakyönetici halk adına hiç karar veremez, çünkü onun yasa-koyucu yetkisi tüm halkın istemini kendinde toplamasına dayanır.

"Şimdi biz aydınlanmış bir çağda mı yaşıyoruz?", diye sorulacak olursa, bunun yanıtı "Hayır, ama bir aydınlanma çağındayız" olacaktır. Şimdiki durumun nasıl olduğunu bütün insanlar açısından ele alırsak onların dinle ilgili konularda anlıklarını başka birinin yol-göstericiliği olmadan güvenli ve iyi kullanabilmelerinde ya da böyle bir duruma getirilebilmelerinde pek çok şeyin eksik olduğunu görürüz. İnsanlara özgürce yönelebilecekleri alanın açılmış olduğunun ve evrensel aydınlanmanın önündeki ya da insanın sorumlusu olduğu küçüklükten çıkmasının önündeki engellerin giderek azaldığının seçik işaretlerini buluruz. Bu açıdan bakınca bu çağ Aydınlanma Çağı'dır ya da Friedrich'in çağıdır.

Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt'dan

Çeviren: Sabahat Türer

ÖTEKİ FRANSIZ AYDINLANMACILARI

Julien Offroy De La Mettrie

Julien Offroy De La Mettrie

1709'da Saint-Malot'da doğdu. Caen'de Cizvitler'in yanında eğitim gördü. Reims'de hekim oldu. Fransız Muhafız Birliği hekimi olarak çeşitli savaşlara katıldı. Katı maddeci anlayışı içinde hayvanlardaki mekanikliği insana uygulamaya çalıştı. 1748'de yayımlanan Makine-insan adlı yapıtı bu görüşünün belirleyiciliğinde yazılmıştır. La Mettrie 1751'de Berlin'de öldü. "**Ahlak kaynağını tıpkı yasalar ve cellatlar gibi siyasetten aldığına göre doğanın bir ürünü olamaz**" diyen La Mettrie oldukça yüzeysel bir düşünürdür. "**Biliyor musunuz hâlâ insanlara neden değer veriyorum? Onların makine olduğuna ciddi olarak inandığım için.**" La Mettrie bu görüşlerinden ötürü Fransa'dan ve Hollanda'dan kovuldu, Berlin'de 1751'de ölene kadar Friedrich 2'nin koruyuculuğunda yaşadı.

L'HOMME
MACHINE.
VOLTAIRE.
A LEYDE,

Claude-Adrien Helvetius

1715'de Paris'de doğan Helvétius, çok genç yaşta Locke'un *İnsan Anlığı Üzerine Deneme*'sini okudu, duyumcu-maddeci görüşü benimsedi. *Ruh Üzerine* (1758) adlı yapıtı Krallık Meclisi'nce daha sonra da Paris Parlamentosu'nca mahkûm edildi. Hazzı ve acıyı inceleyen Helvétius, insan zihninin herkeste aynı olduğunu, değişik görünümlerin eğitimle ortaya çıktığını benimsedi. Ona göre iyilik ve kötülük göreli şeylerdi. Helvétius bilgilerimizin duyumların ürünü olduğunu söyledi. Tam anlamında bir Tanrıtanımaz olan filozofa göre, din bir zorbalıktan başka bir şey değildir. "**Doğru, siste parlayan ama sisi dağıtmayan bir alevdir**" der o. Helvétius 1771'de Paris'de öldü.

Helvetius'un eseri *Ruh Üzerine*.

Claude-Adrien Helvetius

Jean Le Rond d'Alembert

1717'de Paris'de doğdu. Onu bir camcının karısı yetiştirdi. Önce matematikle sonra felsefeyle ilgiledi. Matmazel de Lespinesse'le ilişkisini yıllarca sürdürdü. *Ansiklopedi*'nin kuruluşu sırasında Diderot'nun yanındaydı, ama izlenmeye başladıklarını anlayınca köşesine çekildi. Bilimleri sınıflamaya kalkması hiçbir

Paul Henri-Dietrich Baron D'Holbach

1723'de Palatinat'da doğdu. Hemen hemen tüm yaşamını Paris'de geçirdi. Sofrasında hemen hemen günün bütün filozofları bulunmuştur. Filozoflara bu kadar yakın duran Baron d'Holbach, dinbilimcilerden bucak bucak kaçıyordu. Onun gözünde tüm dinsel dogmalar birer zorbalık aracından başka bir şey değildir. Başlıca yapıtı *Doğa Dizgesi*'nde (1770) maddeci ve mekanikçi felsefesini açıkladı. Ona göre ruh ve madde tek bir gerçekliğin iki ayrı görünümünden başka bir şey değildir. Devinim maddenin zorunlu bir açınımıdır. İnsan da özü duyumsamak, sezmek ve eylemde bulunmak olan maddesel varlıktır. İnsanın kökenini tanımayan dinler insana insanla ilgili hiçbir şey göstermezler. Baron d'Holbach'a göre "**Düşünce özgürlüğü insanlara ruhun ve insanlığın yüceliğini sağlayacak tek güçtür**". Filozof 1789'da Paris'de öldü.

Paul Henri-Dietrich Baron D'Holbach

Jean Le Rond d'Alembert

ilgi uyandırmadı. 1754'de Fransız Akademisi'ne seçildi. Bilim ve felsefe alanında birçok yapıt verdi. *Dinamik İncelemesi* (1743) adlı yapıtı ilgiyle karşılandı. "**İncelenmesi zorunlu olan insan doğası insanın da giremediği bir gizdir**" diye düşünür d'Alembert. O Aydınlanma düşüncesinin bilimsel düşünceye en yakın kişilerinden biridir. Filozof 1783'de Paris'de öldü.

Pierre-Jean-George Cabanis

1757'de Limousin'de (Cosnac) doğdu. Fizyoloji okudu. Mirabeau'nun ve Condorcet'nin dostuydu. Condorcet'ye intihar etmesi için zehir sağladı. Sağlık profesörüydü, daha sonra senatör oldu. Condillac'dan çokça etkilendi, düşünceyi bir beyin işlevi olarak değerlendirdi, bu arada ilk nedenlere ulaşamayacağımızı bildirdi. 1808'de Rueil'de öldü. *İnsan Üzerine Fiziksel ve Ahlaki İnceleme* (1802) adlı yapıtında şöyle der: "**İnsanın fiziksel açıdan incelenmesi hekimlik için de ahlakçı için de ilginçtir: Her ikisine de hemen hemen eşit ölçülerde gereklidir.**" "**Devrimci çıkışlar, bazı kişilerin sandığı gibi, fikirlerin özgür gelişimiyle olmaz: Tersine, onlar her zaman onların karşısına düşüncesizce konmuş anlamsız engellerin kaçınılmaz sonuçlarıdır. İşlerin gidişiyle görüşlerin gidişi arasında uyum eksikliği olduğu zaman, toplumsal kurumlarla ruh durumları arasında uyum eksikliği olduğu zaman bunlar olur.**

George Cabanis

Marie-Jean-Antoine de Caritat, marquis de Condorcet

1743'de Ribemont'da (Aisne) doğdu. Bilim alanında çalıştı. 1773'de Bilimler Akademisi'nin sürekli yazmanı oldu. Daha sonra para işleri genel müfettişliğine getirildi, bundan böyle toplumsal iktisat sorunlarıyla ilgilendi. 1792 Yasama Meclisi'nde başkanlık yaptı. Jirondenler'le bağlantı kurduğu gerekçesiyle suçlandı, sekiz ay kadar saklandı, ortaya çıkarılınca Bourg-la-Reine'de intihar etti (1794). Öldüğü yıl yayımladığı *İnsan Zihninin Gelişiminin Tarihiyle İlgili Taslak* en ünlü yapıtıdır. Yasaların evrenselliğine inanan Condorcet ilerlemeye inanan bir usçuydu. Dinbilime karşı çıkıyor, geleneksel din anlayışına karşı Auguste Comte'un önerdiği insanlık dinini savunuyordu. Ona göre bilimsel düşünce bilgilerin art arda gelmesiyle ya da üst üste toplanmasıyla değil, kendi özyapılarının aralıksız dönüşümüyle gerçekleşmekteydi. Ahlaki konulardaki dönüşümü ya da ilerlemeyi de aynı çerçevede ele almak gerekirdi. *Zencilerin Köleliği Üzerine Düşünceler* (1782) adlı yapıtında şöyle diyordu: "**Zencilerin zorunlu köleler olduğuna inanan siyaset adamlarının aklı şu belirlemeye indirgenebilir: Beyazlar cimri, sarhoş, sefihtirler, öyleyse Zenciler köle olmalıdırlar.**" Fransız Akademisi'ne giriş töreninde de şunları söylüyordu: "**Manevi bilimlerin doğası üzerine düşünürken şunu görmeden geçemeyiz: Fiziğin olguları gibi olguların gözlemlenmesine dayanan manevi bilimler aynı yöntemi izlemelidirler, aynı biçimde tam-uyar ve apaçık bir dil edinmelidirler, aynı kesinlik ölçüsüne ulaşmalıdırlar.**"

Ünlü evrim bilimci Jerry Coyne Türkiye'deydi

'Doğayı anlamaya çalışalım'

"Evrimin reddedilmesi bilimin ve genel olarak bilimsel yöntemlerin reddedilmesi anlamına gelir. Yaratılışçılar doğaüstü güçlerin bilimin bir parçası haline gelmesini istiyor. Eğer biyoloji derslerimizde yaratılışçılığa yer verirsek o zaman tıp derslerimize de ruhani tedavi yöntemlerini dahil etmeliyiz. Aynı mantıkla astronomi ve psikoloji sınıflarında astroloji öğretmeye başlayabiliriz. Bu şekilde insanlar tarafından anlaşılamayan herhangi bir şey bilimde geçerli bir konu olarak algılanmaya başlanacaktır. Yaratılışçılığın yol açabileceği en büyük tehdit budur."

Söyleşi: İsmail K. Sağlam / Evrim Çalışma Grubu

Dünya çapındaki evrim biyoloğu Prof. Dr. Jerry Coyne, geçtiğimiz ay içinde Türkiye'ye gelerek bir konferans verdi. Türleşme ve türleşme genetiği üzerine çalışmalar yapan Prof. Coyne'un 15 Mart'ta ODTÜ'de verdiği konferansın konusu "Doymak Bilmeyen Cehalet ve Bağnazlık: Akıllı Tasarım Evrime Karşı" idi. Sayın Coyne, konferans sonrasında söyleşi talebimizi kabul etti. Söyleşiyi Evrim Çalışma Grubu üyesi İsmail K. Sağlam arkadaşımız gerçekleştirdi. Yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Aykut Kence, Doç. Dr. Ergi Deniz Özsoy ve Murat Gülsaçan'a da teşekkür ediyoruz. Aşağıda Prof. Coyne ile yaptığımız söyleşiyi sunuyoruz.

Türleşme genetiği, evrimsel teorinin önemli bir bölümü

Söyleşiye sizin çalışma konunuz ile başlayalım isterseniz. Daha çok türleşme ve türleşme genetiği çalışmaktasınız. Bize bu alan hakkında kısaca bilgi verebilir misiniz? Bu konunun neden evrimsel biyolojinin temel taşlarında biri olduğunu, ne tür sorulara cevap aradığını ve ne tür ufuklar açtığını özetleyebilir misiniz?

Soldan sağa; İsmail K. Sağlam, Prof. Dr. Jerry Coyne ve Prof. Dr. Aykut Kence.

Bu oldukça kapsamlı bir soru. Ben türlerin kökeni üzerine çalışmaktayım. Bu aynı zamanda Darwin'in kitabının başlığının da ortaya koyduğu, fakat türün ne olduğunu bilmediği için çözemediği ilkin problemin ta kendisidir. Türün ne olduğu, ancak 1930'larda veya 1940'larda anlaşılmaya başlanmıştır. Son 50 yıl içerisinde türlerin doğada birbirinden ayrı ayrı yer alan gerçek varlıklar olduğunu anladık. Biyoçeşitliliğin en önemli konularından biri, neden çok sayıda farklı türün olduğunun yanı sıra, farklı türlerin neden farklı olduklarını ortaya koymaktır. Kısacası bizler, nasıl olup da doğada birbirinden ayrı yaşam formlarının olduğu ve bunların nasıl oluştuklarıyla ilgileniyoruz. Özellikle de konunun genetiğiyle ilgileniyoruz; yani yeni bir tür ortaya çıkarken hangi genetik değişikliklerin gerçekleştiğini ortaya koymaya çalışıyoruz. Sadece birkaç değişiklik mi, yoksa daha çok sayıda değişiklik mi var? Bu değişiklikler büyük etkiye sahip genlerden mi, yoksa küçük etkiye sahip genlerden mi ortaya çıkıyor? Bu genler DNA'nın veya kromozomların hangi bölgesinde yer alıyor? Türleşme genetiği kesinlikle evrimsel teorinin vazgeçilmez kısımlarından biridir, ne de olsa Darwin'in kitabının başlığı *Türlerin Kökeni Hak-*

kında idi. İnsanlar bu soru üzerinde yıllardır uğraşmaktadır ve evrim içerisinde çözülmemiş olan veya şimdilerde yarı-çözülmüş olan büyük problemlerden biridir. Bu konuda iyi yol kat etmekteyiz. Artık üreme izolasyonuna (yani türler arası genetik yalıtıma) yol açan genlerden bazılarını bulmuş durumdayız. Bu konunun çok önemli olduğu açıktır, çünkü yeni türlerin nasıl ortaya çıktığını anlamadan biyoçeşitliliğin nasıl ortaya çıktığının yalnızca bir kısmını anlayabiliriz. Dolayısıyla bu konu genetik, ekoloji ve evrim konularıyla sıkı sıkıya bağlıdır.

Evo-devo nedir?

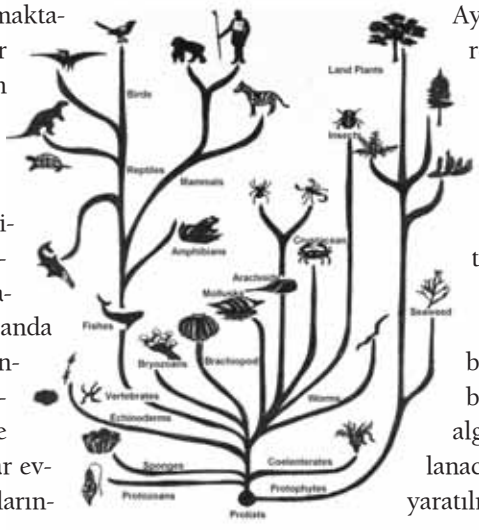
Soracağım soru, son zamanlarda evo-devocular ile yaşadığımız tartışmalar üzerine. Evo-devo üzerine yazdığınız son makaleniz oldukça tepki çekmiş durumda. Bizlere evo-devo'nun ne olduğu ve evo-devo ile ilgili problemlerin neler oldukları hakkında kısaca bilgi verebilir misiniz?

Problem kısmından başlamak herhalde daha iyi olacaktır. Evrimsel biyolojideki veya gelişim biyolojisindeki en temel problemlerden biri genlerin kendilerini vücuda, davranışlara veya organizmaların gözlemleyebileceğimiz özelliklerine nasıl dönüştürdükleriyle ilgilidir. Artık bir çok türün DNA'sını sekanslayabiliyoruz, onların davranışlarını veya birçok farklı karakterlerini ve özelliklerini gözlemleyebiliyoruz. Fakat DNA'nın bu gelişimin gerçekleşmesi için neleri nasıl kodladığı, bir DNA sekansının bir organizma haline nasıl geldiği halen büyük oranda bilinmemektedir. Bu evrimsel biyolojinin çözümlenmemiş en büyük problemlerinden biridir. Evo-devo, kendi araştırma alanını, gelişimin evrim tarafından nasıl şekillendiğini gösteren mekanizmaları ortaya koymak olarak belirlemiştir. Yani ne gibi DNA değişiklikleri organizmalarda ne gibi farklılaşmalara yol açmaktadır sorusunu cevaplamaya çalışır. Dolayısıyla evo-devo, evrimsel biyoloji ile gelişimsel biyolojinin bir tür birleşimi gibidir. Fakat kendi başına bir teoriye sahip değildir. Yani evrim teorisi veya doğal seçilim teorisi gibi değildir, daha çok DNA sekanslarının nasıl davranışsal özelliklere dönüştüklerini bulmakla uğraşan veri toplama uğraşıdır.

"Akıllı Tasarım"ı engelledik ama…

Şimdi daha sosyal içerikli sorulara geçelim. Şu anda dünyaya kıyasla yaratılışçıların ABD'deki durumları nedir?

ABD'ye bakarsak, yaratılışçılar çok sağlam bir yumruk yemiş boksör gibiler, kan kaybediyorlar, fakat bir sonraki raunt için geleceklerini biliyoruz. Son olarak iki yıl önce Pensilvanya'da, yaratılışçılığın bir türü olan "Akıllı Tasarım", mahkeme kararıyla dinsel veya yarı-dinsel teori olarak engellenmiştir. Dolayısıyla yaratılışçılığın yeni bir biçimi olan Akıllı Tasarım büyük bir yara almıştır. Fakat bunlar dindar insanlar olduklarından, hatta aşırı derecede radikal Hıristiyan Amerikalılar olduklarından, hiçbir zaman mücadeleyi bırakmayacaklardır ve tekrar dönecekleri kesindir. Dolayısıyla şu anda yaratılışçılığın hangi yeni şekliyle karşımıza çıkacağını bekliyoruz. Ne olacağına dair de oldukça meraklıyız, çünkü Akıllı Tasarımla yaratılışçılığı dinden olabileceği kadar uzaklaştırmış olmalarına rağmen yine de mahkemede kaybettiler. Dünyaya baktığımızda, evrimle ilgili bilinçlenme konusunda Amerika ve Türkiye listenin en dibinde yer almaktadır. Bunun onur verici bir durum olduğu söylenemez. Amerika'da insanların fikirlerini değiştirebilmek için elimden geleni yapıyorum ve şu anda Türkiye'de bulunma nedenlerimden bir tanesi de bu zaten. İnsanlar evrimi dini inançlarından dolayı reddettikleri sürece, bu konuda yol almak oldukça zor olacaktır.

'Evrimden vazgeçersek bilimden vazgeçeriz'

Bu konu da söyleşimizi derinleştirmek için şunu soracağım. Yaratışçıların arkasında çok büyük maddi ve sosyal destek olduğu bilinmektedir. Dünya genelinde baktığımızda bu durumun laiklik için bir sorun teşkil ettiğini düşünüyor musunuz? ABD'de çok büyük bir sorun oluşturmasa da, Türkiye gibi ülkelerde soruna neden olabilir mi?

Bu durum birbirini takip eden iki denklemden oluşur. Her şeyden önce evrimin reddedilmesi çok büyük bir sosyal problem doğuracaktır. Ve evet, bu reddediş bilimin ve genel olarak bilimsel yöntemlerin reddedilmesi anlamına gelir. Yaratılışçılar doğaüstü güçlerin bilimin bir parçası haline gelmesini istiyor. Şu sıralarda ABD'deki çekişme büyük oranda bunun üzerinedir. Kazanabileceklerini zannetmiyorum, ancak yine de almakta oldukları önemli maddi destek sayesinde gelişme kaydediyorlar. Sağcılar tarafından sağlanan oldukça büyük bir maddi destekleri var. Gelişme kaydetme konusuna gelince, belki de gelişmekten söz etmek doğru değil ama yine de sürekli bir tehlike oluşturuyorlar; çünkü insanlar vazgeçmezler. Eğer biyoloji derslerimizde yaratılışçılığa yer verirsek, o zaman tıp derslerimize de ruhani tedavi yöntemlerini dahil etmeliyiz. Aynı mantıkla astronomi ve psikoloji sınıflarında astroloji öğretmeye başlayabiliriz. Bu şekilde insanlar tarafından anlaşılamayan herhangi bir şey bilimde geçerli bir konu olarak algılanmaya başlanacaktır. Sanırım yaratılışçılığın yol açа-

bileceği en büyük tehdit budur. Ülkeler ileri gidebilmek için gelişmiş teknoloji ve bilime bağımlıdır. Eğer evrimi sınıflarda öğretmekten vazgeçersek ve inançların bilimin önünde yer alabilmesine izin verirsek, bu durum kesinlikle teknolojiyi ve teknolojik gelişimi engelleyecektir. Bence bu büyük bir tehlikedir ve sanırım bu tehlike Türkiye'de ABD'den daha büyüktür. Emin değilim ama bana öyle geliyor ki buradaki hükümetin dinle olan etkileşimi ABD'dekinden daha fazla.

Dinin etkisi

Son zamanlarda Richard Dawkins, Daniel Dennet ve Sam Harris gibi aydınların kitapları sayesinde oldukça geniş kesimlere yayılmış bir din eleştirisi söz konusu. Bu gibi kişiler dinsel düşünceyi çok açık bir şekilde eleştirirken, aynı zamanda dini ideolojilerin ne kadar tehlikeli olabileceğini ve insanların artık dinsel düşünceden ve onun iddialarından kurtulmaları gerektiğini de belirtmektedir. Yakın zamanda bu konuları ele alan Beyond Belief, "İnancın Ötesinde" adlı ve oldukça geniş katılımlı iki sempozyum düzenlendi. Görünen o ki bilim insanları din ve dinsel düşünceye karşı yaklaşımlarında ikiye ayrılmış durumda. Bir grup artık dinin açık ve net bir şekilde reddedilmesi gerektiğini savunurken, öbür grup din ve dinsel düşünceye karşı yöneltilen eleştirinin bir saygı ve dikkat çerçevesinde yapılması gerektiğini belirtiyor. Allen Orr, yakın zamanda Dawkins ve Dennet gibi yazarlara eleştiri mahiyetinde "Mission to Convert" (Dinsizleştirme Misyonu) adlı bir makale yayımlamıştı. Sizin bu konudaki duruşunuz nedir?

Allen benim öğrencimdi, dolayısıyla onu çok sert bir şekilde eleştirmek istemiyorum. Fakat kişisel görüşüme göre eleştirileri biraz fazla sertti. Dennet, Dawkins, Hitchens vb. son derece ayrımcı ateistler olarak inanılırlıklarına belli ölçüde zarar vermiş durumdalar. Fakat bunun yanında konuya daha geniş bir perspektiften baktığımızda büyük bir sosyal gelişmenin gerçekleşmekte olduğunu görmekteyiz. Yukarıda bahsi geçen kişiler ve onlar gibiler artık ateist olduklarını ve dinin kötü bir güç olduğunu belirtmekten korkmuyor. Buna ek olarak bu insanlar tarafından yazılan kitapların her birinin çok miktarda satıyor olması -her biri bestseller olmuştur- insanların bu konu hakkında okumak istediklerini gösterir.

Açık konuşmak gerekirse Dawkins, Dennet gibi insanlara katılıyor; dünyada din olmamasının daha iyi olacağını düşünüyorum. Din büyük oranda zararlı bir etkiye sahiptir. Elbette iyi tarafları da vardır. Örneğin insanlara teselli duygusu verir ve dindar insanlar iyi şeyler yaparlar. Benim iddiam aynı insanların din olmasa da iyilik yapacaklarıdır. Bunun yanında birçok insan dinden dolayı kötü şeyler yapmaktadır. Kanımca bu insanlar din olmasaydı, bu kötülükleri yapmazlardı. Fakat insanlara dinlerini bırakmalarını söylemenin çok etkili bir strateji olduğunu düşünmüyorum. Böyle bir nedenle dinini bırakan çok fazla kişi de tanımadım. Buna karşın insanların dinleri sorgulayabildikleri bir ortam yaratmanın etkili olduğunu düşünüyorum. Türkiye'ye geldiğimden beri birkaç kişi bana gelerek büyük bir ikilem içinde olduğunu, çocukluğundan beri dindar olmak üzere eğitilmiş olmasına rağmen artık bunu sorgulamaya başladığını ve dinini bırakma durumuna geldiğini söyledi. Kanımca sadece dini değil herhangi bir otoriter düşünceyi özgür bir şekilde sorgulayabilme şansınızın olduğu bir ortamda bulunmak sadece iyi sonuçlar doğurabilir.

'The Edge' oluşumu

Sizin de içinde olduğunuz "The Edge: The Third Culture (Sınır: Üçüncü Kültür)" adlı bir oluşum var. Bu oluşumun amacı hem bilimsel düşünceyi hem de yeni bir felsefeyi yaygınlaştırmaktır. The Edge'in ne olduğu ve nasıl kurulduğu hakkında bize bilgi verebilir misiniz? Sizce Türkiye gibi ülkelerde de The Edge gibi topluluklar kurulmalı mıdır?

Üçüncü Kültür, bilimin büyük bir rol üstlendiği yeni bir kültür biçimidir. Aslında resmi bir topluluk olmayıp benim de aralarında bulunduğum Pinker, Dennet ve Dawkins gibi birçok bilim insanının yayın temsilciliğini yapan John Brockman tarafından kurulan bir internet sitesidir. Bilim insanlarının katılımına açık ve görüşlerinizi belirtip tartışmalara katılabileceğiniz bir çevrimiçi yayın alanı. Çok etkileyici ve kamçılayıcı tartışmaların yapıldığı bir site olduğunu söyleyebilirim. İlk başta, kurucuları tarafından yüksek bilimsel tartışmaların gerçekleştirildiği bir platform olarak adlandırılan bir gruba katılma konusunda çekincelerim vardı. Ama sonradan orada yürütülen tartışmaların son derece ilgi çekici ve büyüleyici olduğunun farkına vardım. Kanımca bilimin ilerlemesi hakkında bilgi edinmek isteyen herhangi birinin takip etmesi ve okuması gereken bir site. Evrimci mi, fizikçi mi veya kimyacı mı olduğunuz hiç önemli değil, tek kelimeyle yararlı bir ortam.

Türkiye'nin buna benzer bir tartışma ortamından yarar sağlayacağı kesin. Ama bunun olabilmesi için insanları organize edebilen karizmatik birine ihtiyacınız var. Bu oluşumda, Brockman'ın insanların yayın temsilciliğini yapması gerçeği önemli bir nokta. Brockman, insanların kitaplarının yayımlanmasına ve para ka-

zanmalarına aracılık eden kişi. Yani Brockman sizden bir konuda yazı hazırlayıp fikirlerinizi belirtmenizi rica ettiğinde onu yazarsınız. Kısacası insanların katkı yapması için arkalarında hafif bir kamçının varlığı önemli. Böyle olmakla beraber bu site oldukça iyi bir site. Türkiye'den de bu şekilde bir organizasyonu yapacak birilerinin çıkmasının çok yararlı olacağı kesin.

Bilim insanının topluma borcu

Son olarak genç bilim insanlarına öğütleriniz nelerdir? Sizce örnek bir bilim insanı nasıl olmalıdır? Sadece araştırmalarıyla mı ilgilenmeli, yoksa içinde bulunduğu toplumunun sosyal problemlerine de eğilmeli midir?

Tavsiyem, bilim insanı Türkiye'den, Amerika'dan veya herhangi bir başka ülkeden de olsa aynı olacaktır. Bilimin amacı tüm dünyada aynıdır; bilim doğayı anlamak için verilen uğraştır. Dolayısıyla genç bilim insanlarına ilk önerim çok çalışmaları olacaktır. Çünkü ne kadar zeki olursanız olun, çok çalışmadan hiçbir yere varamazsınız. Ne kadar çok çalışırsanız o kadar başarılı olursunuz. Hatta bu ikisi arasında neredeyse birebir orantı vardır. Açık fikirli olun ve ister bilimde ister başka konularda olsun, ortaya konan fikirleri sorgulamaktan çekinmeyin. Bilim insanlarının eleştirel bir düşünce yapısına sahip olmasının iyi bir tutum olduğunu düşünüyorum.

Bilimsel konuların yanında sosyal konuları da göz önünde tutmanın genel olarak hayatı yaşamanın iyi bir yolu olduğunu düşünüyorum. Bu sizi her zaman mutlu bir insan yapmayabilir, fakat size topluma yaptığınız katkı bakımından yardımcı olabilir. Bilim aslında sevdiğiniz şeyleri yaptığınız bir iş olduğundan -benim için olduğu gibi- birçok bilim insanı için iş olmaktan çok bir zevktir. Dolayısıyla istediğimiz işi yapmak için para almaktayız. Bundan dolayı diğer işlere oranla bilim çok farklı bir konumdadır. Bilimin finansmanının toplum tarafından yapıldığı düşünülürse, bilim insanlarının bu bakımdan topluma bir borcu olduğuna inanıyorum. Ben bundan dolayı birçok yere giderek sürekli yaratılışçılık hakkında seminerler vererek topluma olan borcumu ödemeye çalışıyorum. Toplum her zaman bu borcumu ödememin şeklini sevmeyebilir, ama sevdiğiniz işi yapmak için para kazandığınız bir duruma geldiğinizde ya genç bilim insanlarına yardımcı olarak ya da daha genelde sosyal konularda fikir belirterek bir katkı yapmaya çalışmalısınız. Fakat burada, esas birikiminizin çalıştığınız uzmanlık alanında olduğunu unutmamalısınız. Ben kendimi toplum karşısında genetik ve evrim gibi konularda konuşma yetkisine sahip yeterli derece uzman biri olarak düşünmekteyim. Fakat ekonomi veya savaş ve barış gibi diğer konulara gelindiğinde, bilim insanlarının bu konularda konuşurken diğer insanlara oranla daha yetkili veya üstün olmadıkları unutulmamalıdır.

SİNEMA >

SİNEMA SANATINA GİRİŞ
Nijat Özön

Sinema tarihçisi Nijat Özön, sinema sanatının temel dinamiklerini bir araya getirdiği, esaslı bir başucu niteliğindeki kitabı *Sinema Sanatına Giriş*'te, yüzyıllık tarihi boyunca sinemasal deneyimleri kategorize ediyor ve bir sanat olarak sinemayı temel öğelerine ayrıştırıyor. Böylece her defasında başa dönüp okunması gereken bir kaynak çıkarıyor ortaya...

EDEBİYAT KURAMI >

TÜRK ROMANININ DOĞUŞU
Güzin Dino

Türk romanı üzerine çok az sayıda yapılmış çalışmalardan biri olan, Türk romanının kökenlerine dair bilimsel bir araştırma niteliği taşıyan ve Türk edebiyatında roman ile gelenek arasındaki ilişkiler üzerine ilk inceleme kabul edilen Güzin Dino'nun *Türk Romanının Doğuşu* kitabı uzun bir aradan sonra yeniden okurla buluşuyor...

ROMAN >

ŞAPKASIZ YALANLAR
Süheyla Acar

"Siz mesela, hiç düşündünüz mü, karınızın içinde daha kaç kadın var acaba?.. Annenizin tarihinde sizden başka kaç adamın hikayesi yazılı?.. Sonra anneanneniz, halalarınız, teyzeleriniz... Aile kadınlarının hikayesinde neredesiniz?.." Süheyla Acar'ın bu yeni romanı, Türkiye'nin siyasal tarihinin gölgesinde, İstanbullu bir ailenin beş kuşak kadınlarının öyküsünü anlatıyor...

FEMİNİST KİTAPLIK >

GÖLGENİN KADINLARI
Berat Günçıkan

Bu kitapta hikâyeleri anlatılmakta olan gölgede kalan kadınlar, hayatlarının bir döneminde ışığı yakalamak ne kelime, kendileri ışık saçıyorlar. Saçtıkları ışığın neredeyse hepsi de sanat alanında birleşiyor. Üreten, dönemini sorgulayan, hayatını anlamaya çalışan kadın için gölgede kalmak, içüşümesinden öte bir şey. Üstelik, gölgesinde kalınan erkekse...

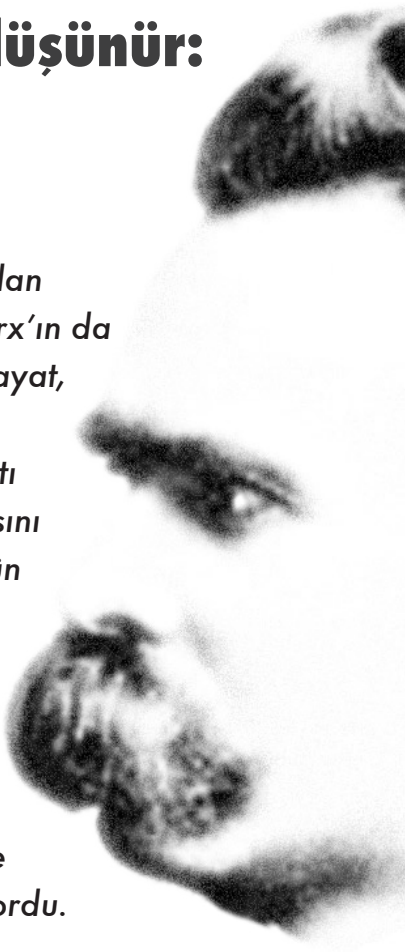
www.agorakitapligi.com
tel: 0212 243 96 26-27
faks: 0212 243 96 28

agorakitaplığı

Çağına öfkeli, -ama çözümleri zıt- iki düşünür:

Nietzsche ve Marx

Baktıkları yer ve odaklandıkları görüngüler bakımından birbirlerinden çok uzak olsalar da, Nietzsche'nin de, Marx'ın da emin olduğu bir şey vardı: Yaşanılabilir ve sevinçli bir hayat, insanoğlu için imkânsız hale gelmişti. İkisi de hayatın savunusu için silah olarak kullanılabilecek olanın, hayatı olumlayan bir felsefenin peşindeydi. Nietzsche, saldırısını varolan ahlak anlayışı ile ondan kaynaklanan bütün ilişki biçimlerine yöneltti ve hayatın olumlandığı bir dünyanın kurulabilmesinin ancak bu ahlak anlayışının aşılabilmesiyle mümkün olacağını iddia etti. Marx'ın saldırısı ise, kapitalist üretim ilişkileri ile bundan kaynaklanan tüm tahakküm biçimlerine yönelmişti ve ancak özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla özgür ve yaşanmaya değer bir hayatın kurulabileceğini düşünüyordu.

Fatih Yaşlı
Ankara Üniversitesi Araştırma Görevlisi

Marx henüz 25 yaşındayken arkadaşı Arnold Ruge'a yazdığı bir mektupta, ömrünün sonuna kadar düşünsel üretiminin merkezinde yer alacak unsurun ne olduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştu. "Görevimiz", diyordu Marx mektubunda, "tüm zamanlar için uygun ve hazır olmak, ya da geleceğin inşası değil sadece, daha kesin olan bir şey varsa o da şu anda neyi başaracağımızdır. Varolan her şeyin acımasız eleştirisini kastediyorum, eleştirinin mevcut iktidarla çatışmalardan korkmadığı kadar kendi sonuçlarından da korkmayacağı ölçüde bir acımasızlık." Varolan her şeyin acımasız eleştirisi: Neredeyse bütün çalışmalarının isimlerinde ya da alt başlıklarında eleştiri sözcüğünün geçişini (Örn. *Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi, Kutsal Aile*'nin alt başlığı olan *Eleştirel Eleştiri'nin Eleştirisi* ya da *Alman İdeolojisi*'nin alt başlığı olan *Feuerbach, B. Bauer ve Stırner'in Temsil Ettikleri Modern Alman Felsefesinin ve Çeşitli Peygamberlerin Ortaya Koydukları Biçimiyle Alman Sosyalizminin Eleştirisi*) bir kez daha hatırlayarak, Marx'ın bu düstura sadakatini asla yitirmediğini söyleyebiliriz.

Benzer bir şekilde Nietzsche de, felsefesinin biricik amacı olan "bütün değerleri değiştiriş" girişiminde, tüm bu değerleri acımasız bir şekilde eleştirmekten geri durmamıştı. Bunu, *Putların Batışı*'na yazdığı önsözde, eserlerinde her daim yürürlükte olan edebi ve uhrevi üslubuyla şöyle anlatıyordu:

"Gerçekliklerden daha fazla put var bu dünyada: budur benim 'kötü bakışım' bu dünyaya, benim 'kötü kulağım'dır aynı zamanda… Burada bir kez çekiçle sorular sormak ve belki, yanıt olarak o ünlü içi boş sesi dinlemek, o şişkin bağırsaklardan geleni -nasıl da çekicidir bu, kulaklarının ardında da kulakları olan biri için- eski bir psikolog ve fareli köyün kavalcısı olan, tam da sessiz kalmak isteyenin, karşısında yüksek sesli olması gerektiği, benim için.. (…) Bu küçük yazı bir büyük savaş ilanıdır; putları yoklamaya gelince, burada bir diyopozonla dokunur gibi çekiçle dokunulacak olanlar, bu defa çağın putları değil ezeli putlardır, -bunlardan daha eski, daha ikna olunmuş, daha şişirilmiş putlar yoktur kesinlikle… Yoktur, daha içi boş olanları da…" (1).

Hem Marx hem de Nietzsche, modernitenin tam ortasına düşmüş iki düşünür olarak, tanıklık ettikleri şeye karşı büyük bir hınçla doluydular. Nietzsche'nin çağına baktığında gördüğü bir "decaden-

ce"dan (dekadans, çöküş) başka bir şey değildi: Tüm Avrupa iyileştirilmesi imkânsız bir hastalığın pençesindeydi ve yok oluşa doğru hızla ilerliyordu. Marx'ın gördüğü ise insanın ne olduğunu anlayamadığı bir gücün karşısında varoluşsal özerkliğini yitirdiği ve insanlıktan çıktığı bir dünya idi. Hem baktıkları yer, hem de odaklandıkları görüngüler bakımından birbirlerinden çok uzak olsalar da, ikisinin de emin oldukları bir şey vardı: Hayat, yaşanılabilir ve sevinçli bir hayat, insanoğlu için imkânsız hale gelmişti. Birtakım yabancı güçler hayata saldırmaktaydı ve Nietzsche de, Marx da hayatın savunusu için bir silah olarak kullanılabilecek olanın, hayatı olumlayan bir felsefenin peşindeydiler. Nietzsche, saldırısını varolan ahlak anlayışı ile ondan kaynaklanan bütün ilişki biçimlerine yöneltti ve hayatın olumlandığı bir dünyanın kurulabilmesinin ancak bu ahlak anlayışının aşılabilmesiyle mümkün olacağını iddia etti. Marx'ın saldırısı ise, kapitalist üretim ilişkileri ile bundan kaynaklanan tüm tahakküm biçimlerine yönelmişti ve Marx ancak özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla özgür ve yaşanmaya değer bir hayatın kurulabileceğini düşünüyordu.

Bu makalede, Marx ve Nietzsche'nin felsefi projelerinin, hayatın olumlanması bağlamında amaçlarına ulaşıp ulaşmadığı sorusuna yanıt aramaya çalışacağım. Amaca ulaşma ile kastettiğim, bu projelerin pratikte sınandıktan sonra doğrulanmaları ya da yanlışlanmaları değil elbette. Kastettiğim, bu projelerin, -yaratıcılarının hepimiz gibi sınırlı bir ömre sahip olmaları nedeniylenihayete erdikleri yerde, başlangıçtaki amaçlarına ulaşıp ulaşamadığı, yani sevinçli ve özgür bir hayatın nasıl kurulabileceğini göstermeyi başarıp başarmadıkları. Bunu ortaya koymak aynı zamanda, söz konusu projelerin, hayata yönelik olan ve bugün çok daha şiddetli bir şekilde sürdürülen saldırıya karşı, hayatı savunma iddiasında olan güçlerin düşünsel cephaneliğinde nasıl bir anlama sahip olabileceklerini tartışmak anlamına geliyor.

Benim düşüncem, hayatın Nietzscheci savunusunun, daha baştan bir güç istenci nosyonuna yerleştirilmesi ve bu istencin Spinoza'nın "conatus" kavramından farklı bir şeye, her varlıkta mevcut olan hayatta kalmakta sebat etmeye değil de, yalnızca efendilerde bulunduğunda hayatı olumlayabilen bir özelliğe işaret etmesi nedeniyle tahakküm ve sömürü ilişkilerini dışlayamaması, hatta onları başka bir meşruluk düzeyinde yeniden kurmayı hedeflemesi nedeniyle başarısız olduğu yönündedir (2). Nietzsche'de hayatı olumlayabilenler, ancak geriye kalan çoğunluğun onlar için maddi hayatı yeniden üretmesi nedeniyle boş vakti olan ve bu vaktini sanata, bilime ve felsefeye ayırabilenler olacaktır; olumlanan hayat ise elbette ki, bir bütün olarak insanlığın değil, bu azınlığın hayatı olacaktır. Nietzsche'nin, büyük hayranlık duyduğu trajik çağın Yunan Uygarlığı'yla ilgili söyledikleri bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

"Özellikle hakiki sanat ihtiyacı demek olan kültür, korkunç bir temele dayanır: Bu ise utancın muğlak duygusunda ortaya çıkar. Bu ihtiyacın bir sanat gelişimi amacıyla geniş, derin ve verimli bir zemin bulabilmesi için, muazzam çoğunluğun bireysel ihtiyaçlarını aşarak, bir azınlığın hizmetinde onların yaşaması uğruna kölece boyun eğmesi gerekir. Azınlığın hesabına çoğunluğun fazla çalışması sayesinde, bu seçkin sınıf hayat mücadelesinden azade tutulmalı ki yeni bir ihtiyaç dünyası yaratılsın ve doyurulsun" (3).

Oysa Marx'ın projesi, özel mülkiyet ve bundan kaynaklanan sömürü ve tahakküm ilişkilerinin ortadan kaldırılmasıyla birlikte, insanlığın topyekûn bir kurtuluşunun sağlanabileceği düşüncesini savunur. Marx'ın projesindeki hayatı dönüştürecek olan fail, yani proletarya, özel mülkiyeti kaldırarak yalnız kendisini kurtarmaz, tüm insanlığı kurtarır. Marx'ın sözleriyle: "Sonuna değin gelişmiş proletaryada tüm insanlığın, hatta insanlık görünüşünün soyutlanması, pratik olarak tamamlanmış bulunur; güncel toplumun tüm yaşam koşulları, en insan dışı yanlarıyla, proletaryanın yaşam koşullarında yoğunlaşmış bulunur. Proletaryada insan, gerçekte kendi kendini yitirmiş ama aynı zamanda bu yitirmenin teorik bilincini de kazanmıştır; üstelik artık ne sakınabileceği ne de allayıp pullayabileceği sefalet, kendini ona önüne geçilmez bir biçimde zorla kabul ettiren sefalet -zorunluluğun pratik dışavurumu-, onu böylesine bir insan dışılığa karşı doğrudan doğruya başkaldırmaya zorlar, bu nedenle proletarya, kendi kendini kurtarabilir ve zorunlu olarak kurtaracaktır da. Nedir ki o kendi öz yaşam koşullarını kaldırmadan kendi kendini kurtaramaz. Güncel toplumun, kendi öz durumunun özetlediği tüm insan dışı yaşam koşullarını kaldırmadan da kendi öz yaşam koşullarını ortadan kaldıramaz" (4).

Hayatın olumlandığı bir dünya, insanların hem başka insanların

Hem Marx hem de Nietzsche, modernitenin tam ortasına düşmüş iki düşünür olarak, tanıklık ettikleri şeye karşı büyük bir hınçla doluydular. Nietzsche'nin çağına baktığında gördüğü bir çöküşten başka şey değildi: Tüm Avrupa iyileştirilmesi imkânsız bir hastalığın pençesindeydi ve yok oluşa doğru hızla ilerliyordu. Marx'ın gördüğü ise insanın ne olduğunu anlayamadığı bir gücün karşısında varoluşsal özerkliğini yitirdiği ve insanlıktan çıktığı bir dünya idi.

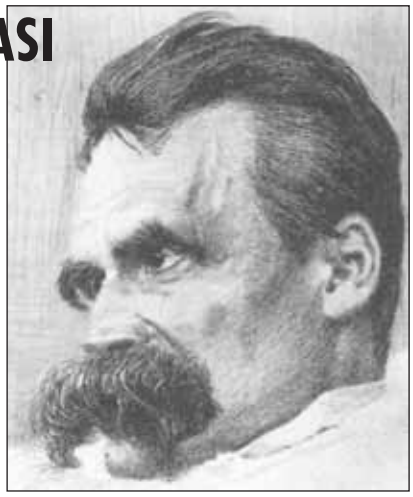
hem de üretimin boyunduruğundan kurtuldukları ve kendilerini gerçekleştirebildikleri bir dünya olacaktır. Bu dünyadaki birey, başkalarının onun için üretmeleri ve bu nedenle boş vakte sahip olması nedeniyle değil, üretimin bütününün toplumun bütünü tarafından denetlenip yönlendirilmesi nedeniyle, yani hayatın toplumsal bir şekilde olumlanabilmesinin maddi koşullarının gerçekleştirilmesi nedeniyle, sevinçli bir hayat yaşayabilecektir.

Makalenin Nietzsche'ye ayrılmış olan birinci bölümünde, Nietzsche'nin modern topluma ve onun ahlakına yönelttiği köktenci eleştiriyi, politik bir bakış açısıyla okumaya çalışacağım. Buradaki esas amacım, hayatın Nietzscheci savunusunun onun aristokratik "sınıf bilinci" akılda tutulmaksızın herhangi bir anlam taşımadığını ve Nietzsche'de bu bilinçten kaynaklanan siyaset-karşıtı bir siyasal konumun mevcut olduğunu gösterebilmek. Bununla, aynı zamanda Nietzsche'nin soldan temellükünün ancak Nietzsche'ye rağmen gerçekleştirilebileceğini, bunun ise imkânsız olduğunu ortaya koymayı amaçlıyorum.

İkinci bölümde ise, Marx'ın iki eserini, *1844 El Yazmaları*'nı ve *Kapital*'in 1. cildini, hayatın savunulması ve olumlanması bağlamında, kimi zaman başka eserlerine de başvurarak, okumaya çalışıyorum. Marx'ın kapitalizme, insanı "şeyleştiren" ve böylelikle insan hayatını değersizleştiren dışsal bir güç olarak saldırısı ve bunun tarihsel temellerini ortaya koyuşu, bu okumanın merkezinde bulunuyor. Amacım ise, "genç Marx"ın olduğu kadar, "olgun Marx"ın da, düşünsel üretiminin temel kaygısının insanın özgürleşebilmesi ve hayatın olumlanabilmesi olduğunu göstermek.

Çalışmanın sonuç kısmında ise, Marx ve Nietzsche üzerine, 1. ve 2. bölümlerde yaptığım okumadan kaynaklanan bir karşılaştırma yapıyorum. Bu karşılaştırma, iki düşünürün, hayata bakışlarındaki ve dolayısıyla savundukları ve olumladıkları hayatlardaki farklılığı göstermek anlamına geliyor.

NIETZSCHE: HAYATIN GÜÇLE OLUMLANMASI

İyinin ve kötünün mücadelesi olarak tarih

Nietzsche'nin tarihe bakışı, hayatın güçle olumlanmasını anlamak için uygun bir çıkış noktası olarak alınabilir. Bu bakış açısına göre tarih, her şeyden önce bir mücadeledir, hatta bir sınıf mücadelesinden başka bir şey değildir; elbette ki ekonomi politik ve Marksist düşünce tarafından tanımlandığı halinden bambaşka bir biçimde anlaşılmalıdır bu mücadele. Nietzsche'nin anlatısında tarih, Eski Yunan'dan bugüne, Sokratesçilik, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Sosyalizm/Anarşizm adı altında kölelerin efendilerine karşı başkaldırılarının ve tedrici bir şekilde galip gelişlerinin tarihi olarak kavramsallaştırılır, yani Nietzsche'de "decadence"ın ilerleyişinden başka bir şey değildir tarih. Modern zamanlar ise kölelerinin hükümranlıklarını ilan ettikleri mutlak bir decadence dönemidir. Mücadelenin gerçekleştiği alan ise ahlak alanıdır. Nietzsche'ye göre köleler, kadim zamanlardaki altın çağda yürürlükte olan ahlak anlayışını ve ondan kaynaklanan bütün değerleri tersine çevirmişler ve kendi ahlaklarını egemen kılmışlardır. Modern dünyada "iyi" ve "kötü"ye dair algılayışlarımızı belirleyen köle ahlakının hegemonyasıdır. Bu hegemonya, "bencil olmayan eylemleri" onaylamış ve "bu eylemlerle karşılaşanlar, yani bu eylemlerden yararlananlar açısından onlara iyi" demiştir (5). Oysa "iyi", Nietzsche'ye göre, gerçek anlamını, köle ahlakında değil efendi ahlakında bulmaktadır. Buna göre, efendi ahlakı, kendine "evet" diyerek gelişmektedir ve bu ahlaktan kaynaklanan eylem, reaksiyoner olmayıp, kendiliğinden ortaya çıkmakta, karşıtını ise yalnızca kendini daha sevinç dolu evetleyebilmek için aramaktadır ve burada "Olumsuz kavranılan 'alçak', 'sıradan', 'kötü' yalnızca baştan aşağı yaşam ve tutkuyla dolu olumlu temel kavramların 'biz soylular, biz iyi, güzel ve mutlular!'ın soluk bir karşıt görüntüsüdür" (6).

İkinci tür ahlak olan köle ahlakında ise söz konusu olan, "canı yanmış, bastırılmış, acı çeken, bağımlı, kendisinden emin olamayan"ların değerlendirmeleridir ve bunlar "insanın tüm durumları hakkında karamsar bir kuşku dile getirecekler"dir. Köleler, "güçlünün erdemlerine alışık değil"dirler, "kuşkucu" ve "güvensiz"dirler. "Ressentiment" (hınç) kavramı, Nietzsche'nin köle ahlakı ile ne anlatmak istediğini kavramak açısından önemlidir. Nietzsche, "ahlakta kölelerin başkaldırısı"nın, "hınç duygusunun yaratıcı olması ve değerler yaratması" ile başladığını söyler. Bu hınç duygusu ile beslenen köle ahlakı, "farklı" olana ve "kendi olmayan"a hayır der; "bu hayır onun eylemidir". Nietzsche'ye göre, köle ahlakından kaynaklanan eylem reaksiyonerdir, "hep karşı dış dünyaya, fizyoloji açısından bakıldığında, genellikle eyleme geçmesi için dış uyarıcıya gereksinimi olmuş"tur (7). Ayrıca, köle ahlakında övülen, "acıma, gönül alan yardımsever bir el, sıcak bir yürek, sabır, çalışkanlık ve alçakgönüllülük"tür, "çünkü bunlar, varlığın baskısına dayanmak için yararlı niteliklerdir ve neredeyse tek araçtır." Bu nedenle de köle ahlakı, "aslında yarar ahlakı"ndan başka bir şey değildir (8). Buna rağmen,

“ahlaklı, bencil olmayan, desinterestenin (çıkar gözetmeme- F.Y.) aynı değerde kavramlar olduğu önyargısı, bir saplantı, bir akıl hastalığı etkisiyle bugün hâlâ egemen”dir (9).

Nietzsche köle ahlakının -ki çoğu kez, aynı anlama gelmek üzere Hıristiyan ahlakı ya da sadece Hıristiyanlık olarak da adlandırır bunu- bedeni, cinselliği, içgüdüsel ve doğal olanı inkâr ettiğini, böylelikle, soyluluğa mutluluğa, hayata ve sevinçli bir yaşam pratiğine yönelik büyük bir düşmanlığı dillendirdiğini düşünmektedir. Köle ahlakı, bir nihilizmden, bir hiçlik isteminden başka bir şey değildir öncelikle: “Hıristiyanca olan, yeryüzünün efendilerine, soylulara karşı ölümüne bir düşmanlıktır -ve aynı zamanda gizli bir rekabet (-beden onlara bırakılır, yalnızca ‘ruh’ istenir…) Hıristiyanca olan tinden, tinin gururundan, yürekliliğinden özgürlüğünden, libertinaj’ından nefrettir. Hıristiyanca olan duyulardan nefrettir, duyuların neşelerinden, genel olarak neşeden nefret” (10).

Hayatı olumlayan bir felsefe ise köle ahlakından kaynaklanan bütün değerlerin değiştirilmesi girişimi anlamına gelmektedir Nietzsche için.

Yahudilik, Hıristiyanlık ve köle ahlakı

Nietzsche’yle Nasyonal Sosyalizm arasında doğrudan bir bağ kurulamayacağını kanıtlamak için onun bir anti-semitist olmadığı sıkça dile getirilir. Sahiden de Nietzsche sözcüğün bilindik anlamıyla anti-semitist değildir. Hatta *Ahlakın Soykütüğü*’nden önceki kimi eserlerinde, hem Yahudiler’e ilişkin övgü dolu cümleler, hem de Yahudiler’i 20. yüzyılda bekleyen büyük tehlike ile ilgili kâhince öngörüler bulunabilir. Nietzsche, *İnsanca Pek İnsanca*’da “Yahudileri olası tüm açık ve gizli felaketlerin günah keçisi olarak mezbahaya gönderme yazınsal kabalığı, günümüzün her ulusunda tehlikeli bir biçimde yaygınlaşmaktadır” der (11).

Ancak Nietzsche, köle ahlakının egemenliğini bir Yahudi projesi olarak görür. Hatta Yunan polisindeki

“decadence”ın temsilcisi olarak gördüğü Sokrates ve Platon’un, “erdemin ve adaletin tarafını tuttuklarında” Yahudi olduklarını söyler (12). Aynı şekilde, Yahudiler birer diyalektikçidir (13). Nietzsche’ye göre, Yahudiler, tüm değerlerin baş aşağı çevrilmesi ve böylelikle sahteleştirilmesinin gerçek müsebbibidirler. Bunu “olmak ya da olmamak” sorusu ile karşılaştıklarında “Ne pahasına olursa olsun” diye yanıtladıkları için yapmışlardır ve bu paha Nietzsche’ye göre, “Bütün doğanın, bütün doğallığın, bütün gerçekliğin, bütün dış dünyanın olduğu kadar bütün bir iç dünyanın da sahteleştirilmesi olmuştur”. Yahudiler, “Sırayla, dini, tapınmayı, ahlakı, tarihi, psikolojiyi, onulmaz bir biçimde tersine, doğal değerlerinin çelişiklerine çevirmişlerdir” (14). Bu tersine çeviriş girişimi öylesine başarılı olmuştur ki, aslında bir “Yahudi çıkarımı” olan Hıristiyan, “daha bugün bile Yahudi-karşıtı duygular” duyabilmektedir (15).

Hıristiyanlık, Yahudiliğin daha gelişmiş bir biçiminden başka bir şey değildi ve köle ahlakının başkaldırısı ve egemenliğini kuruşundaki bir üst evreyi temsil ediyordu: “Kutsal bir biçimde yalan söyleme sanatı olarak Hıristiyanlıkta, bütün Yahudilik, yüzlerce yıllık özenli, ciddi Yahudi uğraşısı ve becerisi ustalık düzeyine ulaşır” (16).

Peki Hıristiyanlığın başkaldırısı neyeydi? Nietzsche, bu soruya “İyilere ve haklılara karşı, İsrael’in Kutsal Kişilerine karşı, toplumun yukarıdan aşağıya tabakalaşmasına karşı bir başkaldırıydı bu -toplumun yozlaşmasına karşı değil, üst sınıflara, privilegium’a, düzene konmuş kurallara karşıydı, yüksek insanlara inançsızlıktı” diye yanıt verir (17). İsa, -ki Nietzsche’ye göre, “ilk ve son Hıristiyan’dır- ayrıcalıklı olan her şeye başkaldırandır, -hep ‘eşit haklar’ için yaşar, savaşır... Dikkatli bakılınca başka seçeneği de yoktur. Kişi kendisi için ‘tanrının seçilmişi’ olmayı, ya da ‘tanrının tapınak’ı olmayı ya da ‘meleklerin hükmedicisi’ olmayı- istemişse o zaman başka her türlü seçkinlik ilkesi, örneğin nasiplilik açısından, tin zenginliği, erkeklik ve gurur açısından, yürek güzelliği ve özgürlüğü açısından seçkin olmak –kendi başına fenadır” (18).

Nietzsche, Hıristiyanlıktaki bu başkaldırının, kölelerin başkaldırısının ta kendisi olduğunu düşünür. “Hıristiyanlıkta, aşağılanmış ve ezilmişlerin içgüdüleri ön plana çıkar: burada kurtuluşlarının peşine düşenler, en alt katmanlardır” (19). Hıristiyanlık, “bütün biçimsizleri, isyankâr eğilimlileri, nasibi kıtları, insanlığın bütün süprüntü ve artıklarını” kendi yanına çekmiş ve “herkese eşit hak öğretisinin zehri”ni tüm dünyaya yaymıştır: “Hıristiyanlık, insan ile insan arasındaki her türlü derin saygı ve mesafe duygusuna karşı, yani kültürün her türlü yükselme ve büyümesinin ön koşuluna karşı, kötü içgüdülerin en gizli köşe-bucağından çıkarak ölümüne bir savaş vermiştir, -kitlelerin ressentiment’ını (hıncını) döve döve baş silahını biçimlendirmiştir, bize karşı, yeryüzündeki her türlü soyluluğa, neşeliliğe, yüce yürekliliğe karşı, bizim yüce yürekliliğimize karşı…” (20)

Nietzsche, kölelerin bu başkaldırısında ve yığınların bu hıncında doğal ve içgüdüsel olanın reddini, dolayısıyla hayatın reddini görür. Çünkü, “Yaşamın ağırlık noktası yaşamın içi-

Nietzsche'nin gençliği.

ne değil, 'öte'ye yerleştirilince -hiçliğe-, o zaman, yaşamın ağırlık noktası toptan kaldırılmış demektir. Kişisel ölümsüzlük konusundaki büyük yalan içgüdülerdeki her ussallığı, her doğallığı yıkar, -içgüdülerde olumlu, yaşamı ilerletici, geleceği sağlamlaştırıcı ne varsa, artık güvensizlik uyandırır. Yaşamanın artık hiçbir anlamı yok diye yaşamak, yaşamanın anlamı olur artık" (21). Böylesi bir çileci bakış açısında bir çelişki bulunduğunu düşünür Nietzsche. Çünkü çilecilikte bir yandan, "Bir hınç duygusu, yalnızca yaşamdaki bir şeyin değil de, yaşamının kendisinin, en derin, en temel, en güçlü koşullarının efendisi olmak isteyen doyumsuz bir içgüdü, güç isteği egemendir" ama diğer yandan, "fizyolojik olarak gelişip yayılmanın kendisine karşı kötü niyetli bir bakış" da mevcuttur ve bu bakışın sahibi olan çileci, "bozuk oluşumlardan çarpıklılardan, acıdan, şanssızlıklardan, bahtsızlıktan, çirkinliklerden, günüllü yoksunluklardan, kendini yok etmelerden, kendine eziyet etmelerden, kendini feda etmelerden" tat alıp, bu tadın peşinde koşmaktadır (22).

Hayatın inkârı, köle ahlakının başkaldırısının kesin zaferini ilan ettiği bir zaman diliminin, yani modernitenin alameti farikası olacaktır bu bakış açısından ve bu aynı zamanda mutlak bir dekadans demektir, Avrupa hızla ölümüne doğru ilerlemektedir ve bu durdurulamaz, olsa olsa yavaşlatılabilir Nietzsche'ye göre.

Nietzsche ve modernite

Nietzsche moderniteye baktığında ne görmektedir? Bu soruyu, "mutlak bir decadence hali" diye yanıtlayabiliriz. Nietzsche için modernite, köle ahlakının zafer ilanından başka bir şey değildir: "Halk kazanmıştır - ya da 'köleler' ya da 'yığın' ya da ne demek hoşunuza gidiyorsa (…) Efendiler ortadan kaldırılmış, sıradan insanın ahlakı kazanmıştır. Bu zafer aynı zamanda bir kan zehirlenmesi olarak kavranabilir (ırkları birbirine karıştırmıştır) (…) İnsan ırkının 'kurtuluşu' (yani 'efendiler'den) ilerliyor, her şey gözle görülür biçimde Yahudileşiyor, Hıristiyanlaşıyor, yığınlaşıyor (sözcükler kimin umurunda!)" (23).

Nietzsche'nin "sözcükler kimin umurunda" demesi önemlidir, çünkü bizzat kendisinin umurunda olduğunu göstermektedir. Köle ahlakının egemenliği ele geçirişinin evrimi olarak tarih, bu sözcüklerin birbiri yerine ikame edilebileceğine işaret etmektedir ve bunun tersi de doğrudur; bu sözcüklerin ikame edilebilirliği, köle ahlakının egemenliğinin evrimini işaret etmektedir. Yahudilikle başlayan bu süreç, Hıristiyanlıkla devam etmiş ve modern çağda hem liberal, hem de anarşist/sosyalist hareketlerle doruk noktasına ulaşmış durumdadır. Bu nedenle Nietzsche sosyalizmden ya da anarşizmden en az Yahudilik ve Hıristiyanlıktan ettiği kadar nefret eder. Çünkü bunların hepsi yığınların hıncının ve hayatın olumsuzlanmasının dünya görüşü niteliğine haizdirler. "Anarşist ve Hıristiyan'ın kökenleri birdir" Nietzsche'ye göre, çünkü ikisi de "eşit hak" iddiasında bulunur. İkisi de, hayata karşı olumsuzlayıcıdır ve bu nedenle de kötülüğün temsilcisidir. Bu benzerlik nedeniyledir ki, ahiret günü ile devrim arasında, kitlelerin ressentiment'ından kaynaklanmaları nedeniyle herhangi bir fark yoktur. Şöyle ki; "Bir Hıristiyan 'dünya'yı yargılar, ona kara çalar, onu lekelerken, sosyalist bir işçinin toplumu yargılayışındaki, ona karaçalışındaki, onu lekeleyişindeki içgüdünün aynısıyla yapar bunu: 'ahiret günü' bile intikamın tatlı avuntusudur -sosyalist işçinin beklediği devrimin, biraz daha uzak bir zamanda düşünülenidir" (24). Nietzsche, eşitleyici bir eylem olması hasebiyle devrimden nefret eder, "devrimi nasıl tanımlanması gerekiyorsa öyle, tiksintiyle algılayan tek bir kişi" bilmektedir ve o tek kişiyi, yani Goethe'yi "Dionsyos adıyla vaftiz" ettiğini ilan eder (25). Devrim, Nietzsche için, köle ahlakının bir "karşı-devrim"inden başka şey değildir ve Nietzsche'nin moderniteye baktığında gördüğü "en büyük tehlike" sosyalizmin ortaya çıkışı ve devrimin somut bir gerçeklik halini alışıdır.

Lou Salome, Paul Ree ve Nietzsche

Nietzsche ve "büyük tehlike"

Nietzsche'nin moderniteye baktığında gördüğü esas

büyük tehlike, eşitlikçiliğin gördüğü büyük teveccühten başka bir şey değildir. "Avrupa insanın küçültülüp de birbirine eşit duruma getirilmesi" der Nietzsche, "karşımızdaki en büyük tehlikeyi oluşturuyor; çünkü görünüşü bıkkınlık veriyor bize. Bugün daha büyük olmak isteyen hiçbir şey görmüyoruz; kuşkulanıyoruz, her şey hep aşağı, daha aşağı gidiyor, daha ince, daha safdil, daha kurnaz, daha rahat, sıradan daha eşit olana doğru, daha Çinli daha Hıristiyan, -kuşku yok, insan hep "daha iyiye" gidiyor… İşte Avrupa'nın yazgısı burada yatıyor - insandan korkuyla birlikte ona olan sevgimizi de yitiriyoruz; ona olan, derin saygımızı, umudumuzu, onu istememizi, insanın görünüşü şimdi bize bıkkınlık veriyor" (26).

Nietzsche, eşitlik isteminin yükselişini dekadansın ve hastalığın açık bir belirtisi olarak görür. Burada söz konusu olan eşitlenme aracılığıyla birbirine benzeme isteğidir ve bu istek "aslında çöküşe aittir". Çünkü, ancak uzaklık pathosunun geçerli olduğu, "insanla insan, zümreyle zümre arasındaki uçurum, tiplerin çoğulluğu, kendisi olma, kendini üste çıkarma istenci"nin geçerli olduğu bir çağ güçlü olarak adlandırılmayı hak etmektedir. Bugün ise, aşırı uçlar arasındaki enerji, açıklık" gittikçe küçülmekte, "aşırı uçlar da sonunda birbirine benzeyerek" ortadan kalkmaktadır (27).

Nietzsche, eşitlik isteyen köle ahlakının hayata ve güzel olan, güçlü olan ne varsa ona yönelik bir saldırı olduğunu düşünür: "Doğa karşıtı her ahlak, yani şimdiye dek öğretilmiş, saygı duyulmuş ve vaaz edilmiş olan hemen her ahlak, tam tersine, tam da yaşamın içgüdülerine karşı yönelir -bu içgüdülerin kâh gizliden gizliye, kâh yüksek sesle ve küstahça yargılanışıdır" (28).

Modern çağı hastalıklı kılan, "daha başından beri, başarısız olanlar, ezilmişler, parçalanmışlar -onlardır, en zayıf olanlar, insanlar arasındaki yaşamı baltalayan, yaşama, insana, kendimize olan güvenimizi en teh-

likeli biçimde sorgulayıp zehirleyenlerin" (29), yani "hınç duygusu insanı", "fizyolojik olarak bahtsız" ve "kurt yeniği" olanların, efendilerden, yani "mutlu olanlardan", "iyi yetişmiş ve güçlü olanlar"dan intikam almak, onlara, "mutlu olmak bir alçaklıktır! Çok fazla sefalet var!" dedirtmek istemeleridir (30).

Nietzsche, eşitlik istemini en büyük tehdit olarak gördüğü için, dönemin sosyalist/anarşist hareketlerine ve işçi sınıfına karşı büyük bir öfke duyar. "Bugünün sürü sürücüleri arasında en nefret ettiğim hangisi?" diye sorar kendisine ve "sosyalist sürü sürücüler" diye yanıt verir. Çünkü onlar, "işçinin içgüdüsünü, hazzını, yetinme duygusunu, kendi küçük varlıklarıyla birlikte" gömmekte ve onu kıskanç kılıp, ona kin öğretmektedirler (31).

Nietzsche, sosyalizmde hayatın olumsuzlanmasını görür. "Sosyalizm öğretisinde hayatın kötü bir şekilde olumsuzlanması kötü olarak gizlidir" ve böyle bir öğretiyi benimseyenler, "kusurlu olarak doğmuş olan insanlar, ya da ırklar olmalıdır. Nietzsche, sosyalist bir toplumun, sırf sosyalizmin hayatı nasıl olumsuzladığını kanıtlamak için, varolmasını ister. Böylesi bir toplum, "hayatın kendi kendini reddettiği" ve "köklerini kestiği" bir toplum olacaktır (32). Nietzsche, sosyalizmin "gerici" bir hareket olduğunu iddia eder. Çünkü o, "mirasını devralmak istediği ve handiyse miadı dolmuş bulunan despotizmin hayalperest kardeşidir (…) sadece her zaman despotizmin sahip olduğu ölçüde bir devlet gücünü özlemektedir" (33). Nietzsche'ye göre sosyalizm, bireyi "doğanın haksız bir lüksü" olarak görmekte ve onun "topluluğun amaca uygun bir organı olarak iyileştirilmesi gerektiğini" düşünmektedir. Tüm bireyler, mutlak devlet karşısında diz çökmeye zorlanacaklardır sosyalizmde ve bu bizzat devlete yönelik bir güvensizliğe yol açabilecektir. Bunun doğal sonucu ise çok geçmeden, "daha az devlet" diye bağıran kuvvetli bir sesin ortaya çıkması olacaktır. Yine de Nietzsche'ye göre, "toprak altında budalalığın içinde yuvarlanan toplumda tedirgin bir köstebek olarak sosyalizmin bir parça yararlı ve şifalandırıcı bir yanı olacaktır." Çünkü sosyalizm, Avrupa'da barışı geciktirerek "demokratik sürü hayvanının" tamamıyla iyileştirilmesini geciktirecektir. Sosyalizm, Avrupa'yı "erkeksi ve savaşkan erdemlere sırt çevirmemeye" zorlayacak ve onu "feminizm hastalığından" koruyacaktır (34).

Nietzsche'nin yanılgısı

Nietzsche'nin yanılgısı neydi? Nietzsche, moderniteye baktığında, insan türüne ve hayata yönelik saldırının geçmiş çağlarla karşılaştırılamayacak kadar güçlü olduğunu kesin bir şekilde görmüştür. Ancak, o bu saldırıyı, kendi tarih felsefesine uygun biçimde, Yahudilikle başlayıp Hıristiyanlıkla devam eden, anarşizm ve sosyalizm ile de modern

Nietzsche annesiyle.

zamanlarda doruk noktasına ulaşan köle ahlakı ile irtibatlandırarak anlamlandırmaya çalışmıştır. Hayata ve türe asıl saldıranın "kapitalist güç istemi" olduğunu, kimi zaman makine ve çalışmanın niteliği ile ilgili söylediklerinde görülebileceği üzere sezmişse de, onun için gerçek tehlike sürünün güç istemi ve köle ahlakının eşitlik talebi olmuştur.

Nietzsche'nin tehlikeyi bu şekilde algılayışı ve merhamet, acıma, diğerkâmlık gibi kimi "erdemler"i moderniteye mal edişi, açıkça eksik bir bakıştır. Çünkü, söz konusu dönem esas olarak bu erdemlerin egemen olduğu değil, "*homo economicus*"un, bireyciliğin, hesapçılığın ve "araçsal aklın" bütün toplumsal yaşamın esas belirleyicisi haline gelişi olarak görülmelidir. Üstelik tarihe, Nietzsche'nin tedricen köle ahlakının egemenliğini kuruşu şeklindeki kavramsallaştırılmasından hareket ederek bakıldığında, Batı sömürgeciliği ve Batılı olmayan halklara yönelik her türlü zulüm ve katliam anlaşılmaz hale gelir. Üstelik bu sömürgecilikle Nietzsche'nin bir merhamet dini olarak gördüğü Hıristiyanlık arasında yüzyıllar boyunca işlevsel bir bağ olmuştur. Modern dönemdeki "zamanın ruhu" ise, "başkaldıran köle" figüründen daha çok, "kapitalist girişimci"de gerçek ifadesini bulmaktadır. Nietzsche'nin aristokratik bakışının bunu görmeyi engellemesi, onu, modern zamanlarda asıl hayata saldırının ve insanı bir tür varlığı olmaktan çıkarma girişiminin kökeninde kapitalist üretim ilişkilerinin değil, eşitlik isteminin bulunduğunu düşünmeye sevk etmiştir.

Oysa onun tiksintiyle baktığı "sürü", kendisine ve hayata saldırıyı sınıfsal içgüdülerinin olanca keskinliğiyle anlamış ve başkaldırmıştır. Onun dekadans olmakla itham ettiği sınıf hareketi, 18 saatlik işgününe, kadın ve çocukların modern köleliğine, makinenin saldırısına, hayatın topyekûn bir şekilde kârın hizmetine sunularak değersizleştirilmesine ve böylelikle inkâr edilmesine karşı bir başkaldırı girişiminden başka bir şey değildir. Nietzsche, işçi sınıfının "güç istemini", hayatının kontrolünü dışsal güçlerden almak için harekete geçişini, hayatı ve tür varlığı olarak kendini savunuşunu görememiştir. Oysa, işçi sınıfının başkaldırısı, modern zamanlarda hayatın olumlanması anlamına gelecek tek eylem biçimidir. Nietzsche'nin "pislikte eşitlenme" olarak gördüğü devrim, Guy Debord'u hatırlayarak söyleyecek olursak, hayatın inkârının inkâr edilmesinden başka bir şey değildir aslında.

MARX'IN ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI: HAYATIN SAHİPLENİLMESİ

Siyasal düşünceler tarihi ve siyaset felsefesi literatüründe yaygın olan bir anlayış, eşitlik ve özgürlük kavramlarını farklı dünya görüşlerinin alameti farikaları olarak değerlendirme eğilimindedir. Buna göre özgürlük, esas olarak liberal dünya görüşünce temellendirilen ve teorik kaynaklarını bu dünya görüşünde bulan bir kavramken, eşitlik Marksist düşünceden (ya da daha geniş anlamda sosyalist dünya görüşünden) yola çıkarak anlaşılabilecek ve böyle formüle edilebilecek bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. Böylesi bir bakış açısı açıkça hatalıdır. Çünkü, Marx'ın düşüncesinde özgürlük ve eşitlik kavramlarının varoluşları sembiyotik bir niteliktedir: İkisi ancak aynı anda mevcut olabilirler. Çünkü kapitalist üretim tarzı ve üretim ilişkilerinin aşılması, aynı anda hem üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin ilgası ve emeğin bir meta olmaktan çıkarılışı, dolayısıyla eşitliğin tesisi, hem de emeğin sömürüden ve dışsal güçlerin boyunduruğundan kurtulması, dolayısıyla özgürlüğün tesisi olarak anlaşılmalıdır.

Eşitlik ve özgürlüğün eşzamanlı varolabildiği bir toplum biçimini savunmak, hayatın savunusu ve olumlanması anlamına gelir. Çünkü böylelikle hem azınlığın (sermaye sahiplerinin) çoğunluğun (emekçilerin) hayatı üzerindeki belirleyiciliği ortadan kaldırılacak, hem de insan türünün varoluşu piyasa, ekonomi, devlet vb. dışsal güçlerin belirlenimlerinden kurtulacaktır. Marx'ın düşüncesi, kapitalizmin ve ekonomi politiğin eleştirisi haline geldiği andan itibaren, bir tür-varlığı olan insana ve onun hayatına doğrudan saldıran "yabancı" güçlerin ifşası ve bertarafı projesi görünümüne kavuşmuştur. Bu ifşa ve bertaraf, dolayısıyla hayatın savunulması ve olumlanması projesinin sürekliliği, Marx'ın *1844 El Yazmaları*'ndan *Kapital*'e uzanan düşünsel üretimi dikkatli bir şekilde incelendiğinde görülecektir. Bu bölümde, özellikle bu iki kitaba yoğunlaşarak, Marx'ın projesinin hayatın olumlanması bağlamında, Nietzsche'nin düşüncesinden farklı olarak neden başarılı olduğunu tartışacağım.

Yabancılaşma ya da hayat-olmayan hayat

Yabancılaşma kavramının yer aldığı *1844 El Yazmaları*, Marx'ın politik iktisat eleştirisinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. *El Yazmaları*'nda, henüz 26 yaşında genç bir düşünür olan Marx'ın hem Hegel'den hem de Feuerbach'dan derin bir şekilde etkilendiği görülür. Ancak her iki isim de, *El Yazmaları*'nda, Hegelci terminolojiye baş-

vurarak söyleyecek olursak kapsanarak aşılır; hem Hegel hem de Feuerbach'a ait kavramlar, burada Marx tarafından dönüştürülerek, politik iktisadın eleştirisi için birer silah haline getirilmiştir.

Marx, kapitalist bir toplumda artan işbölümü ile birlikte, işçinin emeğe giderek daha bağımlı hale geldiğini söyler. Üstelik bu bağımlılık, "emeğin özel, son derece tek yanlı, mekanik bir tarzına" bağımlı hale gelmek demektir. İşçi bu bağımlılığın neticesinde bir yandan "Makineleşir ve insan olmaktan çıkarak soyut bir etkinlik ve mide olurken, öte yandan piyasa fiyatlarındaki bütün dalgalanmalara, sermaye yatırımlarına ve zenginlerin ruhi durumlarına gitgide daha çok" bağımlı hale gelmektedir (35). Marx'ın bu satırları, insan hayatına yönelik bir saldırının betimlenmesi olarak da okunabilir. Tam anlamıyla kuşatılmış bir varlık olarak insan, kapitalist üretim tarzında hem mekanik bir sürecin parçası haline gelmiş ve makineleşmiş, hem de hayatı, dışsal faktörlere -piyasa fiyatlarındaki dalgalanmalar gibi "nesnel" olanların yanı sıra sermaye sahiplerinin ruhsal durumları gibi "öznel" faktörlere de- bağımlı kılınmıştır.

Marx, kapitalist toplumdaki insanlık durumunu, yabancılaşma kavramına başvurarak açıklar. Yabancılaşmanın ilk boyutunda üretilen nesnenin, yani emeğin ürününün emeğin karşısına, "yabancı bir şey, kendini üreten bağımsız bir güç olarak" dikilmesi söz konusudur (36). Marx bunun dindeki durumla büyük bir benzerlik içerisinde olduğunu söyler. Nasıl dinde "İnsan Tanrıya ne kadar çok şey verirse, kendine o kadar az kalır", burada da söz konusu olan aynı şeydir: "İşçi hayatını nesneye koyar, ama artık hayatı kendine değil, nesneye aittir" (37). Demek ki emeğin ürününün emeğe yabancılaşması, emekçinin hayatının kendisine ait olmaktan çıkarak nesneye ait olması anlamına gelmektedir. Üstelik hem nesne, hem de nesne tarafından ele geçirilen bu hayat işçinin karşısına bir düşman olarak

çıkmaktadır: "İşçinin kendi ürününden dışlaştırılması, sadece emeğinin bir nesne, dışsal bir varoluş olduğu anlamına gelmez, onun dışında, bağımsız, ondan başka bir şey olarak varolduğu, karşısına dikilen bağımsız bir güç olduğu anlamına da gelir; işçinin nesneye aktardığı hayat, yabancı ve düşman bir şey olarak karşısına çıkmaktadır" (38).

Yabancılaşmanın ikinci boyutunda işçinin üretim edimine yabancılaşması söz konusudur. Yani yabancılaşma sadece üretim faaliyetinin sonucunda değil, bu faaliyetin bizzat kendisinde de ortaya çıkar. Marx'ın haklı olarak sorduğu gibi; "İşçi daha üretim sürecinde kendine yabancılaştırılmasaydı, kendi etkinliğinin ürünü karşısında nasıl yabancı kalabilirdi?" (39) Marx, çalışmanın insanın dışında olduğunu söyler, çalışma "insanın iç varlığına ait değildir." Bu nedenle insan çalışırken "Kendini olumlamaz, inkâr eder, mutlu değil mutsuzdur, fiziksel ve zihni enerjisini serbestçe geliştiremez, bedenini harcar ve zihnini yok eder." Gönüllü olarak çalışmaz, zorla çalıştırılır. Bu nedenle Marx, insanı kendine yabancılaştıran emeğin, "kendini kurban etme, alçaltma" anlamına geldiğini söyler (40). O halde denilebilir ki, üretim faaliyeti sonucunda ortaya çıkan nesne insanın karşısına yabancı ve düşman bir güç olarak çıkarken, üretim faaliyetinin kendisi insanın kendi hayatını olumlamasını imkânsız hale getirir, insanı mutsuz eder ve insanın hem bedenini hem zihnini tüketir.

Marx'a göre yabancılaşmanın üçüncü boyutunda, insanın kendine yabancılaşması bulunmaktadır. Marx, insanın bir tür varlığı olduğunu söyler, bu insanın sadece teorik ve pratik olarak "türü kendi nesnesi olarak benimsemesinden ötürü" böyle değildir. İnsan aynı zamanda kendine, "Gerçek, yaşayan türe olduğu gibi davranır; kendine evrensel dolayısıyla özgür bir varlık olarak davranır" (41). Hem insan hem de hayvan türünün hayatı, insan ve hayvanların yaşayabilmek için organik olmayan doğayı kullanmaları gerekliliği gerçeğine dayanır. İnsanın, hayvandan farklı olarak evrensel bir tür varlığı oluşu, kullandığı organik olmayan doğanın evrenselliğinde tecessüm eder. "Bitkiler, hayvanlar, taşlar, hava, ışık vb. kısmen doğa bilimlerinin nesneleri, kısmen de sanat nesneleri olarak kuram alanında insan bilinçliliğinin bir parçasını meydana getirirler." Kuşkusuz aynı durum pratik alan için de geçerlidir. "Karşısına ne şekilde çıkarlarsa çıksınlar, besin, ısı, giyim, konut biçimine bürünsünler, insan fiziksel olarak yalnızca doğanın bu ürünleriyle yaşar." Marx, insanı pratikte evrensel kılanın, onun doğayı kendi organik olmayan bedeni kılışı olduğunu söyler. Doğa, hem dolaysız bir yaşama aracı, hem de "yaşama etkinliğinin gereci, nesnesi ve aracıdır" (42). O halde doğa insanın bedenidir.

Kapitalist üretim biçiminde yabancılaşmış olan emek, insanı hem

kendine hem de onun organik olmayan bedeni olan doğaya yabancılaştırır. Çünkü yabancılaşmış emekte türün hayatı, bireyin hayatına çevrilmiş durumdadır. Yani emek, artık "hayat-doğuran hayat" olmaktan çıkmış, "insana sadece bir gereksinmeyi doyurmanın amacı gibi" görünür hale gelmiştir (43). İnsan türünü, hayvan türünden ayıran özellik, insanın hayat-etkinliği ile doğrudan özdeş olmaması, kendini bundan ayırt edebilmesidir. "İnsan hayat-etkinliğinin kendisini isteminin (iradesinin) ve bilinçliliğinin nesnesi yapar" (44). Hayvanların aksine sadece kendini değil, bütün doğayı yeniden üretir. Yani kendi hayatını ve doğayı nesneleştirir ve tam da bu nedenle etkinliği özgür bir etkinliktir. İnsanın türsel hayatını nesneleştirebilmesi, nesneleştirdiği dünyada kendini görebilmesi, yani bu nesneleştirme dolayımıyla kendi varlığını kendine tanıtlayabilmesi, ya da kendi hayatını bir tür-hayatı olarak olumlayabilmesi demektir.

Marx, yabancılaşmanın dördüncü ve son boyutunda insanın kendi ürününe, kendi üretim etkinliğine ve kendi türsel varlığına yabancılaşmasının bir sonucu olarak, insanın insana yabancılaşmasından söz eder. "İnsan nasıl kendi kendisiyle karşı karşıya geliyorsa, öteki insanla da karşı karşıya gelmektedir." Dolayısıyla insanın kendi üretim faaliyeti, ürünü ve kendisiyle ilişkisinde geçerli olan, "İnsanın öbür insanla öbür insanın emeği ve emeğinin nesnesi için de geçerlidir" (45). İnsanın bir tür varlığı olarak kendisine yabancılaştırılması, bir insanın diğerine ve her ikisinin birden insanın öz doğasına yabancılaştırılması anlamına gelir. Yabancılaşmış emek insanın yalnızca üretim faaliyetiyle, bu faaliyetin neticesinde ortaya çıkan ürünle ve kendine yabancı güçlerle ilişkisini kurmaz; "Aynı zamanda başka insanların kendi üretimiyle ve kendi ürünüyle ilişkisini, ve kendisinin başka insanlarla ilişkisini ortaya koyar" (46).

O halde yapılması gereken açıktır. Bu nedensellik ilişkisinin ortadan kaldırılması gerekir. Marx'ın hayatın savunusu için geliştirdiği proje, hayata, hayat-doğuran hayata saldıran kapitalist üretim biçiminin ve özel mülkiyetin ortadan kaldırılması projesidir. Çünkü özel mülkiyette, "Herkes bir başkasında yeni bir gereksinme yaratıp onu yeni bir bağımlılığa sokmayı, yeni fedakârlıklara sürüklemeyi ve yeni bir doyum yoluna alıştırıp iktisadi yok olmaya itmeyi kurar. Herkes başkasının üzerinde dışsal bir egemenlik kurup kendi bencil gereksinmelerini doyurmaya bakar. Nesneler niceliğinin artışı, insanın boyunduruğu altında olduğu dışsal güçler dünyasının genişlemesi demektir ve her yeni ürün karşılıklı dolandırıcılık ve karşılıklı soygunculukta yeni bir potansiyeli temsil eder. Marx'a göre, özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasının politik biçimi, işçilerin kurtuluşunda anlatımını bulur. Marx, bunun böyle oluşunun, "yalnız onların kurtuluşunun önemli oluşundan değil, işçilerin kurtuluşunun evrensel insanlığın kurtuluşunu içermesinden" kaynaklandığını söyler. İşçilerin kurtuluşu insanlığını kurtuluşunu içerir, çünkü "İşçinin üretimle ilişkisinde insanın köleliğinin bütünü vardır ve köleliliğin her ilişkisi bu ilişkinin sadece biraz değişik bir şekil ve sonucudur" (47). O halde, insan hayatına sahip çıkılması anlamına gelen özel mülkiyetin aşılması diğer bütün yabancılaşma biçimlerinin de aşılması anlamına gelecektir; yani insan, "Dinden, aileden, devletten vb. kendi insani yaşamına dönecektir" (48). Yani, "insanın kendi için nesnel oluşunun ve aynı zamanda kendine yabancı ve insanlık dışı bir nesne oluşunun duyusal anlatımı" olarak tanımlanan özel mülkiyetin aşılması, "insani öze, insani hayata, nesnel insana ve insani başarılara, insan tarafından ve insan için duyusal şekilde sahip çıkılması" anlamına gelecektir (49).

Kapitale karşı

Marx'ın projesinin ilerleyen safhalarında, yabancılaşma ya da ahlak gibi felsefi ve metafizik olduğu düşünülen kategoriler büyük ölçüde terk edilir. Artık Marx'ın temel itkisi, kapitalist ekonominin işleyiş süreçlerini ve bu temellerin meşrulaştırılmasında politik iktisadın oynadığı rolü açığa çıkarmak olacaktır. Ancak, bu safhada da projenin asıl amacı, insanın yabancı güçlerden kurtarılması ve özgürleşmesidir.

Marx'ın, sağlığında yalnız ilk ciltini yayımlayabildiği opus magnumu *Kapital* çoğu kez bir iktisat kitabı gibi görülmüştür. Doğrudur, *Kapital*, bir iktisat kitabıdır. İlk Almanca baskıda kitabın alt başlığının *Kritik der politischen Ökonomie* (*Politik İktisadın Eleştirisi*), İngilizce baskıda ise *A Critical Analysis of Capitalist Production* (*Kapitalist Üretimin Eleştirel Analizi*) olmasındaki ironiye de aklımıza getirerek, Kapital'in hem kapitalist üretimin hem de politik iktisadın eleştirel bir analizi olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak, eleştirinin Marksizm açısından kendi başına herhangi bir değeri yoktur. O ancak, kapitalist üretim biçiminin aşılması ve böylelikle eşitlik ve özgürlüğün sembiyotik bir şekilde varolabildikleri bir toplum biçiminin inşası için bir silah olarak kullanıldığında anlamlı olabilir. Dolayısıyla, *Kapital*'in esas sorunsalı, Marx'ın projesine bağlı olarak, insanın kendisine yabancı güçlerden kurtulması ve özgürleşmesi olarak görülmelidir.

Marx için özgürleşmenin, hem insanların insanlar üzerindeki hâkimiyetinin, hem de nesnelerin özneler üzerindeki hâkimiyetinin sona erdirilmesi anlamına geldiğini biliyoruz. Marx'ın *Kapital*'de yaptığı, sona erdirilecek bu hâkimiyetin işleyiş mekanizmalarının eleştirel bir şekilde ortaya konulmasıdır. Buna eleştirel karakterini veren ise, kapitalist üretimin doğal ve evrensel olarak görünen karakterinin, aslında yapay ve tarihsel olduğunun gösterilmesidir. Ancak bu yeterli değildir. Aynı zamanda, gerçekte yapay ve tarihsel olanı doğal ve tarihselmiş gibi gösteren düşünüş biçiminin, yani burjuva ideolojisi olarak politik iktisadın da eleştirilmesi gerekir. Bu ise şu anlama gelmektedir: *Kapital*'de hem çarpıtılmış gerçeklik, hem de bu çarpıtılmış gerçekliğin zihinsel yeniden-üretiminin eleştirisi birbirinden ayrıştırılamaz bir biçimde inşa edilmiştir.

Marx, *Kapital*'in "sözde ilkel birikim" isimli bölümünde kapitalist üretim tarzının ön koşulunu oluşturan birikim süreci üzerinde durur. Bu bölüm baştan sona politik iktisatçıların doğal olduklarını iddia ettikleri iktisadi kategorilerin ve ilişkilerin aslında tarihsel bir şekilde oluşturulup kurulduklarının bir serimlenmesi olarak okunmalıdır. Ekonomi politikçiler mülkiyeti doğal bir kategori olarak sunar. Oysa, gerçek hiç de böyle değildir ve "Tarihte, ele geçirmenin, köleleştirmenin, soymanın, öldürmenin, kısacası zorun büyük rol oynadığını herkes bilir" ve "İlkel birikim yöntemleri saf ve sevimli olmaktan çok uzaktır" (50). Marx, paraların ve metaların kendiliklerinden sermaye olma niteliklerinin olmadığını, bunun ancak belli koşullar altında gerçekleşebileceğini söyler. Bunun için farklı türden iki meta sahibinin karşı karşıya gelmesi gerekir: "Bir yanda, başkalarına ait emek-gücünü satın alarak, ellerindeki değerler toplamını artırmak isteğinde bulunan, para, üretim aracı ve geçim aracı sahipleri; öte yanda kendi emek güçlerini ve dolayısıyla emeklerini satan özgür emekçiler." Marx'ın burada emekçilerden "özgür" diye bahsetmesi son derece önemlidir. Çünkü, böylelikle, burjuva özgürlüğünün sahteliği ifşa edilmiş olur. Özgür emekçiler, ilkin "köleler, serfler vb. gibi üretim araçlarının ayrılmaz bir parçası" olmadıkları için özgürdür. İkinci olarak ise, "mülk sahibi köylüler gibi üretim araçlarına sahip" olmadıkları için özgürdürler: "Bu özgürleşmiş kimseler, sahip oldukları bütün üretim araçları ile, eski feodal düzenlemelerin sağladığı her türlü güvenceler ellerinden alındıktan sonra, ancak kendi kendilerinin satıcısı haline" gelmektedir (51).

Das Kapital.

Kritik der politischen Oekonomie.

Von

Karl Marx.

Dritter Band, erster Theil.

Buch III:
Der Gesammtprocess der kapitalistischen Production.
Kapitel 1 bis XXVIII.

Herausgegeben von Friedrich Engels.

Hamburg
Verlag von Otto Meissner.
1894.

Title page of the first German edition of Volume III

Marx, emekçilerin özgürleşmesini, yani kişisel bağımlılık ilişkilerinden kurtulmalarını, fakat mülklerinden de özgürleştirildikleri için kendilerini satmak zorunda kalışlarını, dolayısıyla özgürlüklerinin ancak kendilerini satacakları kişiyi seçme özgürlüğü anlamına gelişini anlatan öykünün, "insanlık tarihine, kandan ve ateşten harflerle yazılmış" olduğunu söyler. Marx'a göre, "büyük insan yığınlarının birdenbire ve zorla geçim araçlarından koparılarak, özgür ve 'bağlantısız' bir şekilde emek pazarına fırlatılıp atıldığı anlar" ilkel birikimin tarihindeki en önemli uğrağı oluşturur. Marx, bu mülksüzleştirmenin her ülke için farklı bir şekilde gerçekleşeceğinin farkındadır ve klasik biçimiyle yalnızca İngiltere'de görüldüğünü belirtir ve inceleme nesnesi olarak bu ülkeyi seçer ve sayfalar boyunca köylülerin mülksüzleştirilmesi sürecini, bu sürecin toplumsal, ekonomik ve hukuki boyutunu ortaya koyar. Bu süreç, hayata yönelik büyük saldırının bir boyutunu oluşturur. Makineleşme ve fabrika sistemi ise saldırının çok daha yoğunlaştırılmış bir biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

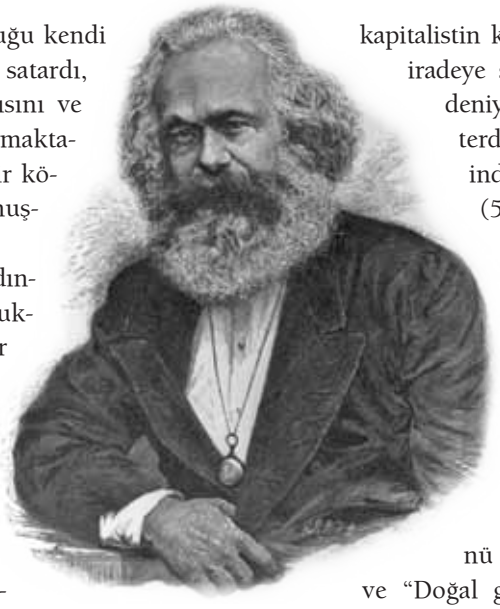
Marx, emekçilerin özgürleşmesini, yani kişisel bağımlılık ilişkilerinden kurtulmalarını, fakat mülklerinden de özgürleştirildikleri için kendilerini satmak zorunda kalışlarını, dolayısıyla özgürlüklerinin ancak kendilerini satacakları kişiyi seçme özgürlüğü anlamına gelişini anlatan öykünün, "insanlık tarihine, kandan ve ateşten harflerle yazılmış" olduğunu söyler.

Makineye karşı

Kapital'in "Makine ve Büyük Sanayi" isimli 15. bölümünde Marx, makinenin ortaya çıkışını, bunun modern sanayi üzerindeki etkisini, işçilerin makineyle olan ilişkilerini ve makinenin onların hayatlarını nasıl değiştirdiğini, tarihsel-materyalist yöntem aracılığıyla, hayranlık uyandırıcı bir şekilde anlatır. Burada, tarihsel anlatımla, eleştirel anlatım, teknolojiye ilişkin ayrıntılı bilgi ile toplumsal yaşayışa ilişkin keskin

bir gözlem gücü iç içe geçmiş ve birbirini tamamlar bir niteliğe kavuşmuştur. Bu bölüm, aynı zamanda, Komünist Manifesto'dan hareketle teknoloji fetişizmi ile itham edilen Marx'ın, makinelerin insan hayatı üzerindeki tahribatı karşısında duyduğu öfkeyi ortaya koyması bakımından da son derece önemlidir ve "makineye karşı öfke", Marx'ın hayatın savunulması projesinin önemli bileşenlerinden biri olarak görülmelidir.

Marx, makinenin gelişimiyle birlikte kas gücünün vazgeçilmez bir öğe olmaktan çıkışının, kadın ve çocukların sermayenin egemenliğine tabi kılınışlarını hızlandırdığını söyler. Makine, "kasları zayıf, vücut gelişmesi eksik, ama eklem ve organları kıvrak işçileri çalıştıran bir araç" olduğu için, "kadın ve çocuk emeği, makine kullanan kapitalist için aranan ilk şey olmuştur." Bu nedenle makineleşme, emekçi ailelere yönelik doğrudan bir saldırı anlamına gelmektedir (52). Kadınların ve çocukların da kapitalist üretim biçimine dahil edilmesiyle birlikte, işçiler ve sermaye sahiplerinin meta sahipleri olarak piyasada karşılaşmaları ve metalarını değiştirmek üzere bir sözleşme yapmaları anlamına gelen sözleşmeci argüman geçerliliğini yitirir. Çünkü, "Şimdi kapitalist, çocukları ve reşit olmayan gençleri de satın almaktadır. Daha önce işçi, serbest bir kimse olarak şeklen sahip bulunduğu kendi emek-gücünü satardı, şimdi ise karısını ve çocuğunu satmaktadır. Artık o bir köle tüccarı olmuştur" (53).

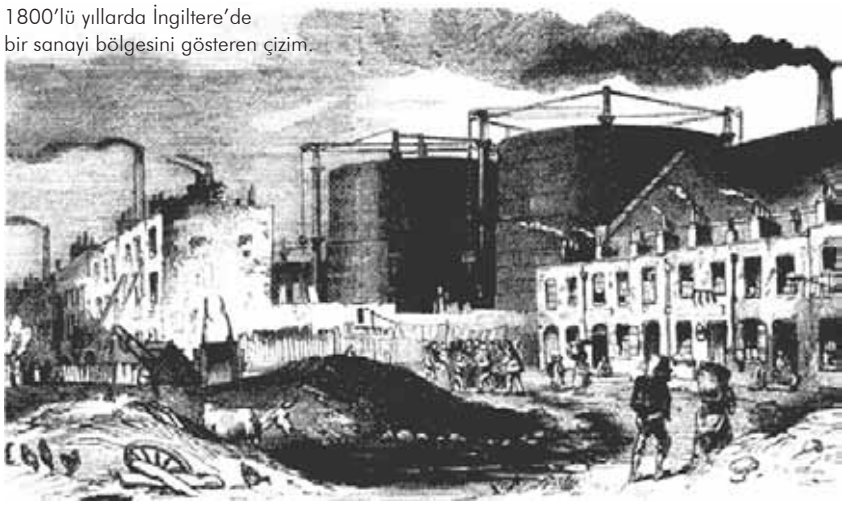
Marx, kadınların ve çocukların yığınlar halinde işçileşmesiyle birlikte, makinenin, "manüfaktür döneminde erkek işçilerin sermayenin zorbalığına karşı sürdürdüğü direnmeyi" kırdığını söyler (54). Ancak makinenin yarattığı tahribat, yalnızca kadın ve çocukların sermayenin egemenliğine sokulması ve böylelikle varoluşlarının ellerinden alınması ile değil, işgününün uzatılması ve daha sonra da nispi artı-değer oranının artırılışıyla beraber işsizlikteki yükselişle birlikte bütün bir işçi kitlesi üzerinde yaptığı etkiyle tecessüm eder. Makinenin işçiden bağımsızlaşıp otomatik şeyler haline gelişiyle birlikte, "emek araçları, hizmetindeki insanların zayıf vücutlarında ve güçlü iradelerindeki bazı doğal engellerle karşılaşmadığı sürece, durmadan üretime devam eden sınai" bir devridaim halinde işlemeye başlamıştır ve makine "sermaye olarak ve sermaye olduğu için de kapitalistin kişiliğinde akıl ve iradeye sahip olması nedeniyle" insanın gösterdiği direnci en aza indirgemeye çalışır (55).

Makinenin insan hayatı üzerindeki yıkıcı etkisinin ilk uğrağı, işgününün uzatılması olarak karşımıza çıkar. Marx işgünü nedir diye sorar ve "Doğal günden herhalde daha az bir şey. Ama ne kadar az?" sorusuyla yanıt verir. Kapitalist, işgününü doğal güne olabildiğince yaklaştırmak niyetindedir. Çünkü, "Sermaye ölü emektir ve ancak vampir gibi canlı emeği emmekle yaşayabilir, ve ne kadar çok emek emerse, o kadar çok yaşar. İşçinin çalıştığı süre, kapitalistin ondan satın aldığı emek-gücünü harcadığı süredir". (56) Marx, kapitalistin işgününü olabildiğince uzatmaya çalışmasına mukabil, işçinin işgününü normal bir sınıra çekmeye çalıştığını söyler ve o halde burada bir karşıtlık, "Her ikisi de değişim yasasının damgasını taşıyan iki hak arasında bir çatışma vardır" der. Eşit haklar arasındaki son sözü ise daima güç söyleyecektir, tam da bu nedenle, "Kapitalist üretim tarihinde, bir işgününün belirlenmesi sürüp giden bir savaşımın kolektif sermaye, yani kapitalist sınıf ile kolektif emek, yani işçi sınıfı arasındaki savaşımın bir sonucu olarak kendisini gösterir" (57). Bu açıklamalardan sonra Marx, raporlara, gazete haberlerine ve araştırmalara dayanarak, İngiliz sermaye sınıfının "Amerikan Kızılderililerine İspanyolların yaptıkları vahşetin bile erişemediği sermayenin neden olduğu canavarca zorbalıklar"ını (58) uzun uzun anlatır.

Marx'ın, işgünü ile ilgili olarak tüm bu anlattıklarının salt "nesnel" ya da "bilimsel" birer analizin parçaları olduğunu düşünmek mümkün

Marx, makinenin gelişimiyle birlikte kas gücünün vazgeçilmez bir öğe olmaktan çıkışının, kadın ve çocukların sermayenin egemenliğine tabi kılınışlarını hızlandırdığını söyler. Kadın ve çocukların yığınlar halinde işçileşmesiyle birlikte, makine, "manüfaktür döneminde erkek işçilerin sermayenin zorbalığına karşı sürdürdüğü direnmeyi" kırmıştır. (foto: İngiltere'de çocuk işçiler)

1800'lü yıllarda İngiltere'de bir sanayi bölgesini gösteren çizim.

değildir. Marx, burada açık bir şekilde, kapitalist üretimin hayata yönelttiği saldırıyı ifşa etmek niyetindedir ve bu ifşa hiç de öfkeden ve nefretten arındırılmış değildir. Aksine, işgününün olabildiğince uzatılmasına, küçücük çocukların günler ve geceler boyu çalıştırılmalarına, işçilerin son derece sağlıksız koşullarına dair her satırda, hayatın bu şekilde alçaltılışına ve değersizleştirişine yönelik derin bir öfke ve bunun müsebbiplerine yönelik derin bir nefret ile karşı karşıyayızdır. Marx, zamanın kapitalist temellükünün, "kişinin eğitimi için, düşünsel gelişimi için, toplumsal etkinliklerini ve toplumsal ilişkilerini yerine getirebilmesi için, bedensel ve ussal etkinliklerini serbestçe kullanması için" gereken tüm zamanın kapitalist üretim için "boş bir lakırdı"dan ibaret olduğunu söyler. Üstelik sermaye, "kör ve önüne geçilmez tutkusuyla" ve "artı-değere duyduğu kurt açlığıyla" insanın manevi değil, fiziksel varoluşuna da saldırır: "İnsan bedeninin büyümesi, serpilip gelişmesi ve sağlığının devamı için gerekli olan zamanı gasp eder. Temiz hava ile güneş ışığının tüketilmesi için gerekli olan zamanı bile çalar. Yemek zamanına el koyarak elinden geldiğince onu da üretim sürecine katar, böylece, ocağa kömür atılır, makineye yağ verilir gibi, işçiye de, üretim aracıymış gibi yiyecek verilir. Bedensel gücün yerine gelmesi, derlenip toparlanması, tazelenmesi için gerekli sağlıklı uyku süresi, tamamen tüketilmiş bir organizmanın şöyle böyle canlanması için kaçınılmaz birkaç saatlik uyuklamaya indirgenmiştir. (…) Emek gücünün ömrünün uzunluğu sermayeye vız gelir. Onu ilgilendiren tek şey, bir işgünü boyunca akışı sağlayabilecek azami emek-gücüdür. Bu amacına, tıpkı açgözlü bir çiftçinin, toprağın verimliliğini tüketerek ondan elden geldiğince fazla ürün koparması gibi, işçinin yaşamını kısaltarak ulaşır" (59).

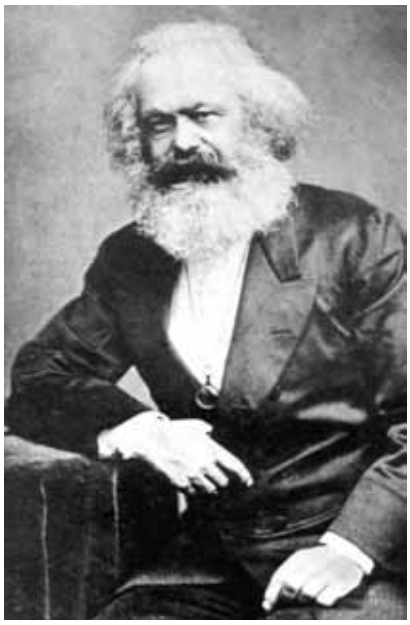
İşgününün uzunluğuna, emeğin sınırsız sömürüsüne, kadın ve çocukların berbat koşullarda uzun saatler boyunca çalıştırmalarına ilişkin tüm bu anlatılanların, kapitalizmin tarih öncesine ait olduğu ve bugün için hiçbir anlam taşımadığı düşünülebilir. Böylesi bir düşünce tarzına, Marx'ın *Kapital*'in Almanca birinci baskısına yazdığı önsözdeki bir cümleyle karşılık verilebilir: "De te fabula narratur!" "Anlatılan senin hikâyendir" anlamına gelen bu sözü Marx, Alman işçi sınıfının içinde bulunduğu durumun *Kapital*'de anlatılan kadar kötü olmadığını düşünen Alman okurlara yönelik bir uyarı olarak söylemişti. Çünkü, "sanayi yönünden daha çok gelişmiş bir ülke, daha az gelişmiş bir ülkeye ancak kendi geleceğinin imgesini gösterir" ve benzer bir süreç çok yakında Almanya'da da yaşanacaktır. "De te fabula narratur", bugün başka bir şekilde kullanılabilir. Kapitalizmin bu ilk dönemine ait betimlemelerin, gelişmiş kapitalist ülkelerde çoktan geçerliliğini yitirdiği söylenildiğinde, dünyanın geri kalanı için halen geçerli olduğu ortadadır ve tam da bu nedenle halen daha "anlatılan senin hikâyendir."

SONUÇ

Makalenin başında, hem Marx'ın hem Nietzsche'nin çağlarına karşı büyük bir öfkeyle dolu olduklarını söylemiştim. Bu öfke, Nietzsche söz konusu olduğunda, "katı olan her şeyin buharlaştığı" bir dünyada, geçmişin katı, sınırları belli, kişilerin konumlarının doğuştan edinildiği, o "mutlu" günlerine geri dönüş özlemini besleyip büyütmüş; bu özlem büyüdükçe ve geçip gitmekte olanın bir daha asla geri dönmeyeceğini anlaşıldıkça, Nietzsche'nin öfkesi daha da artmıştır. Nietzsche'nin modern topluma yönelik derin öfkesine rağmen, onu yıkmak ya da aşmak için kolektif bir çözüm geliştirememesini, onun bu umutsuzluğunda aramak gerekir. Kölelerin sokaklara döküldüğü, uzaklık pathosunun silinip gittiği, eşitlik talebinin böylesine yükseldiği bir zaman diliminden kaynaklanan bu umutsuzluk hali nedeniyledir ki, çözüm artık yalnızca bireysel olabilir. Nietzsche'nin bireyi, ayaktakımının uzağında, herhangi bir olay karşısında çoğu kez umursamaz bir şekilde geçip gitmeyi tercih ederek, kendisini öldürmeyenin güçlü kıldığını düşünerek, sanatla, bilimle ve felsefeyle uğraşarak, kendi kaderini severek, hayatı her şeyin sonrasızca geri dönüşü ilkesi gereğince daima olumlayarak ve güç istencine yaslanarak yaşamayı seçecektir.

Ancak Nietzsche'de herhangi bir kolektif

kurtuluş imkânının olmaması, yalnızca bu umutsuzluktan kaynaklanmaz. Bu imkânsızlık, Nietzscheci düşünüş biçiminin doğal sonucudur da aynı zamanda. Nietzsche, köle ahlakına ve ondan kaynaklanan tüm düşünce biçimlerine yönelik büyük saldırısını, kitleleri bu saldırıya eşlik etmeye davet ederek taçlandırmaz. O, hayata yönelik saldırıyı uhrevi üslubuyla tebliğ edişi nedeniyle bir peygamber gibi görünmektedir; lakin evrensel bir kurtuluş imkânını dile getirmediği ve bunun nasıl gerçekleştirilebileceğini göstermediği için bir peygamber olmaktan çok uzaktır. Nietzsche'de, türün çoğunluğu, azınlığın lehine, türün sağlığının korunup, hayatın olumlanabilmesi oyununun dışında bırakılmış durumdadır. Bu bilinçli bir dışarıda bırakmadır, çünkü türün sağlığının korunması demek, türün tek tek bütün bireylerinin sağlığının korunması anlamına gelmez. Tıpkı, hayatın olumlanmasının, tek tek bütün bireylerin hayatı olumlayabilme potansiyeline sahip olabilmeleri ve yine tümünün hayatının olumlanması anlamına gelmemesi gibi. Nietzsche herkesi oyuna, kendi olmaya, üst-insan olmaya davet edemez. Çünkü, kişinin kendisi olmasının ya da üst-insan olabilmesinin yolu açıkça, diğerlerinin bunu yapmamasından, güç istememesinden, haddini bilmesinden geçmektedir. Hayat ancak, estetik bir şekilde, felsefe ve sanat aracılığıyla olumlanabilir. Ancak bunun toplumsal koşulları, çoğunluğunun bunu arzulamaması, sıralanma düzenindeki yerini bilmesi durumunda tesis edilmiş olacaktır. Endüstriyel toplumun ulaşmış olduğu noktada, böylesi bir tesisi mümkün kılacak aristokratik bir karşı-devrim ise artık imkânsız görünmektedir ve Nietzsche tam da bu nedenle Avrupa'nın gelecek 200 yılında nihilizmin hükümranlığını yürüteceğini ilan etmektedir.

Marx, *1844 El Yazmaları*'nda, modern zamanlarda insanın kendini evde hissetmeyişinden bahseder. Buradaki evde hissetmeyiş hali, psikolojik bir boyut taşısa da, bir metafor olmayıp, maddi bir gerçekliğe işaret eder. Kapitalizmde, "yoksul bir insanın oturduğu izbe, düşman bir konuttur, 'ancak alınterini ve kanını ona adadığı oranda kendisine ait olan dışsal, kısıtlayıcı bir güçtür.'" İşçinin, burada "işte evimdeyim" demesi imkânsız bir hale gelmiştir. Çünkü işçi, "Kendini başka birinin evinde, her gün onu pusuda bekleyen ve kirayı ödemediği zaman dışarı atan bir yabancının evinde bulur. Aynı şekilde, kendi konutuyla, insanca bir konut - öteki dünyada, servet cennetinde bir ev arasındaki nitelik karşıtlığının da bilincindedir" (60).

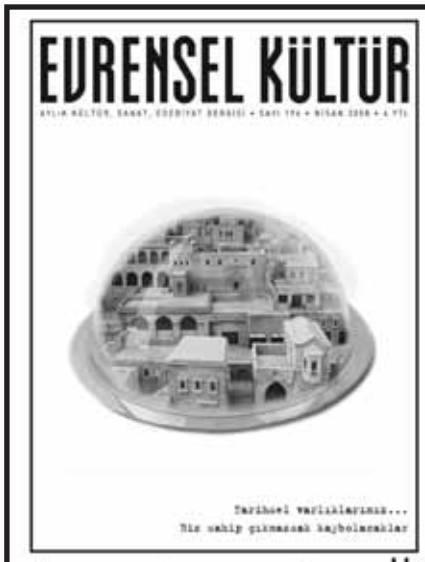
Marx'ın projesinde, bu kendini evde hissetmeme hali, psikolojik bir mesele olarak görülmez ve ne kişinin kendi hayatını sanatsal ya da felsefi bir şekilde olumlayabilmesi ile ne de amor fati düsturunu yaşamının temel ilkesi yapmasıyla aşılabilir. Maddi koşullardan kaynaklanan bir sorun, ancak maddi koşulların değiştirilmesiyle çözülebilecektir. Kişinin kendini evinde hissedebilmesi için, sahiden de kendi evinde oturması gerekir. Bu nedenle, Nietzsche'den farklı olarak Marx'ta siyaset insanın özgürleşebilmesi ve hayatın olumlanabildiği bir dünyanın kurulması projesinin merkezine yerleşir. Marx, "sürü"yü, oyunun koşullarını değiştirmek için, oyuna katılmaya davet eder, bu olmaksızın hiçbir şeyin mümkün olamayacağını bilir. Tam da bu davet nedeniyledir ki, Nietzsche'nin başaramadığını başararak, türe yönelik saldırının mahiyetini doğru bir şekilde kavrar. Bu nedenledir ki, sayfalar boyunca hayata, tüm felsefi kavranışlarından ve ona yüklenen değerlerden bağımsız olarak, biyolojik anlamıyla hayata yönelik saldırıyı anlatır. Uzun çalışma saatleri, insanlık dışı koşullar, kadınların ve çocukların köleliği, sömürü, makinenin işçiyi hiçleştirmesi bu nedenle Marx'ın meselesi haline gelir, hükümet raporları bunun için taranır, istatistikler bunun için verilir. Marx, türün varlığının devamı denilince, yüksek bir kültürün yaratılabilmesinin koşullarının devamlılığının sağlanmasını anlamaz. Kendini doğayı dönüştürerek bir tür varlığı kılan insanın, kendi öz gerçekleştirimini sağlayabilmesi için bu tür varlığının niteliklerine uygun bir hayatı sürdürebilmesinin koşullarının yaratılmasını anlar. Bu nedenle çağına baktığında, sürü ahlakının egemenliğini ilan edişini değil, kapitalist tahakkümden kaynaklanan sefalet ve yozlaşma yüklü insanlık durumunu görür.

Bu insanlık durumu, bu "insanlığın tarihöncesi" aşılmalıdır. Çünkü, insanın özgürleşebilmesi ancak böyle bir aşmanın ardından mümkün olabilecektir ve sevinçli, olumlanabilen bir hayat, ancak böyle kurulabilecektir. Marx'ın cümleleriyle bitirmek gerekirse: "Tıpkı, yabanıl insanın gereksinimlerini doyurmak, geçinmek ve yeniden yaşam üretmek için doğayla boğuşmak zorunda olması gibi, uygar insan da doğayla boğuşmak ve bunu bütün toplumsal biçimlenmelerde ve olanaklı bütün üretim tarzlarında yapmak zorundadır. İnsanın gelişmesiyle birlikte, gereksinimlerin bir sonucu olarak bu fiziksel zorunluluk ülkesi genişler; ancak aynı zamanda, bu gereksinimleri doyuran üretici güçleri de artar. Özgürlük, bu alanda yalnız toplumsallaşmış insan, doğa ile değiş tokuşlarını akıllıca düzenleyen, doğaya kör doğa güçler olarak boyun eğecek yerde, doğayı denetimlerine alan ve bunu en

az enerji harcayarak ve kendi insan doğalarına en uygun ve yaraşır koşullarda başaran birleşmiş üreticiler için vardır. Ama, her şeye karşın, hâlâ bir zorunluluk ülkesi olarak kalır. Onun ötesinde, kendinde bir amaç olan insani enerjinin gelişmesi, gerçek özgürlük ülkesi, ama ancak kendi tabanı olan bu zorunluluk ülkesiyle birlikte çiçeklenebilen gerçek özgürlük ülkesi başlar" (61).

DİPNOTLAR

1) Friedrich Nietzsche, *Putların Batışı Ya da Çekiçle Felsefe Nasıl Yapılır,* Çev. Mustafa Tüzel, İthaki Yayınları, 2005, s.7-8.
2) Spinoza'nın "conatus kavramı" ile Nietzscheci güç istenci arasındaki fark, en iyi Nietzsche'nin şu satırlarıyla anlaşılabilir: "Gerçeği 'var olma istemi' ile vurmak isteyen, vuramamıştır elbette: öyle bir istem yoktur da ondan! Var olmayan isteyemez de ondan; var olana gelince –daha ne varlığı için çırpınsın! Ancak hayat olan yerden, istem de olur, hayat istemi değil ama, -bak ne diyorum-, güç istemi!-" Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt,* Çev. Turan Oflazoğlu, Cem Yayınevi, 1995, s.112.
3) "Yunan Devleti", *Yazılmamış Beş Kitap İçin Beş Önsöz & Yunanlılar'ın Trajik Çağında Felsefe* içinde, Çev. Gürsel Aytaç, İstanbul, Say Yayınları, 2003.
4) Karl Marx, Friedrich Engels, *Kutsal Aile,* Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1994, s.58.
5) Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne Bir Kavga Yazısı,* Çev. Ahmet İnam, İstanbul, Say Yayınları, 2003, s. 36.
6) Age, s.46.
7) Age, s.46.
8) F. Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde Bir Gelecek Felsefesini Açış,* Çev. Ahmet İnam, Say Yayınları, 2003, s.193-194.
9) *Ahlakın Soykütüğü Üstüne,* s.37.
10) F. Nietzsche, *Deccal Hıristiyanlığa Lanet,* Çev. Oruç Aruoba, İthaki Yayınları, 2003, s.30.
11) F. Nietzsche, *İnsanca, Pek İnsanca 1,* Çev. Mustafa Tüzel, İthaki Yayınları, 2003, s.314.
12) F. Nietzsche, *Güç İstenci Bütün Değerleri Değiştiriş Denemesi,* Çev. Sedat Umran, Birey Yayınları, 2002, s.226.
13) Age, s.227.
14) *Deccal,* s.33.
15) Agy
16) Age, s.62.
17) Age, s.39-40.
18) Age, s 68.
19) Age, s.29.
20) Age, s.61.
21) Age, s.60.
22) *Ahlakın Soykütüğü Üstüne,* s.122.
23) Age, s.45.
24) *Putların Batışı,* s.85.
25) Age, s.103-104.
26) *Ahlakın Soykütüğü Üstüne,* s.52.
27) *Putların Batışı,* s.90.
28) Age, s.30.
29) *Ahlakın Soykütüğü Üstüne,* s.126.
30) Age, s.127-128.
31) *Deccal,* s.89.
32) *Güç İstenci,* s.82.
33) Age, s.312.
34) *Güç İstenci,* s.82.
35) Karl Marx, *1844 El Yazmaları,* Çev. Murat Belge, Payel Yayınları, 1975, s.19.
36) Age, s.67.
37) Age, s.68.
38) Agy
39) Age, s.70.
40) Agy.
41) Age, s.72.
42) Agy
43) Age, s.73.
44) Age, s.74.
45) Agy.
46) Agy.
47) Age, s.80.
48) Age, s.104.
49) Age, s.107.
50) Karl Marx, *Kapital -Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili,* Cilt 1, Çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 2000, s.678.
51) Age, s.679.
52) Age, s.360.
53) Age, s.381.
54) Age, s.387.
55) Age, s.387-388.
56) Age, s.230.
57) Age, s.233.
58) Age, s.240.
59) Age, s.259.
60) *1844 El Yazmaları,* s.127-128.
61) Marx, *Kapital,* Cilt 3, Sol Yayınları, Çev. Alaattin Bilgi, 1990, s.720.

NİSAN SAYISI BAYİLERDE

Ayın dosyası

Biz sahip çıkmazsak kaybolacaklar

Kaz dağlarında, Hasankeyf'te, Allainoi'de ve daha birçok yerde kültürel ve tarihsel varlıklarımız tehdit altında. Kimi sular altında kalacak, kimi kârlı yatırımlar için gözden çıkarılıyor... Biz sahip çıkmazsak kaybolacaklar.

RÜSTEM ASLAN
HİCRİ NALBANT
REYHAN KÖRPE
NECDET BAYHAN
HİLAL KÜEY
ŞEYHMUS DİKEN
ARİF ALİ

Ayrıca bu sayıda...
Hatırla Sevgili: Biz bu diziyi neden sevdik / Mustafa Yalçıner
Çıkar ilişkileri içindeki sosyete: Lüküs Hayat / Üstün Akmen
Öldürme oyunları / Arife Kalender
İsyankâr kıtanın şiiri / Margarita Laso, Sergio Badilla, Diana Bellessi, Enrigue Hernandez De Jesus, Pablo Armando Fernandez
Sait Maden'in bütün şiirleri / Sennur Sezer
Ahmed Şamlu: Dağın dili / Haşim Hüsrev Şahi
Suren Asaduryan'la söyleşi

EVRENSEL KÜLTÜR Tel: 0212 247 65 17 E-mail: evrenselkultur@evrenselbasim.com

Postmodernizmin fikir babası: Nietzsche

Önceleri Nietzche hayranı, ama sonra ona karşı olan Macar filozofu Georg Lukacs, "Nietzsche pratikte hem efendilere hem de kölelere hizmet edecek, ancak yalnızca efendilere yararlı olacak düşünceler ileri sürmektedir" diyor. Michael Löwy'e göre ise Nietzsche, "kapitalizm öncesi değerler adına kapitalizme muhalefet etmiştir". Nietzsche, kapitalizmin serbest rekabetçilikten tekelciliğe geçtiği dönemde yaşadı ve sonuçta tekelci burjuvazinin çıkarlarını yansıttı. Postmodern düşünürlerin bugün Nietzsche'yi yeniden güncelleştirme girişimlerini bu çerçevede anlamak gerekir.

Yener Orkunoğlu
Darmstadt Üniversitesi Öğretim Görevlisi

Postmodern düşünürlerin çoğunluğu Nietzsche'yi referans alır. "Şiirde filozof, felsefede şair" olan, yetenekli bir düşünürdür Nietzsche. Yüksek soyutlama gücüne sahip bir filozoftur. Soyutlama yeteneği sayesinde yaşamdaki olguları kavramsal olarak iyi ifade etme yeteneği olan bir düşünürdür. Çok yönlü ve çok perspektifli biridir. Ama aynı zamanda eklektik ve çelişkilerle doludur. Bu nedenle Nietzsche'nin düşüncesinin gerçek içeriğinin kavranması hâlâ sorun oluşturur. Onu kaba bir şekilde herhangi bir kategori içine sokmak zordur. Ama önemli felsefi görüşlerinin çoğu (aklın eleştirisi, gerçeklik, özne ve bilgi teorisi anlayışı vb.), *İktidar İradesi* (Türkçeye *Güç İstenci* olarak çevrilmişti, bkz. 18 no'lu dipnot) adlı eserinde sistematik olarak sergilenmiştir. Bu yazı, Nietzsche'nin tüm görüşlerini inceleme iddiasında değil. Sadece adı geçen eserdeki görüşlerinin eleştirisidir.

Nietzsche'nin gerçeklik ve özne anlayışı

Postmodernizmin gerçeklik ve bilgi teorisi anlayışı Nietzsche'ye dayanır. Aynı şekilde akla güvenmeyi reddeden görüşün kaynağı da Nietzsche'dir. Nietzsche'nin gerçeklik ve bilgi teorisinin özü nedir? Felsefi görüşlerinin idealizmden beslendiğini göreceğiz. Örneğin şöyle der Nietzsche: "Töz kavramı özne kavramının sonucudur. Bunun tersi doğru değildir" (1). Nietzsche, realite ve varlığın, öznenin ürünü olduğunu ileri sürer: "'Realite' ve 'varlık' kavramları bizim 'özne' duygumuzdan alınmıştır" (2).

Nietzsche, felsefi materyalizmden ve diyalektikten kurtulmak istemiştir. Felsefi materyalizme cephe almıştır. Materyalist felsefeden kurtulma düşüncesini şu şekilde ifade ediyor: "Eğer 'özne' ve 'nesne' kavramını bırakırsak, bu takdirde 'töz' kavramından vazgeçmiş oluruz. Ve buna binaen onun farklı değişik versiyonlarını da gözden geçirmiş oluruz. Örneğin, 'madde', 'zihin' ve diğer varsayımsal varlıkları 'madde'nin değişmezliği ve ebediliği gibi mahiyetleri de feda etmiş oluruz vs. Biz özdeksellikten (materyalizmden -Y.O.) kurtulmuş oluruz" (3). (abç) Maddi ve zihinsel tüm gerçeklikten kurtulmak isteyen Nietzsche, "Eğer maddi bir şey yoksa, gayri manevi olan bir şey de yoktur. Bu takdirde, kavram hiçbir şeyi içermez" (4) diyerek tüm gerçeklik biçimlerini reddetmektedir.

Nietzsche'nin gerçeklik konusunda görüşlerini anlamak için bu kısa giriş gerekliydi. Nietzsche çelişkilerle dolu bir düşünür olduğundan gerçeklik konusundaki görüşleri de çelişkilidir. Örneğin, "yaşama evet" der, ama nesnel gerçekliği reddeder. Ona göre "gerçek" kavramı anlamsızdır. Çünkü "Hiçbir gerçek mevcut değildir", "Kendinde şey denilen nesne yoktur" (5). Nietzsche, Kant'ın "kendinde şey" düşüncesini sağdan eleştirir. Nietzsche'ye göre, "kendinde şey" mantıksal olarak

üretilen bir sonuçtur. Oysa Kant'a göre doğrudan doğruya verili olandır. Nietzsche, Kant'ın bu materyalist anlayışını eleştirir.

Nietzsche'ye göre gerçeklik yoktur, sadece yorumlar vardır: "Çeşitli gözler vardır... ve bundan dolayı çeşitli 'gerçekler' vardır ve buna binaen hiçbir gerçek yoktur" (6). Her şeyin gerçek değil bir fiksiyon olduğunu belirtir: "Ne 'ruh', ne akıl, ne düşünüş, ne bilinç, ne irade ne de gerçek. Bunların hepsi de kullanılmaz olan fiksiyonlardır" (7). Var olan şeyleri gerçek olarak kabul etmenin yanlış olduğunu vurgular. Ona göre gerçek bir dünya yoktur: "Her inanç, her bir gerçek telakki ediş zorunlu olarak yanlıştır. Çünkü gerçek bir dünya asla mevcut değildir" (8).

Nietzsche göre nesnel gerçeklik, içerden bakan öznenin iyi niyetli bir icadıdır. Bunu şöyle dile getirir: "Objenin içten bakıldığında özne olduğu bir zaman inanılan iyi niyetli bir icat olduğunu düşünüyorum" (9). Bu nedenle Nietzsche, "Gerçek bir dünyanın var olduğuna inanmak için bir sebep kalmamıştır" (10) şeklinde görüşünü dile getirir. Bir yazarın haklı şekilde belirttiği gibi, Nietzsche, "çok anlamlı ve belirsizlikler içeren gerçeklik görüşü"ne (11) sahiptir. Nietzsche, yaşamı onaylar, ama yaşamın gerçek olmadığını iddia eder. Şunları söyler: "Örneğin 'Ben' sözcüğü, 'eylemde bulunma' sözcüğü, 'acı çekmek' sözcüğü, belki de bunlar bilgimizin ufuk çizgileridir, ama gerçek değildiler" (12).

Nietzsche, pozitivizmin "olgular vardır" görüşüne karşı çıkar: "Olaylarda durup kalan pozitivizme karşı, 'yani sadece olgular vardır' görüşüne karşı şunu söylüyorum: Hayır, düpedüz olgular yoktur, sadece yorumlar vardır" (13). Bu nedenle gerçek dünyanın var olduğunu iddia eden tüm görüşlere savaş açar: "Kahrolsun gerçek dünyaya inanmaya olanak veren bütün hipotezler" (14). Gerçeklik hakkında görüşünü şöyle özetler Nietzsche: "Bilincine ulaşılan her şey bir nihai görüntüdür, bir sonuçtur ve hiçbir şeye sebep olmaz" (15). Nietzsche'nin gerçeklik anlayışı onun tarih anlayışını da belirlemiştir. Nietzsche'ye göre tarih rastlantılardan başka bir şey değildir.

Buraya kadar Nietzsche'nin gerçeklik anlayışına kısaca değindik. Dikkatli bir okuyucunun gözünden kaçmayacaktır: Nietzsche'nin gerçeklik anlayışı ile postmodernist düşünürlerin gerçeklik anlayışı arasında büyük bir benzerlik vardır. Bir felsefe sözlüğünde bu konuda şunlar yazılıdır: "Hiç kuşkusuz postmodern felsefenin oluşumunda Fransız yapısalcılığının önde gelen düşünürleri, dilbilimci Saussure, insanbilimci Levi-Strauss, ruhbilimci Lacan, göstergebilimci Barthes'ın yapakları çalışmaların büyük katkıları vardır. Ama bu oluşumda düşünürlerin çalışmalarından çok daha belirleyici olan, Platon, Descartes, Hegel gibi felsefe tarihinin en büyük dizgeci filozoflarının yapıtlarında karşılaşılan ve şaşmaz kesinlikleriyle dikkat çeken bilgi savlarına yönelik ortak yürütülen 'salakçı felsefe' eleştirisidir. Bu eleştirilerin kökleri Kierkegaard ile Nietzsche'ye dek uzanır. Nitekim, salak bilgiye ulaşmak adına açık seçik anlamları ve kesin doğrulukları belirlemeye yönelmiş geleneksel felsefe soruşturmasına karşı, postmodern felsefe çok büyük ölçüde Nietzsche'nin 'Tanrının Ölümü' duyurusunu bütün içerimleriyle birlikte 'Felsefenin Sonu' duyurusu olarak okumaktadır. Nitekim bu bağlamda postmodern felsefenin oluşumunda son derece belirleyici olan ana izlencelerden ikisini, Heidegger'in 'varlığın yapıçökertimi' ile Derrida'nın 'bulunuş metafiziğinin yapısökümü' oluşturmaktadır. (…) Kuşkusuz bir yanda Nietzsche'nin postmodern felsefeyi destekleyen düşünceleri Fransız felsefesinin gündemine oturmuş, öbür yanda Heidegger'in etkili teknoloji eleştirisiyle 'hesapmakineci us' anlayışına yönelik saptamaları yapısalcılığın Hegelcilik karşısındaki görüşlerini daha da bir pekiştirmiştir. Günümüzde postmodern felsefenin çatısının kurulmasında son derece önemli bir yeri bulunan Fransız Nietzscheciliği'nin belli başlı savunuları arasında özdeşlik, öznellik, ussallık kavramlarına yönelik eleştiriler en ön sırada yer almaktadır" (16).

Nietzsche, sadece nesnel gerçekliği reddetmez. Akıl kavramını ve eski bilgi teorisini de reddeder. Nietzsche, modernitenin kazanımlarına ilk saldıran insandır. Akla yönelttiği eleştiri ile bizzat eleştiri mantığının temellerini sarsmıştır. Bilimi sanatın temeline indirgemek, bilimi sanatçının gözüyle görmek gerektiği düşüncesini ileri sürmüştür.

Postmodernizmin "akla saldırı" olduğunu vurgulayan Habermas, bu düşüncenin kaynağının Nietzsche olduğunu belirtir. Alman filo-

Postmodernizmin "akla saldırı" olduğunu vurgulayan Habermas, bu düşüncenin kaynağının Nietzsche olduğunu belirtir.

zofu Habermas postmodernizmi, yeni-muhafazakârlık olarak değerlendirmektedir. Habermas'a göre postmodernistler, modernitenin özgürleştirici teorilerine ve değerlerine saldırmaktadırlar. Habermas, Nietsche'nin aklı eleştirmesini şöyle ifade ediyor: "Nietzsche'nin modernite tartışmasına girişiyle birlikte ileri sürülen gerekçeler köklü bir değişim geçirir. Akıl, dinin birleştirici gücünün eşdeğerlisi olarak ortaya çıkabilmesi ve kendi öz itici güçlerine dayanarak modernliğin bölünmüşlüğünü aşabilmesi için; ilkin akıl uzlaştırıcı bir öz-bilgi, sonra özgürleştirici bir özellik, son olarak telafi edici bir anımsama olarak tasarlandı. Akıl kavramını kendi içinde diyalektik olan Aydınlanma'nın programına uydurması için yapılan bu girişim, üç kez başarısız oldu. Böylesi bir durumda Nietzsche'nin tek bir seçeneği vardı; ya özne-merkezli aklı yeniden içkin bir eleştiriye tabi tutacaktı ya da programdan bütünüyle vazgeçecekti. Nietzsche ikinci seçeneğe karar verir: Akıl kavramını yeni bir revizyona tutmaktan vazgeçer ve Aydınlanmanın Diyalektiğine veda eder" (17).

Nietzsche, nesnel gerçekliği reddettiğinden dolayı, doğal olarak nesnel gerçekliği kavramaya çalışan bilgi teorisini de reddetmiştir. Nesnel gerçeklik yoksa ona ulaşmanın bilgisi nasıl olsun ki? *İktidar İradesi* (18) adlı önemli eserinin 3. Kitabının başlığı "Yeni Bir Değer Koyma İlkesi"dir. 3. Kitabın ilk bölümleri ise "Araştırma Yöntemi" ve "Bilgi Kuramsal Çıkış Noktası"dır. Bu bölümlerde özellikle gerçeklik ve bilgi teorisi konusunda kendi görüşlerini ileri sürer. Gerçeklik konusunda söylediklerini yukarda aktarmaya çalıştım. Şimdi kısaca Nietzsche'nin bilgi teorisi konusunda görüşlerine değineceğim.

Nietzsche, eski felsefelerin bilgi teorisini şöyle eleştirir: Bu felsefeler, "sanki 'bilincin olguları' varmış gibi kusurlu bir çıkış noktasına" (19) sahiptir. Nietzsche'ye göre, bilgi, nesnel gerçekliğin bilgisi değildir; bilgi, keyfi bir fiksiyondur. Şöyle yazar Nietzsche: "'Düşünmek' bilgi kuramcılarının onu öyle tespit ettikleri üzere, asla husule gelmez: Bu görüş keyfi ... bir fiksiyondur" (20). Nietzsche'ye göre, düşünce ve bilgide nedensellik yoktur. Bilgi ve düşünce, yapay bir düzeltme, keyfi bir tasarımdır.

Öznenin yok olduğunu iddia eden postmodernist düşünürler Nietzsche'den etkilendiler. Özne konusunda şunları yazıyor Nietzsche: "Eğer etkileyen özneden vazgeçersek, bu takdirde üzerinde etki edilen objeden de vazgeçmiş oluruz" (21).

Yazımızın başında Nietzsche'nin şu çelişkisine dikkat çekmiştir. Nietzsche, gerçekliği reddederken, yaşamı onaylar. Peki ama yaşamı nasıl anlar Nietzsche? Sözü kendisine bırakalım: "Hayat nedir? ...'Hayat' kavramının daha belirgin bir kavranmasına gerek vardır. Benim bunun için formülüm şudur: Hayat kudrete yönelik iradedir" (22).

İktidar gücüne önem veren Nietzsche, güçlünün gerçeklik konusunda yalan söylemesini savunur. "Sadece bir dünya vardır ve o da sahte, gaddar, çelişik, ayartıcı, anlamsızdır... Böyle yaratılmış olan bir dünya gerçek dünyadır; bu realitenin 'gerçeğin' üzerine zafer kazanmamız için yalana ihtiyacımız vardır, yani yaşamak için.. Yaşamak için yalanın gerekli oluşu, insan varlığının bu korkunç ve kuşku uyandırıcı karakterine dahildir" (abç) (23).

İktidar iradesi ve hiyerarşi

Nietzsche'nin felsefesinin iki temel özelliği var: İktidar iradesi (iktidara yönelik güç) ve hiyerarşi. Nietzsche, sık sık "Benim felsefem hiyerarşiye yöneliktir" (24) der. Nietzsche'nin bu iki temel düşüncesi anlaşılmadan, onun eserlerinin esas çekirdeğini anlamak mümkün değildir. İktidar iradesini ve hiyerarşi düşüncesini kendi felsefesinin temeli haline getirir. Artık her şeyi (bu arada tarihi ve geleceği de) bu iki ilkeye göre açıklar. Örneğin, onun bilgi teorisi de iktidar iradesi ve hiyerarşi düşüncesine dayanır. Gerçekliği anlamaya yönelik yöntem konusunda şunları söyler: "Gerçeğin yöntem bilgisi gerçeğin motiflerinde bulunmadı, tersine kudretin, üstün olmak istemenin motiflerinden bulundu" (25) (abç). Görüldüğü gibi Nietzsche, gerçeğin yöntem bilgisi olarak iktidar iradesine başvurmaktadır. Bu bakış açısıyla "Gerçek kendini ne ile ispat eder?" sorusuna "yükseltilen kudretin duygusuyla" (26) şeklinde yanıt verir. Nietzsche, güçlü olana göre bir bilgi teorisi ileri sürer: "Nesnelerin isimlerini yasa haline getiren kudretlilerdir" (27). Görüldüğü gibi, Nietzsche'nin güç ve iktidar anlayışı sosyolojik temele dayanmaz. O güç ve iktidar anlayışını biyolojik nedenlere dayandırır. Ona göre bazı insanlar doğuştan güçlü ve iktidar sahibidir. Doğuştan "üstün-insan"ın diğerleri üzerinde egemenlik kurma hakkı vardır.

Burada yeri gelmişken Nietzsche'nin "bütün değerlerin dönüşümü" düşüncesine değinelim. Bütün değerlerin dönüşümü düşüncesi ne anlama gelir? Bu sorunun yanıtı başlı başına bir kitabın içeriğini dol-

durabilir. Bu nedenle çok kısa özet vermekle yetinmek zorundayım.

Nietzsche'nin *İktidar İradesi* adlı eseri dört kitaptan oluşmaktadır. 1. Kitap, "Avrupa'da Nihilizm" konusunu ele alır. 2. Kitap, "Şimdiye Kadarki En Yüksek Değerlerin Eleştirisi"dir. 3. Kitap, "Yeni Bir Değer Koyma İlkesi" başlığını taşır. 4. Kitap ise, "Yetiştirme ve Terbiye-Hiyerarşi Öğretisi"dir.

1. Kitabında Nietzsche, Avrupa'da nihilizmin yükseldiğini saptar. Kötümserliğin ve yozlaşmanın yaygın olmasından yakınır. Bunların neden kaynaklandığını araştırır. Yozlaşmayı ise fizyolojik nedenlere dayandırır. Ona göre yozlaşmanın nedeni toplumsal sorunlar değil, tam tersine toplumsal sorunlar yozlaşmanın sonucudur. Irkların birbirine karışmasını en büyük kötülük kaynağı olarak görür: "Fizyolojik olarak birbirine karıştırmalar bütün kötülüklerin sebebidir" (28).

Nihilizmin ve yozlaşmanın ne anlama geldiğini sorar. "Nihilizmin anlamı nedir? En üst değerlerin değersizleşmesi"dir (29). Ve üst-değerler neden değersizleşmiştir? Çünkü ezilenlerin ve yoksulların değer anlayışları egemen olmuştur. Peki ama Nietzsche'ye göre en üst değer nedir? Ona göre en üst-değer güçlülerin iktidar iradesidir. Nietzsche artık her şeyi iktidar iradesine göre değerlendirecektir. "İktidar İradesi"nin en üst değer olduğundan hareket eden Nietzsche mevcut değerlerin eleştirisini yapmaya başlar.

Peki, Batı'da şimdiye kadar yaygın olan değerler nedir? 2. Kitabında işte bu soruya cevap arar Nietzsche. Ona göre Batı'da yaygın olan iki değer vardır: Ahlak ve din. Nietzsche'ye göre Sokratas'le birlikte Avrupa tarihinin ortak bir yanı vardır: Bir akıl ve ahlak felsefesi gelişmiştir. Nietzsche'ye göre nihilizmin bir başka nedeni aklın egemenliğidir: "Usun kategorilerine inanç, nihilizmin sebebidir" (30). Ona göre Sokrates sonrası, Apolloncu (akla dayanan) olanın lehine kavramsal ve kurgusal bir dünya egemen olmuş, Dionysosçu (içgüdü ve duygulara dayanan, yani yaşamı ve içgüdüleri ön planda tutan) dünya bastırılmıştır.

Aklı rehber alan ahlaki değerler, diğer bütün değerler üzerine egemen kılınmak istenmiştir. Öyle ki bu ahlaki değerler, sadece yaşamın rehberi ve yargıcı değil, aynı zamanda 1) bilginin, 2) sanatın, 3) devletin ve toplumun yaptıklarının da yol göstericisi ve yargıcı yapılmıştır. Nietzsche'ye göre, Avrupa'daki yozlaşmanın nedeni işte yaygın olan bu ahlak anlayışıdır. Peki, ahlak nedir? Ona göre, "Ahlak, sürü bilincinin, felsefe ve dine aktarılmasıdır" (31). Nietzsche, şunu ileri sürer: Ahlaki değerler şunları gizler: 1) Güçlülere ve bağımsızlara karşı sürü içgüdüsünü, 2) Acı çekenlerin, kusurlu ve yeteneksiz doğanların mutlu olanlara karşı hıncını, 3) Ortalama insanların istisnai insanlara karşı içgüdüsünü (32).

Nietzsche'ye göre, "Avrupa'nın bütün ahlakı, sürü insanının işine gelmektedir" (33). Nietzsche şundan yakınır: "İyi", "kötü" gibi kavramların içeriklerini geçmişte hep zayıf ve güçsüz olanların değer yargıları belirlemiştir. İyi, adil ve eşitlik kavramları sürüden kaynaklanır ve böylece ahlaki değerler doğar. Ona göre, sürünün, zayıf ve güçsüz olanların yargıları değerler dünyasına öylesine derinlemesine nüfuz etmiştir ki, Schopenhauer gibi bir filozof bile "merhamet"i en biricik erdem olarak öğretmeye çalışmıştır; "ahlaki-Hıristiyanlık idealine takılıp kalmıştır". Nietzsche merhamet konusunda şunu yazar: "Merhameti ben herhangi bir erdemsizlikten daha tehlikeli tespit ettim" (34). "Avrupa'nın bütün ahlakı sürü insanının işine gelmektedir" diyen Nietzsche, tüm saldırılarını yaygın olan ahlaki değerlere yöneltir: "Ahlak hayatın reddidir. Hayatı kurtarmak için ahlak reddedilmelidir", "Hayat, iktidara ve güçlü olmaya yönelik iradedir" diyen Nietzsche'nin ahlakı neden reddettiği anlaşılmaktadır.

Nietzsche şöyle sorar: "İktidar gücü" gibi önemli değerler niçin yenildi? Çünkü "Gerileme içgüdüleri yükseliş içgüdülerine egemen oldular… Hiçliğe yönelik irade hayata yönelik iradeye egemen oldu" (35). Nietzsche'ye göre şimdiye kadar, "iyi" ve "kötü", "doğru" ve "yanlış", "güzel" ve "çirkin" kavramlarının içeriğini, hep ezilenler belirlemiştir. Bu değerler, hep "ahlak" altında toplanmıştır. Ona göre, güçlülerin gelişmesini etkilemek için, "ahlak" kavramı güçsüzler tarafından uydurulmuştur: "Ahlak, sürünün hükmeden sınıfa karşı duyduğu kindir". Yapılması gereken şey, mevcut ahlaki değerlerin dönüşümünün gerçekleştirilmesidir. Artık neyin iyi neyin kötü olduğu, ezilenlerin ve güçsüzlerin ahlaki değer yargılarına göre değil, egemenlerin ve güçlülerin "güç kudretine" göre belirlenmelidir. Yani "egemen" ve "güçlü" olan "iyi" ve "güzel" olarak değerlendirilmeli, güçsüz ve zayıf olanlar ise, "kötü" ve "çirkin" olarak görülmeli. Güçlünün her yaptığı şey "doğru", güçsüzün yaptığı ise "yanlış" olarak değerlendirilmelidir.

Güçlünün değer yargılarının kabul ettirilmesi için Nietzsche kitlelere karşı savaş açılmasını savunur: "Daha yüksek insanların kitleye karşı savaş ilanı gereklidir. Her yerde

ortalama insanlar daha yüksek insanlara egemen olmak için bir araya gelir. Yumuşak ve kadınsı her şey halkın veya kadınların lehinedir, evrensel oy hakkından, bir başka deyişle, aşağı insanların egemenliğinden yana işler. Ama biz misilleme yapmak isteriz" (36).

Hıristiyanlık dini halkın egemenliğine katkıda bulunduğu için, Nietzsche, Hıristiyanlık dinine de saldırır. Bazı ateistler ve sosyalistler, Nietzsche'nin "Tanrı öldü" düşüncesinden çok etkilenmiştir. Hangi amaçla söylendiği kavranmadan, bu düşüncenin içeriği kafaları karıştırmaktadır. Nietzsche, Hıristiyan hareketini bir yozlaşma olarak değerlendirir. Ona göre, bu hareket güçsüzlerin, zayıfların ve hastalıklı olanların kozmopolitik bir yığın hareketidir. Bu nedenle Hıristiyan hareket, "Ulusal değildir, ırka bağlı değildir, o mirastan yoksun bırakılan gruplara yönelir" (37).

Nietzsche, "Tanrı öldü" sözüyle neyi kastetmektedir? Nietzsche bu sözle, hem otorite krizini dile getirmiştir hem de Tanrıyı "öldürerek" Tanrı karşısında insanların eşitliğine son vermek istemiştir. Zaten insanların eşitliğine son vermeden "üst-insan" düşüncesine varamazdı. Tanrı karşısında eşitliğin güçlülerin aleyhine olduğunu iddia eder: "İnsanların Tanrı karşısında 'eşit değerde' olmaları kavramı son derece zarar verir. Güçlü yaratılmış olanların hükümdarlık haklarına dahil olan davranışlar ve zihniyetler yasaklanır" (38). Tanrı karşısında insanların eşitliğine karşı çıkan Nietzsche şunları dile getirir: "Tanrı karşısında insanların eşit oldukları ileri sürülür. Budalalığın son haddi şimdiye kadar yeryüzünde olagelmiştir. Yani daha yüksek insanlar kendi kendilerini kölelerin erdem ölçütü ile ölçtüler, sonunda kendilerini 'gururlu' gördüler vs. Bütün yüksek niteliklerini reddedilmeye müstahak buldular" (39).

Frank Thilly, Nietzsche'nin ahlak ve din karşısındaki tutumunu şöyle eleştirir: "Geleneksel ahlakımız da Nietzsche tarafından reddedilir, çünkü acıma üzerinde temellenmiştir ve güçlüye karşı zayıfı ve yoz olanı kayırır. Din de, özellikle Hıristiyanlık, aynı nedenle reddedilir; ve Nietzsche'nin bilim ve felsefeyi hor görmesi aynı yolla açıklanmalıdır -güç istencini yüceltmesi yoluyla. Barış, mutluluk, acıma, kendini-yadsıma, dünyanın hor görülmesi, kadınsılık, direngsizlik, toplumculuk, ortakmalcılık, eşitlik, din, felsefe ve bilim, tümü de yaşamla çeliştikleri için reddedilirler; ve bu şeyleri değerli ve kendileri uğruna çabalanmaya değer olarak gören tüm düşünce dizgeleri ve tüm kurumlar yozlaşma belirtileridirler" (40).

Nietzsche'ye göre, aristokratik değerler giderek çözülmektedir. Değerlerin çözülmesine karşı durmak için, otoritenin, gücün ve savaşın gerekli olduğunu savunur.

İşte burada Nietzsche'nin eserinin 4. Kitabının konusuna geliyoruz: Hiyerarşi öğretisi temelinde toplumu yetiştirmek ve terbiye etmek. "Sürünün hiyerarşiye karşı amansız düşmanlığı vardır" (41) düşüncesinde olan Nietzsche, "benim felsefem hiyerarşiye yöneliktir" (42) diyerek, kendi hiyerarşi öğretisini geliştirmiştir. Ona göre, yaşayan her varlık, başka varlıkları yenerek gücünü artırmaya çabalar; bu yaşam yasasıdır. Nietzsche, felsefesinin merkezine "güçlünün iktidarını" koyar. Ona göre, güce dayanan bir düzen, hem hiyerarşiyi hem de savaşı gerektirir.

Nietzsche, toplumsal yaşamı ve insan doğasını biyolojik bakış açısından ele alır. Ona göre, insanın biyolojik yapısı toplumsal yaşamı belirler. Bu düşünceden hareket eden Nietzsche "güç istenci" teorisine ulaşır. Nietzsche, birey ve toplum arasında çelişki olduğuna dikkat çeker. Nietzsche için önemli olan toplum değil, bireydir. Biyolojik özelliklere ağırlık vermesi nedeniyle Nietzsche genellikle biyolojik sosyolojinin kurucusu olarak görülür.

Hiyerarşi öğretisini felsefesinin merkezi haline getiren Nietzsche, eşitliğe, demokrasiye ve sosyalizme karşı olmuştur. "Değer üzerine eşitliğin korkunç sonucu sonunda, herkes her sorun için hakkı bulunduğunu sanır. Bütün hiyerarşi güme gitmiştir" diyen Nietzsche şunları söyler: "Genel oy hakkı çağında, hiyerarşiyi yeniden diriltmeye mecbur kaldım" (43). "Çekiç" yardımıyla toplumun hiyerarşi öğretisi doğrultusunda biçimlendirilmesini savunur. Üstün-insan için gerekliyse "büyüklüğün bu muazzam enerjisini kazanmak için, yetiştirme ile diğer yandan milyonlarca kusurlu ve yeteneksiz yaratılanları imha ederek gelecekteki insanları şekillendirmek" (44) gerekir (abç). Almanya'da Naziler bu düşünceden çok etkilenmişler, üst-insan ve üst-ırk düşüncesi temelinde toplumu terbiye etmeye ve tüm dünyayı hiyerarşik temelde yeniden örgütlemeye girişmişlerdir. Nietzsche, Almanya'da Nazi ideolojisine kavramsal araçlar sağlamıştır (45).

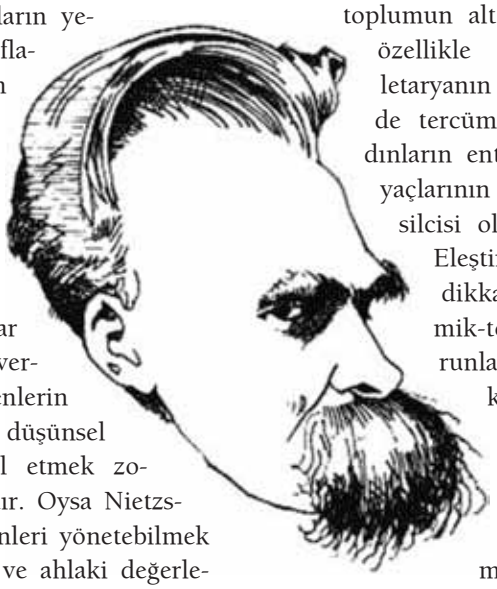
Ezilenlerin ve güçsüzlerin söz hakkına sahip olmasını kulak işkencesi olarak gören Nietzsche, "Eşit haklar talebi aristokrasiye aykırıdır" diyerek demokrasiye ve sosyalizme düşmanca tavır takınmıştır: "Ben nefret duyarım 1) Sosyalizmden, çünkü o büsbütün naif olarak 'iyinin, doğrunun, güzelin ve eşit

hakların' düşünü görür (anarşizm de hoyratça tarzda aynı ideali ister); 2) Ben parlamentarizmden ve gazetecilikten hoşlanmam, çünkü onlar ... sürü hayvanının kendisini efendi haline getirdiği araçlardır" (46).

Nietzsche'nin *İktidar İradesi* adlı eserinin amaçlarından biri, kökleri eski komünal toplumlarda bulunan "eşitlik" ve "demokrasi" gibi düşünceleri toplumdan kazımaktır. Acımasız kapitalist-emperyalist sisteme uygun olan "Güçlü olanın yaşama hakkı vardır" düşüncesine felsefi temel kazandırmaktır. Nietzsche'nin *İktidar İradesi* adlı eserinin içeriği kısaca şöyle özetlenebilir: Güç, iktidar ve savaş peşinde olan saldırgan emperyalizme uygun bir felsefi düşünce sistemi sunmak. Ama bunun için "güç, iktidar ve savaş" ideolojisine ters düşen tüm değerlere karşı savaş açar. Ahlaka ve dine saldırması da buradan kaynaklanır.

Nietzsche'ye göre Avrupa'daki yozlaşmanın nedeni ahlaki değerler ve dindir. Bu ahlaki değerleri ise ezilenler ve güçsüzler belirlemiştir. Ona göre din ve ahlak değerleri güçsüzlerin aracıdır. Yozlaşmadan kurtulmak için var olan ahlaka ve dine karşı savaşım gereklidir. Ama bu savaşımı verebilmek için değerlerin dönüştürülmesi gerekmektedir. Bunun için de yeni değerler gereklidir. Bu yeni değer ise, güçlüyü daha güçlü kılacak olan "iktidar iradesi"-dir. İşte topluma ve insana dayatılması gereken bu yeni değerdir. Yeni değeri ileri sürmek yetersizdir, aynı zamanda toplumun bu değer konusunda çekiç zoruyla yeniden terbiye edilmesi gerekir. Bu yeni değerleri yerleştirmek için, milyonlarca kusurlu ve yeteneksiz yaratılan insanı imha etmek gerekli olduğunu açıkça savunur Nietzsche.

Tarihe baktığımızda şunu görüyoruz: Komünal toplumun öz değerleri, din ve ahlak biçimlerine bürünmüştür. Tarihsel koşullar nedeniyle, ezilenler, kendi çıkarlarını dinsel ve ahlaki biçimler altında ifade etmişlerdir. Bu biçimler arkasında öz olarak ezilenlerin komünal toplumsal değerleri gizlidir. Nietzsche'nin felsefesi, tarihsel gelenek olarak devam eden tüm komünal değerlerin tasfiye edilmesini amaçlamıştır. "Değerlerin dönüşümü" felsefesinin özü, ezilen sınıfların yerine egemen sınıfların değerlerinin topluma mal edilmesi anlayışıdır. Nietzsche, egemen sınıflara da ateş püskürür. Çünkü egemen sınıflar ezilenlere taviz vermişlerdir: Ezilenlerin din ve ahlak gibi düşünsel değerlerini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Oysa Nietzsche'ye göre ezilenleri yönetebilmek için onların din ve ahlaki değerlerinin kabul edilmesi şart değildir. "Güçlü olanın, iktidar olma hakkı olduğu" düşüncesini topluma aşılamak gerekir. Bu aşı yapılırsa, din ve ahlak gibi şeylere gerek kalmaz.

Şimdi diğer bir soru şudur: Güçlüden yana olan, ezilenleri köleleştirmeyi amaçlayan böylesi bir felsefe nasıl oldu da entelektüeller arasında belirli bir taraftar kazanabildi? Düşünceleriyle Alman faşizminin düşünsel kaynağını oluşturan Nietzsche neden hâlâ "büyük" bir filozof olarak görülmektedir?

Nietzsche ve aydınlar

Nietzsche, entelektüelleri etkileme konusunda büyük bir başarı sağlamıştır. Çünkü aristokratik geçmişe özlem duyan aydınların duygu ve düşüncesinin (değerler çözülüyor) tercümanlığını yapar. Nietzsche'nin aydınları bu denli etkilemesinin çeşitli nedeni vardır. Sadece üç nedene dikkat çekeceğiz:

Birincisi, radikal bir kültür eleştirisi yapmış olmasıdır. Bu nedenle bir kültür devrimcisi olarak tanıtılır. Elitist ve bireyci bir kültür anlayışını savunan Nietzsche'nin özellikle kültür bilimciler arasında çok taraftarı bulunmasının bir nedeni budur. Nietzsche, kültürel bozulmaya karşı olan aydınların eğilimlerini ve beklentilerini sezen yetenekli bir filozoftur. "Değerlerin kaybolduğundan" yakınanların sesi olur. Sadece aydınların değil, aynı zamanda toplumun alt kesimlerinin özellikle lümpen-proletaryanın içgüdülerine de tercüman olur. Aydınların entelektüel ihtiyaçlarının elçisi ve temsilcisi olmayı başarır. Eleştirel aydınların dikkatini, ekonomik-toplumsal sorunlardan ziyade, kültürel olana, psikolojiye ve bireye çevirir. Kapitalizme yönelik en radikal eleştirilerin kültür alanında sınırlı kalmasının sorumlusu Nietzsche'dir. Nietzsche, insanların "kendilerini yaratmalarına" büyük önem verir. Ama kendini yaratma etkinliğini sanatla sınırlandırır. Ayrıca sadece elitist bir kesim için kendini yaratmayı uygun görür.

Nietzsche, aydınların entelektüel eğilimlerine ve psikolojik ihtiyaçlarına uygun bir felsefe anlayışı geliştirdi. Ethik açısından entelektüellerin isyancı istemlerine ses verdi. Burjuva toplumundaki krizden etkilenen aydınlar için cazibe merkezi olabildi. Nietzsche'nin tarihsel görevi şu olmuştur: Haksızlıklara isyan eden aydınların ve ezilenlerin tepkilerini kapitalist sistem sınırları içinde tutmayı başarmak. Aydınların ve toplumun en alt kesimlerinin devrimci karakterde olan memnuniyetsizliğini radikalleştirir. Ama tüm eleştiri ve tepkileri kültürel eleştiri alanlarına kaydırır. Sonuçta kapitalizmi daha da güçlendirir.

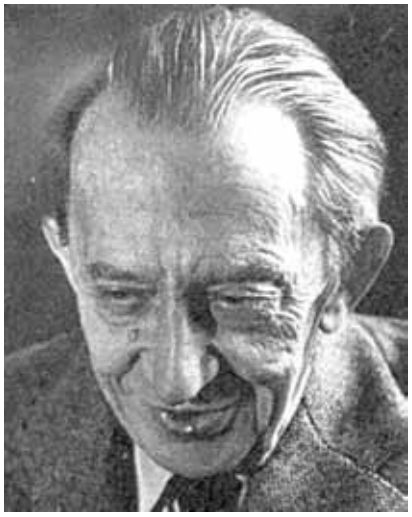
Entellektüel boşluğa düşen ve radikal çıkış yolu arayan burjuva aydınlarına "yol göstermiştir": Kapitalizme yönelik en radikal kültür eleştirisini yapmıştır Nietzsche. Burjuva toplumunun tüm kuralarını acımasızca eleştirir. Ama Nietzs-

che, ona sevgi vermeyen toplumu değil, sevginin kendisini eleştirdi. Hümanizmaya engel olan toplumsal sistemi değil, hümanist düşüncenin kendini eleştirdi. Bir yazar, Nietzsche'nin yaptığını şöyle özetler: "O, en acımasız gericiliği büyük bir devrim olarak yutturmaya çalışmıştır" (47).

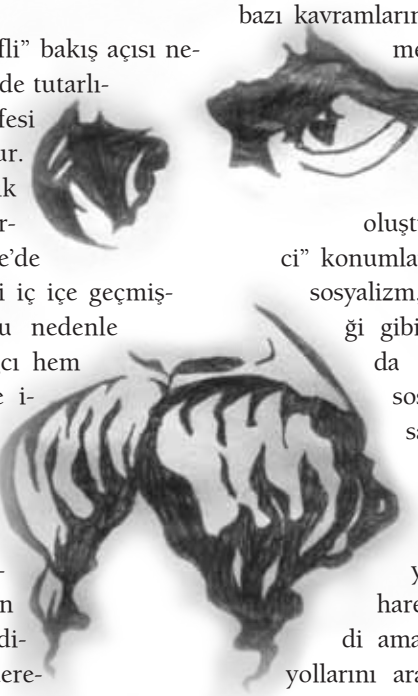
Önceleri Nietzche hayranı, ama sonra ona karşı olan Macar filozofu Georg Lukacs, "Nietzsche pratikte hem efendilere hem de kölelere hizmet edecek, ancak yalnızca efendilere yararlı olacak düşünceler ileri sürmektedir" diyor. Nietzsche'de ilerici ve gerici (reaksiyoner) düşünceler iç içe geçmiştir. Postmodernistlerin Nietzsche'yi popüleştirmeleri boşuna değildir.

İkincisi, "çok perspektifli" ve eklektik bakış açısı geliştirmiş olmasıdır. "Her tarafa çekilen bir ideoloji" yaratmasındaki başarısı, eserlerinin çeşitli şekillerde yorumlanmasına neden olmuştur. Hem yaratıcı ve özgürlükçü söylemlere sahiptir, hem demokrasi düşmanıdır, ezilenlerden nefret eder. Hem ulusçudur hem de ulusçuluğa karşıdır; hem "üstün-insan" kavramıyla modern ırkçı kuramların yaratıcısı hem de bu kuramın alaycısıdır; hem ruh-beden ikilemine karşı durmuştur, hem de güçlü ve egemen olma içgüdüsünün yaşamın temeli olduğunu iddia etmiştir.

Önceleri Nietzche hayranı, ama sonra ona karşı olan Macar filozofu Georg Lukacs, "Nietzsche pratikte hem efendilere hem de kölelere hizmet edecek, ancak yalnızca efendilere yararlı olacak düşünceler ileri sürmektedir" diyor.

"Çok perspektifli" bakış açısı nedeniyle Nietzsche'de tutarlılık yoktur. Felsefesi çelişkilerle doludur. Çok perspektiflilik şu sonucu doğurmuştur: Nietzsche'de sağ ve sol ideoloji iç içe geçmiştir. Nietzsche, bu nedenle dünyada hem sağcı hem de solcu düşünce içinde taraftarı olan istisnai (belki de tek) filozoftur. Hem solcular hem de sağcılar, Nietzsche'nin felsefesinde kendilerini haklı gösterecek görüşler bulabilirler. Bu durum, Nietzsche'nin düşüncelerindeki eklektizmden, esneklikten kaynaklanmaktadır. Onun bazı görüşlerini isteyen istediği tarafa çekmiştir. Nietzsche'nin diğer bir "başarısı" da geleneksel tutucu görüşlerle ilerici görüşler arasındaki ayrım çizgilerini bulanıklaştırmış olmasıdır.

Steven E. Ascheim'ın, *Nietzsche und die Deutschen* başlıklı kitabının bir bölümünün adı şöyle: "Die nietzscheanische Sozialismus der Linken und der Rechten" (Solun ve Sağın Niçeci Sosyalizmi). Bu kısımda Nietzsche'nin sol ve sağ akımlar üzerindeki etkisini inceler. Sağ radikal ve geleneksel "halkçı" hareketler, Marx'ın karşısına Nietzsche'yi çıkarırlar. "Nitezsche, Marx'a karşı etkili kutup olarak iş görüyordu. Çünkü maddi olanın karşısına kültürel olanın, ekonominin karşısında ise bilincin önceliği vurgulanıyordu" (48).

Nietzsche düşüncesinin etkisiyle "politik çevrelerde sağ ve sol arasındaki farklar silindi veya bu farklar sorgulandı" (49). Sol ve sağ ideolojiler arasındaki sınır çizgilerinin silinmesi en çok sol düşüncelerin zayıflamasına yol açmıştır. Bir örnek vermek gerekirse: Sosyalizm kavramının içeriği genel olarak sosyalistler tarafından belirlenmiştir. Yani bazı kavramların içeriğinin belirlenmesinde sosyalistlerin "tekelci" konumu vardı. Nietzsche, sosyalistlerin kavram oluşturmadaki "tekelci" konumlarını yıkar. Ona göre sosyalizm, sosyalistlerin dediği gibi anlaşılmak zorunda değildir. Nietzsche, sosyalizm kavramını sağ için kullanılabilir hale getirmiştir. Ascheim şöyle yazıyor: "Almanya'daki radikal sağ hareket, sosyalizmi kendi amaçları için kullanma yollarını aramaya başladığında, bu konuda onları sürükleyici güç Nietzsche idi. Yeni Sağ'ın kendini sosyalist olarak deklare etmeye karar vermesi bir paradokstu, ama bu durum gösterdi ki sosyalizm parolası modern kitle hareketinde çekim gücü olan çok önemli parola olmuştu. Sosyalizm konusunda tanımlama monopolünü (Definitionsmonopol), yani sosyalizmin nasıl anlaşılması gerektiğini solcuların elinden almak radikal sağcıların gözünde son derece önemliydi" (50).

Böylece radikal sağcılar, Marksist analizden uzak ve içeriği boşaltılmış bir sosyalizm anlayışına ulaştılar. Sosyalizm neden milliyetçi olmasın? "Nasyonal Sosyalizm" kavramının politik arenaya sokulmasında Nietzsche'nin etkisi büyük olmuştur. "Avrupa'da her tarafta sosyalizmin Marksist tanımı soldaki bazı sapkınlar tarafından sorgulandı… Sosyalizmi farklı şekillerde anlayan ortodoks karşıtı, anarşist, sendikalist ve revizyonist gruplar mantar gibi ortaya çıktılar. (...) Sosyalizm tanımı artan bir şekilde etkilere ve zıt yorumlara maruz kalmıştı. Nietzsche'nin eserleri işte bu aykırı yorumların dile getirilmesine hizmet etti" (51).

Marksist düşüncenin özü enternasyonal işçi sınıfına dayanır. Almanya'daki radikal sağcılar, Mark-

sist düşüncenin etkisini kırmak için sosyalizm söyleminin içeriğini değiştirerek sahip çıktılar: Nasyonal sosyalizm tabirini kullanmaya başladılar. Ulus ve sosyalizm kavramları nasyonal sosyalizm içinde eritildi. Bu anlayışa göre, sosyalizm tüm ulusu ve tüm halkı içermeliydi. Böylece sınıfa dayanan Marksist sosyalizm anlayışının karşısına tüm ulusu içeren bir sosyalizm anlayışı çıkarıldı. Sosyalizmin çok etkin olduğu Almanya'da sosyalizm kavramının bu şekilde çarpıtılıp yorumlanması Marksizme darbe vururken radikal sağcı ideolojiyi güçlendirmiştir.

Nietzsche etkisi öyle yayılır ki, Marksist düşünceyi temel alan SPD içinde de 1890'lı yıllarda yankı bulmaya başlar. SPD içinde aşırı sol radikal bir grup ortaya çıkar. Kendilerini "Jungen" (Gençler) olarak adlandıran bu grup, Bruno Wille isimli bir kişinin önderliği altında örgütlenir. Burjuva parlamentosu seçimlerine katıldığı için SPD'yi burjuva konformizm eğilimleri göstermekle suçlarlar. Diğer yandan parti merkezinin otoriter tutumundan yakınırlar. Partiyi yığınlara uzak kalmakla eleştirirler. Bireyselliği ön plana çıkararak görüşlerini Nietzsche'ye dayandırırlar. Ancak süreç içinde bu grup sadece partiyi değil Marksizmi de eleştirmeye başlar. Bu durum karşısında o dönemde partinin en etkin teorisyenlerinden Franz Mehring, Nietzsche'nin görüşleriyle ilgilenmeye başlar (52). Franz Mehring, Nietzsche'yi burjuvazinin çıkarlarını en aktif ve saldırgan biçimde savunan filozof olarak değerlendirir. Nietzsche'yi "gelişmiş kapitalizmin filozofu" olarak adlandırır. İdeolojik mücadeleyi kaybeden bu grup partiden ayrılır ve "bağımsız sosyalist" olarak *Sosyalist* adlı bir dergi çıkarmaya başlar. Ancak Nietzsche'nin 1890'lı yıllarda SPD üzerindeki etkisi bu grupla sınırlı değildi. Parti içinde daha sağda olanlar Nietzsche'nin görüşlerinden yararlanarak yayılmacı emperyalist bir politika önerdiler. İşçilerin bu yayılmacı emperyalizm politikasının içine entegre edilmesi gerektiğini savundular (53). Nietzsche'nin Marksistler üzerindeki etkisini daha geniş şekilde ele almaya gerek yok (54).

Franz Mehring, Nietzsche'yi burjuvazinin çıkarlarını en aktif ve saldırgan biçimde savunan filozof olarak değerlendirir.

Ascheim adı geçen kitabında araştırmasını sadece Almanya ile sınırlandırmıştır. Ama Nietzsche'nin diğer ülkelerdeki bazı sosyalistleri de etkilediğinden söz eder ve birkaç isim sayar: Rus Devrimi öncesinde Anatoli Lunatscharski ve Stanislaw Wolsky, Avusturya'da Victor Adler ve İtalya'da Benito Mussolini. Marksizm karşıtları Nietzsche'ye dayanarak sosyalist düşüncelere ve demokrasiye saldırmışlardır.

Nietzsche'nin görüşleri genellikle yeni radikal sağcılar arasında yankı bulmuştur. Çünkü Almanya'daki geleneksel sağcılar ile Nietzsche arasında gerginlik oluşmuştu. Çünkü Nietzsche'nin "Tanrı Öldü" diyerek Hıristiyanlık dinini ve toplumdaki geleneksel ahlakı eleştirmesi geleneksel sağı rahatsız etmişti. Nietzsche'nin 1918-1933 yılları arasında radikal sağcıların ilham kaynağı olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Nietzsche, radikal sağ için soru soran, savaşan ve yalnız olan birini simgeliyordu. Radikal sağa göre Nietzsche, geçmişin koruyucusu, şimdiki zamanın yıkıcısı ve geleceğin dönüştürücüsüydü. Nietzsche'nin görüşleri yeni radikal sağa, eski sağın terminolojisi ve konularından farklı olarak yeni kavramsal araçlar temin ediyordu. Eyleme ve dinamik

Rus Devrimi öncesinde Anatoli Lunatscharski ve Stanislaw Wolsky, Avusturya'da Victor Adler ve İtalya'da Benito Mussolini. Marksizm karşıtları Nietzsche'ye dayanarak sosyalist düşüncelere ve demokrasiye saldırmışlardır.

bir hareketin yaratılması gerektiğine yapılan vurgu, erkeksi ve üstünulusal özelliklerin ortaya çıkarılması söylemi, yeni radikal sağı müthiş etkiliyordu. Hatta Nietzsche olmasaydı yeni radikal sağ hareketler ve karşı devrimci sağ gelişemezdi düşüncesini ileri sürenler var. Nietzsche, "güçlü ve sağlam" olanın saptanması için kriterler ortaya atarak, radikal sağa güç vermiştir. Radikal sağcılara göre, Nietzsche kültür totalitarizmin temsilcisi ve yaratıcısıdır. Kültür totalitarizmi, ancak savaş ve güçle elde edilebilir. Nietzsche'nin totaliter kültür anlayışında estetik ve kahramanlık birleşmiştir. Ve bu anlayış liberal, demokrat ve ahlaki dünyaya ters olarak düşünülmüştür. Radikal sağ onun birey anlayışını revizyondan geçirmiştir. Bunun sonucu olarak, birey kişiliksizleştirmiş ve bireyin dinamizmi kültürel totalitarizmin hizmetine sokulmuştur.

Thomas Mann bir dönem Nietzsche'nin etkisinde kalmıştır. Nietzsche'nin görüşlerindeki anti-demokratik özellikleri ve demokrasi düşmanlığını anladıktan sonra, Nietzsche'den uzaklaşır. Thomas Mann'a göre Nietzsche'nin çelişkili yanları vardır. O hem güce dayanmaktadır hem de estetiğe vurgu yapmaktadır. Bu ikisi birbiriyle çelişki halindedir.

Nietzsche'nin bazı aydınlar üzerinde etkili olmasının üçüncü nedeni onun "sistem felsefesi"ne karşı olmasıdır.

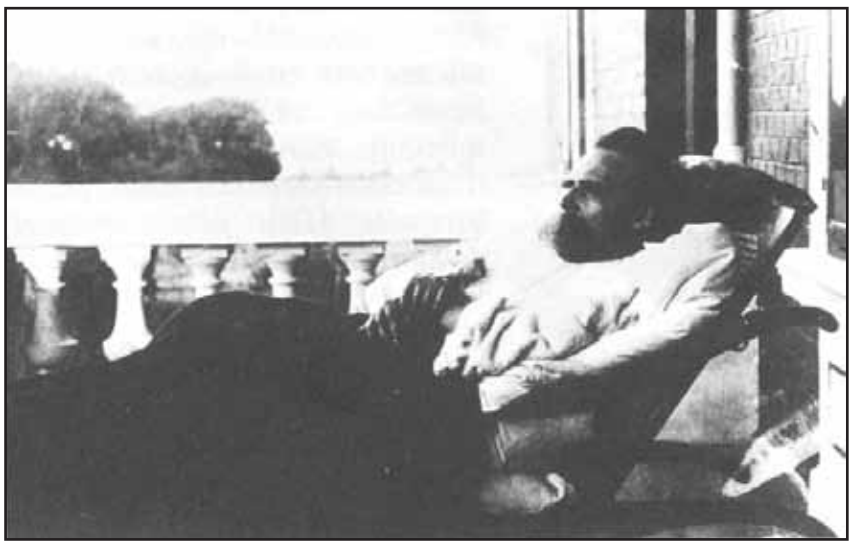
Tüm kapalı sistem felsefeleri "statükoculuk" özelliğine sahiptir. Tüm değerlerin dönüştürülmesini savunan Nietzsche, sistem felsefelerine karşı tavır alır. Onun kapalı sistem felsefelerine tavır alması da aydınlar üzerinde önemli bir çekim gücü sağlamıştır. Herhangi bir kapalı felsefe sistemi savunmadan kapitalizme eleştiriler yöneltir.

Evet, Nietzsche tüm statükoların yıkımını istemiştir. Ama bunu yığınlar için değil, tam tersine güçlülerin daha da yükselmesi için istemiştir. Aristokratik değerleri de bu amaçla savunmuştur. Radikal dönüşümleri talep etmesinin arkasındaki gerçek budur. Radikal kültür eleştirisi yapan Nietzsche, kapitalizmin ekonomik-toplumsal ve hiyerarşik yapısına eleştiri yöneltmez. Hatta aristokratik-hiyerarşik yapıları ortadan kaldırmayı amaçlayan demokrasiye karşıdır. Nietzsche'nin düşüncesini en iyi özetleyenlerden olan Michael Löwy'e göre Nietzsche, "Kapitalizm öncesi değerler adına kapitalizme muhalefet etmiştir" (55).

Nietzsche'nin kapitalist moderniteye yönelttiği eleştiri şöyle özetlenebilir: Burjuva toplumunu en acımasız şekilde eleştirir. Eleştirileri radikaldir. Radikal eleştirileri dolayısıyla radikal olanların ilgisini çeker. Darkafalılıktan duyduğu tiksintiyi dile getirir. Değerlerin dönüştürülmesini savunur. Werden (oluşum) felsefesini kabul eder. Ancak bu oluşum, yeni bir şey doğurmaz; yani Nietzsche kapitalizmin sınırları içinde sürekli bir oluşum istemiştir. Nietzsche, tarihsel iktidar ve hükmetme biçimlerini araştırır, ama sömürüsüz bir toplum olasılığını yadsır. Onun "Sürekli Döngü Kuramı", köle ahlakı ve efendi ahlakı düşünceleriyle birlikte ele alındığında şu anlama gelir: Güçlülerin yönetmeleri meşrudur. Önemli olan yaşamı sürdürmek değil, yaşamda yükselmek ve egemen olmaktır. Yaşamda yükselebilmek ve egemen olabilmek için diğer insanlar üzerinde üstünlüğün ve egemenliğin gelişmesi de gerekir. Nietzsche'nin tarih anlayışı ve felsefesi tüm sınıflı-hiyerarşik sömürücü düzenlerin onaylanmasıdır.

Nietzsche'nin sağ ve sol düşünceler arasındaki ayrım çizgilerini ortadan kaldırması nasıl açıklanmalı? Nietzsche eski tutucu ve muhafazakâr sağdan farklı bir çizgi izler. Dinamizmden, değişimden, değerlerin dönüşümünden söz eder. Kapitalizme karşı en radikal eleştirileri yöneltir. Diğer yandan Nietzsche geleneksel sağın sahiplendiği tüm geleneklere (Hıristiyanlık dinine, toplumdaki yerleşik ahlak anlayışına) saldırır. Bu saldırının eski tip geleneksel sağcılar ile Nietzsche arasındaki gerginlik doğurması, kafaları karıştırmıştır. Geleneksel sağın tüm değerlerine saldıran Nietzsche, çoğu kişi tarafından sol düşünceli biri olarak algılanmıştır. Nietzsche'nin radikal tavrı, kapitalizmi eleştirmesi, Hıristiyanlığa ve geleneksel değerlere saldırması, sol ve sağ düşünceler arasındaki eski ayrım çizgilerinin kalkmasına neden olur.

Nietzsche'nin kuramı hakkında Larrian şunları yazıyor: "Nietzsche'nin kuramı, yalnızca yönetici efendilerin üstün haklarını kanıtlayarak, alt sınıfların ezilmesini haklı çıkartmakla kalmıyor, üstün hakların yaşamın asli öğeleri olduğu, bu nedenle de doğal oldukları konusunda ezilenleri ikna etmeye çalışmakla yetinmiyor; aynı zamanda benzer mantığı kadınlarda ve etnik azınlıklarda da geçerli kılmaya çalışıyor. Nietzsche'nin kuramında, sınıf, cins ve ırk olmak üzere üç çeşit baskı biçimi vardır ve bunlar yalnızca haklı bulunmamakta, aynı zamanda yaşamı iyileştiren zorunluluklar olarak sunulmaktadır. Nietzsche de Schopenhauer gibi sorunların ve çelişkilerin varlığını inkâr etmez. Bu sorun ve çelişkileri yalnızca insan varoluşunun üzücü biçimleri olarak kabulle yetinmeyerek, yaşamın zorunlulukları olarak selamlar. Ancak gizlemenin ideolojik etkisi aynıdır. Nietzsche'de değiştirilmesi gereken çelişkili bir sistem olarak kapitalizme ilişkin somut bir referans bulmak zordur" (56).

Nietzsche, kapitalizmin serbest rekabetçilikten tekelciliğe geçtiği dönemde yaşamıştır. O dönemde

sermaye tekelleşme eğilimi gösterirken, işçi sınıfı da kendi güçlü örgütlerini oluşturuyordu. Tekelci dönemde egemenler, emekçilere karşı daha aktif ve dolaylı savunmaya yönelirler. Çünkü ezilenlerin (proletarya ve küçük burjuvazi) sisteme karşı tepkileri daha aktif biçimler almıştır. Nietzsche sisteme tepki gösteren ezilenlerin tepkilerini egemen sınıfın hizmetine koyabilecek düşünceler ileri sürmüştür. Hem ezenleri hem de ezilenleri etkileyen görüşler ortaya atmıştır. Ama yalnızca efendilere yarayacak düşünceler ileri sürmüştür.

Postmodern düşünürlerin Nietzsche'yi güncelleştirme girişimini bu çerçevede anlamak, postmodern düşüncenin içeriğini kavramayı kolaylaştırır. Burjuva sisteme muhalif olarak ortaya atılan postmodern tezler, bazı reformlarla ezilenleri mevcut sistem içinde tutmaya yönelik düşüncelerdir.

DİPNOTLAR

1) Nietzsche, *Güç İstenci*, Kısım 285, s.252.
2) Nietzsche, age, Kısım 488, s.253.
3) Nietzsche, age, Kısım 552, s.279.
4) Nietzsche, age, Kısım 488, s.254.
5) Nietzsche, *Güç İstenci*, s.28.
6) Nietzsche, age, s.273.
7) Nietzsche, age, s.250.
8) Nietzsche, age, s.28.
9) Nietzsche, age, s.247.
10) Nietzsche, age, s.27.
11) Alex Callinicos, *Postmodernizme Hayır*, s.27.
12) Nietzsche, age, s.252.
13) Nietzsche, *Güç İstenci*, s.251.
14) Nietzsche, akt. Alex Callinicos, *Postmodernizme Hayır*, s.225.
15) Nietzsche, *Güç İstenci*, s.249.
16) Postmodern Felsefe, *Felsefe Sözlüğü*- Bilim ve Sanat Yayınları, http:// http://www.felsefeekibi.com/
17) J. Habermas, *Der philosophische Diskurs der Moderne*, s.106-107.
18) Kitabın Almancası, *Der Wille zur Macht*'dır. 'İktidar İradesi' veya 'İktidar Yönelik İrade' olarak tercüme edilebilir. Birey Yayıncılık kitabın adını 'Güç İstenci' diye çevirmiş. Ama 'İktidar İradesi' başlığını tercih edeceğim.
19) Nietzsche, *Güç İstenci*, s.248.
20) Nietzsche, age, s.248.
21) Nietzsche, age, s.279.
22) Nietzsche, age, s.146.
23) Nietzsche, Kısım 253, s.420.
24) Nietzsche, age, s.159.
25) Nietzsche, *Güç İstenci*, s.239.
26) Nietzsche, age, s.239.
27) Nietzsche, age, s.260.
28) Nietzsche, *Güç İstenci*, s.47.
29) Nietzsche, *Güç İstenci*, s.23.
30) Nietzsche, age, s.28.
31) Nietzsche, age, s.202.
32) Nietzsche, age, s.154.
33) Nietzsche, age, s.155.
34) Nietzsche, age, s.47.
35) Nietzsche, age, s.210.
36) Nietzsche, age, s.423.
37) Nietzsche, age, s.97.
38) Nietzsche, age, s.428.
39) Nietzsche, age, s.430.
40) Frank Thilly, *Bir Felsefe Tarihi*, s.543.
41) Nietzsche, *Güç İstenci*, s.159.
42) Nietzsche, age, s.155.
43) Nietzsche, age, s.422.
44) Nietzsche, age, s.463.
45) Steven E. Aschheim, *Nietzsche und die Deutschen*, s.157.
46) Nietzsche, *Güç İstenci*, s.368.
47) Hans Günter, Aktaran Steven E. Aschheim, *Nietzsche und die Deutschen*, s.296.
48) Steven E. Aschheim, *Nietzsche und die Deutschen*, s.147
49) Steven E. Aschheim, age, s.169.
50) Steven E. Aschheim, age, s.170.
51) Steven E. Aschheim, age, s.169.
52) Franz Mehring dışında Plehanov, Troçki, Otto Bauer gibi düşünürler de Nietzsche'nin görüşlerini eleştirmişlerdir. Çok ilginçtir, Lenin'in Türkçe yayımlanan eserlerinin tümünü okuyan biri olarak Lenin'de Nietzsche hakkında tek yazıya rastladığımı hatırlamıyorum. Sadece *Felsefe Defterleri*'nde Nietzsche'nin adı bir kez geçiyor. Oda felsefe akımlarını alt alta sıraladığı yerde: Nietzsche isminin karşısında şunlar yazılı: Bireysel felsefe.
53) Steven E. Aschheim, age, s.176.
54) Nietzsche'nin bazı Marksistler ve özellikle Frankfurt Okulu düşünürleri üzerindeki etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Steven E. Aschheim, age, s.169-206.
55) Aktaran: Alex Collinicos, *Postmodernizme Hayır*, s.109.
56) Jorge Larrain, *İdeoloji ve Kültürel Kimlikler*, s.73.

İslam kültürü doğum kontrolüne engel olur mu?

AKP Hükümeti'nin aile planlamasına yaklaşımı, Başbakan Erdoğan'ın Kadınlar Günü bağlamında kadınlara yönelik sarf ettiği "En az üç çocuk doğurun" sözlerinden ve Sağlık Bakanı Recep Akdağ'ın ifade ettiği "Nüfus ve aile planlaması kavramı bizim için rafa kalkmıştır" görüşünden çıkarılabilir. Pek çok konuda olduğu gibi aile planlamasında da İslam dininin liberal yorumlarının, neoliberal sömürgeleştirme süreci uygulamalarıyla örtüştüğü şaşırtıcı biçimde görülmektedir.

Dr. Deniz Akgün

Toplum yaşantısıyla ilgili konularda görüş belirlerken, İslam diniyle ilgili referansların dikkate alınması her geçen gün daha fazla kaçınılmaz hale geliyor. Bu açıdan ele alındığında insan ve toplum sağlığının en önemli belirleyicilerinden olan doğurganlığın kontrol edilebilmesiyle ilgili olarak, İslam dinini referans alan kültürel yaklaşımların değerlendirilmeye alınması, zorunluluk durumuna gelmiş bulunuyor. Ülkemizde İslam diniyle ilgili referansları toplum yaşantısının temel unsurlarından biri olarak algılamaktan kaçınmayan yönetici bir kadronun oluşması ile yaşantısını buna göre yeniden düzenlenmeye itirazı olmayan hatırı sayılır bir kesimin bulunması, konunun bu yönüne ayrı bir önem kazandırıyor. Bu yazımızda İslam kültürünün, doğurganlığın kontrolüne yönelik ne gibi bakış açılarını barındırdığı ve bunun, son zamanlarda giderek daha da etkinleşen İslamcılık akımının genel sosyal-kültürel nitelikleriyle ilişkili olup olmadığı konusunu ele alacağız.

İnsan ve toplum sağlığı üzerinde gerçekleşen önemli gelişmelerden bir tanesi de insanların doğurganlıklarını kontrol edebilmelerinin olanaklı hale gelmesidir.

Modern doğa bilimle birlikte insan ve toplum sağlığı üzerinde gerçekleşen önemli gelişmelerden bir tanesini de insanların doğurganlıklarını kontrol edebilmelerinin olanaklı hale gelmesi oluşturmuştur. Modern sanayi toplumunda, kol gücü ile yürütülen tarımsal sektörlerin yerini makine gücüyle işleyen endüstriyel sektörlere bırakması, yaşam süresinin uzaması, bununla ilişkili kültürel dönüşümün gerçekleşmesi ve doğum kontrolünü sağlamaya yönelik yeni ve etkili yöntemlerin geliştirilmesi, insanlara doğurganlıklarını kontrol altında tutabilme olanağı sağlamış oldu. Kadın doğurganlığının kontrol edilmesini sağlayan aile planlaması uygulamaları, zaman içinde tıbbi, sosyal ve kültürel yapıyla ilişkili yönleriyle birlikte önemli uygulamalar arasındaki yerini aldı.

Aile planlaması dendiğinde, çiftlerin istediği zaman ve istediği sayıda çocuk sahibi olmasını sağlamaya yönelik yöntemler aklımıza gelmektedir. Modern aile planlaması yöntemlerini oral kontraseptif (hap), rahim içi araç (spiral), kondom, aylık ve üç aylık iğneler, spermisid (sperm öldürücü), diyafram ve tüplerin bağlanması gibi yöntemler oluşturuyor. Bu yöntemlerden hangisinin kullanımının kişiler için uygun olacağına ise, ilgili sağlık birimlerinde tüm yöntemler anlatıldıktan sonra, kişinin kendisinin karar vermesi bekleniyor.

Bunların yanı sıra gebeliğin ertelenmesi amacıyla eskiden beri kullanılmakta olan bazı başka yöntemler de bulunuyor ki, etkililikleri modernlere göre çoğu kez daha düşük olan bu yöntemlere geleneksel aile planlaması yöntemleri adı veriliyor. Bunlar arasında vücut ısısının, rahim ağzının bazı özelliklerinin ve doğurganlığın takvimsel değişikliklerinin izlenmesi uygulamaları bulunuyor.

Dünya genelinde kontrolsüz nüfus artışının ekonomik ve sosyal yapı üzerine etkisi konusu-

na 1960'lı yıllardan sonra önem verilmeye başlanmıştı. Bükreş'de 1974'de, Mexico City'de 1984'de ve Kahire'de 1994'de düzenlenen üç büyük uluslararası konferansta, nüfus ve aile planlamasının genel kalkınma çabalarıyla ilişkisi kapsamlı bir şekilde ele alındı. Bu dönemde yürütülen çeşitli araştırmalar aracılığıyla aşırı doğurganlığın anne ve çocuk sağlığı üzerine olumsuz etkileri bilimsel temelde çarpıcı bir şekilde ortaya konuldu. Örneğin 1980'de yapılan Dünya Doğurganlık Araştırması ile aşırı doğurganlık ve kısa doğum aralıklarının, annelerin sağlığı üzerine bilinen olumsuz etkilerinin yanı sıra, bebeklerin yaşam şansını yüzde 60-70; 5 yaş altı çocukların yaşam şansını da yüzde 50 azalttığı bulgularına ulaşılmıştı (1).

Ülkemizde aile planlaması uygulamalarının yasal gelişimi

Ülkemiz tarihinde nüfus yapısıyla ilgili dönüşüm süreci üç ayrı dönem içinde incelenebilmektedir. 1923'den 1950'li yıllara kadar olan dönemde doğurganlığı özendirici politikalar izlenmiştir. Bu dönemde nüfus artışının sağlanması amacıyla doğum kontrol yöntemlerinin yasaklandığı ve Türk Ceza Kanunu ile Umumi Hıfzısıhha Kanunu'na gebeliği önleyici ilaçların satılması, kullanılması ve bu konuda bilgi verilmesini yasaklayan hükümlerin konulduğu görülmektedir. Bu dönemin sonlarına doğru ülkemizin tarım toplumu olmaktan zamanla uzaklaşması ile yaşanan hızlı nüfus artışının gereksinilen işgücü arzını sağlayacak düzeye ulaşması sonucunda, doğurganlığın azaltılmasına yönelik bir eğilimin oluşması söz konusu olmuştur. Ayrıca bu dönemde istenmeyen doğumları önlemek için çocuk düşürme olgularının artmaya başladığı fark edilmiş ve aşırı doğurganlığın sağlık üzerindeki olumsuz etkileri daha net görülmeye başlanmıştır. Ankara Doğumevi Başhekimi Zekai Tahir Burak, 1958 yılında Sağlık Bakanlığı'na başvurarak, gebeliği önleyen ilaç ve gereçlerin satış ve kullanılışının serbest bırakılmasını önermiştir. Buna olanak sağlayan 557 Sayılı Nüfus Planlaması Yasası ise 1965 yılında kabul edilmiştir.

Bu yasa ile birlikte doğum kontrolünün serbest hale gelmesi sonrasında, aile planlaması yöntemi kullanan kişi sayısının artması söz konusu olmuştur. Ancak bu hizmeti toplumun geneline gereksinim duyulduğunda ücretsiz olarak ulaştırabilecek sağlık organizasyonunun kurumsallaştırılmaması nedeniyle, aşırı doğurganlığın kişi ve toplum sağlığı üzerindeki olumsuz etkileriyle karşılaşılmaya devam edilmiştir. Aile planlaması hizmetlerinin etkili bir şekilde sunulamadığı bu dönemde de pek çok kadının istenmeyen gebelikleri nedeniyle kendi kendilerine düşük yapma girişiminde bulunduğu görülmüş ve istenmeyen gebelikler nedeniyle düşük girişimi sonrası gelişen anne ölümleri önemli bir sağlık sorunu haline gelmiştir. Örneğin 1981'de ülkemizde 450.000 kadının düşük yaptığı ve bunun yaklaşık 300.000'inin isteyerek düşük olduğu tahmin edilmektedir (2). Kamu sağlık otoritesinin aile planlaması hizmetlerini toplumun gereksinim duyan kesimine ücretsiz olarak ulaştırma konusundaki yetersizliğinin sonuçlarını giderme amacıyla, 1983 yılında 2827 sayılı 2. Nüfus Planlaması Yasası çıkarılmış ve bu yasayla 10 haftaya kadarki gebeliklerin isteğe bağlı sonlandırılması olanaklı hale gelmiştir. Bununla birlikte, günümüzde kürtaj gibi çiftler üzerinde fiziksel ve ruhsal pek çok olumsuzluğu beraberinde getiren bir girişime istenmeyen gebelikleri sonlandırma amacıyla sıkça başvurulduğu görülmektedir. Örneğin 2003 Nüfus Sağlık Araştırması sonuçlarına göre, ülkemizde önceki 5 yıl içersindeki her 100 gebeliğin 11'i isteyerek düşükle (kürtaj) sonuçlanmış bulunuyor (3). Dünya genelinde ise istenmeyen gebelikler nedeniyle her 1000 canlı doğum için 300-500 yasal ve yasal olmayan düşük gerçekleştiği tahmin edilmektedir (1).

Aile planlamasıyla ilgili bir afişten.

İslam dini açısından aile planlaması

Aile planlamasıyla ilgili olarak toplum düzeyindeki tutumları etkileyen önemli bir unsuru toplumların kültürel yapısı ve bu kapsamda geçirdikleri sosyo-kültürel dönüşümler oluşturuyor. Ülkemizde kültürel dokuyu etkileyen önemli bir unsur olan İslam dini açısından ise aile planlaması konusunda olumlu ya da olumsuz bağlayıcı bir hükmün bulunmadığı belirtiliyor. Çağdaş İslam âlimlerinin çoğu, aile planlaması yöntemlerinin kullanılmasının İslam dini açısından bir sakıncası bulunmadığını düşünse de, bu uygulamaların İslam dini tarafından özendirilen toplum yaşantısı unsurlarından biri olmadığı da biliniyor. Bu konuda ileri sürülen en ılımlı görüş, aile planlamasının İslam dini tarafından yasaklanmadığı ve *Kuran*'da bu yönde bir hükmün bulunmadığı tespitinden yola çıkıyor. Benzer şekilde Cabir hadisinde de (Peygambere atfedilen konuş-

Aile planlamasına karşı çıkan İslam âlimlerine göre evliliğin en büyük amacı çocuk sahibi olmaktır.

malar) azlin (erkek tohum hücrelerinin kadın vajenine boşalmasını önleme) yasaklanmasına gerek duyulmamış olması bu kapsamda ele alınıyor.

Diğer taraftan aile planlaması yöntemlerinin kullanılmasının İslam dini açısından uygun olmayabileceği görüşünü savunan İslam âlimleri de yok değildir. Bu âlimlerin görüşlerini dayandırdıkları İslami kaynakların başında ise Cudame hadisi geliyor. Bu hadis kapsamında Hz. Peygamber'in azli gizli çocuk öldürme olarak tanımladığı savunuluyor. Aile planlamasına karşı çıkan İslam âlimlerinin diğer bir itirazı ise evlilik durumuyla ilişkili bulunuyor. Evliliğin en büyük amacının çocuk sahibi olmak olduğunu ileri süren karşıt görüşlü İslam âlimleri, bu konuda Nahl suresine atıfta bulunuyorlar. "Allah size kendi nefislerinden eşler yarattı ve eşlerinizden de size oğullar ve torunlar yarattı ve sizi helal rızklarla besledi. Böyle iken batıla mı inanıyorlar ve Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar" (Nahl suresi).

Aile planlamasına karşı olan İslam âlimleri ayrıca çocukların bir kıymet olduğunun *Kuran*'da belirtilmesi üzerinde de duruyorlar.

"Rabbim! Bana iyilerden bir çocuk lütfet" (Saffat suresi).

"Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür." (Kehf suresi).

Bu âlimlerin savunduğu yaklaşımlardan bir diğerini de Allahın, bir çocuğun doğmasını takdir etmesi durumunda, aile planlamasının bunu önleyemeyeceği yaklaşımı oluşturuyor.

"Alemlerin Rabbı olan Allah dilemedikçe, siz hiçbir şey dileyemezsiniz." (Tekvir suresi)

"Kadınlarınız sizin tarlalarınızdır. O halde tarlalarınıza nasıl isterseniz öyle davranın." (Bakara suresi)

Bu âlimlerin bazıları, aynı zamanda çocuğu Allahın bir hediyesi ve vaadi olarak değerlendiriyor ve bu yargıya Enam suresini o doğrultuda yorumlayarak ulaşıyorlar.

"Bilgisizlik yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı Allah'a iftira ederek haram kılanlar…" (Enam suresi)

Bir diğer itiraz noktasını ise İslam dininin çeşitli yollardan çoğalmayı önermiş olası oluşturuyor.

"Düşünün siz az idiniz, o sizi çoğaltı" (Araf suresi).

Benzer şekilde Hz. Peygamber'in de çocuk sahibi olma yoluyla çoğalmayı yüceltecek şekilde "Evleniniz ve çoğalınız, zira kıyamet gününde diğer milletlere karşı sizinle iftihar edeceğim" şeklinde buyurmuş olması, bazı İslam âlimlerinin aile planlamasını, Müslümanların sayısını ve gücünü azaltmak için hazırlanmış bir komplo olarak değerlendirmesine yol açıyor. Bu uygulamalarının yaygınlaşmasının İslam düşmanlarını sevindireceğini ileri sürüyorlar. Ayrıca tüplerin bağlanması gibi geri dönüşsüz yöntemlere ilişkin İslam âlimleri arasında daha yaygın bir karşıtlığın bulunduğu biliniyor. Bütün bunlara yakın geçmişte, halen Sağlık Bakanlığı görevini yürütmekte olan Recep Akdağ'ın ifade ettiği "Ölçüsüz bir biçimde Batılı kültürün etkisiyle ve birtakım klişeleşmiş sloganların tesiriyle biz doğurganlık sayılarımızı çok aşağılara indirirsek, Batılılar'ın geçtiği yanlış yoldan geçmiş oluruz, yanlış bir mecraya sürükleniriz" "Nüfus planlaması ve aile planlaması kavramı bizim için rafa kalkmıştır" (4) görüşü ve Başbakan Recep Tayip Erdoğan'ın 8 Mart 2008'de kadınlar günü bağlamında kadınlara yönelik "En az üç çocuk doğurun" sözleri eklenmiş bulunuyor.

Bütün bunlardan, günlük yaşamla ilgili İslam dinine ilişkin referansları kriter olarak ele alan felsefi-ideolojik yaklaşımların aile planlaması konusunda genel geçer bir tutuma sahip olmadığı görülebilmektedir. Peki İslam dini ve diğer semavi dinlerin genel sosyo-kültürel karakteristikleri açısından, doğurganlığın kontrol edilmesine yönelik birey ve toplum düzeyindeki müdahalelerle ilgili tutumunu koşullayan özellikler neler olabilir? Bu sorunun yanıtını verebilmek için din sosyolojisi alanındaki önemli bazı kuramların gözden geçirilmesi faydalı olacaktır.

Weber'e göre dinin toplum yaşantısına etkisi

Ekonomik altyapılarla kültürel üstyapılar arasında birebir ilişki olması gerektiği fikrini reddeden ünlü sosyolog Max Weber, yapıtlarında siyasi faktörler ve hukuki üstyapının ekonomik örgütlenme üzerinde güçlü bir etki uyguladığı konusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Modern kapitalist ekonomik düşünce biçiminin ortaya çıkışının ve çağdaş ekonominin asketik (kendini ilahi amaçlara vakfeden) Protestanlığın ussal ahlakıyla ilişkisini ele aldığı çığır açıcı kitabı *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı eserinde Weber, asketik Protestanlığın temel dini kavramlarının günlük ekonomik yaşamın eylem ilkeleriyle ilişkili olduğu görüşünü ileri sürmüştü. Gelişme dönemindeki kapitalizmin gerektirdiği toplumsal ve mesleki tabakalaşmanın sağlanmasında, dini mezheplere dayalı farklılaşmanın etkili olduğunu belirten Weber, yalnız çağdaş kapitalist ruhun değil, çağdaş kültürün de en temel öğelerinden biri olan meslek kavramı üzerine kurulu ussal yaşam biçiminin, Hıristiyan asketizmin ruhundan doğduğunu ileri sürmüştür. Weber, dünyevi ahlaka egemen olan asketizmin, çağdaş ekonomik düzenin teknik ve ekonomik varsayımla-

rı üzerine kurulu mekanik-makine üretimine bağlı büyük evren tasarımının oluşturulmasına da yardımcı olduğunu dile getirir (5).

Tüketimin sınırlandırılmasının yanı sıra kazanç peşinde koşmanın, dini asketizm ile serbest bırakılmasının, tasarrufu zorlaması ile sermaye birikiminin oluşmasına yol açtığını belirten Weber, bir burjuva işadamının biçimsel doğruluğun sınırları içinde kalabildiği sürece, Tanrı tarafından kutsandığı bilinciyle kazanç çıkarlarının peşinden koşabileceğini ve böyle yapmak zorunda olduğunu düşünebileceğini belirtir. Benzer şekilde dini asketizm, işverenin emrine ölçülü, bilinçli, olağanüstü çalışkan ve işe Tanrı tarafından istenen yaşam aracı olarak bakan işçiler de sağlamaktadır. Weber'e göre dünyevi asketik Protestanlık, mülk sahibi olmanın verdiği doğal zevke var gücüyle karşı çıkmış; tüketimi, özellikle lüks tüketimini sınırlamış, buna karşılık mal kazancının, psikolojik olarak geleneksel ahlakın yasaklarından kurtarılması yoluyla Tanrının isteği olarak ele alınmasının önünü açmıştır. Calvin'in, "Halk, yani işçi ve zanaatkârlar kitlesi, fakir kaldıkları sürece Tanrıya bağlı kalırlar" sözlerine gönderme yapan Weber, istisnasız bütün inanç sistemlerinde, yaşamın kendine başka bir şans tanımadığı insanların düşük ücret karşılığında çalışma konusundaki sadakatlerinin, makbul kabul edildiğini dile getirmiştir (5).

İslam'ın merkezi geleneğinin tektanrıcılık, kader ve teslimiyet üzerinde yoğunlaşmışlığından hareketle, İslam'da, Kalvinist çağrıyla benzerlikler bulunabileceği belirtilmiştir. Hz. Muhammed'in öğretisinin teolojik temelinin çoğu ticaretin sorunlarına ilişkindir ve kuruluş dönemindeki İslam'ın, tüccarlar için Bedeviler'i zapt etmek açısından ek faydalar sağladığı bilinmektedir. Ayrıca *Kuran* terminolojisi de ticari terimler açısından zengindir. Bununla birlikte Weber, İslam hukukunun hem içeriği hem de toplumsal bağlamının sert kurallaştırmasıyla, biçimsel rasyonel bir sistemin oluşumu için elverişsiz olduğunu ve bunun gerçekleşmesini engellediği görüşünü savunmuştur (6). Ancak sermaye birikiminin yatırım ve üretim fonksiyonlarına yönelik rasyonelliklerinden arındığı gerileme dönemi kapitalizmi açısından ele alındığında, teokratik adli yönetimin irrasyonel yapısının sermaye birikiminin değerlenmesi üzerinde bazı avantajlar sağlayabileceği düşünülebilir. Bu yönüyle güncel liberal İslamcılık anlayışının, millet, ırk, renk farkı gözetmeksizin insanlığı ümmet adı altında bütün olarak kapsayan bir dünyanın öncüsü olmak iddiasıyla ortaya çıkması, mali sermayeye, kârlılığını sürdürme olanakları önündeki engelleri aşma konusunda kolaylıklar sağlayabilmektedir.

Marksçı yorum açısından dinin toplum yaşantısı üzerine etkisi

Weber'in kapitalizmin gelişmesi ile Protestan ahlakı arasında kurduğu koşutluğun bir benzerine Marksçı yorumlarda da rastlayabiliyoruz. Örneğin Engels'e göre dinde reform hareketlerinin ilk olarak başladığı Almanya'da Luther ve daha sonraki dönemde Fransa'da Calvin tarafından temsil edilen Protestanlık mezhebi, yeni ortaya çıkan burjuvazinin çıkarlarına denk gelen dinsel kılıfı oluşturmaktaydı (7). O dönemde serbest rekabet koşullarının oluşturulmasını isteyen burjuvazinin eşitlik talebi, dinsel inanç konumlarının yanı sıra karşılarına çıkan bütün geleneksel yapılara ve politik kurumlara çeşitli eleştiriler getiren Fransız materyalizmi tarafından temsil edilmekteydi. Ancak Hıristiyanlık, 17. yüzyılda İngiltere başta olmak üzere çeşitli ülkelerde kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde de yeni hiyerarşik toplum yapısının oluşturulması açısından bulunmaz fırsatlar sunmayı sürdürdü. Yeni dönemde memurları, işçileri ve uşakları karşısında doğal üst durumunda bulunması gerekenler, bu sefer tüccarlar ya da manifaktür sahipleri olmuştu. Bu nedenle Engels'e göre ortaya çıkan yeni burjuva sınıfı, kendilerinden olabildiğince çok çıkar sağlamak istediği çalışan kesimleri baş eğdirmek için dinin kendine tanıdığı fırsatları fark etmekte gecikmemiştir (8).

Halkın ne zaman ahlaki araçlarla buyruk altına tutulması gerekse dinin, yığınları etkilemede bütün ahlaki araçların ilki ve başlıcası olduğunu dile getiren Engels, değişik sınıfların her birinin kendisine uy-

Dünya Doğurganlık Araştırması ile aşırı doğurganlık ve kısa doğum aralıklarının, annelerin sağlığı üzerine bilinen olumsuz etkilerinin yanı sıra; bebeklerin yaşam şansını yüzde 60-70, 5 yaş altı çocukların yaşam şansını da yüzde 50 azalttığı bulgularına ulaşılmıştı.

gun gelen dini kullanma eğiliminde olduğunu belirtir (8). Bu din, toprak aristokrasisi için Katolik Cizvitlik ya da Protestan Ortodoksluk olabildiği gibi, liberal burjuvazi için ise pekâlâ rasyonalizm olabilmektedir (7).

Engels, dinlerin insanların günlük yaşayışını egemenlik altında bulunduran dış güçlerin, onların kafalarındaki düşlemsel yansımalarından başka bir şey olmadığını savunmuştur. Tarihin başlangıçlarında bu yansımaya uğrayan ve gelişmenin devamında çeşitli halklar arasında çok çeşitli ve çok değişik kişileştirmelere bürünen söz konusu güçler doğa güçleri iken, daha sonra, başlangıçta bir o denli açıklanmaz bir biçimde insanların karşısına dikilen toplumsal güçler işe karışır. Toplumsal güçler, insanları doğa güçlerinin doğal zorunluluk görünüşlerinin tıpkısı bir doğal zorunluluk görünüşüyle egemenlik altına alır. Engels bugünkü burjuva toplumda da insanların, gene kendileri tarafından yaratılmış ekonomik ilişkiler ve kendileri tarafından üretilmiş üretim araçları aracılığıyla, sanki yabancı bir güç aracılığıyla yönetilir gibi yönetildiğini söyler (9).

Weber'in kapitalizmin gelişmesinde dinde reform hareketlerinin oynadığı role ilişkin açıklamasına benzer bir yaklaşımın Engels tarafından da benimsenmiş olduğu görülmektedir. Bu anlamda Weber'in açıklamalarının Marksçı yorumların alternatifi olmanın ötesinde onu tamamlayan ve zenginleştiren özellikler taşıdığı belirtilebilir. Çağdaş sosyolojinin bu iki ana akımı açısından ele alındığında sermaye sınıfının, kendi çıkarları doğrultusunda insanları üretim fonksiyonları içinde en verimli şekilde kullanabilme amacıyla dinlerden, toplumsal projelere uygulama alanı açma amacıyla faydalanabileceği bilinmektedir.

Neoliberal küreselleşme süreciyle liberal İslam'ın çakışması

Peki dinler kültürünün bu genel sosyal-kültürel özelliklerinin bilimsel-teknik boyutlarda ele alındığında, insan doğurganlığının kontrol altına alınabilmesiyle ne gibi bir ilişkisi olabilir? İslam kültürünün genel toplum formasyonu ve liberal İslamcılığın somut pratikleri açısından ele alındığında, bireysel ve toplumsal sağlık açısından önem taşıyan doğum kontrolünün İslam kültürüyle ilişkileri ne şekilde ele alınabilir?

Son dönemde giderek daha fazla etkinlik kazanan neoliberal sosyal ve ekonomik politikaların, toplumu üretim-yatırım-genişleyen yeniden üretim döngüsü yerine, mali sermayenin kârlılığını arttırma amacına odaklanmış olduğu görülmektedir. Bu ekonomik altyapı içinde düzenli işi ve geliri bulunan sanayi işçisinin toplumdaki ağırlığı azalmakta ve bunun yerine, yarı zamanlı-geçici işçi statüsündeki ucuz işgücünün sömürüsünün ikame edildiği görülmektedir. Toplumsal varlığını kendi yaratıcı emeği yerine, bunun dışındaki faktörlerle güvence altında alma zorunluluğu bulunan ucuz işgücünün, kaçınılmaz olarak ailesel, mezhepsel, ırksal ilişkiler üzerinden varlıklarını güvence altına almaya yöneldiği görülmektedir. Bu kesimler akrabalık bağları ve geleneksel sosyal ilişkiler aracılığıyla birbirine bağlı olacakları geniş toplulukların varlığını tercih etme durumundadır.

Günümüzde bir şekilde dini referanslardan hareket eden siyasal liberal İslami açılımın kendisi ise, ekonomik faaliyetler içinde kitlelerden daha fazla faydalanabilmenin yollarını araştıran yeni-liberal ideolojik açılım sürecini içselleştirmiş bulunmaktadır. Bu yönüyle liberal siyasal İslam'ın, sermaye birikiminin rekabetçi kapitalizm dönemindeki rasyonel algılanış şeklinin terk edilmesi ile karakterize olan yeni-liberal politikaların ülkemizdeki uygulanabilirliğini güvence altına alacak ideolojik arka plana en uygun söylemleri içerdiği belirtilebilir.

Bu kapsamda liberal İslamcılığın kendisi, tıpkı kapitalimin gelişme döneminde asketik Protestanlığın burjuva sınıfına sağladığı olanakların benzerini, tekelci kapitalizm döneminde mali sermaye açısından sağlamaktadır. Bu süreç öncelikle sosyal güvenlik fonlarının, mali sermayenin kârlılığını arttırma araçları olarak yeniden yapılandırılması ve ileri tıp teknolojisine bağlı ticari sağlık sektörlerinin sağlık reformları aracılığıyla pazarlanabilir hale gelmesi yoluyla gerçekleşmektedir.

Güncel sağlık politikaları açısından ele alındığında ise Dünya Bankası'nın verimliliği artırma amacıyla sağlık hizmetlerinde özel sektörün dinamizminden faydalanma yaklaşımı doğrultusunda, ülkemizde sağlık hizmetlerinin giderek daha yüksek oranda ticarileştirildiği görülmektedir. Hiç kuşkusuz bu süreç, yatırımlarını dünya çapında kârlılığı en yüksek sektörlerden olan sağlık sektörlerine yönlendiren finans kuruluşları açısından kazanç getirici bir özellik taşıyor. Bununla birlikte konuyla ilgili hazırlanan raporlarda, Dünya Bankası tarafından yönlendirilen sağlık reformu çalışmaları ile aile planlaması hizmetlerinin olumsuz etkilenmekte olduğu yönünde tespitler yapılıyor (10). Son dönemde ülkemizde reform sürecinin önemli bir unsuru olan aile doktorluğu uygulamasına

geçilen illerde daha önce bu alanda hiç çalışmamış, konuyla ilgili eğitim almamış ve dolayısıyla aile planlaması yöntemlerini uygulamaya yetkili olmayan hekimlerin aile doktoru olarak istihdam edilmesinin, aile planlaması çalışmalarının geri plana itilmesine ve ortada kalmasına yol açtığı belirtiliyor. Ancak ne var ki, liberal İslamcılığın kendisi, ilahi takdire dayalı referanslar aracılığı ile neoliberal sömürgeleşme sürecinin haksız çıkarılmasına meydan vermeyecek felsefi ve kültürel bakış açısına fazlasıyla sahip bulunuyor. Bu yönüyle neo-liberal küreselleşme sürecinin insan ve toplum yaşantısı üzerindeki olumsuz etkilerini yamamaya yönelik ideolojik, felsefi amaçlarla, İslam dininin liberal yönelimli yorumlarının şaşırtıcı bir şekilde birbiriyle örtüşebildikleri görülüyor. Dünya Bankası tarafından uluslararası mali sermayenin toplumsal kaynakları yağmalama yoluyla kârlılığını artırabilme amacıyla dünyanın pek çok ülkesindekine benzer bir şekilde yürütmeye çalıştığı, ancak ülkemiz koşullarına uygun olmayan sağlık organizasyonu yapılanması nedeniyle, aile planlaması hizmetleri olumsuz mu etkilenmektedir? Dert değil; zaten "doğurganlığı hızlı bir şekilde düşürseydik, yanlış yapmış olmayacak mıydık?"

Mitolojide aşırı doğurganlığın insan ve toplum yaşantısı üzerindeki olumsuz etkileri Tanrıça Niobe'nin kayaya dönüşmesi efsanesinde konu edilir. Efsaneye göre Tantalos'un kızı olan Niobe Manisa'da doğmuş ve çocukluğunu Tanrıça Leto ile birlikte bu yörede geçirmiştir. Daha sonra Thebai Kralı Amphion ile evlenen Niobe'nin, yedisi kız, yedisi erkek olmak üzere 14 çocuğu olur. Çocukluk arkadaşı ve Zeus'un eşi Leto'nun ise Apollon ve Artemis olmak üzere iki çocuğu vardır. Çocukları ile gururlanan Niobe'nin, her fırsatta kendisinin çok çocuğu olduğunu, Leto'nun ise sadece iki çocuğunun bulunduğunu söylemesi Tanrıça Leto'yu öfkelendirir. Leto, çocukları Apollon ve Artemis'den Niobe'yi cezalandırmalarını ister ve bunun üzerine Niobe'nin bütün çocukları Apollon ve Artemis tarafından okla öldürülür. Bunun üzerine Niobe, çocuklarının cesetleri başında günlerce ağlar. Sonunda Tanrı Zeus, Niobe'nin haline acır ve ıstırabına son vermek için onu Spil Dağı eteklerinde sürekli akan gözyaşları ile ıslak olan, ağlayan kaya haline dönüştürür.

Liberal-İslam yorumcuları doğum kontrolüne karşı çıkar, çok çocuk doğurmayı önerirken, küresel sermayenin gelecekteki ucuz işgücü ihtiyacının karşılanmasını da garantilemiş oluyorlar.

İslam kültürüne göre daha kadim ve bazı açılardan ona kaynak oluşturacak nitelikteki kültürlere ilişkin bu söylenceye göre, aşırı doğurganlığın zorunlu bir erdem olarak ele alınmasına yol açan yaklaşımların insan ve toplum sağlığı üzerinde yıkıcı, sağlıksızlaştırıcı ve mutsuzluğa yol açıcı etkide bulunması kaçınılmazdır. Bu yönüyle mali sermayeye genişleme ve tahakküm altına alma olanakları açısından bulunmaz fırsatlar sağlayan İslami liberalcilik akımının halihazırdaki yükselişinin olumsuz etkileri gerek birey, gerekse toplum düzeyindeki uygulamalar aracılığı ile ortaya çıkabilmektedir. Diğer taraftan olup bitenlerle ilgili olarak kitlelerin kafasını bulandırma ve olup bitenleri izlemeyle yetinmelerini sağlama işinin, İslami liberalciliğin niteliksel bir dönüşüme işaret etmeyeceği görüşünü savunmakta direnen sol liberalcilik akımının her türden sefil yorumcuları tarafından üstlendiği görülüyor. Her ne kadar İslam dinine ait orijinal referans kaynaklarının, süregelen kapsamlı değişim sürecini bizzat gerektirmekte olduğu açıkça söylenemese de, İslamcılığın liberal yorumunun, mali sermayenin boyutlanan egemenliği açısından bulunmaz fırsatlar sağladığı ortadadır. Bu belirlendikten sonra ise geriye, birey ve toplum esenliği açısından dindar veya "dinsiz imam"ların ikna edilip edilemeyeceği ya da buna girişmenin yerinde bir tutum olup olmayacağı konusunun açıklığa kavuşturulması kalıyor.

DİPNOTLAR

1) *Üreme Sağlığına Giriş*, TC Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2006.
2) *Aile Planlaması Danışmanlığı*, TC Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2006.
3)http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2003/data/turkce/bolum6.pdf
4)http://www.milliyet.com.tr/2006/06/15/siyaset/siy07.html
5) Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2006.
6) Brayn S. Turner, *Max Weber ve İslam*, Vadi Yayınları, Ankara, 1991.
7) Friedrich Engels, *Ludwing Feurbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Sol Yayınları, Ankara 1992, s.7-58.
8) Friedrich Engels. *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, Sol Yayınları, Ankara 1993, s.30-55.
9) Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, Ankara 1995, s.442-446.
10) Aile Hekimliği Pilot İller Koordinasyon Toplantısı Raporu, 09-11 Şubat 2007, Ankara. http://www.hasuder.org/.

Hasan Birson birsonhasan@yahoo.com

Doğrular, damıtılmış yanlışlardır

Her doğrunun arkasında bir yanlış yatar. Yanlış yapmadan doğruyu nasıl bileceksin? Doğrular, damıtılmış yanlışlardır. Yeter ki, damıtmayı bil. Yanlış yapmaktan korkmamalı insan; asıl yapamamaktan korkmalı. Yaşam potansiyeli ile yanlış yapma potansiyeli arasında bir doğru orantı var. Yapabileceğin bir yanlış kalmadıysa, ölüme yatma zamanı da gelmiştir. Bağdat'dan dönen yanlışı mı, Bağdat'a gidemeyen doğruyu mu tercih edersiniz? İki nokta arasındaki en yanlış yol, bir doğrudur...

Büyük Euclides, "İki noktadan bir ve yalnız bir doğru geçer" demiş. "İki nokta arasındaki en kısa yol bir doğrudur" önermesi de bu ünlü aksiyomun bir başka ifadesi. İnsanlık 2000 küsur sene bu aksiyom ile iş görmüş. Ta ki, bir başka büyük bilge çıkıp, "İki nokta arasındaki bütün yollar, kısası uzunu, hepsi bir eğridir; çünkü ortam düz değil, eğri" diyene dek. Böylece, insanlığın binlerce yıldır uğraşıp didinip de bir türlü eğrisini doğrusuna denk getirememesinin nedeni anlaşılmış: Çünkü ortam eğri…

"Tanrı zar atmaz!" demiş Einstein, kuantumcuları azarlarken. Bu lafı ettikten sonraki 30 yılını, bu önermeyi kanıtlamaya hasrettiği biliniyor; ama başarılı olamamış. Bu nedenle gözü açık gittiği söylenir, her büyük bilim insanı gibi. Oysa Einstein'ın dediğinde yanlış bir şey yok ki; binlerce yıllık bir gerçeği dile getirmiş. Tanrı tabii ki zar atmaz; atsaydı Tanrı olabilir miydi hiç? Zaten bu tartışmaya ilişkin bir başka söylenti daha var: Einstein kuantumculara karşı "Tanrı zar atmaz!" diye gürledikten sonra, yanı başındaki Bohr'un kulağına eğilip şöyle fısıldamış: "Korkma, sadece Tanrı zar atmaz"… Eğer bu söylenti doğruysa, taşlar da yerine oturuyor. Hem böylece Einstein'ın son 30 yılı da boşa geçmemiş oluyor. Einstein, ortamın göreli, çünkü eğri olduğunu -tartışmasız- en iyi bilen kişi.

Evet, sadece Tanrı katlarında (yani öte dünyada) zar atılmaz ve iki nokta arasındaki en kısa yol doğrudur. Bu dünyada yaşayan biz faniler ise eğrilerden mümkün olan doğruyu çıkarmak durumundayız. Ne yazık ki bizim dünyamız düz değil, eğri…

Aslında halkımız bu gerçeği sezmiş. Euclides, Einstein ve Bohr gibi bilimsel düzlemde tartışamamış belki ama, şöyle ifade etmiş: "Doğruluk minarede kalmış, onun da içi eğri".

***

Doğruluk ile bilgelik arasında nasıl bir ilişki vardır? Tabii ki doğru bir orantı. En bilgemiz doğruya en yakın olanımızdır. Yoksa ona niye bilge deyip kafamız bulandığında başvuralım ki? Ama bu bakış çok yüzeysel. Tıpkı minareye dışardan bakıp, içini görememek gibi. Bir de bilgeye sormak gerek ne kadar doğru olduğunu. İşte, Trakyalı filozofa sormuşlar, "Ne kadar doğrusun?" diye. Trakyalı, "Yaptığım yanlış kadar" diye yanıt vermiş.

O halde yanlışlık ile bilgelik arasında da doğru bir orantı var. En bilgemiz en çok yanlış yapanımızdır. Hatta diyebiliriz ki, doğruya en uzak kişi, hiç yanlış yapmamış kişidir. Ne kadar yanlış yaparsan doğruya o kadar yaklaşırsın. Lafı uzatmaya gerek yok; halkımızın bu konuda da özlü bir çıkarımı var: "Eğri bilinmeden doğru bilinmez"… Zaten bu nedenle deneyimli cemaat, yeni gelenlere şu öğüdü verir: "İmamın dediğini yap, yaptığını yapma".

Demek ki, her doğrunun arkasında bir yanlış yatar. Yanlış yapmadan doğruyu nasıl bileceksin? Doğrular, damıtılmış yanlışlardır. Ne

kadar yanlış, o kadar doğru. Yanlışın bol olsun ki, doğruya ulaşasın. Yeter ki, damıtmayı bil.

***

Kişi gençken seçenekleri de bol olur. Yaş ilerledikçe seçenekler de yavaş yavaş tükenir. Seçenek derken kastettiğimiz "yanlış yapma potansiyeli"dir. Demek ki yaşam potansiyeli ile yanlış yapma potansiyeli arasında da bir doğru orantı var. Yapabileceğin bir yanlış kalmadıysa, ölüme yatma zamanı da gelmiştir. Son bir yanlış (yoksa doğru mu?) yaparsın ve ölürsün! Sonrası mı? Sonrası, mutlak doğru. İki nokta arasındaki en kısa yolun bir doğru olduğu durum. Yani iki nokta arasındaki uzaklığın sıfıra yaklaştığı ve sonunda iki noktanın çakışarak tek noktaya dönüştüğü durum. Noktanın konulduğu nokta! Artık zar atılmadığı nokta.

Dolayısıyla yanlış yapmaktan korkmamalı insan; asıl yapamamaktan korkmalı. Çünkü yanlış yapmayan doğru da yapmıyor demektir; hiçbir şey yapmıyor demektir; ölü demektir. Ne demiş bilge halkımız: "Doğru, eğri bir şey söylemeli".

Gençken yanlış yapmayan yaşlıyken doğru yapamaz. Doğruyu gençliğinde bulan, yaşlılığında pişman olur! Doğruyu zamanında yaşamak önemlidir. Yanlıştan doğru çıkar; ama doğrudan doğru çıkmayabilir.

Tabii gençleri de küçümsememek gerek. Çünkü insanın kendi dışındakilerin yanlışlarından da doğrular damıtma olasılığı var. Ama yine de gençlere öğüdüm, bu işlemi dozunda tutmaları. Fazla abartırlarsa, yanlış yapma (yaşam) potansiyellerinden yeme tehlikesi de belirebilir. Ne demişler: "Bir musibet, bin nasihatten yeğdir". Genç, kendi doğrusunu esas olarak kendi yanlışından damıtmalı. Ama bu damıtma işlemi için önceki kuşakların deneyimine başvurursa da fena olmaz.

Sanılır ki, insan yanlışını ne kadar damıtırsa, o kadar doğru yapma potansiyeli elde eder. Hayır, yanlışını damıtabildiğin oranda yanlış yapma potansiyeli elde edersin, yani yaşam potansiyeli.

İnsan en fazla yanlışı gençken yapar, doğaldır; ama en büyük yanlışlarını da yaşlıyken. Lenin'in ünlü bir kitabı vardır, *"Sol" Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı*, maceracılığı eleştirir. 1920 yılında, Ekim Devrimi'nden sonra, 50 yaşındayken yazdığı bir eser. Lenin, ne yazık ki fazla yaşamadı, 1924 yılında öldü. Eğer yaşlanabilseydi, şöyle bir kitap da yazabilirdi: "Sol" Komünizm: Bir Yaşlılık Hastalığı! Maceracılığın hası yaşlılıkta yapılır. Zaman daralması ve seçenek azalması, yani yanlış yapma potansiyelinin azalması, insanı en büyük yanlışlara sürükleyebilir. Az ama has yanlışlar yaparsın. Bu da doğaldır.

Yanlış yapma potansiyeli ile yapılan yanlışın büyüklüğü arasında galiba ters bir orantı var.

***

Bu konularla ilişkili ilginç bir ata(ana)sözü daha var: "Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar". Neden kovsunlar? Halk çok mu anlayışsız, çok mu cahil? Bu söz genellikle, kovulanların (aydınların) kovanlara (cahillere) yönelik sitemi biçiminde dile getirilir. Ama bir de kovanlar açısından duruma baksak… Belki de onlar haklıdır!

Doğrular, damıtılmış yanlışlardır demiştik. En büyük yanlışlar da damıtılamamış doğrulardan kaynaklanır. Doğrularını damıtamayanlar, doğruları yanlış yapmanın da ustasıdır! Çok büyük ihtimalle, dokuz köyden kovulanlar böyleleridir. Doğrusuna fazla güvenmemeli insan, her an yanlışa dönüşebilir; dolayısıyla damıtma işlemine devam etmeli.

Doğrunun neden sürekli damıtılmaya ihtiyacı var? Çünkü ortam eğri (yine döndük başa). Bir ortamda damıttığın doğrunun her ortamda geçerli olduğunu sanma. Bir kere damıttım diye damıtmaktan vazgeçme. Evren o kadar geniş ki, evrensel olmak çok zor. Bu nedenle gittiği her köyde doğrusunu yeniden sınamalı ve yeniden bulmalıdır kişi. Ne demişti büyük usta Heraklietos? Aynı doğruyu iki kere kullanamazsın! Çünkü, her şey akar…

Bence dokuz köyden kovulanlar, mutlak doğruyu bulduğunu sanan ukalalardır. En ukalasının bile onuncu köyde aklı başına gelir.

Aman bu yazılanlar yanlışta ısrarın savunusu gibi anlaşılmasın. Yanlışta ısrar edenler, döne döne aynı yanlışı yapanlar, damıtma mekanizmaları dumura uğramış olanlardır. Ama doğruda ısrarın daha da tehlikeli sonuçlar verebileceğini vurgulamak gerek.

***

Aşık Veysel demiş ki: "İki kapılı bir handa gidiyorum gündüz gece". Bu iki kapı arasındaki en kısa yol bir doğrudur. Ama insan içgüdüsel olarak bu yolu uzatmaya çalışıyor. Doğru da yapıyor. Doğal olanı yapıyor.

Yanlışınız bol, yolunuz uzun olsun… Korkmayın, yanlış hesap Bağdat'dan döner. Yeter ki, Bağdat'a kadar gitmeye cesaretiniz olsun. Hem Bağdat gibi diyar mı var?

Bağdat'dan dönen yanlışı mı, Bağdat'a gidemeyen doğruyu mu tercih edersiniz?

İki nokta arasındaki en yanlış yol, bir doğrudur…

Matematikte inanmak ve anlamak üzerine

Herhangi bir şey anlatılırken, kafada var olan bir modelden yola çıkılır genelde. Anlamak isteyen kişi de o modelin benzerini inşa etmekle uğraşır anlama süreci boyunca ve eğer inşa edebildiyse, anlamış demektir. Bu yazının ele alınma nedeni Sait Başer'in "Toplumsal Aklı Anlamak" kitabını daha iyi anlamak ve mümkün olursa başkalarının anlamasına da bir ölçüde katkıda bulunmak. Yazarın kullandığı model malumum değil, fakat kitabı okurken anladım ki, anlatılanları anlamak için inşa etmem gereken model artık bende var ve bu model, mesleğim olan matematiğin yapısında mevcut. Bu yazıda gayem, kitabı anlamak için gerekli matematik yapıları gözler önüne sermek.

Doç. Dr. İsmihan Yusubov
Sakarya Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar Müh. Bölümü

Bu yazının ele alınmasının sadece bir nedeni olduğunu söyleyebilirim, o da Sn. Sait Başer Bey'in *Toplumsal Aklı Anlamak* kitabını daha iyi anlamak ve mümkün olursa başkalarının anlamasına da bir ölçüde katkıda bulunmaktır. Mesele şurada, herhangi bir şey anlatılırken, kafada var olan (inşa edilmiş veya hazır) belli bir modelden yola çıkılır genelde. Anlamak isteyen kişi de o modelin benzerini inşa etmekle uğraşır anlama süreci boyunca ve eğer inşa edebildiyse, anlamış demektir. Yani bu bilgiyi başkasına aktarmak için kendi modeline sahiptir artık. Ama bu model, anlatanın yola çıktığı modelden farklı olabilir ve olur da genelde. Modelin basit veya karmaşık olması ise, anlatım sürecini kolaylaştırabilir ya da zorlaştırabilir.

Yazarın kullandığı model bana malum değil, fakat okuma sırasında bana şu mesele ayan oldu ki, anlatılanları anlamak için benim inşa etmem gereken model artık bende var ve bu model, mesleğim olan matematiğin yapısında mevcut. Şimdi bu yazıda gayemiz, kitabın bir kısmını anlamak için gerekli matematik yapıları gözler önüne sermek. Tabii bir fizikçi, bir biyoloji uzmanı veya bir edebiyatçı da benzeri modeller ortaya koyabilir. Ama sanırım matematik model bu "yarışmada", meselenin özüne daha yakın olabilmesi itibariyle, "yarışmanın" daha başından belirgin avantajlara sahip durumda.

Öncelikle inanmak ve anlamak konularında eskiden var olan kanaatlerimizi, mezkûr kitaptaki genel düşüncelerin ışığı altında dile getirecek, daha sonra ise, atıfta bulunacağımız ayrı-ayrı düşüncelerle uygun matematik yapılar arasında bir paralellik kurmaya gayret edeceğiz.

Matematiğin felsefesi hakkında

Felsefe sözü kökeni itibarıyla "filo" (sevmek) ve "sofiye" (hikmet) gibi iki Yunan kökenli sözcükten oluşmuştur ve âdemoğullarının dünyayı kavrama yolundaki istek ve arzularını, çabalarını içerir. Bu anlamda çağdaş bilim dallarının, çalışma alanlarının hemen hepsinde felsefenin elemanlarına, tohum, çekirdek şeklinde de olsa rastlanılır diyebiliriz. Tesadüfi değildir ki, felsefenin Arapça'da bir diğer adı "ümmi-l ulum", yani "ilimlerin annesi" olarak geçer. Sokrates'in meşhur deyimine göre, insanın esas gayesi "kendini derk etmekten (anlamaktan)" başka şey değildir. Aslında her insanoğlu dış dünyanın yansımasını da barındıran, zengin bir iç dünyaya sahip olduğundan, kendisini derk etme yolunda yürürken bir ölçüde dünyamızı da derk etmiş olur.

Çok değişik felsefi cereyanlar ve değişik felsefi kavramlar olmasına rağmen, felsefenin ana sorusu olan madde ve bilincin, maddi ve manevinin önceliği meselesinin çözümüne göre filozoflar materyalist ve idealist olarak iki büyük gruba ayrılmıştır ve bu ayrım Platon ve Aristoteles'in zamanına kadar uzanır. Bunların çatışması pek bitecek gibi gözükmüyor, çünkü tezlerin her ikisi güçlü ve arkalarında da büyük maddi-manevi kuvvetler durmaktadır.

Tabii kimi zamanlar düalizm tezlerine dayanarak, bunları barıştırma, birleştirme çabaları da olmuştur, ama bugün de her iki taraf dimdik ayakta durmakta ve olası saldırıyı geri püskürtmek için sabırsızlanmaktadır.

Alfred Renyi'in *Matematik Üzerine Diyaloglar* kitabında da söylendiği gibi, her iki cephe de dış ve iç dünyamız arasında bir bağlantı, bir korelasyon olduğunun farkındadır ve kendi araç, gereç ve yöntemleriyle bu bağlantıyı yorumlamaya, nedenlerini aramaya gayret etmektedir. Bana göre asıl olan da budur. Beşer ve bilim tarihinde "son söz hakkını" sahiplenmek isteyenlerin akıbeti herkesin malumu. Einstein'in tabirince dersek, bunlar "İlahların kahkahaları altında" sahneden düşürülmüşlerdi.

Yorumlar, ütopyalar sadece felsefede değil, hemen her yerde mevcut. Bilim spiralinin her yeni halkası, bilim merdiveninin her yeni basamağı, bir önceki halka ve basamağı yorum, ütopya durumuna sokmakta ve kendisi de bir sonraki gelişmelerle ütopya olmaya aday. Fizikte atom teorisi, kuantum mekaniği, izafiyet teorisi gibi alanların gelişme sürecinin izlenmesi, bu sonuca varmamız için yeterli olacaktır diye düşünüyorum.

Matematiğin felsefesine geldiğimizde ise, bilmemiz gereken, burada da değişik akımların mevcut olduğu. Örneğin aşırı "sağcılar" diye nitelendirebileceğimiz Pisagorcular sayıların dünyayı idare ettiğine inanıyordu ve bu inanç o kadar güçlüydü ki, meşhur Pisagor teoreminin ispat olmasından dolayı 100 öküz kurban (hektakomba) edilmiştir. "Solcu" diyebileceğimiz akımın üyeleriyse matematiği dış dünyayla ilişkisi olmayan, tamamen kendine kapanmış ve yalnızca zekâ ürünü bir sanal dünya olarak algılar ve matematik yaşamlarını çok büyük zevkle burada sürdürürler, tıpkı bilimkurgu filmlerinde olduğu gibi. Ve bu "geçmişten, kökenden soyutlanma" devam etmektedir. Eskiden matematiğin araştırma objeleri dış dünyayla bağlantısı yalın gözle görülen, yoksun akılla sezilebilen objeler (geometrik figürler) idi, sonra sadece bu objelerle bağlı yeni daha soyut objeler (örneğin gruplar), daha sonra bunlar arasındaki bağlantılar (topolojiler) ve bunlar üzerinde işlemlerin (kategoriler) incelenmesi ön plana çıkarıldı ve ötekiler ihmal edilmeye başlandı. Bir bakıma *Sofinin Dünyası*'nda olduğu gibi; kitabın kahramanlarıyla iç içe geçip, gam ve kederine ortak olmaya başlamışken, işte tam bu sırada bunların gerçek insanlar değil, sadece yazarın bir fantezisinin ürünü olduklarını anlıyoruz. İş bununla bitse ne gam, daha sonra belli oluyor ki, sevmeye başladığımız kahramanları üreten yazarın kendisi de başka bir yazarın fantezisinin ürünü vs. Burada ipin uçunu iyice kaçırmış bulunuyoruz denilebilir.

Matematikte inanmak üzerine

Şuradan başlayalım, bir eğitimci olarak bizim temas ettiğimiz sözcük "inanmaktan" ziyade "inandırmaktır"; yani öğrencilerimizi anlattıklarımızın doğruluğuna inandırmaktır. Tabii ön koşul olarak, o şeyleri kendimizin anlaması ve anladıklarımıza da inanmamız şart. Bunsuz hiçbir eğitim mümkün olmaz. Bu bilgilere önceden hâkimdik; lakin mezkûr kitaptan anladık ki, bir şeyi anlatmaya başlamadan önce, onu anlatabileceğimiz konusunda bir inanca sahip olmak zorundayız ve bu inanç, tüm anlatım sürecinde bizi terk etmemeli. Onun bizi terk ettiği anda durumumuz barutu bitmiş top veya benzini bitmiş araba gibi oluyor neredeyse, yani hiçbir şey yapamaz hale geliyoruz. Sonuç olarak matematikte de inanç faaliyetin ön koşulu haline gelmekle, söylenildiği gibi "düşünmenin ilk atağı" olarak da algılanabilir.

Bir kâşif ve mucit olarak yola çıkmak istersek, inancın rolü bir derece daha artmış oluyor. Çünkü bu süreç katı karanlıkta veya sonsuz okyanusta bilinmeyen yeni bir şeyin arayışına çıkmaya benziyor ki, bu durumda dayanak noktamız güçlü bir inanç olur yalnızca. Bir mukayese gerekirse, durağan halde istenilen durumda dengemizi korumamız için üçayaklı olmak ne kadar makbul ise, yürüyen iki ayak ve bir inancımızın olması o kadar makbuldür diyebiliriz mecaz olarak. Ve de bu inancın sağlam, kuvvetli ve güçlü olması gerek. Sağlam olması, hasta olup bizleri yarı yolda bırakmaması için; kuvvetli olması, belirli ağırlıkları kaldırabilmesi için; ve nihayet güçlü olması bizi hedefe zamanında ulaştırabilmesi için gerekmektedir. İnanç, kâşif gemisinin yelkeni gibidir, yırtık, sökük olduğu durumda bizi bir yere götüremez, hatta ve hatta acımasız belirsizlikler okyanusunda mahvolmamıza da sebebiyet verebilir.

Tam burada eklememiz gereken önemli bir şey var, bu da inancın oluşması için kâşifte sezginin, bir önsezinin bulunması meselesidir. Sezgi ve inanç arasındaki sınır o kadar incedir ki, onu inancın çekirdeği diye de nitelendirebiliriz. Tabii daha sonra bu inancın gerekli özellikleri kazanabilmesi için muhakkak insanın bilinçli faaliyetine ihtiyaç duyulacaktır. Bir doğa bilimci için bu iş gözlem ve deneylerle, bir matematikçi için ise hesap kitapla yerine getirilecektir. İki ağaç parçasını ara vermeden ve de tamamen ona odaklanmış durumda birbirine sürterek ateş çıkarabilmemizi sağlayan da hakkında konuştuğumuz sağlam ve güçlü inanç

(ortak çarpanları yoktur) ve çarpımı da 24'tür. Hatırlatalım ki, üç ardışık doğal sayıdan bir tanesi 3'e tam bölünmek zorundadır. $p > 3$ asal olduğundan 3'e bölünmez. O halde onun sol ve sağ komşuları olan $p - 1$ ve $p + 1$ sayılarından biri 3'e tam bölünür ve buna göre onların çarpımı olan $p^2 - 1$ sayısı da 3'e kalansız bölünür. Şimdi onun 8'e de bölündüğünü gösterelim. Asal sayılar $4n + 1$ veya $4n + 3$ şeklinde ifade edilebildiğinden, örneğin $p = 4n + 1$ durumunda $p^2 - 1 = (p - 1)(p + 1) = 4n(4n + 2) = 8n(2n + 1)$ olmaktadır ve 8'e kalansız bölünür (8 çarpanı var). İkinci durumda da ispat benzer şekilde tamamlanır.

Yanlış önermenin (ispatlanamaz) ters örnekle nasıl çürütüldüğüne de bir göz atalım. Bir önermede deniyor ki, keyfi doğal sayının karesi ile kendisinin farkına 41 eklersek, sonuç asal sayı olur. Gerçekten 1, 2, 3, 7, 10 vs. sayılar için sonuçlar 41, 43, 47, 83 ve 131 olmaktadır ve bunlar asal sayılardır. Sanki önermemiz doğruymuş gibi düşünmeye başlıyoruz ki, 41 sayısı için $41^2 - 41 + 41 = 41^2$ sonucu asal olmuyor ve bu ters örnek bizim umutlarımıza son vererek bu önermeyi çürütüyor. Ekleyelim ki, yanlışların zamanında çürütülmesi insan yaşamında da çok önemli konulardan biridir.

Matematikte anlamak üzerine

Bu bölüme bir şair ve bir matematikçinin bizim düşüncelerimizle sesleşen ve yeterince popülarite kazanmış sözleriyle başlamak istiyorum. Şair, meşhur Azeri şairi, benzersiz mizah ustası Mirza Alekber Sabir (1862-1911), matematikçi ise, *The Hilbert Problem Book* ve diğer klasik kitaplarıyla matematik camiasında, hem de bir pedagog gibi ün kazanmış Paul Halmos'tur (1916-2006). Sabir, *Soru-cevap* adlı şiirinde şöyle diyor:

- Görme! – Baş üste, yumarım gözlerimi.
- Dinme! - Mutiim, keserim sözlerimi.
- Bir söz işitme! – Kulaklarım bağlarım.
- Gülme! – Peki, sabah akşam ağlarım.
- Kanma! – Yapamam! Beni mazur tut,

Böylesi teklifi-meali unut.
Gabili- imkân mı olur kanmamak?
Tutuşmuş-nar içre olup yanmamak?

İlave edelim ki, şiirdeki "kanmak" sözü, Türkçe'deki "anlamak" sözünün yükünü taşımaktadır. Sanırım Sabir bu şiirinde meşhur "Düşünüyorum, öyleyse varım" lafının ötesine geçmiştir. Çünkü bence aslında düşünmek amaç olmasa gerek, o, son hedefimiz olan anlamak için bir araçtır yalnızca. Demek ki, hedeften vazgeçemeyiz ve ona ulaşmanın bir yolunu buluruz nasılsa.

Halmos ise şöyle demiştir: "Matematiği öğrenmenin (anlamanın) en güzel yolu, onu yapmaktan geçiyor". Yani matematiği gerçek anlamda benimsemek için takip etmemiz gereken alternatifsiz yol, onu kendimizin parça-parça inşa etmesinden geçecektir.

Ekleyelim ki, 1960'lı yıllarda Azerbaycan edebiyatına yeni nefes, yeni abı-hava getirmiş yazarlardan biri olan Anar, 20. yüzyılın başlarında değişik yerlerde (Bakû, Tebriz) çıkardığı *Molla Nasreddin* dergisi ile birlikte Avrasya çapında meşhur olmuş Celil Memmedguluzade hakkındaki yeterince rağbet görmüş yazısını "Anlamak Derdi" diye adlandırmıştır.

Buradan da anlaşıldığı gibi, insanı insan yapan en temel unsur olayları anlamak, idrak etmektir. Zira gören,

işiten, konuşan mahlûk anlamadıkça, canlı âlemin insanlıktan uzak bir bölgesine sürüklenir zamanla. Meselenin ilginç yanı şu ki, insanlar gitgide enerjilerinin daha fazlasını görmeye, işitmeye ve konuşmaya harcıyor. Anlamaya vakit ayırmazsak, en iyi durumda bir papağana dönüşürüz eninde sonunda.

Bunu test etmek için, basın ve yayında çok tartışılan bir konunun yerlerde nasıl tartışıldığına bir göz atmak yeterli olur. O zaman konuşulanların, televizyon ve gazetelerde izlediklerimizden pek farklı olmadığına şahit oluruz. Ve hatta hangi şahsin hangi kanalı seyrettiğini saptamak da pek zor olmaz. Ünlü Alman filozofu Schopenhauer (1788-1860) diyor ki, piyasada çok anlamsız fikirlerin dolaşmasının temel nedeni şu ki, herkes konuşmak istiyor, ancak düşünmek isteyen pek az. Aslına bakarsınız, toplum da (bilerek veya yönlendirilerek) gürültülü konuşmalara, düşünceli konuşmalardan daha fazla değer biçiyor. Henüz 13 yaşındayken iki gözünden kör olmasına rağmen, matematik dünyasında zirveye yükselmeyi başarmış Lev Pontryagin (1908-1988) bu konuda şöyle diyor: "Uzun bir süre kitap yazma deneyimime dayanarak diyebilirim ki, iki defa fazla enerji sarf etmekle, yazılmış kitabın hacmini iki defa azaltabiliriz. Fakat bu zaman da kitaptan edineceğimiz kâr, nerdeyse iki defa azalmış oluyor. Yani deyebiliriz ki, kitaptan edinilen kâr sarf olunan enerjinin karesi ile ters orantılıdır ve bence içeriği boş, kocaman kitapların piyasayı işgal etmesinin temel nedeni de işte bu olsa gerekir".

Anlamak için gereken ilk şey, önce de belirttiğimiz gibi, olayı anlayabileceğimiz konusunda "**ilk atak**" niteliği taşıyan inançtır. İşte bu inancın saldığı "motor" bizim düşünme mekanizmamızı çalıştırır ki, bu çalışmanın sonucunda da kafamızda olayın ancak bize mahsus bir modeli oluşur. Anlamak, işte bu modelin oluşmasıdır. İşitilen ve

olsa gerek. Oluşan ateşin ışığı karanlıkları yararak bizleri aydınlıklara çıkarır ve kimi durumlarda hedefe götüren yolu tüm ayrıntılarıyla görebilmemizi sağlar hatta.

Burada birkaç sözle odaklanma konusuna değinmek yerinde olur diye düşünüyorum. Meşhur Müslüman filozofu İbn Tufeyl, Daniel Defo'nun *Robinson Crusoe*'sundan nerdeyse 500 yıl önce aynı konuda (tek kişinin ıssız bir adadaki serüveni) kaleme aldığı *Hayy bin Yakzan* adlı ünlü eserinde, insanları dört gruba bölmektedir. Birinci gruptan olan insanlar içindeki "ışığı" ezik, pürüzlü metal kutu gibi her yana düzensiz bir biçimde serpmekte, bir diğer gruptakiler, tıpkı mutlak siyah cisim gibi, bu ışığı dışarıya hiç yansıtmamaktalar. Üçüncü grup üyeleri, sahip oldukları ışığı belli bir yönde paralel ışınlar şeklinde yönelterek diğer insanların yolunu bir ölçüde aydınlatmaktadır (örneğin eğitimciler ve ustalar). Dördüncü grubun insanları ise kendisine paralel ışınlar halinde ulaşan zekâ enerjisini araba farlarının aynasını anımsatan paraboloit ayna misali yansıtarak belli bir hedef üzerine odaklamakta ve kısa bir zamanda onu yakarak ateşten bir küreye dönüştürmektedir. İbn Tufeyl'e göre işte bunlar sistem kurucuları, rehberlerdir ki, büyük halk kitlelerini ayağa kaldırıp, belirli hedefe doğru götürme gücüne sahiplerdir.

Sirinivasa Aiyangar Ramanujan

Matematikteki inançla doğa bilimlerindeki inancın farkı

Şimdi matematikteki inançla, diğer bilimlerdeki inancın köklü farkına değinmemizin tam zamanı diye düşünüyorum. Öncelikle vurgulamamız gerekiyor ki, doğa bilimlerinde inançlarımız hiçbir halde tam olmuyor. Bu bizim zayıflığımızdan değil, bilimle doğanın karşılıklı ilişkisinden ileri gelen ilkesel karakterli bir olgu. Doğa olaylarının açıklanmasına hizmet etmesi gereken bilgilerimiz, bu olayların iyi veya kötü şekilde tasarlanmış modellerinden başka bir şey değildir ve bu modeller, tam olmaktan uzaktır. Ayrı-ayrı yeni buluşlar, belli bir bilim dalı panosuna uyum sağlaması gereken mozaik parçasından başka bir şey değildir. Bazı durumlarda yeni buluş genel manzaranın hiçbir bölgesine uymadığında, panomuzu söküp, yeni buluşun da yer alabileceği şekilde yeniden inşa etmemiz gerekebilir. Nitekim görelilik kuramının ortaya çıkmasından sonra, fizik bilim dalını yeniden inşa etmek zorunda kaldık.

Matematik bilgiler ise her zaman doğru ve nettir. Zaten "matematik" sözü de, Eski Yunanca kökeninde bu anlama gelir. Çünkü matematiğin bizim dışımızda bir şeyi yoktur, tamamen bizlere özgüdür, yani beşeri soyut düşüncenin ürünüdür. Oradaki bir hükmün doğru ve yanlışlığına karar verecek tek şey, mantığa dayalı "Ela-hazret İspat"tır! İspatlanmış hükümler, matematik ülkesinin pasaportuna sahip olmuştur denilebilir. Öteki tüm faraziler, varsayımlar, zanlar vb. de bu ülkede yaşam hakkına sahiptir, ama yalnız bir süreliğine. Daha sonra onlar ya pasaport edinecek, asıl vatandaş olacak veya doğru olmadığı anlaşıldığı anda da, sınırdışı edileceklerdir. Pasaport alma süresi, Rus matematikçi Perelman'ın çabaları sonucunda çözülen Poincare problemi için 100 yıl, İngiliz Andrew Wiles'in sekiz yıl boyunca inzivada, hücre çalışmaları sonucunda çözülen Fermat problemi içinse 350 yılı bulabilir.

Şimdi sanırım matematikte temel inançlara temas etmenin tam zamanı. Bilindiği üzere matematik, aksiyoma dayalı bir bilim dalı. Yani burada ilk kavramlar tanımsız ve ilk hükümler ispatsız olarak alınmaktadır. Yani Sait Bey'in de vurguladığı üzere, her bir aksiyom sistemi birer inanç sistemidir diyebiliriz. Bu sistemden beklenen, onun çelişkisiz, fazlalıksız ve tam olmasıdır yalnızca. Yani burada zıt hükümler yer almaz, hiçbir hüküm geride kalanlardan çıkarılamaz ve bu sistemde ifade edilen önermeler ya ispatlanabilmeli (pasaport verilmeli), ya da çürütülebilmelidir (sınırdışı edilmeli).

Fakat 1930'lu yıllarda bu alanda (matematiğin temelleri) önemli gelişmeler kaydolmuştur. Kısmen de bu gelişmelerden dolayı ün kazanmış Alman asıllı Avusturyalı matematikçi Kurt Gödel (1906-1978) ispat etmiştir ki; her aksiyoma dayalı sistem içerisinde öyle önermeler vardır ki, onların bu sistem içinde kalarak kanıtlanması veya çürütülmesi prensip olarak olanaksızdır. O halde onun doğru veya yanlış olmasının kabulü artık bize kalmıştır ve bu, yeni bir inanç meselesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Son olarak matematikte inanç ve ispat konusunda birkaç örnek daha vermek istiyorum, yüz defa duymaktansa, bir defa görmenin daha iyi olacağı bir daha kanıtlanmış olsun. Örneklerden biri kendisine ve yaptıklarına dünyada hayranlık duyulan dahi Hint matematikçisi Sirinivasa Aiyangar Ramanujan'la (1887-1920) ilgilidir. Üniversitenin birinci sınıfında bırakılmasına rağmen, henüz 30 yaşını doldurmadan, kişisel çalışmalarından dolayı Cambridge Üniversitesi profesörlüğü ve Londra Kraliyet Akademisi üyeliği gibi şerefli unvanlara mahzar olabilmiştir bu zat. Ve ağırlığını koyarak dün-

ya matematik merkezini Almanya Göttingen'den, İngiltere Cambridge'e "kaydırmayı" başarmış Harold Hardy ile birlikte "taksim problemi" denilen bir problem üzerine çalışmıştır. Bu problem, doğal sayıların kaç değişik biçimde toplananlara ayrılabileceği sorusuna yanıt aramakla bağlı olup, aynı zamanda bu bölünme sayılarının aritmetik özellikleri konusunu da içermektedir. Eğer $P(n)$'le $n \in N$ doğal sayısının toplananlara ayrılma sayısını işaretlersek,

P(1) = 1, P(2) = 2, P(3) = 3, P(4) = 5, P(5) = 7, P(6) = 11, P(7) = 15, P(8) = 22, P(9) = 30, P(10) = 42, P(11) = 56, P(12) = 77, P(13) = 100, P(14) = 135, P(17) = 297, P(19) = 490

olduğunu küçük sayılar için kolay, büyük sayılar içinse bir kadar zor olmakla saptayabiliriz. Tablodan da göründüğü gibi, n'in artmasıyla $P(n)$ önce yavaş, sonra ise hızla artıyor. Misal için, $P(200)$ = 3.972.999.029.388 olduğu hesaplanmıştır.

Örneğin 9 sayısının 1 toplanana ayrılması 9 olarak yalnızca 1 biçimde, 2 toplanana ayrılması (1,8), (2,7), (3,6), (4,5) olmakla 4, 3 toplanana ayrılması ise (1,1,7), (1,2,6), (1,3,5), (1,4,4), (2,2,5), (2,3,4), (3,3,3) gibi 7 farklı biçimde gerçekleştirilebilir ve s. Eğer $S_n(k)$ ile n doğal sayısının k toplanana ayrılma sayısını işaret edersek, $P(n)$ için

$$P(n) = \sum_{k=1}^{n} S_n(k) \qquad (1)$$

formülünü yazabiliriz. Misal için $P(9)$'u (1) formülüne göre

$$P(9) = \sum_{k=1}^{9} S_9(k) = 1+4+7+6+5+3+2+1+1 = 30$$

olarak buluruz. Ramanujan, Hardy ile birlikte $P(n)$ için bir asimptotik formül geliştirebilmiş ve bu zaman onun benzersiz dehası bir daha kendini tüm muhteşemliği ile gözler önüne sermiştir. Şöyle ki, uzun süren çabalar sonucu, nihayet onlar $P(n)$ için, anahtar terimi

$$e^{\frac{\pi\sqrt{\frac{2}{3}n}}{k}} \qquad (2)$$

olan bir toplam biçimi bulmuşlar ve burada k toplamın parametresidir. Ama bu toplamın $P(n)$ için verdiği değerin hatası n'le birlikte artıyordu. İşte tam bu sırada Ramanujan, (2) yerine

$$e^{\frac{\pi\sqrt{\frac{2}{3}(n-\frac{1}{24})}}{k}} \qquad (3)$$

ifadesinin n'e göre türevini almayı önermiş ve "makine-formül" kusursuz olarak çalışmaya, doğru sonuçlar vermeye başlamıştır. Bu önerinin kaynağı ise, şimdilerde de oluşum sırrını korumaktadır. Hardy'nin söylediklerine göre, bu kusursuz "makine-formül"ün bulunmasında sarf olunmuş azami enerjinin kaynağını, Ramanujan'ın böyle bir formülün varlığına olan sonsuz inancında aramamız gerekir. Bu inanç olmaksızın hedefe varamazlardı kesinlikle.

Matematiksel ispatlara gereksinim duyulmasının esas sebebi, matematikte bir önermenin kapsamındaki obje sayısının sonsuz olmasıdır. Dolayısıyla bu önermenin tüm objeler için geçeri olup olmadığını deneyler yaparak anlamak imkânsızdır. Gelbaum ve Olmsted'in *Analizde Ters Örnekler* kitabında da değinildiği gibi, biraz serbest ifade kullanırsak, matematik, matematiksel ispatlar ve zıt örneklerden oluşmuştur diyebiliriz. Yani uzun çalışmalar sonucu oluşan sezgiye veya deney sonuçlarına göre, doğruluğuna inandığımız bir önermeyi önce ispat etmeye çalışır, bunda başarılı olamayınca, bu tezi ona ters düşen örneklerle çürütmeye yöneliriz ki, bu da Luzitaniya namlı Moskova Üniversitesi matematik camiasında kullanılmış ve günümüzde de yararlanılan bir yöntemdir. Yine "Yüz defa duymaktansa, bir defa görmemiz daha iyi olur" tezinden yola çıkarak, bazı ispat yöntemleriyle tanışmaya çalışalım.

Direkt ispata ait bir örnek olarak, 3'den büyük herhangi bir asal sayının karesinin bir eksiğinin 24'e tam bölündüğünü ispat edelim. 1 ve kendisinin dışında çarpanları olmayan doğal sayılara asal sayılar deriz. Örneğin 2, 3, 5, 7, 11, 13 vs. Bunların 5'den başlayarak karelerinin 1 eksiği sırasıyla 24, 48, 120 ve 168 olmaktadır ve 24'e kalansız bölünür; ama asal sayılar sayısı sonlu olmadığından onların hepsi için bu önermenin doğru olduğunu kontrol edemeyiz. İşte bu zaman ispata ihtiyaç duyuyoruz ve bu, sonsuzluğu "kucaklamanın" tek yoludur. $p > 3$ asal sayısını alalım. Gösterelim ki, $p^2 - 1$ sayısı 24'e tam bölünür. Bunun için onun 3 ve 8 sayılarına bölünmesini göstermek yeterli olacak, çünkü 3 ve 8 aralarında asaldır

görülene kendi düşüncelerimizi de kattığımızdan, bizim modelimiz, bize telkin edilmek istenen modelden farklı, hatta ve hatta onun tersi olabilir bazen.

Anlama meselesinde öne çıkan faktörlerden biri de anlamanın yoludur. Eğer anlamayı bir ev edinmeye benzetirsek; satın alınmasıyla, onu edinen kişinin kendisi tarafından inşa edilmesi çok farklıdır. Gerçi her ikisinde de edinilmiş evler, aşağı yukarı aynı düzeyde kullanılmak için yararlıdır. Fakat kendi inşa ettiğimiz ev hakkındaki bilgilerimizin çok daha ayrıntılı olmasının yanı sıra, gerektiği zaman aynı inanç ve anlayışla, kolayca yeni eklemeler yapabiliriz. Bilim edinmenin bu iki farklı yolu da, gelecek perspektifi açısından çok daha fazla önem taşımakla, daha farklı sonuçlara yol açacaktır. Bu arada, matematikte ve diğer alanlarda birilerinin anladığı şeyi yeniden inşa ederek anlamanın adı öğrenmek ise, kimsenin henüz anlamadığı şeyi inşa ederek anlamanın adı keşiftir.

Bilgi edinme, anlama (inşa etme) yolunda bir numaralı unsur, bizi daima destekleyen, neredeyse "kırbaçlayarak" rahatsız eden "arkadaşımız" meraktır diyebiliriz. Merak biten yerde yeni şeyler edinme de biter. Geçici ve zayıf merak eşliğinde edinilen bilgiler, ya hiç "doğmaz", ya da sakat olur genelde. Nasıl zorla yedirilen yemek fazla yarar sağlamazsa, meraksız edinilen bilgi de kötü hazmedilir, kemiğe ve kana işlemeden, hemen hepsi kalıntı olarak dışlanır. Ekleyelim ki, merak kendi başına bir iş yapamaz, bilgiye ulaşmak için onun yanında (akabinde) azim ve sabrın da olması gerekmektedir. Mecazi olarak ifade edersek, bilgi edinmenin yolu, "çocuk merakı, genç azmi ve ihtiyar sabrından" geçer. Merakı da ayakta tutan, her şeyin bir nedeni, her yaratılışın bir hikmeti olduğuna olan derin inancımızdır bence.

Matematik bilgiler iki tür olur: objeler ve önermeler. Objelerin bazıları tanımsız kabul olunur ve bunlara ilk (temel) objeler denilir. Ötekilere türev objeler denilir ve onlar öncekileri kullanarak tanımlanırlar. Önermeler de iki türdür, ispatsız kabul olunanlara aksiyomlar (postulalar), ötekilere teoremler denilir. Bir aksiyoma dayalı sistem dahilinde, ona uyan yeni bir obje geliştirdiğimiz de buna icat, yeni önerme ispatladığımızda buna keşif deyebiliriz. Yeni objelerin inşası esasen, ispatlanamayan varsayımları çürütmek için düşünülmektedir ve bunlara ters örnekler denilir. Bunun en ünlü ve çok uygulama alanına sahip örneği, gücü "kontinyum" (*c*-continuous) olmanın yanı sıra, ölçüsü sıfır olan "Kantor kümesi"dir. Bu örnek ortaya çıkana kadar ölçüsü sıfır olan kümelerin gücü kontinyumun altında olmakla, "sayılabilir" (*a*- abzehlbar) olacağı varsayımı mevcuttu ve bu örnek o varsayımı çürütmüş oldu. Çürütülmemiş varsayımlar (hipotezler) ise her zaman ortada dolaşmakta ve kendi "olum veya ölüm" günlerini beklemekteler. Lakin onların gerek "olumu", gerekse "ölümü", varolan bir belirsizliğe son verilmesi açısından, matematiğin kendisi için her zaman "olumlu" olacaktır. Bazen bir belirsizliğe son verilmesi yolunda başka belirsizliklere de son verilir veya yeni belirsizlikler ve de onların "olum- kalım" meselesi ortaya çıkabilir. Matematikte yeni bilgiler edinmenin (inşa etmenin) yolu, işte bu yoldur. Bazen de (Gödel teoremi) sistem dahilinde ispatlanması ve çürütülmesi imkânsız olan önermeler ortaya atılır ki, bunlar da inşa edilen sistemde yeni dallanmalara neden olur. Bunların klasik örneği, analizde "kontinyum problemi"(gücü *a* ile *c* arasında olan küme var mı?), geometride ise ünlü "paralellik problemi"dir, ikincisi Öklit dışı geometrilerin yaranmasına neden olmuştur.

Matematikteki tüm bu gelişmelerde bizi doğru yola götüren çeşitli pusulalar vardır ki, kanımca bunlardan en önemlisi güzellik (sadelik) pusulasıdır. Çirkin şeylerin gerçek olma ihtimali bir hayli düşük olsa gerek, çünkü bu olay görünürde, her açıdan güzel inşa edilmiş ve muazzam bir harmoni içerisinde yoluna devam eden doğaya ters düşerdi. Güzelliğin, güvenirliğin garantisi ise simetridir diyebiliriz. "Anladığım kadarıyla fizikçilerin tüm apriori hükümlerinin kaynağı simetridir"- bu sözler, simetri alanında uzun yıllar söz sahibi olmuş ve hayatta olmamasına rağmen yine de söz sahibi olmaya devam eden, ender rastlanan matematikçi-pedagog Hermann Weyl'e aittir. Yani simetri doğru yolu bulmamıza yardımcı olan bir Ariadna ipi oluyor, öldürülen minotaur cahillik, kavuştuğumuz güzel ise bilgidir ve bu yolu tercih eden Tesey-insan kâmilleşme yolundadır… Dolayısıyla, simetri doğanın bir kusursuzluk, bir kalite mührüdür diyebiliriz. Ama bu mühür birimlere bir defaya mahsus olarak değil, sürekli olarak, "beşikten kabre kadar" vurulmaktadır. Yani simetri doğanın "sürekli kontrol aracıdır".

Bazı özel yorumlar

Bu bölümde Sait Başer'in inanmak ve anlamakla ilgili bazı fikirlerinin matematik ve diğer doğa bilimlerindeki "yankılarına" değineceğiz.

"…yalın kat bir değerlendirme yapacak olursak, diyebiliriz ki, bu safhada akıl, beş duyu ve içgüdü verilerine dayanarak mukayese yapma melekesinin adı olmaktadır" (s.18).

Matematikte karşılaştırma çok önemlidir ve bilinmeyeni ona uygun olan, bilinen bir şeyle kıyaslayarak bulmaya çalışırlar. Örneğin ilk *n* tane do-

ğal sayının kareleri toplamını, yine ilk *n* tane doğal sayıların kendi toplamıyla mukayesesinden, onların oranının (2*n* – 1)/3 olduğunu tespit edebiliriz ki, geriye bu tespitin tümevarım prensibi yöntemiyle ispatlanması kalır sadece. Sonuç olarak da ilk *n* tane doğal sayının karelerinin toplamı için formül bulmuş oluruz. Fakat karşılaştırma yaparken aşırılıktan kaçınmamız gerekmektedir. Bu hem karşılaştırılan objelerin sayısına, hem de karşılaştırılan örneğin iki objenin, kıyaslanan özelliklerinin sayısına aittir. Aksi halde oluşan karmaşık labirentten aklımızın yardımıyla eli dolu çıkmamız imkânsız olur. Bunun bir nedeni de böyle ortamlarda, yoğunlaşma- "kendini verme"- ve odaklanma zayıf olduğundan, her zaman akılın imdadına yetişen sezgi ve bilinçaltı mekanizmasının çalışabilme olasılığının düşük olmasıdır. İşte bu durumlar için denilmiş ki, "Akıllı düşününce, deli varıp nehri geçti".

"Tekrarlarsak, bu noktada zihnin ilk teşkil ettiği anlam çerçevesi hüküm, tecrübelerde teyit edilen hükümler kavram, kavramların genelleşmesi ise bilgi dediğimiz yapıları kurmaktadır. Artık soyut alanda kendi ürettiği kavramları yeniden veri olarak alıp ikinci – üçüncü – dördüncü,…, *n*-ci yargılar üretmeye devam eder" (s.19).

Tam da bir geometri! Önce nokta, doğru, düzlem, arasında gibi soyut kavramlar üretiliyor ve bunlar arasındaki bazı ilişkiler ispatsız (tecrübeden yola çıkarak) tespit ediliyor. Daha sonra yeni (türev) objeler tanımlanmakla, onlar arasındaki bağıntıları tespit eden yargılar türetiliyor. Sayılar teorisinde de aynı süreç yaşanmıştır. Doğal sayılar değişik yollardan benimsendikten sonra, sırasıyla tam, rasyonel, irrasyonel, reel, karmaşık ve karmaşık ötesi sayılar türetilmiştir.

"…Yoğunlaşma – "kendini verme". Düşünme ve öğrenme bununla orantılı saflık kazanmakta." (s.22).

Denildiğine göre, namaz süresince ibadete yoğunlaşan Hz. Ali (r.a.), bedenindeki okun çıkarılmasından haberdar olmamıştır. Demek ki, yoğunlaşmanın "astar" diyebileceğimiz yönü, yoğunlaştığımız objenin dışındaki objelerden (maddi veya manevi) soyutlanma, sıyrılmadır. Matematikte de yalnızca işte bu maddi ve manevi inzivanın sonucunda sezgi mekanizması çalışmaya başlar ve bazı durumlarda, hatta en uygunsuz ortamlarda çözümü ortaya koyabilir. Ortaya konulan çözümün derinliği ise "özverinin" derecesiyle orantılı olarak tezahür eder.

"İnancın doğru veya yanlış olması öncelikle önem taşımıyor. Önemli olan insani eylemin inanç kaynağında ivme kazanmasıdır". (s.27).

Nasıl ki manyetik alana giren parçacığın ivme kazanması için o parçacık hem elektrik yüklü, hem de hareketli olmalıdır, inanç alanına giren kişinin de ivme kazanması için belli bilgilere ve uygun amellere sahip olması gerekir. Kaynağını unuttuğum bir deyime göre, "Sürekli bilgi edinen sefih, sürekli düşünen ise deli olur". Doğu kaynaklarında bunların birinci türüne bazen "kitap yüklü eşek" de denir. Sürekli düşünenlere gelince, aslında bunların önünde iki seçenek vardır: delilik ve dehalık. "Delilikle dehalık arasında sadece ince bir çizgi vardır" deyiminin bu kadar yaygın olması tesadüf değildir. İşte matematikçi Ramanujan ve büyük sistem kurucuları ikinci türdendir. Sanırım burada "kendini verme", yoğunlaşma ve diğer faktörlerin yanı sıra, bedence sağlam olmanın da rolü küçümsenmeyecek derecede büyüktür.

"…Mesela alfabeye inanmakla onda bizatihi mevcut değeri kabul etmiyor, ona bu değeri yüklüyoruz. Böylece … onda farz ettiğimiz imkânları ufkumuza eklerken, kabullendiğimiz zaaflarla da kendimizi sınırlandırmış bulunuyoruz" (s.29).

Örneğin matematikte belli bir aksiyom sistemini kabullenirken, bir yandan bu sistemden ileri gelen edinebildiğimiz ve henüz edinemediğimiz "potansiyel bilgiler", bir yandan "ufkumuza eklenerek" onu genişletirken, öte yandan, örneğin Öklit geometrisinde tüm üçgenlerin iç açıları toplamının 1800 olması gibi bir zorunluluk, bir sınırlama getiriyor. Buna göre bu sistem içerisinde kalarak bir küre yüzeyi üzerindeki üçgenleri inceleyemeyiz.

"Tabiatıyla güven duygusunun da tecrübeden neşet ettiği söylenebilir" (s.31).

Matematikte güven duygusu "tecrübeden neşet" ederek, bizleri güvendiğimiz şeyleri ispat etmeye ve bu yolda rastlanan zorluklara göğüs germeye motive eder. İspat neticesinde ise güvenin yerini mutlak gerçek alır ve artık bu konuda güvene gereksinim kalmamıştır. Courant ve Robbins'in *Matematik Nedir?* kitabındaki teşbihi ifadeyle, matematikte "güven duygusu hedefe giderken kullanılması gereken koltuk ağaçlarından başka bir şey değildir".

"... 'Bilincinde olduğunun bilincinde olan' insanoğlu onu (dili-İ.Y.) öyle sürekli bir inançla kullanmaktadır ki, dil zımni bir matematik oluşturmakta, dilden soyutlanmış matematik gene tabiattan ayrı yeni bir tabiat hükmüne ulaşmaktadır" (s.36).

Evet, insanoğlu "bilincinde olduğunun bilincindedir", fakat bunun nedeni hâlâ sır perdesi ardındadır ve İsviçreli fizikçi Ervin Schrödinger'in çok ünlü *Fizikçiler Açısından Yaşam Nedir?* kitabında da ifade etmek is-

tediği gibi, bu perdenin insanlık tarafından ne zaman kaldırılacağı pek gözükmüyor.

Evet, gerçekten dilcilik ilminde matematik bir yapı mevcuttur, matematiğin özellikle istatistik bölümü, "matematik dilcilik" adı altında dilin çeşitli alanlarının (fonetik, morfoloji vs.) incelenmesinde kullanılmaktadır. Rusya'da bu işler 1960'lı yıllarda, dünyaca ünlü Rus matematikçisi Kolmogorov başkanlığında, özel araştırma merkezlerinde sürdürülürdü.

Evet, matematik artık nerdeyse kendine mahsus mecaz olarak dağları, dereleri, tepeleri, yaylaları, tarım alanları, değişik biçimde yapılanmış kentleri ve onları birleştiren çeşitli yolları olan bir dünya hükmündedir. Kimi matematikçiler güçlü mimarlar olarak yeni kentler inşa ederken, diğerleri eskilerin tamiratıyla, bir diğerleri ise yeni zirveler fethetmekle meşguller. Bazıları da kâşif pilotlar gibi yükseklerde dolaşarak, "tarım için uygun olan" öylesine verimli yeni alanlar bulurlar ki, kocaman bir matematikçiler ordusu için yeterince iş çıkmaktadır ortaya (Weyl, Klein, Hilbert, Stroyk vs.).

"Kaotik bir yapıda ne biyoloji, ne botanik, ne anatomi, ne matematik … hasılı bir düzen (akıl) gerektiren hiçbir faaliyet mümkün değildir" (s.36).

İnsanlar ilk düzeni sözün asıl manasında göklerde bulmuşlardı. Fransız Poincare'ye (1854-1912) göre yıldızlar bize sadece gözle görülen kaba ışık değil, aynı zamanda evrenin düzeninden (kozmik akıl) haber getiren ve insanın idrak yolunu aydınlatan çok daha zayıf, ama bir o kadar da güçlü bir ışık göndermektedir. Zayıfın nasıl güçlü olabileceği meselesine gelirsek, bunu iki türlü yorumlayabiliriz. Maddiyatça zayıf olanın maneviyatça kuvvetli olmasının bir sakıncası olmasa gerektir ve hatta bunun yaygın bir olgu olduğu görülmektedir. İnsanın iç dünyasında, maneviyatında var olan bu kuvvet (inanç, azim, sabır) sonuç olarak maddi âlemde, onun fiziksel yaşamında muhteşem bir güce dönüşmektedir. Başka bir yorum ise, zayıf ve güçlü kavramlarının farklı kategoriler olmasına dayandırılabilir. Şöyle ki, zayıf kavramı cisimlere ivme kazandırabilen kuvvet kategorisine girdiği halde, güç kavramı sistemin iş görebilme kabiliyetini belirleyen enerji kategorisine girmektedir.

"Dolayısıyla inanç kurucuları büyük rehberlerdir… Böylece inandırılmak suretiyle insanda açığa çıkan enerji fikirlere, bilimlere, kurumlara, teknolojiye ve medeniyete dönüşmüştür". (s.39).

Matematikte bir inanç sisteminin (matematik camiasının inanacağı) kurulması için sağlam bir çekirdeğin bulunması gerekir. Daha sonra bu çekirdek uygun ortamda, inananların da katkılarıyla kocaman, "gerçek" bir ağaca dönüşecektir. Örneğin cebri denklemler için çözüm formülleri arayışı sürecinde, Fransız Galois ve Norveç Abel'in bağımsız olarak buldukları çekirdek, gruplar teorisi ağacına, Amerikan matematikçisi Nash'ın bulduğu "Nash dengesi" çekirdeği ise, ekonomide kocaman bir denge teorisi ağacına dönüşmüş ve sonraları sahibine hak ettiği Nobel Ödülü'nü kazandırmıştır.

"Duyu, duygu ve fikir pencerelerinden açıldığımız dış dünya ve kurduğumuz ilişkiler bu üç melekemizi apayrı yapılardaymış gibi değerlendirmemizi zorunlu mu kılar? Bize göre kılmaz". (s.47).

Duyu insanın dışa, duygu ise içe açılan penceresidir ve buradan edindiklerimiz düşüncede irdelenir. İlk aşamada düşünceye (akla) yer olmuyor. Düşünce yoğunlaştıkça duyu-duygu etkileri azalmaya başlar. Duyguların yoğun olduğu süreçte düşünerek doğru karar vermek çok zor olsa gerektir ki, "Kızgın haldeyken karar verme" deyimi yaygınlık kazanmıştır. Bu olayın fizikteki tezahürü Bohr'un (1885-1962) tamamlama ilkesi olarak ünlüdür. Öte yandan düşüncenin kendisinin de duyu ve duyguları harekete geçirme özelliği vardır ve bunun derecesi düşüncelerin yoğunlaşmasına bağlıdır. Düşünce yoğunlaşmasının belli mertebesinde, onun doğurduğu duyu-duygunun seviyesi, bu düşüncenin doğmasına yol açmış gerçek duyguların ötesine geçebilir hatta.

Matematik dünyasında da aynı şeyler baş göstermektedir. Önce bir tesadüf veya maksatlı arama sonucunda belirli bir duyu (yasaya benzer bir şey) alırız ki, bu da yeterince enerjiye sahip olduğunda (elektronu metalden koparabilen foton misali) duygularımızı harekete geçirebilir ve bu duygular bizi sürekli olarak rahatsız etmeye başlar. Bunlardan kurtulmanın yolu bu konu üzerine düşünmektir ki, bu süreç içerisinde de harcanan duyguların enerjisi olur. Ve eğer düşüncelerin önemli bir sonucu olursa, onun kendisi bizde yeni, daha üst düzeyde ve daha saf duygular yaratmak için yeterli olur. Aksi halde, zamanla duyguların etkisi azalır ve eski, huzurlu halimize döneriz.

KAYNAKLAR

1) Sait Başer, *Toplumsal Aklı Anlamak*, Ataç Yayınları, İstanbul, 2006.

2) İsmihan Yusubov, "Hayranlık duyduğumuz bir matematikçi-Ramanujan", *Bilim ve Ütopya* 108, Haziran 2003.

3) İsmihan Yusubov, "Doğanın 'kalite mührü' simetri üzerine", *Bilim ve Gelecek*, 1 Mart 2004.

iyusubov@sakarya.edu.tr

Leonardo'nun satranç taşı desenleri

Da Vinci'nin satrancı

Rönesans Dönemi matematikçisi Pacioli'nin satranç kitabını inceleyen uzmanlar, kitaptaki desenlerin çoğunun bir sanatçının kaleminden çıktığını belirttiler. Kimdi bu desenleri çizen gizemli ressam? Akla hemen Leonardo geldi. Çünkü Leonardo ile Pacioli arkadaştı. Bu yönde yapılan araştırmalar, desenlerin Leonardo'ya ait olduğunu kanıtlamış gibi. Bu arada Leonardo Usta'nın satranç bildiği ve kendisi için bir satranç takımı tasarladığı da biliniyor.

Aslı Kayabal

Geçtiğimiz Şubat ayında İtalyan Rai 3 kanalı Leonardo da Vinci ile ilgili bir belgesel yayımladı. Bu kez usta, bilim-sanat gündemine, kendi işi olduğu iddia edilen, altı yapraktan oluşan bir satranç oyunu elyazması ile oturdu.

Leonardo da Vinci'nin eseri olduğu öne sürülen satranç yazması, Gorizia Şehri'nde Coronini Vakfı'nın arşivinde saklı. 2006'nın sonunda yazma eserler konusunda araştırma yapan Duilio Contin, tesadüfen bu yazmayı keşfetmeseydi, Rönesans Dönemi'ne ait *De Ludo Schacorum* adlı yapıttan kimsenin haberi olmayacaktı.

Çoğu bilim tarihçisi bu eserin kaybolduğunu düşünüyordu. Ama yazma hiç beklenmedik bir şekilde Gorizia'da aristokrat bir ailenin kütüphanesindeki raftan çıkageldi. Yazmayı inceleyen ilk uzmanlar, satranç taşlarına ait desenleri görünce, bunların kitabın yazarı olarak ismi geçen Rönesans Dönemi matematikçisi Luca Bartolomeo Pacioli da Borgo San Sepolcro'nun işi olamayacağını, bu desenlerin ardında bir sanatçının kalemi olduğunu dile getirdiler.

Bu desenleri çizen gizemli ressam kim?

Kimdi bu desenleri çizen gizemli ressam? Tarihin en mükemmel satranç koleksiyonunu tasarlayan bu ustanın izine ulaşılabilir miydi? 70'li yaşlarını süren Milanolu mimar ve heykeltıraş Franco Rocco, "Hiç şüphesiz Leonardo" diye yorumladı. Rocco bir yıl boyunca Coronini Cronberg Vakfı'nın isteği ile bu yazmayı inceledi. Bu ekspertiz çerçevesinde stilistik ve kronolojik bir karşılaştırma yaptı, ilgili kaynakları ve görsel malzemeyi taradı, dönemin benzer başka yapıtlarıyla karşılaştırdı. Bu ayrıntılı araştırma sonucu, yazmanın yapraklarını süsleyen desenler ve metnin Leonardo da Vinci'nin işi olduğunu belirtti.

Son birkaç yıldır çözümsüz birçok konunun ustaya atfedilmesi konusundaki şüpheli yaklaşımları gerek Rocco, gerekse Coronini Vakfı, mevcut belgeler ışığında göğüslemeye hazırlar; bu konuda kendilerine güvenleri sonsuz. Rocco'nun keşfi, önümüzdeki günlerde ulusal çapta oluşturulan bir bilim konseyinde tartışılacak, ayrıca gelecek Haziran ayında bu konuya odaklanan bir de sempozyum gündemde. Öte yandan konu satranç olunca, Leonardo'nun tasarladığı satranç takımıyla oynanması hedeflenen bir turnuva da programda.

Halen İtalya'da yaşayan en ünlü Leonardo da Vinci uzmanı olan Carlo Pedretti de bu konuda görüş vermeyi kabul etti. Ama vakfın yöneticisi Serenella Ferrari Benedetti, "Elimizdeki belgeler, bu eserin Leonardo'nun işi olduğunu kanıtlamaya yetiyor" diye hatırlattı. Coronini Vakfı, bir sivil toplum kuruluşu ve 1990'dan bu yana ayni ismi taşıyan aristokrat bir aile olan Coroniniler'den miras kalan bir villa, botanik bahçesi, sanat galerisi, arşiv ve kütüphanenin idari yöneticiliğini yürütüyor.

Herkes, "Gerçekten Leonardo'nun mu bu desenler?" diye soruyor. Şimdilik karşı kanıt yok. Yapıt Leonardo'ya atfedilmiş durumda. Vakıf ekspertiz konusunda Rocco'ya başvurdu; çünkü Rocco'nun kendisi satranç tarihi konusunda uzman ve dünya çapında birçok satranç takımında imzası olan bir isim. Vakfın Rocco'dan, yazmada çizilen desenlerden hareketle bir satranç takımı siparişinde bulunduğunu da hatırlatalım.

Pacioli yazmış, Leonardo çizmiş

Rocco'nun araştırmasının çıkış noktası matematikçi Pacioli ile Leonardo'nun dostlukları oldu. Çün-

kü arkadaştılar ve 1497'ye kadar bazı projelerde işbirliği yaptıkları biliniyor. Her ikisi de Milano'da Ludovico Moro'nun sarayında konakladı. Rocco'ya göre bu konaklama sırasında matematikçi Pacioli *De Divina Proportione* adlı ünlü yapıtının metnini yazdı; Leonardo da Vinci ise desenleri çizdi. İki yıl sonra Milano, Fransızlar tarafından fethedildi. Her iki arkadaş bu kez Mantova'da bir başka soylu aile Gonzagalar'a sığındı. Aynı aileden İsabella d'Este'nin satranca tutkuyla bağlı olduğu biliniyor. Kendisi vasat bir oyuncu olmasına karşın, villasının kapılarını dönemin en usta satranç oyuncularına açmıştı. Matematikçi Pacioli de, İsabella d'Este'nin davetiyle bu ortama giren satranç teorisyenlerinden biriydi.

D'Este, Pacioli'den bir rehber kitap hazırlamasını istiyor, çünkü onun teorilerine güveni sonsuz. Oysa Pacioli'nin *De Ludo Schacorum*'u satranç konusunda bir rehber kitap olmanın ötesine giden, bugünkü söylemle, satranç oyunundaki bazı problemleri derleyen, birkaç hamleyle sınırlı matı tanıtan bir çalışma. Her bir problem için küçük bir şema mevcut. 140 satranç tahtası, kırmızı ve siyah renkte 1400 taştan söz edilmekte. Yüzyıllardır problemlere ait figürler, alfabenin harfleri ile gösteriliyordu; bu tarihi yazmada ise şimdiye kadar görülmemiş bir şey, taşların profilleri dikkat çekmekte. Rocco'ya göre, son derece "şık" bir tercih.

Leonardo da Vinci'nin satranç oynadığı biliniyor. Usta bir satranç oyuncusu olmasa da kuralları bildiğine dair kimsenin şüphesi yok. Rocco'ya göre resim konusunda yetenekli olmayan Pacioli, gün boyunca sarayda bir ihtimal birlikte sıkıcı saatler geçirdiği sanatçı dostu ve yakın arkadaşı Leonardo'nun yardımına başvurmuş olmalı. "Leonardo'nun tek başına yüzlerce figür çizmiş olması mümkün değil. Ama bazılarını çizmiş olmalı. İncelediğim bazı desenlerin usta bir elden çıktığını, bir sanatçının işi olduğunu, bazı desenlerin ise daha acemice olduğunu gözledim" diyor Rocco.

Leonardo'nun kendi satranç takımı var mıydı?

Bu ayrıntılı araştırmada Rocco, tüm desenleri ve figürleri tek tek ölçerek bir standart gözledi. Her birinde Leonardo'nun tutkusunu ve perspektifini keşfettiğini öne sürdü. "Bu veriler piyonların başı ve gövdesi, yükseklikleri ve kaideleri için geçerliydi" diye anlattı araştırmasına dair ayrıntıları. Ardından Leonardo'ya ait bazı elyazmalarını inceledi. Esinlenmiş olduğu bazı noktalar keşfetti. Örneğin *Codice Atlantico* adlı yazmada 293r ve 212r'de geçen "Fontane di Erone"nin satranç elyazmasındaki Kraliçe'nin görüntüsüne çok benzediğini öne sürdü.

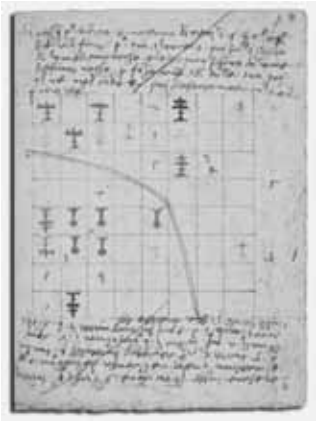
De Ludo Schacorum'daki taşların, üzerinde çok düşünülmüş işler olduğunu anlattı Rocco. Emprovize tasarımları devre dışı bıraktı. Rocco'ya göre Leonardo'nun bir ihtimal kendi şahsi satranç takımı vardı. Bunu kendisi için tutuyordu. Belki de Pacioli, Leonardo'nun özgün desenlerini dönemin ressamlarına model olarak vermişti. Leonardo'nun elinden çıktığı öne sürülen taşlar çok nazik ve hassastı. 1400'lü yılların tornalarının tahtayı kırmadan çalışması mümkün değildi. Rocco'nun yorumuna göre Leonardo, 1510'da tarifini not düştüğü gibi narin parçaları kil ve balmumu karışımı bir yapıştırıcı ile sağlam kılıyordu. Usta içeriğindeki bu gizemli maddeler ile bıçak saplarının, kalem kutularının ve satranç tahtalarının yapılabileceğini vurguluyordu. Rocco, "İşte bir başka önemli not ve kanıt. Hepsi bir araya gelince gerçek bir kanıt olmuyor mu?" diye soruyor.

Belki de en mantıklı kanıt dehanın karakterinde gizli. "Satranca tutkusu olan her sanatçının kendisi için en az bir kez ideal satranç ordusunu yapmayı denediğine şüphe yok" diyor Rocco. Geçmişten Man Ray, Duchamp, Dali, günümüzden Enrico Baj ve Cattelan örnek verdiği sanatçılardan bazıları.

Saray satrancı için tasarlanmış

Rocco'nun uzmanlığı satranç olunca, satranç tarihine dair verdiği detaylar ağırlık kazanıyor. Örneğin 18. yüzyıldan itibaren bütün resmi satranç turnuvalarında, kolay tanınan, basit, sağlam ve dayanıklı Staunton satranç takımları kullanılıyor. Şampiyon Kasparov'un tarihin en mükemmel satranç takımını tasarladığından kuşku duymadığını, ama bunun satranç oyuncularınca benimsenmediğini hatırlatıyor. Yine Rocco'ya kulak verecek olursak, satranç oyuncuları usta bir elden çıkan satranç takımlarına zaaf gösterse de, oyun sırasında strateji üzerine odaklanıyorlar.

İtalya'da Satranç adlı tarihi derginin editörü Aldolivio Capace de, *De Ludo Schacorum*'un yeniden basımını hazırlarken bu tüy gibi hafif satranç taşları karşısında bir düş gördüğünü varsaydı. Çünkü dönemin satranç takımları ya kaba saba, hantal parçalardı ya da koleksiyoncular için tasarlanmış nazik taşlardı.

Matematikçi Pacioli'nin satranç kitabından bir sayfa.

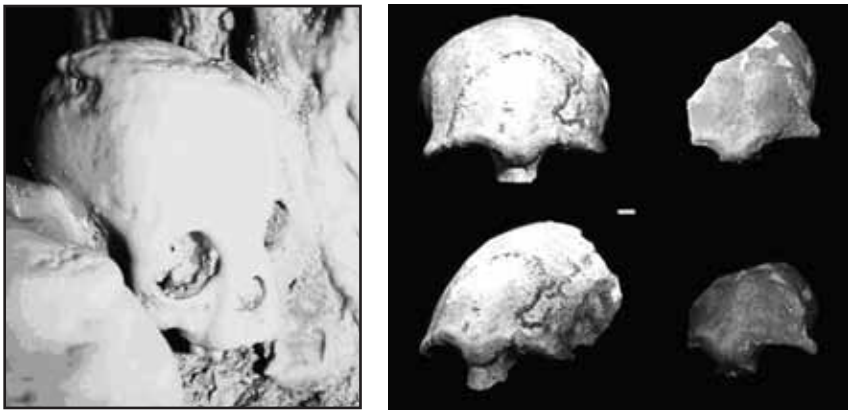
Capace'ye ,"Ardında usta bir imza olan bir satranç takımı ile oynar mısınız?" diye soruldu. Capace şöyle yanıtladı: "Arkadaşlar arasında bir satranca evet derim. Ama ciddi bir turnuvada tercih etmem. Bugün satranç oyunu zaman ve gerilime karşı bir tür spor ve yarış. Leonardo'nun işi olduğu öne sürülen bu taşlar başka boyutta bir satranç için tasarlanmış gibi. Daha sakin, telaşa ve gerilime yer vermeyen bir satranç. Saray satrancı; bir anlamda slow-chess. 5 yüzyıl boyunca bir kütüphanenin tozlu raflarına terk edilmiş olması talihsizlik. Belki de Leonardo'nun satranç takımı başka bir yüzyıl için tasarlanmıştı!"

NOT: Bu konuda daha ayrıntılı bilgi edinmek isteyen okurlar için üç adres: www-coronini.it; www.abocamuseum.it/scacchi/index.asp; www.italiascacchistica.com/index.shtml

Uğur Aksu - Gökhan Atila

Palau fosilleri ile Hobbit tartışması yeniden alevlendi

2003 yılında Endonezya'nın Flores Adası'nda keşfedilen ve *Homo floresiensis* olarak isimlendirilen fosiller insanın evrim sürecinde yeni bir sayfa açmıştı. 95.000 ile 13.000 yıl öncesinde yaşamış olan bu insanlar, sadece 1 m boyunda ve 25 kg ağırlığında oldukları için, J. R. R. Tolkien'in kitaplarından esinlenilerek Hobbit olarak ün yapmışlardı. *Homo floresiensis*'in 380 cm^3 beyin hacmi neredeyse şempanze ile ve 3 milyon yıl önce yaşamış olan *Australopithecus afarensis* ile aynı olmasına rağmen, alet kullanabildiğine dair kanıtlar bulunmuştu. Ayrı bir tür mü, yoksa sadece ada cüceleşmesine uğramış *Homo sapiens* mi oldukları uzun süre araştırılan bu Hobbitler, en sonunda insanın evrim zincirinde -muhtemel olarak *Homo erectus*'a yakın- yeni bir tür olarak sınıflandırılmıştı.

Güney Pasifik'te Palau Adaları'ndaki mağaralarda bulunan fosiller.

Bilim ve Gelecek'in 2005 Haziran sayısına da kapak dosyası olmuş olan bu keşfi Ankara Üniversitesi DTCF Antropoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Erksin Güleç ve Araş. Gör. Ferhat Kaya şu satırlarla duyurmuşlardı: "Birer tüketim nesnesi haline gelen bizlere kim olduğumuzu tekrar sorgulamamız gerektiğini söyleyen bu ses, yani Flores insanı, hangi atasal potansiyelden türemiş olursa olsun, evrim ağacımızın bugün yaşamayan ölü bir dalı ve varoluşumuzun gizemli halini ortadan kaldıran, biyolojik aidiyetliğimizi doğaya teslim eden kanıtı. Böylece paleoantropoloji, insanın diğer canlılar gibi evrimleşerek hayatta kaldığını ve salt bugünkü görünümü ile varolmadığını bir kez daha fosil keşifler ile gözler önüne serdi."

Homo floresiensisin temsili resmi

Şimdi tartışmaları alevlendiren yeni bir keşif yapıldı. Güney Pasifik'te -Flores'ten 2000 km uzaklıkta- Palau Adaları'ndaki mağaralarda 26 bireye ait kemik ve kafatasları bulundu. Witwatersrand Üniversitesi'nden (Güney Afrika) Prof. Lee Berger'in 2006 yılında bir kano gezintisinde iken yaptığı keşfin sonuçları *PLoS ONE*'da (*Public Library of Science Journal*) 12 Mart 2008 tarihinde yayımlandı. İki ayrı set halinde bulunan kemiklerden mağara girişinde olan ve MÖ 940-1080 yılları arasına tarihlenenler normal bir insan boyundaydılar. Mağaranın derinlerinde bulunan daha eski (MÖ 1420-2890) fosiller ise 94-120 cm boya ve 32-41 kg vücut ağırlığına sahip bireylere ait. Küçük olmalarını bir yana bırakacak olursak, kafatasları birçok insan benzeri özellik gösteriyor. Bu nedenle bilim insanlarına göre Palau insanları farklı bir tür değildi. Sadece, adada yırtıcı hayvanların olmaması ve yiyecek kıtlığı nedeniyle ada cüceleşmesine uğramış veya belki de genetik bozukluk ile küçülmüş olan modern insanlardı (*Homo sapiens*). Ada cüceleşmesi olarak tanımlanan olgu nesli tükenmiş mamutlar ve filler dahil pek çok türde görülür.

Evet, Palau insanlarının farklı bir tür olmadığı konusunda bilim insanları şimdilik hemfikir. Tartışma -aradaki bazı benzerlikler nedeni ile- Hobbitler (*Homo floresiensis*) için devam ediyor. Küçük beden, küçük yüz, küçük çene ve büyük dişler gibi özellikleri paylaşan Flores ve Palau insanları acaba akraba mıydı? Yani *Homo floresiensis* şimdiye kadar kabul edildiği gibi ayrı bir tür müydü, yoksa o da sadece ada cüceleşmesine uğramış bir *Homo sapiens* miydi? Diğer taraftan *Homo floresiensis* ile kıyaslandığında Palau insanının iki kat daha büyük bir beyne sahip olduğu düşünülüyor, ama bu konudaki araştırmalar henüz sonuçlanmış değil. Bazı bilim insanları ise *Homo floresiensis*'in ayrı bir tür olduğunun kesinleşmiş olduğunu belirtiyorlar. Gerekçe olarak da şempanze ile aynı boyuttaki küçük beyin, alışılmadık üye (kol ve bacak) orantıları, ilkel çene, bilek ve omuz anatomisi gibi özelliklerini gösteriyorlar.

Hobbit tartışması daha uzun süre devam edecek gibi duruyor. Her yeni bulgu insanın evrim sürecinin bilinenden daha karmaşık olduğunu ortaya koyuyor.

KAYNAKLAR

1) Berger, L.R., et al. 2008, Small-bodied humans from Palau, Micronesia, *PLoS ONE* 3(12.03.2008): e1780. http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0001780.
2) *Bilim ve Gelecek*, Sayı: 16, Haziran 2005.

Haz. Gökhan Atila

2500 yıllık Kastabala antik kenti, çimento fabrikasına kurban edilecek mi?

Kastabala antik kentinden.

Türkiye'nin değişmeyen gündemlerinden birisi de, ne yazık ki arkeolojik mirasta tahribat. Kültürel varlıklarımızın tahribatı, kişiler eliyle olduğu kadar, yetkili kurumların onayıyla, resmi olarak da gerçekleşebiliyor. Tabii bu ikincisinin yol açtığı zararın boyutları da çok daha büyük oluyor.

Osmaniye'nin Kadirli İlçesi'nde yapılması tasarlanan çimento fabrikası da, 2500 yıllık Hierapolis Kastabala antik kent yerleşim alanını ve 131 kuş türü barındıran Kırmıtlı Kuş Cenneti'ni hem arsa hem de hammadde olarak kullanmaya aday… Yüzde 65 yabancı sermayeli Universal Çimento AŞ'ne ait fabrika için, 15 ayrı kamu kurumundan "ön izin onayı" alınmış durumda…

Fabrikaya 15 km uzaklıktaki Azatiwataya Geç Hitit Kalesi'nin ortaya çıkarılmasına ve Karatepe Açık Hava Müzesi'nin kurulmasına 65 yıllık yoğun bir emekle hizmet etmiş Prof. Dr. Halet Çambel ve arkeolog Murat Akman, bölgenin kültürel ve doğal varlıklarını savunmak için mücadele etmeye kararlı. Kastabala'nın kalesi, surları, 5000 kişilik tiyatrosu, stadyumu, tapınakları, hamamları, kaya mezarlarıyla Anadolu'daki en önemli antik kentler arasında bulunduğunu anımsatan Halet Çambel, Kastabala tiyatrosuna 400 m uzaktaki Kesmeburun Tepesi'nde seçilen fabrika alanının, henüz ortaya çıkarılmamış antik kentin bir bölümünü, örneğin mezarlıklarını ve dini merkezini barındırabileceği söylüyor. Çambel, fabrikanın sadece inşaat sırasında değil, üretim sürecinde de çevredeki sitlerde tahribat yaratacağını belirtiyor: "Çimento için gerekli kil, taş gibi doğal malzemeleri, Kırmıtlı Kuş Cenneti ve doğal alan ilan edilen alandan, Hemite Kalesi ve Bahçe Köyü'ne kadar uzanan bölgeden almayı öngörüyorlar. Malzemenin nakli için de ağır vasıtaların geçeceği yol sit alanından ve kentin içinden planlanıyor... Eğer fabrika yapılırsa, antik kentteki eserler, fabrikadan çıkan toz ve emisyonlardan direkt etkilenir, eserlerde kimyasal reaksiyon başlar, bu durum hızlı şekilde ortadan kalkmalarına neden olur. Tasarlanan fabrika alanının Kesmeburun Köyü'nün tam tepesinde olması nedeniyle, bütün köy halkı sağlığını kaybeder, asgari ücretle işe alınanlar kazançlarının üç mislini tedavi olmak için harcarlar."

Kastabala antik tiyatrosu.

Fabrika için 15 ayrı kamu kurumundan ön izin onayı alırken, tarihsel alanda öncelikle "görüş"üne başvurulması gereken Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na haber bile verilmemiş, ayrıca 600 sayfa olarak hazırlanan ÇED raporunda herkesin bildiği Kastabala antik kentinden tek bir satırla dahi söz edilmiyor.

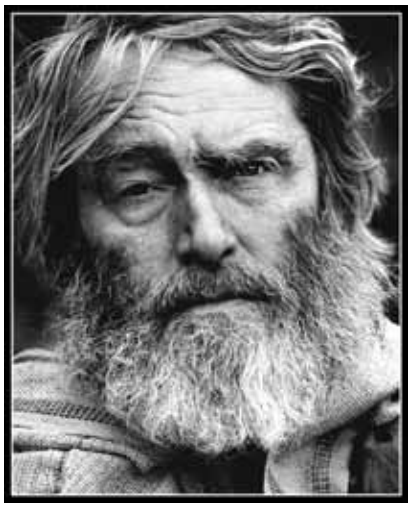
Geçtiğimiz ay, Prof. Dr. Halet Çambel ve Murat Akman, konuyla ilgili olarak Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na dilekçe verdiler. Çambel'le birlikte Karatepe-Aslantaş Koruma Derneği, Osmaniye'deki Çukurova Doğa Derneği ve İstanbul'daki Arkeologlar Derneği de Kastabala'nın acele korumaya alınmasını istedi. Bu başvurular üzerine konuyu hemen Genel Müdürlüğü'ne ileten Kurul Müdürlüğü, bölgede yapılacak incelemelere bağlı kesin kararlar üretilmeden, alana hiçbir müdahalede bulunulmaması gerektiğini vurguladı. Aynı süreçte Adana Barosu da tarihsel bir alanda, koruma mevzuatı gereği kurulca inceleme ve değerlendirme yapılmadan verilen fabrika izinlerinin iptali için dava açma hazırlığını başlattı.

Kastabala antik kentini ve bölgenin doğal ve kültürel varlıklarını savunmakta kararlı olan Prof. Dr. Halet Çambel ve arkeolog Murat Akman, köylüler ve konuyla ilgili olabilecek derneklerle görüşmeyi sürdürüyorlar.

Haz. Nalân Mahsereci

Kurtçuk, maya ve insanda ortak yaşlanma genleri

Biyoloji dünyasının popüler kurtçuğu *C. Elegans* ile çalışmalar yapan Washington Üniversitesi'nden Brian Kennedy ve ekibi, saptadıkları 276 adet genin etkisiz hale getirildiğinde yaşam süresinin uzadığını tespit etti. Sonra aynı deneyi bir diğer popüler denek olan *S. Cerevisiae* (bira ve ekmek mayası) üzerinde yaptılar ve gördüler ki, bu iki canlı yaşlanmayla ilgili 25 adet geni paylaşıyor. İnsan ise -aradaki bir milyar yılın üzerindeki evrim farkına rağmen- bu genlerin 15 tanesine sahip.

Kennedy, bu genlerin çoğunun besinlerle ilişkili olduğunu söylüyor. Yani zaten bilinen bir gerçek bir kez daha ispat edilmiş oluyor: Alınan kaloriyi azaltmak hemen hemen tüm organizmalarda yaşam süresini uzatabilir. Bolluk zamanlarında organizmalar hızlı büyür, hızlı yaşar ve erken ölürler. Çevredeki besinler azaldığında ise, canlılar öncelikle hücrelerini yaşlanmaktan korumaya odaklanacaktır.

Tespit edilen genleri hedefleyen ilaçlarla belki de ilerde biyolojik saatlerimizi geri çevirmek mümkün olacaktır. Diğer taraftan, şu anda insan nüfusunun hızla artmakta olduğunu ve yeryüzüne fazla gelmeye başladığını düşünürsek, dünyanın öncelikli sorunlarından birinin insanın yaşı olmadığı muhakkak.

İnsan, *C. Elegans* kurtçuğu ve mayanın ortak yaşlılık genleri var.

KAYNAKLAR

1) E. Smith and B. K. Kennedy, In press. Quantitative evidence for conserved longevity pathways between divergent eukaryotic species, *Genome Research*, 13.03.2008. http://dx.doi.org/10.1101/gr.074724.107.
2)http://www.sciencenews.org/articles/20080315/fob3.asp

Haz. Gökhan Atila

Hayat Ansiklopedisi'ne ilk bakış

Gezegenimizde şu ana kadar tanımlanmış olan 1,8 milyon canlı türünü kataloglamayı amaçlayan "Hayat Ansiklopedisi"nin (EOL-Encyclopedia of Life) ilk 30.000 sayfası hazırlandı ve kullanıcıların erişimine sunuldu. Canlılar dünyasının 6 âlemi ile birlikte henüz bu sınıflandırmada kendine yer bulamamış olan virüsleri de kapsayacak olan 110,5 milyon dolarlık bu projenin elbet benzerleri mevcut. Fakat EOL, her canlı için metinlerin yanında fotoğraflar, videolar, sesler ve grafikler içeren sınırsız genişleme kapasitesine sahip sayfalar ile bu konudaki temel başvuru kaynağı olmayı hedefliyor.

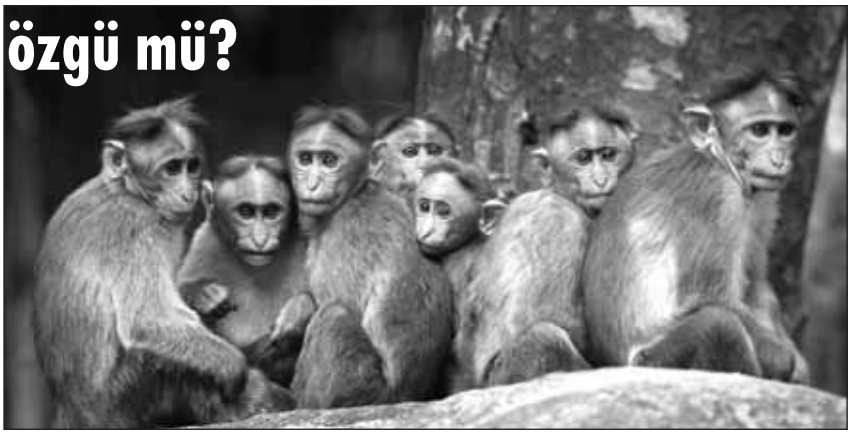
2007 baharında başlamış olan projede şu anda 1 milyon türe ait sayfa var, ama bunların sadece 30.000 tanesi detaylı bilgi içeriyor. Ayrıca 25 tane özel olarak geliştirilmiş multimedya sayfa var ki, zaman içinde EOL'dan neler beklenebileceğimizi gösteriyor. 1,8 milyon türe ait tüm bilgilerin 2017 yılına kadar tamamlanması hedefleniyor. Sonra da elbet sürekli keşfedilmekte olan yeni türler ve mevcut bilinen türler hakkındaki yeni bilgiler eklenmeye devam edecek. Bu da asla bitmeyecek bir çalışma anlamına geliyor. Çünkü bilim insanları -büyük çoğunluğu okyanuslarda olmak üzere- keşfedilmeyi bekleyen milyonlarca tür olduğuna inanıyor. Hatta belki de 100 milyon tane!

KAYNAKLAR

1) Encyclopedia of Life, www.eol.org
2) Nature, http://www.nature.com/news/2008/080226/full/4511038b.html

Haz. Gökhan Atila

Ses tanıma insana özgü mü?

Canlılar arası iletişim var olmanın vazgeçilmez unsuru. Özellikle yüksek organizasyonlu canlılarda tehlikenin fark edilip diğer bireylere aktarılması önemli bir adaptasyon. İnsanlarda kültürün bir parçası olan iletişim, makak maymunlarda da benzer şekilde görülür. Makakların kendi aralarında yaptıkları konuşmalara bakılırsa, bizim diğer insanların seslerini ayırdığımız gibi makakların da ayırabildiğini görebiliriz.

İnsan beyninde duysal korteksteki sesi tanıyan bölge, diğer insanların seslerini duyduğumuz zaman aktive olur. Fakat bu bölgede, konuşma becerisiyle ilişkili insana özgü adaptasyonların olup olmadığı açık değildir.

Almanya, Tubingen'deki Max Planck Enstitüsü'nden Chris Petkov ve çalışma arkadaşları maymunlarda da ses tanıyan bölgenin olduğunu buldular. Yaptıkları çalışmada 7 makak maymununa farklı sesleri dinlettiler ve fMRI (manyetik rezonans görüntüleme) kullanarak beyin bölgeleri arasındaki aktivite değişimini incelediler.

Maymunlarda, insanlardaki ses tanıyan bölgeye yakın konumlanmış bir bölgenin, yağmur ve yıldırım sesi ile diğer hayvanlara ait sesleri dinledikleri zaman, diğer makaklara ait sesleri dinledikleri zamana göre daha az aktive olduğunu görmüşler. Dr. Petkov ve arkadaşlarının, *Nature Neuroscience*'ın Mart sayısında yayımlanan çalışmalarında, aynı beyin bölgesinin farklı maymunlara ait seslerde farklı hassasiyet gösterdiği de belirtiliyor.

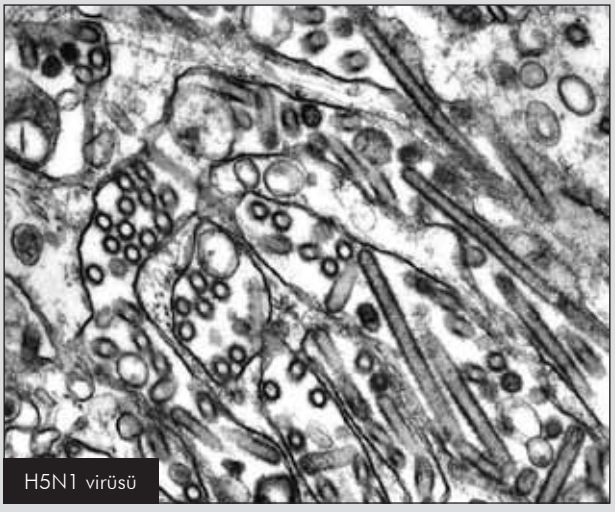
Dr. Petkov'un bu çalışmasıyla, farklı sesleri ayıramayan, ses körü insanlar için yeni tedavi yollarının bulunması söz konusu olabilecek.

Haz. Uğur Aksu

Kuş gribi tehlikesi geçti mi?

2005 ve 2006'nın belki de en fazla kafalarda kalan konusu kuş gribi salgını. Kuş gribi nedeni olan H5N1 virüsü Asya'dan yayılmaya başlayınca, insana geçişi sınırlı olmasına rağmen enfekte ettikten sonra çok yüksek öldürücü etkinliği olduğu görüldü.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki araştırma laboratuvarları kuş giribi araştırmalarında nerdeyse yarışa girmişlerdi, hatta bir ulusal salgın stratejisi yayımlanmıştı. Son zamanlarda medyaya konu olmamasına karşın acaba gerçekten salgın tehlikesi geçti mi?

H5N1 virüsü

Minnesota Üniversitesi Enfeksiyon Hastalıkları Araştırma Merkezi Başkanı Michael Osterholm'ın *Salud pública de México* dergisinde yer alan, "Farkında olmak için zaman bile bulamayacağımız bir başka salgına maruz kalacağız" şeklindeki açıklaması, Birleşmiş Milletleri ve Dünya Bankası ile birçok araştırmacıyı endişelendirdi. Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası 2007 yılı Aralık ayı içinde, kuş gribi gibi diğer salgınlar için alınabilecek tedbirler ve hazırlıklar hakkında bir rapor yayımladı.

Araştırmacılar, 2005'den bu zamana kadar H5N1 virüsü hakkında epey bilgi elde ettiler ve yeni aşılar geliştirdiler. Bu bilgilerin çoğunluğu, virüsle enfekte olup hayatta kalan bireylerden elde edildi. Buna rağmen ABD'de bile hâlâ bir salgın durumu için altyapı yetersiz. Sonuçlara göre 2003'den beri dünya çapında 340 kuş gribi vakası ve enfeksiyonla ilişkili 209 ölüm rapor edildi.

Virüs değişen ortam şartlarına karşı kendi evrimini hâlâ sürdürüyor ve bu evrimsel süreç, insanoğlunun almış olduğu tedbirlere göre maalesef hızlı ilerliyor.

Haz. Uğur Aksu

KİTAPÇI RAFI

Gödel Kanıtlaması

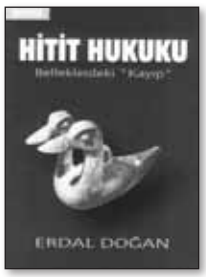
Ernest Nagel, James R. Newman; Çev. Bülent Gözkân, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Şubat 2008, 101 s.

Çağlar boyunca matematiğin kesinlik, tutarlılık, tamlık gibi ideal beklentileri eksiksizce karşılayan bir bilim olduğu düşünüldü. Gödel'in kanıtlaması bu kabullerin ve beklentilerin doğru olmadığını yine matematikten yola çıkarak kesin olarak göstermiştir. Doğal sayılar aritmetiğini kapsayan bir biçemsel dizgede doğruluğu ya da yanlışlığı kanıtlanamayan önermelerin varlığını, bu dizgenin tutarlılığının kendi içinde kanıtlanamayacağını kanıtlamıştır. Gödel kanıtlaması felsefi meseleleri de farklı bir zemine taşımıştır; postmodern felsefeciler bütünselci yaklaşımlara yönelttikleri eleştirilerde Gödel'e sık sık atıfta bulunmaktadır.

Hitit Hukuku

-Belleklerdeki "Kayıp"-, Erdal Doğan, Güncel Yayıncılık, Şubat 2008, 231 s.

Modern Hukuk, Roma Hukuku yerine tarihte ilk yazılı anlaşmayı yapan Hititler'in hukuk düzeni ve anlayışını alsaydı, başka bir dünyada yaşıyor olabilir miydik?... Avukat Erdal Doğan, konunun uzmanlarıyla sürdürdüğü dört yıllık araştırmanın ardından 3500 yıl öncesinin çok az bilinen Hitit Hukuku anlayışını, "adalet arayışı"nda milat ve nostalji yapmak değil; sorgulamaları zenginleştirmek ve "kayıp" belleği tazelemek kaygısıyla okuyucuya aktarıyor. *Hitit Hukuku*, toplumsal huzur, barış ve özgürlüğün hiç de romantik, soyut bir düşten ibaret olmadığına; bu kavramların somut yaşamda karşılık bulduğuna işaret ediyor.

Ortaçağ İslam Dünyası'nda Bilim ve Teknik

Editör: Yavuz Unat, Lotus Yayınevi, Ocak 2008, 391 s.

Bilim tarihi üzerine yapılan değerlendirmelerde ve çalışmalarda Ortaçağ İslam Dünyası'na ilişkin genel anlamda bir ihmal olduğu gözlemlenir. Oysa Ortaçağ İslam Dünyası'nda, bilime hiç de azımsanmayacak ölçüde katkıların olduğu çok önemli bir gerçekliktir. Farabi, İbn Sina, Ömer Hayyam, İbn Bacce bu alandaki isimlerden sadece birkaçıdır. Onların bilim alanındaki çalışmaları ve Yunanca'dan Arapça'ya çevirmeyi başardıkları önemli eserlerle, Eskiçağ bilimini o dönemlere ve coğrafyalara aktarmayı başarabilmeleri bilim alanındaki büyük katkılarının göstergesidir. *Ortaçağ İslam Dünyası'nda Bilim ve Teknik*, Ortaçağ'ı aydınlatmaya yönelik bu türdeki faaliyetlerin önemine vurgu yaparken, aynı zamanda temel bir soruyu da tekrar akıllara getiriyor. Neden 8. ve 12. yüzyıllar arasında bilimde ilerledik ve neden 12. yüzyıldan sonra geriledik?

Günümüz dünyasını anlamak için üç kitap

Küreselleşmenin Krizi

Haz. A. Freeman, B. Kagarlitsky, Çev. İbrahim Yıldız, Bahar Kara; Yordam Kitap, Mart 2008, 344 s.

Küreselleşme, insanlığın refah, adalet ve barış çağı olarak ilan edilmişti. Peki aradan, geçen yıllarda "küreselleşme" nasıl bir seyir izledi? Bu kitapta, küreselleşme hareketi karşıtı hareketler içinde yer alan bir grup yazar, bugün dünyada neler olup bittiğini tahlil etmek, "küreselleşme" diye bir şeyin var olup olmadığını, neden ve ne ölçüde başarısızlığa uğradığını, sonuçlarının neler olduğunu, bu sürecin neye doğru evrildiğini ve bütün bunların küresel adalet arayanlar için ne gibi olanaklar ve zorluklar sunduğunu ortaya koymak üzere derin bir analizle küreselleşme meselesine eğiliyorlar.

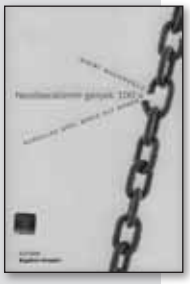
Neoliberalizm

Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı, Tuncay Önel, Yordam Kitap, 2007, 431 s.

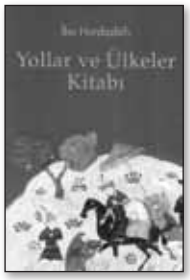
İçinde yaşadığımız küresel sömürü ve neoliberalizm çağı, tüm dünyayı etkilemekle birlikte, insanlığın yaşam kalitesini düşüren ve özgür yaşamı yok eden bir niteliğe de sahip. Peki nedir bu neoliberalizm? Elinizdeki seçki, neoliberalizmi eleştirel bir yaklaşımla çok farklı açılardan ele alan, konuyla ilgili aktivistler, öğrenciler ve sosyal bilimciler için araştırma gündemini ortaya koyan bir çalışma. Aynı zamanda bu çalışma, neoliberalizmin kökenlerini "doğasını" ve sonuçlarını radikal ekonomi politiğin bakış açısıyla ele alıyor ve neoliberalizmin, gücü ve zenginliği dünyanın dört bir tarafındaki seçkin grupların elinde yoğunlaştıran, özellikle her ülkedeki finans gruplarının çıkarlarına ve uluslararası boyutta ABD sermayesine fayda sağlayan hegomonik projenin bir parçası olduğuna ilişkin de önemli bir bakış getiriyor.

Neoliberalizmin Gerçek 100'ü

Hayri Kozanoğlu, Nurullah Gür, Barış Alp Özden, İletişim Yayınları, 2008, 280 s.

Yazarları, kitabı hazırlamaktaki kalkış noktalarını şöyle özetliyorlar: "Muhafazakâr ütopyaların ufku dardır; tarihin sonuna endekslidir. Bizler tam aksine, tarihin sürekliliğinden, etkinlik ve rekabet dışında bir ahlaki karşı çıkışın gerekliliğinden hareket ettik. Daha iyi bir dünya, daha iyi bir toplum özleminin ancak bugünün radikal eleştirisi üzerinde yükselebileceği ön kabulünden, *Neoliberalizmin Gerçek 100'ü* ortaya çıktı."

Yollar ve Ülkeler Kitabı

İbn Hurdazbih, Çev. Murat Ağaralı, Kitabevi Yayınları, 2008, 197 s.

Aslen İranlı ve erken dönem İslam coğrafyacılarından olan İbn Hurdazbih "İslam coğrafyacılarının babası" olarak isimlendirilir. İbn Hurdazbih'in eserleri tarih, coğrafya, edebiyat ve eğlence tarihiyle ilgilidir. Bunlardan edebiyata dair olanlar fazla tanınmamalarına rağmen, tarih ve coğrafyaya ait olan eserlerinin ünü günümüze kadar ulaşmıştır. Muhtemelen Abbasi Saray Teşkilatı'na mensup birinin isteğiyle yazmış olduğu *el-Mesalik ve I-Memalik* adlı eserinin Beyrut baskısı üzerinde yapılan çalışmanın bir ürünü olan *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, bize Müslüman dünyasının ana ticaret yollarının tam bir haritasını sunuyor. Kitapta aynı zamanda o döneme ilişkin İslam felsefesinin etkileri fazlasıyla görülebiliyor.

Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi

Orhan Kurmuş, Yordam Kitap, Mart 2008, 303 s.

İngiliz sermayesinin ve giderek İngiliz emperyalizminin Türkiye'ye girme sürecinin incelendiği kitapta, emperyalizmin yörüngesinde Türkiye'nin kapitalist gelişme süreci ele alınıyor. 1850-1913 yılları arasında, İngiliz şirketlerinin ve devletinin İzmir ve Batı Anadolu'daki ticari etkinlikleri, doğrudan sermaye yatırımları, İzmir-Aydın demiryolu yapımı ayrıntılarıyla ele alınıyor. Dr. Orhan Kurmuş'un İngiltere'de yıllar süren bir arşiv çalışmasıyla elde ettiği veri ve bulgularla oluşturduğu eser bir öncü çalışma olarak Osmanlı tarihinin pek çok yönünü aydınlatıyor. İlk basımı 1974'de yapılan eser, emperyalizme bağımlılığın derinleştiği günümüzde güncelliğini ve temel bir eser olma niteliğini koruyor.

Küresel Bir Karşı Kültür

Susan Buck- Mors, Çev. Süreyya Evren, Versus Kitap, 2007, 139 s.

Yazarın kitap hakkında fikrimizin olmasına yarayacak cümleleri şöyle: "11 Eylül, entelektüellerin söz aldığı bağlamı geri döndürülemez biçimde dönüştürdü. O gün yaşanan terör eylemleri, kötücül ve yabani bir "öteki"nin dışarıdan istilası değildi, ama daha çok, çağdaş ve müşterek bir dünyanın tümüyle dahilinde üretilmiş edimlerdi. Yeni, küresel bir beden-politikasının mutasyonuna tanıklık ediyoruz; eğer bu yeni gövdenin düşünme organları olarak entelektüellerin herhangi bir potansiyeli varsa bu, potansiyel akademik hayatı siyasi hayattan ayırmayı reddeden ve sadece ulusal görüşleri değil, ama küresel kamusal tartışmaları da şekillendirecek söylemlerde yatacaktır".

Unutulmuş Sosyalist: Esat Adil

-Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun Hayatı, Mücadelesi ve Eserleri-, Emin Karaca, Belge Yayınları, Şubat 2008, 414 s.

Bu kitapta, Esat Adil'in 1958'de sona ermiş 54 yıllık yaşamına sığdırmış olduğu yoğun yaşamı ele alınıyor. Kitapta yanıtlanan sorulardan birkaçı: Varlıklı bir ailenin çocuğu olarak Balıkesir'de dünyaya gelen Esat Adil, henüz çocuk denilecek yaşta Kuvayı Milliye Hareketi içinde nasıl ve neden yer aldı? Ankara Hukuk'un ilk mezunlarından olan genç hukukçu Esat Adil, doktora için gittiği Belçika'da II. Enternasyonal'in önderlerinden Emile Vandervelde'in görüşlerinden nasıl etkilendi? Ülkesine döndükten sonra Balya maden işçileri grevinde ve "Açlık Yürüyüşü"nde neler yaptı? 1941'de Alman saldırısı ihtimaline karşı, İmralı'da mahkûmlar ve dışarıdaki yurtseverlerle birlikte verilecek "gerilla harbi"ne nasıl hazırlandı? 1950 başlarında Esat Adil'in haftalık yayımladığı *Gerçek*'le, Abidin Dino'nun içinde olduğu *Nuhun Gemisi* arasındaki çatışma neden çıktı?...

Bir Denizcinin Avrupa Günlüğü

-Avrupa Hatıratım-, Mehmet Enisî, Kitabevi, 2008, 293 s.

Donanmada staj yapmak üzere iki arkadaşıyla birlikte Fransa'ya gönderilen (1310/1895) Mehmed Enisî, Akdeniz Gezici Donanması'nda geçen iki yılın-

Feminist kitaplıklar için...

Agora'dan Feminist Kitaplık dizisine devam… İlki siyah özgürlük hareketinin savunucusu Angela Davis'in *Eğer Şafakta Gelirse*, diğeri feminist sinema teorisyeni Anneke Smelık'in *Feminist Sinema ve Film Teorisi* kitabı:

Eğer Şafakta Gelirlerse

Angela Davis, Çev. Hamit Bozak, Agora Kitaplığı, Mart 2008, 311 s.

ABD'de 1960'larla 1970'lerin siyah özgürlük hareketinin en önemli simalarından Angela Davis'in görüşleri, mücadelesi, yargılanışı ve hem kendisi hem de siyahların mücadelesinde yer alan diğer eylemciler adına düzenlenen kampanyalar ve bu kampanyalara verilen destekleri bir araya getiren bu çalışma, dönemin çarpıcı belgelerinden biri olma niteliğinde. 1972'de John Lennon ve Yoko Ono *Angela* ve Rolling Stones *Sweet Black Angel* şarkısını bu mücadeleci kişiliğe ithafen yapmışlardı.

Feminist Sinema ve Film Teorisi

-Ve Ayna Çatladı-, Anneke Smelık, Çev. Deniz Koç, Agora Kitaplığı, Mart 2008, 236 s.

Anne Smelık bu kitabında çağdaş feminist sinemanın siyasetini, sinemasal sorunlarla (yaratıcı yönetmenlik, bakış açısı, metafor, montaj ve imgesel aşırılık) birlikte ele alıyor. Smelık, eleştirmenlerin dikkatini fazla çekmemiş ancak hepsi eşsiz bir eser olan *Bir Sessizlik Sorgusu, Bağdat Kafe, Barbar Düğünler, Sweetie* ve *The Virgin Machine* gibi filmler üzerinden feminist gündemin klasik konularını yeniden inceliyor.

da, İstanbul'dan ayrılışından başlayarak izlenimlerini günü gününe aksatmadan yazar. Daha sonra bunları sınıflandırıp zenginleştirerek yeniden kaleme alır. Bu kitap, denizcinin İstanbul'dan Marsilya'ya kadar yaptığı yolculuk ile görev aldığı gemi ve Touloni, Nice, Cannes gibi çeşitli kentlere ilişkin gözlemlerinden oluşuyor.

Umut Mekânları

David Harvey, Çev. Zeynep Gambetti, Metis Yayınları, Mart 2006, 363 s.

Ütopyacı yada ileriye dönük gelişimi kendine amaç edinenler belki de yüzlerce yıldır daha iyi bir yaşam için mücadele veriyorlar. Ancak ne kadar radikal, ne kadar ütopik, ne kadar gerçekçi bilgi ve pratik deneyimlerle hareket etseler de sonuç olarak başarısızlık oranının üst seviyelerde yer aldığına tanık oluruz. Peki bu başarısızlığın nedenleri nedir? David Harvey bu önemli soruyu gündemine alarak tarihsel ve coğrafi bakış açısıyla bu türden başarısızlıkların altında yatan sebepleri ve ütopyaları ortaya çıkaran fikirlerin geçerliliğini sorguluyor. Umut Mekânları'nda aynı zamanda eşitlikçi ve doğayla barışık yaşamayı mümkün kılacak tasarımlara da dikkat çeken Harvey, okurlara son derece aydınlatıcı ve gayet şahsi bir ütopya sunuyor.

Modernleşme

S. N. Eisenstadt, Çev. Ufuk Coşkun, Doğu Batı Yayınları, 2007, 251 s.

Modernleşme tarihte daha önce eşi görülmemiş bir değişim sürecini ifade eder. Bu yarattığı yenilikler, sunduğu imkânlar kadar, doğal olarak oldukça sancılı ve gerilimli de bir süreçtir. Bu alanda değerli çalışmalar yapan, aralarında E. Gellner, E. Shils gibi tanınmış isimlerin olduğu bir ekolün temsilcisi olan S. N. Eisenstandt, bu kitapla özellikle, E. Shils'ın ortaya atmış olduğu, ülkemizde de sıkça kullanılan, "merkez-çevre" gibi kavramsallaştırmaların yardımıyla modernleşme olgusunun anlaşılmasına önemli katkılarda bulunuyor.

Spinoza Üzerine Onbir Ders

Gilles Deleuze, Çev. Ulus Baker, Kabalcı Yayınevi, Şubat 2008, 262 s.

Çağdaş Fransız filozoflarından Gilles Deleuze'ün 1972 ile 1986 arasında özellikle Vincennes'de verdiği derslerin bant çözümleri, o dönemde dersleri takip eden müzisyen Richard Pinhas ve arkadaşları tarafından 1996'dan itibaren gerçekleştirildi. Vincennes Dersleri, konuşma ritmiyle (ve sürçmelerle öğrencilerin müdahalelerini de içerecek şekilde) tercüme edilmesi nedeniyle zor bir çalışmanın ürünü. Deleuze gibi bir düşünürün hem kendi felsefesini hem de Spinoza, Kant, Leibniz, Bergson gibi filozofların felsefelerini büyük bir incelikle açıklıyor. Aynı zamanda Deleuze'un savunduğu bir çabayı da somutlaştırma amacıyla yayımlanıyor: Felsefeyi sokaktaki insana, öğrenciye, işçiye, meslek insanına anlatabilmek…

Yüceler Yücesi

Maurice Blanchot, Çev. İsmail Yerguz, Kabalcı Yayınevi, Şubat 2008, 365 s.

Günümüz Fransız felsefecilerini görüşleriyle fazlasıyla etkilemiş Maurice Blanchot'un kitabını bir alıntıyla tanıtalım: "'Mutlak bilgi' hüküm sürüyor burada. Herkes hoşnut. Yapacak başka bir şey yok. Çıkmaz olan gerçekliktir. Bu anlamda, evrensel ve homojen bir devlet yurttaşı olarak ben herhangi birisiyim, farklı ve aynı, bende vücut bulmuş yüce yasaya tabi, görünmez ve kimliksiz, apaçık. Zira bana karşı çıkan her şey beni doğrular".

Anılar, Düşler, Düşünceler

-Carl Gustav Jung-, Haz. Aniela Jaffé, Çev. İris Kantemir, Can Yayınları, Ocak 2008, 292 s.

Analitik psikolojinin kurucusu Carl Gustav Jung 1957 baharında 81 yaşındayken, tüm bir yaşamöyküsünü meslektaşı ve yakın dostu Aniela Jaffé'ye anlatmayı kabul etti. Yaşamının hiç bilinmeyen yönlerini anlatan Jung, 1961'de ölümüne kadar kitabın son biçimini almasına katkıda bulundu. Bu kitap, kişilik, rüyalar ve fanteziler ile din konusunda tüm insanlığı etkileyen düşünceleri geliştirmiş olan Jung'ın ilginç ve saklı kişiliğini gözler önüne seriyor. Önce hayranı olduğu, sonra fikir ayrılıklarına düştüğü Freud'la ilişkilerine de birinci elden ışık tutuyor.

Klasik Akım

-Antoloji-, Erdoğan Alkan, Varlık Yayınları, Ocak 2008, 376 s.

16. yüzyıl Avrupa'da Rönesans'ın, Reform'un, Din Savaşları'nın yüzyılıdır. Düşünce ve eylem dolu bu yaşam Avrupa yazınını Ortaçağ'dan koparıp Antikçağ kaynaklarına götürür. İtalyanların ulusal yazın kurma amacıyla başlattığı bu yönelme başta Fransa olmak üzere tüm Avrupa ülkelerini etkiler. Erdoğan Alkan bu çalışmasında, Klasik Akım'ın kökenini ve gelişimini Antik Yunan'dan, Homeros, Sapphô, Solon, Pindaros, Plutarkos; Antik Roma'dan Catullus, Vergilius, Ovidus, Jouvenalis; 17. yüzyıl klasik akımı kapsamında Malherbe, Descartes, Pascal, Villon, Marot, Cornéille, La Fontaine, Racine; son olarak da Klasik Akım'ın Türk yazınındaki etkisini; Şinasi, Namık Kemal, Muallim Naci, Abdülhak Hamit Tarhan ve bir neoklasik şair olarak Yahya Kemal gibi isimlere yer vererek irdeliyor.

Troya'nın Düşüşü

Peter Ackroyd, Çev. Mehmet H. Doğan, Yapı Kredi Yayınları, Şubat 2008, 207 s.

Ünlü Alman arkeolog Heinrich Obermann Homeros'un *Ilyada*'da anlatığı Troya'nın Ege kıyılarındaki Hisarlık olduğuna inanır. Tezini ispatlamak için Hisarlık'da kazılara başlar. Hisarlık kazılarında ona eşlik etmesi için Homeros'u orijinalinden okuyabilen, tarihe ilgi duyan genç bir Yunanlı kadınla evlenir. Daha sonra kadın, kocasının kazılarda kullandığı yöntemleri sorgulamaya başlayacaktır. 20. yüzyıl İngiliz edebiyatının en yetkin temsilcilerinden biri olan Peter Ackroyd, eserlerinde mekân duygusu uyandırmak konusundaki ustalığını, gerçek ve kurmacanın iç içe geçtiği bu hikâyede de gösteriyor.

Yoksulun zengine karşı şansı

Geçen yazıda iki kişi arasında oynanan şu oyunu ele almıştık: Hakem yazı-tura atıyor. Yazı gelirse birinci oyuncu ikinciden 1 lira alıyor, tura gelirse ikinci oyuncu birinciden 1 lira alıyor. Oyunculardan birinin parası bittiğinde oyun da bitiyor.

Eğer iki oyuncunun da oyuna başlarken ikişer lirası varsa ve sürekli bir yazı bir tura gelirse, oyun sonsuza dek sürer; çünkü bu yazı-tura atışlarıyla oyunculardan birinin parası bitmez.

Öte yandan bu oyunu ne zaman oynasanız oyun biter! Hatta oldukça çabuk biter, iki dakika bile sürmez. Neden? İki dakika boyunca bir yazı bir tura gelme olasılığı çok çok zayıftır da ondan.

Geçen ayki yazımızda kuramsal olarak sonsuza dek sürebilen bu oyunun uygulamada sonsuza dek süremeyeceğini göstermiştik, çünkü bu oyunun sonsuza dek sürebilme olasılığı öyle küçük, öyle küçüktür ki... sıfıra eşittir.

Birinci oyuncunun A lirası olsun. İkinci oyuncunun da B lirası. Demek ki oyunun herhangi bir aşamasında oyuncularda en fazla $A + B$ lira olacaktır. Dolayısıyla eğer $A + B$ kez üstüste tura gelirse, birinci oyuncunun oyunu kaybedeceği kesindir.

Teorem 1. *$n > 0$ herhangi bir tamsayı olsun. Sonsuz kez yazı-tura atıldığında üstüste n kez tura gelme olasılığı 1'dir, yani yüzde yüzdür.*

Bu teorem, tura gelince kazananın oyunu kazanacağı anlamına gelmez. Üstüste $A + B$ kez tura gelecektir (1 olasılıkla.) Orası kesin. Üstüste $A + B$ kez de yazı gelecektir. O da kesin. Ama hangi oyuncu daha önce kaybedecektir? Orası kesin değil. Şansa bağlı. Bu yazıda bu şansın kaç olduğunu bulacağız.

Yukardaki teoremin geçen yazıda verdiğimiz kanıtında atılan paranın hilesiz olduğunu kullanmamıştık. Para hileli bile olsa, tura gelme olasılığı 0 değilse, her n için, sonsuz yazı-tura atışında üstüste n kez tura gelme olasılığı 1'dir.

Yoksulun Şansı

Birazdan kanıtlayacağımız teoremimizin sosyoekonomik yorumu şöyle:

"**Teorem.**" *Adil bir dünyada çok yoksulun çok zengine karşı şansı yoktur. Eğer toplum düzeni biraz olsun yoksulu kayırıyorsa, o zaman yoksulun zengine karşı az da olsa şansı vardır.*

Adil bir dünyada çok yoksulla çok zengin aynı anda var olabilir mi sorusunu sormadan, yani siyasileşmeden, devam edelim.

Zenginin - tanımı gereği - çok parası var. Yoksulunsa az parası var. Zenginle yoksul yazı-tura oynayacaklar. Yazı gelirse yoksul zenginden 1 lira alacak. Tura gelirse yoksul zengine 1 lira verecek. Oyun, iki oyuncudan birinin parası bitene dek sürecek, daha önce sona eremez.

Bu kuralla oyun hiç bitmeyip sonsuza dek sürebilir ama oyunun sonsuza kadar sürme olasılığının 0 olduğunu geçen yazıda kanıtlamıştık. Bu yazıda yukardaki yazı-tura oyununu kimin kaç olasılıkla kazandığını bulacağız. Önce yazı-tura atılan paranın hilesiz olduğunu varsayacağız; daha sonra hileli parayla oynanan yazı-tura oyunlarını irdeleyeceğiz; yanıt daha şaşırtıcı olacak.

Örneğin birinci oyuncunun 1, ikinci oyuncunun 100 lirası varsa, büyük bir olasılıkla ikinci oyuncu oyunu kazanır. Birinci oyuncunun kazanma olasılığı azdır, ama 0 değildir. Doğru yanıt %1 değil ama ona yakın. Doğru yanıtı bulmak için bir başka örnek ele alalım. Diyelim birinci oyuncunun 2, ikinci oyuncunun 3 lirası var. Birinci oyuncunun oyunu kazanma olasılığı kaçtır? 2/5 herhalde. Bir önceki örnekte, birinci oyuncunun kazanma olasılığı 1/101'dir, ikinci oyuncununkiyse 100/101'dir.

Teorem 2. *Hilesiz parayla oynanan yazı-tura oyununa birinci oyuncu n lirayla, ikinci oyuncu m lirayla başlarsa, birinci oyuncu oyunu $n/(n+m)$ olasılıkla kazanır.*

Teoremi bir an için kanıtlanmış varsayıp teoremin önemli bir sonucunu irdeleyelim. Teoreme göre, ikinci oyuncunun ne kadar çok parası varsa, birinci oyuncunun kazanma şansı o kadar azdır. Çünkü n sabit kalır ve m artarsa, $n/(n+m)$ sayısı gittikçe küçülür. Zengin ne denli zenginse ya da yoksul ne denli yoksulsa, yoksulun kazanma olasılığı o denli azdır. Biraz abartalım ve zenginin sonsuz parası olduğunu varsayalım. O zaman, yoksulun oyunun sonlu bir anında beş parasız kalma olasılığı 1 olacak. Yani yoksul yüzde yüz kaybedecek. Oyuna kaç parayla başlarsa başlasın... Çünkü m sonsuza gittiğinde $n/(n+m)$ sayısı sıfıra gider. Yoksul milyoner olarak oyuna başlasa bile, zenginin sonsuz parası varsa kesinlikle kaybeder. Dolayısıyla bu teoremden şu çıkar:

Ali Nesin

İstanbul Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü Başkanı

anesin@bilgi.edu.tr

Teorem 2'nin Bir Sonucu. *Hilesiz parayla oynanan yazı-tura oyununda, birinci oyuncunun sonlu, ikinci oyuncunun sonsuz parası varsa, oyunu 1 olasılıkla (yani yüzde yüz) ikinci oyuncu kazanır.*

Şimdi Teorem 2'yi kanıtlayalım. $s = n + m$ olsun. Yani s, iki oyuncunun toplam parası olsun. Kanıt boyunca s'yi sabit tutacağız, ama n ve m değişecekler.

$p(n)$ sayısı, birinci oyuncunun n, ikinci oyuncunun $s - n$ lirası olduğunda, birinci oyuncunun oyunu kazanma olasılığı olsun.

Örneğin, $p(0) = 0$. Çünkü birinci oyuncunun hiç parası yoksa, zaten oyunu kaybetmiştir ve kazanma olasılığı yoktur.

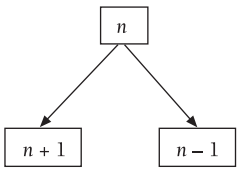
Öte yandan, $p(s) = 1$. Çünkü, birinci oyuncunun s lirası varsa, ikinci oyuncunun hiç parası kalmamıştır ve oyunu birinci oyuncu kazanmıştır.

Teorem 2, $p(n)$ sayısının n/s olduğunu söylüyor. Demek ki,

$$p(n) = n/s$$

eşitliğini kanıtlamalıyız.

$p(n)$ sayıları birbirinden bağımsız değillerdir. Aralarında bir ilişki vardır. Bu ilişkiyi bulalım.

$0 < n < s$ olsun. Birinci oyuncunun n lirası var. İlk yazı-tura atışında oyun iki yoldan birini alabilir: Birinci oyuncu ya kazanacaktır ya kaybedecektir. Kazanırsa $n + 1$ lirası olacaktır, kaybederse de $n - 1$ lirası.

Her iki durumun da olasılığı 1/2'dir. Demek ki k lirayla oyuna başlayan birinci oyuncunun cebinde ilk oyundan sonra yarım olasılıkla $k - 1$ lirası, yarım olasılıkla da $k + 1$ lirası olacaktır. Bu son iki durumda birinci oyuncunun oyunu kazanma olasılığı, sırasıyla, $p(k–1)$ ve $p(k+1)$'dir. Yani, $0 < k < s$ ise,

$$p(k) = \frac{p(k-1)}{2} + \frac{p(k+1)}{2}$$

dir. Bunu şöyle de yazabiliriz: $0 < k < s$ için,

$$p(k+1) = 2p(k) - p(k-1) \qquad (2)$$

Şimdi bir önsav kanıtlayalım:

Önsav. Eğer $0 < k \le s$ ise, $p(k) = kp(1)$.

Önsavın Kanıtı: Önsavı k üzerine tümevarımla kanıtlayacağız. Eğer $k = 1$ ise, sorun yok. Şimdi eşitliği $k = 2$ için kanıtlayalım. $p(2) = 2p(1)$ eşitliğini kanıtlamak istiyoruz. (2) eşitliğinden,

$$p(2) = 2p(1) - p(0)$$

elde ederiz. Ama $p(0) = 0$ eşitliğini biliyoruz. Demek ki, $p(2) = 2p(1)$ ve bu durumda da önsavımız kanıtlanmıştır.

Şimdi $k \ge 3$ olsun. Önsavın $k - 1$ ve k için doğru olduğunu varsayıp $k + 1$ için kanıtlayalım. Bu varsayımlardan ve (2) eşitliğinden,

$$\begin{aligned} p(k+1) &= 2p(k) - p(k-1) \\ &= 2kp(1) - (k-1)p(1) = (k+1)p(1) \end{aligned}$$

çıkar. Önsavımız kanıtlanmıştır. ❑

Yukardaki önsavda $k = s$ alalım:

$$1 = p(s) = sp(1)$$

buluruz, yani $p(1) = 1/s$. Önsavı bir kez daha $k = n$ için uygularsak, bu eşitlikten $p(n) = np(1) = n/s$ çıkar. Teoremimiz kanıtlanmıştır. ❑❑

Hileli Paranın Öyküsü

Yazının süreğinde paranın hileli olduğunu varsayacağız. Yazı gelme olasılığına y diyelim ve birinci oyuncu yazı geldiğinde kazansın. Tura gelme olasılığı da t olsun. $y + t = 1$ eşitliği geçerli elbet. Toplam paraya gene s diyeceğiz. s gene sabit olacak. $p(n)$, birinci oyuncunun (yani yazı geldiğinde kazanan oyuncunun) n lirası varken öbür oyuncunun bütün parasını ütme olasılığı olsun.

Eğer $y = 0$ ise, yani para hiç yazı gelmeyecekçesine hileliyse, oyunu ikinci oyuncu kazanır elbet.

Eğer $y = 1$ ise, oyunu birinci oyuncu kazanır.

Ayrıca $y = 1/2 = t$ şıkkını yukarda irdelemiştik.

Demek ki, bundan böyle $0 < y < 1$ ve $t \ne y$ eşitsizliklerini varsayabiliriz.

Teorem 3. *Yazı gelme olasılığının y, tura gelme olasılığının t olduğunu varsayalım ($t = 1 - y$). Birinci oyuncu yazı geldiğinde kazansın ve oyuna n lirayla başlasın. İkinci oyuncunun $s - n$ lirası olsun. Ve $y \ne t$ olsun. Birinci oyuncunun yazı-tura oyununu kazanma olasılığı*

$$\frac{y^s - y^{s-n}t^n}{y^s - t^n}$$

dir.

(2) formülünün bir benzerini bulalım önce. Aynen o kanıttaki gibi bir akıl yürütmeyle,

$$p(n) = tp(n-1) + yp(n+1)$$

eşitliğini buluruz. Bundan da

$$p(n+1) = \frac{p(n)}{y} - \frac{tp(n-1)}{y} \qquad (3)$$

çıkar. Aynen biraz önceki kanıttaki gibi yapacağız. $p(n)$ sayısını $p(1)$'i kullanarak bulacağız.

Önsav. Eğer $0 < n \le s$ ise,

$$p(n) = \frac{y^n - t^n}{y^{n-1}(y-t)}p(1).$$

Önsavın Kanıtı: n üzerine tümevarımla kanıtlayacağız. $n = 1$ için bir sorun yok. $n = 2$ için kanıtlayalım. (3) eşitliğinde $n = 1$ alırsak ve $p(0) = 0$, $y + t = 1$ eşitlik-

lerini kullanırsak, önsavın $n = 2$ için doğru olduğunu buluruz. Şimdi formülün n ve $n - 1$ sayıları için doğru olduğunu varsayıp, formülü $n + 1$ için kanıtlamak gerekiyor. Ayrıntıları okura bırakıyoruz. (İpucu: (3) eşitliğini kullanın.) ❑

Artık Teorem 3'ü kanıtlayabiliriz. Yukardaki önsavda $n = s$ alırsak ve $p(s) = 1$ eşitliğini kullanırsak,

$$p(1) = \frac{y^{s-1}(y-t)}{y^s - t^s}$$

buluruz. Bu eşitliği önsava uygulayarak,

$$p(n) = \frac{y^n - t^n}{y^{n-1}(y-t)} \frac{y^{s-1} - (y-t)}{y^s - t^s}$$

buluruz. Sadeleştirerek,

$$p(n) = \frac{y^s - y^{s-n}t^n}{y^s - t^s} \qquad (4)$$

eşitliğini buluruz. Teorem 3 kanıtlanmıştır. ❑❑

Birinci oyuncuda n lira, ikinci oyuncuda sonsuz para varsa, birinci oyuncunun oyunu kazanma olasılığı nedir? Bu soruyu yanıtlayalım.

Üçüncü Teoremin Şaşırtıcı Bir Sonucu. *Yazı gelme olasılığı y olsun. Birinci oyuncu yazı gelince kazansın ve oyunun başında n lirası olsun. İkinci oyuncunun ise sonsuz parası olsun. Eğer $y \le t$ ise birinci oyuncu 1 olasılıkla (yani %100 olasılıkla) bütün parasını kaybedecektir. Eğer $y > t$ ise birinci oyuncu oyunu $1 - (t/y)^n$ olasılıkla sonsuza kadar hiç kaybetmeden oynayabilecektir.*

Kanıt: Eğer $t = y$ ise yanıtı Teorem 2'den biliyoruz. Bundan böyle $t \neq y$ olsun. Teorem 3'e göre,

$$\lim_{s\to\infty} \frac{y^s - y^{s-n}t^n}{y^s - t^s}$$

lmitini hesaplamalıyız. Eğer $y = 0$ ise limit elbette 0 bulunur. Bundan böyle $y > 0$ olsun. Eğer $t < y$ ise,

$$\frac{y^s - y^{s-n}t^n}{y^s - t^s} = \frac{1-(t/y)^n}{1-(t/y)^s} \to \frac{1-(t/y)^n}{1-0} = 1\left(\frac{t}{y}\right)^n$$

olur. Eğer $t > y$ ise,

$$\frac{y^s - y^{s-n}t^n}{y^s - t^s} = \frac{(y/t)^s - (y/t)^s(t/y)^n}{(y/t)^s - 1} \to \frac{0 - 0/(t/y)^n}{0-1} = 0$$

olur. ❑

İzlem Gözükeleş izlemg@gmail.com

Unutulmaz şampiyon: Bobby Fischer

Dünyanın gelmiş geçmiş en iyi satranç oyuncularından sayılan Robert James "Bobby" Fischer'in yaşamı da oyunları gibi fırtınalıydı. Fischer, 70'li yıllarda ABD'nin satrançta SSCB'ye karşı kazandığı zaferin kahramanıydı. Aynı Fischer yıllar sonra 11 Eylül saldırılarını, "Ne kadar güzel haber bu. Ben bu saldırıyı alkışlıyorum" diye değerlendirecekti.

Fischer 1943'te ABD'de doğdu. Satrancı 6 yaşında öğrenen Fischer 13 yaşında ABD Gençler Şampiyonu, 14 yaşında en genç ABD şampiyonu ve 15 yaşında satranç tarihinin en genç büyük ustası oldu. 1971 yılında, Dünya Satranç Şampiyonluğu'na giden yolda önce Taimanov'u, sonra da Larsen'i 6-0 yenerek eski dünya şampiyonlarından Petrosian ile karşı karşıya geldi. Petrosian'ı da 6.5-2.5'luk bir skorla geçerek unvan maçı için Spassky'nin karşısına çıkmaya hak kazandı.

Fischer, Spassky'i 12.5-8.5 gibi net bir skorla devirerek 11. Dünya Satranç Şampiyonu oldu. Asrın maçı olarak nitelendirilen bu maç, aynı zamanda ABD-SSCB arasındaki soğuk savaşın satranç tahtasındaki yansımasıydı. Fischer'in bu dünya şampiyonluğu 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yıkılmaz gibi görünen satrançtaki SSCB hegemonyasının da yıkılması anlamına geliyordu.

Ancak Fischer 1975 yılında, önerileri Dünya Satranç Federasyonu tarafından kabul görmediği için unvanını Karpov'a karşı korumayı reddetti. Fischer'in önerileri şunlardı:

1) Beraberlikler sayılmayacak ve 10 oyun kazanan taraf maçın galibi sayılacak.

2) Toplam oyun sayısı konusunda bir sınır olmayacak.

3) 9-9'luk bir skor durumunda Fischer unvanını koruyacak ve ödül eşit paylaştırılacak.

Fischer'in bu önerileri kabul edilmedi. ABD ve SSCB temsilcilerinden oluşan kurul, Fischer'in önerdiği 10 galibiyeti, 6'ya çekmek istedi. Fischer reddetti. Daha sonra Fischer'in talebinde olduğu gibi bu sayı 10 oldu, ama toplam oyun sayısı sınırsız değil, 36 olacaktı. Fischer 3 talebinde de ısrar ettiğini belirtti. Daha sonra 2. talebi de kabul edildi. Ama 3. talebi kabul edilmeyen Fischer, Karpov'la unvan maçına çıkmadı.

Eğer gerçekleşseydi, Fischer-Karpov maçının sonucu ne olurdu bilinmez; ama çocukluğunda "Yapmak istediğim tek şey satranç oynamak" diyen Fischer'in bu davranışı o kadar da anlamsız değildi. Önceki kurala göre toplam 24 maç yapılır, 12-12'lik bir skorda da şampiyon unvanını korurdu. Oysa Fischer bunun maçlardaki beraberlikleri arttırdığını ve oyunu çirkinleştirdiğini söylüyordu. Fischer, beraberliğin kendisine yeterli olduğu durumlarda bile kazanmayı hedefleyen, bunun için risk almasını da bilen bir oyuncuydu. Oyunları fırtınalıydı, izleyenlere/inceleyenlere bambaşka bir zevk verirdi. Fischer'in satranç tutkusu o kadar büyüktü ki, reel satrancı bile aşıyordu. En ince ayrıntısına kadar analiz edilip ezberlenen açılışların satrancı öldürdüğünü düşünen Fischer, taşların farklı dizilebildiği bir satranç öneriyordu:

Fischer'in önerdiği başlangıç dizilişi

SORU 1

J. Verezi - Lrokot Ungarn, 1991

Beyaz oynar, kazanır.

(Yanıt: 1.Fxh7 Şxh7 2.Vh5 Şg8 3.Ae7)

SORU 2

Manka - Braga Redjo-Emilia, 1992

Beyaz oynar, kazanır.

(Yanıt: 1.Vc7 Axc7 2.Ab6 axb6 3.Kd8)

ETÜT

Troitzky, A - Novoye Vremja, 1895

Beyaz oynar, berabere yapar. (Yanıt: 1.Ad7 Fd6 2.f8V Fxf8 3.Ae5 Vg8 4.Fc4 Vh7 5.Fd3 Vh6 6.Fe2 Şh4 7.Af3 Şh5 8.Ae5)

Yazının başında da belirtildiği gibi Fischer'in yaşamı da oyunlarından farksızdı. Şampiyonluğu Karpov'a bıraktıktan sonra kayıplara karıştı, yaklaşık 20 yıl ortalarda görünmedi. 1992 yılında, BM'nin, Yugoslavya'ya uyguladığı ambargoyu delerek eski rakibi Spassky ile Karadağ'ın açığında bulunan bir adada satranç karşılaşması yaptı ve Spassky'yi 20 yıl sonra 10-5 yendi. Böylece, Amerikan Hükümeti'nin karşılaşma yapmama taleplerine meydan okumuş oluyordu. Bunun üzerine ABD, Fischer'in pasaportunu iptal etti. Soğuk savaş yıllarında SSCB'ye karşı kazanılan zaferin aktörü Fischer'in ABD Hükümeti'ni rahatsız eden eylemleri bununla sınırlı kalmadı. Yahudi bir annenin oğlu olan Fischer, 11 Eylül 2001 günü Filipinler'de yayın yapan bir radyoya saldırıları yorumlarken şöyle dedi:

"Ne kadar güzel haber bu. Ben bu saldırıyı alkışlıyorum. Amerika ve İsrail yıllardır Filistinliler'i öldürüyorlar, soyuyorlar; ama bunlar kimsenin umurunda değil. Şimdi iş tersine tepiyor... Amerika yeryüzünden silinmeli."

Fischer'in anti-Amerikan ve anti-Semitist söylemi bununla da sınırlı kalmadı. Verdiği röportajlarda ABD ve İsrail Hükümetlerini sert bir dille eleştirdi ve Bush ABD'de iktidar olduğu sürece ülkesine geri dönmeyeceğini belirtti. Dönmedi de… 17 Ocak 2008'de ülkesinden çok uzakta, arkasında inceleyenleri hâlâ heyecanlandıran birbirinden güzel oyunlar bırakarak İzlanda'da öldü.

Asrın oyunu

Aşağıdaki oyun, 1956'da Donald Byrne ve Bobby Fischer arasında oynandı. Fischer oyun oynandığı zaman henüz 13 yaşındaydı. Byrne ise ABD'nin önde gelen ustalarından biriydi, 1953 yılında ABD şampiyonluğunu kazanmıştı. Siyahlarla oynayan Fischer, Byrne'nın 11. hamledeki ufak hatasından faydalanarak bizlere "asrın oyunu"nu armağan etti.

1.Af3 Af6 2.c4 g6 3.Ac3 Fg7 4.d4 0-0 (Fischer d5 oynasaydı, doğrudan Grünfeld savunmasını uygulayacaktı. Şimdi ise siyahın rokuna beyaz e4 ile karşılık verebilirdi. d6 5. Fe2 e5 hamlelerinden sonra Şah-Hint savunmasının ana varyantlarından birine girilirdi.) **5.Ff4 d5** (Oyun şimdi Grünfeld savunmasına dönüştü) **6.Vb3 dxc4 7.Vxc4 c6 8.e4 Abd7 9.Kd1 Ab6 10.Vc5** (Beyaz vezir için pek de hoş olmayan bir kare. Vezir saldırıya açık durumda, Vb3 daha iyi olabilirdi) **Fg4 11. Fg5?**

Byrne-Fischer.

(Hata. Beyazın açılışta aynı taşla iki kere oynamaması ve Fe2 ile diğer filini savaş alanına sokması gerekirdi. Şimdi Fischer'in bu ufak hatadan nasıl faydalandığına bakalım) **Aa4**!! (Fischer'den dahiyane bir at fedası. Eğer Byrne 12.Axa4 oynarsa, Fischer Axe4, ile Byrne'e ölümcül seçenekler sunuyor:

13.Vxe7 Va5+ 14.b4 Vxa4 15. Vxe4 Kfe8 16.Fe7 Fxf3 17.gxf3 Ff8.

13.Fxe7 Axc5 14.Fxd8 Axa4 15. Fg5 Fxf3 16.gxf3 Axb2 Fischer bir piyon önde ve piyon yapısı daha iyi.

13.Vc1 Va5+ 14.Ac3 Fxf3 15.gxf3 Axg5 feda edilen taş geri alınır, siyahın pozisyonu daha iyi.

13.Vb4 Axg5 14.Axg5 Fxd1 15. Şxd1 Fxd4 16.Vd2 Fxf2 Beyaz kazanır (Fischer)

Bobby Fischer 14 yaşındayken ABD Şampiyonu.

12.Va3 Axc3 13.bxc3 Axe4 (Fischer e hattını açmak için yine fedada bulunuyor) **14.Fxe7 Vb6 15. Fc4**

(Byrne fedayı kabul etmiyor. Eğer 15.Fxf8, Fxf8 16.Vb3, -Fischer analizleri: 16... Axc3! 17.Vxb6 (17.Vxc3?? Fb4 veziri alır) axb6 18.Ka1 Ke8+ 19.Şd2 Ae4+ 20.Şc2 Axf2 21.Kg1 Ff5+, siyah kazanır. 16... Ke8 17.Vxb6 (17.Fe2 Axc3!) 17... axb6 18.Fe2 Axc3 19.Kd2 Fb4 20.Şf1 Ae4 21.Kb2 Fc3 22.Kc2 Ad2+! 23.Şg1 (23.Axd2 Fxe2+ 24.Şg1 Fd3! 25.Kc1 Fxd2) Kxe2 24.Kxc3 Axf3+ 25.gxf3 Fh3 26.Kc1 Kxa2) **Axc3** (16.Vxc3, Kfe8) **16.Fc5 Kfe8+**

17.Şf1 Fe6!! (Maçı ölümsüzleştiren hamle. Fischer'in işaret ettiği gibi eğer 17... Ab5? oynanırsa 18.Fxf7+ Şxf7 19.Vb3+ Fe6 20.Ag5+ Şg8 21.Axe6 Axd4 22.Axd4+ Vxb3 23.Axb3.)

18.Fxb6? (Beyaz için 18.Fd3 Ab5! daha iyi olabilirdi) **Fxc4+ 19.Şg1 Ae2+ 20.Şf1 Axd4+ 21.Şg1 Ae2+ 22.Şf1 Ac3+ 23.Şg1 axb6 24.Vb4 Ka4! 25.Vxb6 Axd1 26.h3 Kxa2 27.Şh2 Axf2 28.Ke1 Kxe1 29.Vd8+ Ff8 30.Axe1 Fd5 31.Af3 Ae4 32.Vb8 b5 33.h4 h5 34.Ae5 Şg7 35.Şg1 Fc5+ 36. Şf1 Ag3+ 37.Şe1 Fb4+ 38.Şd1 Fb3+ 39.Şc1 Ae2+ 40.Şb1 Ac3+ 41.Şc1 Kc2+ 0-1**

Ayın 'söz'ü

"Yoldaş Pachman, biliyorsun, bakanlıktan hoşlanmıyorum. Senin gibi satranç oynamayı ya da Venezuella'da devrim yapmayı tercih ederdim."

Che Guevara, (Aktaran: Ludek Pachman, *Checkmate in Prague*, 1975)

2 sanzatu açışı ve gelişmeler

2 sanzatu açışı 20-21 HCP ve dengeli bir dağılımı anlatır ve 2♣ kuvvetli açışından sonraki en kuvvetli açıştır. NT açışından sonra, stayman ve jacoby transferini bir sanzatu açışında olduğu gibi kullanıyoruz. 2 sanzatu açışına 4-5 puanımız varsa konuşabiliriz.

2 NT açışından sonra cevapçının olası konuşmaları

Açıcı	Cevapçı
2 NT	3♣ stayman
	3♦ jaboby transfer (3♥ de 5'li kor var, 0 + HCP ile yapılabilir.)
	3♥ jacoby transfer (3♠ da 5'li pik var, 0+ HCP ile yapılabilir.)
	3♠ minör eller
	3NT oynamak için
	4♣ Gerber As sorusu
	4♦/4♥ Teksas transfer
	4 NT 11-12 HCP kantitatif şlem daveti.
	6 NT 13-14 HCP şlem.

EL NO 73

Dokuz löve hazır, on löve nerede? Güney'in kuvvetli 2♣ açışından sonra 4 Kör kontratına gelindi. Batı Trefl 3'lü çıktı. 3 Pik ve bir Kör olmak üzere dört kaybımız var. Bir başka deyişle 9 löve var, 10. löve için ya Kör Ruanın tekten düşmesi gerek ya da yere bir tane Pik çaktırmalıyız.

♠54
♥54
♦10954
♣DV954

G	K
2♣	2♦
2♥	3♣
3♥	3NT
4♥	pas

Kontrat: 4♥
Atak : ♣3

K
B D
G

♠R109
♥ADV9872
♦AR
♣A

Dışarıda bulunan 4 kâğıttan (Elde 7, yerde 2=9; dışarıda dört tane Kör var) singleton onör bulunması yüzde 12,5, Pik Asın Batı'da olması yüzde 50. Bu bilgilerden sonra nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Trefl atağını elden aldıktan sonra şansımızı arttırmak için Pik Asını Batı'da bulma olasılığına karşı elden Pik Rua oynarız. Pik As Batı'da ise; Pik Ruayı alınca koz dönerse elden Kör Vale ile alırız, tekrar Pik oynarız. Bu Piki Doğu alıp Kör dönerse, empas yapar ya da As koyabiliriz; belki de dönecek kozu kalmamıştır.

Tüm dağılım

	♠54 ♥54 ♦10954 ♣DV954	
♠AD63 ♥R103 ♦V63 ♣1063	K B D G	♠V872 ♥6 ♦D872 ♣R872
	♠R109 ♥ADV9872 ♦AR ♣A	

EL NO 74

Part skora Kontr atmak!

♠DV654
♥A107
♦54
♣RD5

K	D	G	B
1♠	P	1NT	2♦
P	P	2♥	P
P	3♦	P	P
3♥	X	P	P
p			

K
B D
G

♠73
♥RV963
♦73
♣A973

Güney olarak yarışma sekansında 3 Kör'e geldik ve rakip Kontr attı. Muhtemelen 5 tane Kör var. Rakip Karo Dam çıktı, Doğu Karo As-Rua ve Pik As Pik oynadı. Batı Pik Rua ile alıp Tekrar Karo oynadı ve elden çaktık. Dört el verdik. Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Doğu üç tane Trefl'le uymak zorunda. Elden Trefl As oynayıp yerden de Rua ve Damı oynadığımızda, yerde kaldık ve son durum aşağıdaki gibidir.

	♠DV ♥A107 ♦- - - ♣- - -	
♠108 ♥- - - ♦V109 ♣- - -	K B D G	♠- - - ♥D8542 ♦- - - ♣- - -
	♠- - - ♥RV96 ♦- - - ♣9	

Yukarıdaki durumda yerden Kör 10'lu oynarız. Doğu Dam koyarsa Rua ile alıp, eldeki Trefl 9'luya Kör As ile çakıp Kör 7'liyi oynadığımızda; Doğu çaresizdir. Yerden Kör 10'lu oynadığımızda Doğu Dam koymazsa; bu kez Pik oynar, elden Kör 9'lu ile çakıp eldeki Trefl 9'luya da yerden Kör As ile çaktığımızda, elde sadece Kör Rua ve Vale kalmış olup, Doğu yine empastadır. Görüldüğü gibi part skora kontr atmak son derece tehlikelidir.

Tüm dağılım

	♠DV654 ♥A107 ♦54 ♣RD5	
♠R1082 ♥- - - ♦DV10986 ♣V86	K B D G	♠A9 ♥D8542 ♦AR2 ♣1042
	♠73 ♥RV963 ♦73 ♣A973	

Değerli matematikçimiz Hülya Şenkon'u yitirdik

15 Şubat 2008'de İstanbul Üniversitesi'nin "efsane hocası" Prof. Dr. Hülya Şenkon'u yitirdik.

Hülya Şenkon, 13 Temmuz 1941 de İstanbul'da doğdu. İlköğretimini İstanbul'da tamamladı, daha sonra İstanbul Kız Lisesi'ni bitirdi (Bugünkü adı Cağaloğlu Anadolu Lisesi). 1959'da İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Matematik-Fizik dalında öğrenimine başladı. Bölümdeki öğrenciliğinin son yılında, Matematik Bölümü'nde yardımcı asistan olarak görev aldı ve Ocak 1966'da aynı bölüme asistan olarak atandı. Yükseklisans çalışmasını Haziran 1966'da tamamladı ve ardından Prof. Dr. Orhan Şerafettin İçen'in danışmanlığında yürüttüğü doktora çalışmasını 1972 yılında tamamlayarak "doktor" unvanını aldı. Kasım 1977 yılında doçent oldu ve Ekim 1988 yılında da aynı bölümde profesör kadrosuna atandı. Öğretim üyesi olarak çalıştığı süre içerisinde, Cebir ve Sayılar Teorisi Anabilim Dalı Başkanlığı, Matematik Bölüm Başkanlığı, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Nazım Terzioğlu Matematik Araştırma Merkezi Müdürlüğü, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik Dergisi Yayın Kurulu Başkanlığı gibi görevleri yürüttü.

Prof. Dr. Hülya Şenkon, 1980 yılından bu yana Türk Matematik Derneği Genel Sekreterliği görevini sürdürüyordu. 1999 yılında kendi isteğiyle emekli olarak İstanbul Kültür Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Matematik-Bilgisayar Bölümü'nde ve Hava Harp Okulu'nda görev yapmaya başlamıştı.

Öğrencilerinin, Hülya Şenkon'la ilgili hatıraları, onun üç özelliğini ortaya çıkarıyor. Hülya Hoca'nın matematik tutkusu, öğretme tutkusu ve titizliği...

Bilim dünyasının başı sağolsun.

Hülya Şenkon eski öğrencilerinin hafızasında hâlâ çok sıcak bir yer tutuyor. Bu sayıda öğrencilerinin ağzından aktaracağımız kimi anektotlara yer verecek, gelecek sayılarımızda bu değerli bilim insanıyla ilgili daha kapsamlı bir dosya hazırlamaya çalışacağız.

"Hülya Hoca'nın dersinden bir türlü geçemiyorum, tanıdık bir öğretim görevlisi 'Ben konuşayım' dedi, konuştu. Sınava girdik, sınavdan bir süre sonra Hülya Hanım beni çağırdı. 'Serdar, çok teşekkür ederim' dedi. Sevindim, 'Sağolun Hocam, geçtim mi?' diye sordum. Yanıtı 'Yok, onun için çağırmadım. Sen liseden beri görüşmediğim arkadaşımla görüşmemi sağladın' dedi. Benim için görüşmeye giden hoca liseden arkadaşıymış... Benim sorunum ise başka. Sordum, 'Peki Hocam, geçtim mi?' Yanıt, 'Hayır Serdar, kaldın'"

Serdar Yahşi

"Hülya Hanım, sene başında öğrenci işlerinden her öğrencinin fotoğrafını alırdı ve ilk dersten itibaren isimlerimizle hitap ederdi. Öğrencisini tanımaya özen gösterirdi ve bunun için fotoğraflar yetiyordu. Dersinden geçmek zordu. Ancak öğrencilere duyduğu saygı ve sevgi bizlere yansırdı. Bizim gözümüzde çok saygın bir yeri vardı."

Müslüm Örmeci

müdahale'nin 5. sayısı
15 Nisan'da kitapçılarda!

Türkiye nereye gidiyor? Satrançta yeni hamleler neler?
Türkiye'nin sıcak gündemine ilişkin politik analizler
Anti-emperyalist devrimci siyasetin toplumsal dinamikleri

Bacakları olmayan gerçek

Babasıyla şehre çok uzak yerdeki tek katlı evlerinden yıldızları izlerlerdi yaz akşamları. Babası o kadar meraklıydı ki hemen hemen birçok yıldız takımının ismini biliyordu. Oğluna her akşam anlatırdı:

"Bak bu Orion Bulutsusu. Yandaki ise Andromeda Galaksisi, bizim Samanyolu'na benziyor. Bak görüyor musun? Şu yıldızların oluşturduğu cezveye benzeyen şekilse Küçük Ayı."

Hevesle dinlerdi babasını. Onu dinlerken kendisi de en az babası kadar heyecanlanırdı. Saatlerce gökyüzüne dalardı gözleri. Bir bilinmezlik vardı orda. Bir sır. Ona heyecan veren, içini tarif edemediği duygularla dolduran bir sır. Bir gün büyüyecek ve mutlaka çözecekti bu sırrı. Kendi kendine söz vermişti bir kere.

Ayda bir yayımlanan bilim dergisini hiç kaçırmazdı. Ayın biri geldiğinde babasından para ister, hemen koşardı almaya. Önce derginin orta sayfalarını açıp kokusunu çekerdi içine, sonra da en başından başlardı okumaya. İlk başlarda anlamadığı o kadar çok kelime vardı ki... Ansiklopediler açar, kitaplar karıştırır, mutlaka bulmaya çalışırdı anlamlarını. Ortalama bir fizik öğretmeninin bile zor anlayabildiği kuantum, özel ve genel görelilik kavramlarını daha lisedeyken biliyordu. Ve klasik fiziğin anlatıldığı lise fizik derslerinde, bildiklerinin heyecanıyla tüm bu kuralların atomaltı dünyada geçerli olmadığını haykırıyordu şaşkın hocasına. Bir bilim insanı olmak istiyordu. Kocaman bir labarotuvarda diğer bilim insanlarıyla doğanın sırlarını çözerken düşünüyordu kendisini. Buluşlarını makaleye döktükten sonra gelen yorumları düşlüyordu. Ne kadar da büyük bir bilim insanıydı o. İkinci Einstein denilebilirdi. Ve düşledikçe daha çok inanıyordu hedefine ulaşabileceğine.

Üniversite sınavlarını başarıyla geçmiş ve ülkenin en iyi üniversitesine bir fizikçi adayı olarak yerleştirilmişti. Babası onun küçüklüğünden beri bir bilim insanı olacağını biliyordu. O da gururluydu oğluyla. Hem de öylesine ki. Ama bir şeyler vardı eksik, biliyordu. Oğlunun düşünmediği, oğluna anlatmadığı ve belki şu an anlatsa da anlamayacağı. Ülkenin en iyi üniversitesine uğurlarken çok sevdiği oğlunun eline bir kâğıt sıkıştırmıştı. "Bunu mutlaka sakla. Her an, her saniye cebinde olsun ve her gün olmasa da, arada çıkar bir bak. Tekrar tekrar oku, bu tek cümleyi" demişti. Otobüse biner binmez kâğıdı açıp okumuştu ama ona o kadar da önemli değil gibi gelmişti. Gideli daha bir ay geçmeden babası hayata gözlerini yummuştu. Belki de babasının son arzusunu yerine getirmek için yıllarca saklamıştı bu kâğıdı yanında. İçinde yazan tek cümleyi önemsediği için değil, babasından kalan bir hatıra olmasından dolayı.

Önce lisans bitti. Sonra yükseklisans. Ardından doktora. Sonra birbirini izledi yükselme amaçları. Çocukken düşlediği büyük labarotuvarda büyük başarılara imza atma fikri gerçeğe dönüşmüştü. O, büyük bir bilim insanıydı. Ülkesinin gurur duyduğu, bilimsel dergilerde makaleleri merakla takip edilen, ülke sınırlarını aşmış bir bilim insanı. Mutluydu. Ta ki o güne kadar.

O gün derse her zamanki rahatlığıyla gelmişti. Dönem başında verdiği, öğrencilerinin istedikleri herhangi bir konuda bilimsel bir sunum hazırlama ödevini izleyecekti. Ders anlatmayacağı için bugün fazla yorulmayacaktı. İlk öğrencisine bıraktı kürsüyü. Ve oturup izlemeye başladı.

Öğrenci ilk başta sunumunun içeriğini anlattı. Ele aldığı konu bilimin insanlığa nasıl zarar verir hale geldiğini anlatıyordu. Kaşlarını çatmıştı büyük bilim insanı. Ne biçim konuydu bu, dalga mı geçiyordu yoksa? Sinirlenmişti ama istifini bozmadan sonuna kadar izleyecek, tavrını sonra ortaya koyacaktı.

Uzun boylu, siyah saçlı öğrenci hocasını sinirlendirdiğinin de farkında olarak konuşmasına başladı:

Türk Dil Kurumu'nda geçen tanıma göre bilim, "Alanını oluşturan olaylar üzerinde betimleme, açımlama ve öndeyilerde bulunma olanağı veren, uygulamalı yordamlar geliştirmeye yardımcı olarak konusunu denetim altına almaya elveren bilgiler üretme çabası ya da bu tür bilgiler kümesi"dir. Modern bilim, iki bileşenin bileşiminden ortaya çıkmış bir etkinliktir. Bir yanıyla emprik/eylemsel, diğer yanıyla zihinsel etkinliktir. Bilim; problemleri ortaya koymak, üzerinde çalışmak, hipotezi ileri sürmek ve çözüme (teori ya da yasaya) ulaşmak suretiyle yapılır. Ve bilim felsefesinin amacı salt bilme etkinliği olarak bilimi anlamaktır. Tabii ki bilim salt bilme amacıyla yapılmaz. Bilimin asıl amacı; içinde bulunduğumuz doğanın işleyiş yasalarını kavramaya çalışmak ve bulunduğumuz ortama ayak uydurmak, onu herkese ve her şeye daha yararlı bir biçimde dönüştürmektir. Burada dikkatinizi çekiyorum: "Herkesin ve her şeyin yararına". İşte tam da bu noktada değerlendirdiğimizde bilimin kendiliğinden doğmadığı, onun nasıl oluşacağına ve kimlerin yararına birikeceğine, var olan toplumu yöneten sınıfın karar verdiğidir. Tam da bu noktada bilim bugün "herkesin ve her şeyin yararına" değil, belli bir kesimin yararına yapılmaktadır. Bu nedenle de günümüzde bilim ve teknoloji, o kesim içinde yer almayanlara karşı bir baskı ve sömürme aracı olarak kullanılmaktadır.

Tek tek bilimlerden örnek verecek olursak; tıp alanındaki çalışmaların daha çok "koruyucu sağlık önlemleri" konusunda yoğunlaşması gerekirken, tam tersine bu önemli alan tamamen

Nisan ayında TÜYAP İzmir Fuarı'ndayız

19-27 Nisan 2008 tarihleri arasında dergi ve kitaplarımızla 13. İzmir Kitap Fuarı'nda olacağız. Prof. Dr. Rennan Pekünlü ve Doç. Dr. Ergi Deniz Özsoy'un katılımıyla, bir de etkinliğimiz olacak. Etkinlik tarihini, TÜYAP yönetimi tarafından kesinleştirildiğinde, internet grubumuzdan ilan edeceğiz. İzmirli dostlarımızı, Salon 1-A'daki standımıza bekliyoruz.

Bilim ve Gelecek

boş bırakılıp ilaç sektöründeki çalışmalar hızlandırılmıştır, çünkü "koruyucu sağlık önlemleri" ilaç firmalarının gelirlerini azaltacaktır. Görüldüğü gibi burada yapılan bilim toplumun yararı için değil belli bir kesimin kâr hırsı içindir. Örneklerimize devam edelim; mesela genetik şifrenin çözülmesi olayı toplum için çok yararlı bir bilimsel olaydır. Tedavisi mümkün görünmeyen birçok hastalığın yok edilmesine önayak olacağı tahmin edilmektedir. Bu alandaki genetik çalışmalarının yoğunlaşması gerekirken tam tersine genetik şifreler şimdiden patentlenmeye çalışılmaktadır. Psikoloji biliminden yararlanarak, insanların sermayedarlar için daha iyi nasıl sömürüleceği üzerine, insan kaynakları alanında birçok bilimsel etkinlik yapılmaktadır. Ve savaşlar için geliştirilen biyolojik ve kimyasal silahlar. Üzerinde çalışan bilim insanlarının "Daha iyi nasıl patlatabiliriz?" sorusuna yanıt buldukları alanlardır.

Ve küresel ısınma. Günümüzdeki ölümlerin birçoğu solunumsal ve kardiyovasküler nedenlere bağlı. Bunları oluşturan temel nedense hava kirliliğiyle birlikte küresel ısınma. Sıcak hava dalgasındaki artış kalp ve solunum hastalıklarına bağlı ölümlere neden olmaktadır. Bunlar, küresel ısınmanın şimdilerde neden olduğu birkaç olaydır. Eğer önlem alınmazsa dünyayı yok edecek büyük bir sorundur. Aslında çözümü de basittir. Enerjiyi verimli kullanma, az tüketim, ekolojik yaşamı geliştirme, yenilenebilir kaynaklara dönme. Ama bunların tam tersine yine kâr hırsı için bilim insanları ekolojik dengeyi bozacak şehir planlamalarına, sanayi kurumlarına bilimsel kaynak oluşturmakta ve toplumdaki tüketim çılgınlığına önayak olacak buluşlara imza atmaktadır.

Bütün bunları bir arada değerlendirdiğimizde tüm insanlığın saygıyla baktığı bilime büyük bir gölge düşüyor. Ve sormadan bunun yanıtı bulunmuyor: Bilim, ama kimin için?

Daha somut bir örnek için şu fotoğrafa bakmanızı istiyorum.

Bu benim kardeşim, biz sınır bölgesinde yaşıyoruz. Gördüğünüz gibi kardeşimin iki ayağı da yok. Köyümüze yerleştirlen mayınlar yüzünden iki bacağını da kaybetti.

Çok önceden televizyonda izlemiş. Kocaman gözlükleriyle bir proföser tamamen yerli olanaklarla yapılan yeni silahları gösteriyormuş övünerek. Ve şimdi 12 yaşındaki bu çocuğa bilim ya da bilim insanı dediğinizde korkuyor. Nedenini sorunca da iki bacağını gösteriyor.

Öğrenci izin isteyerek yerine geçti. Profesör yıllarca cebinde saklı kalan babasının hatırasını hatırladı bir anda. İyice eskimiş ve buruşmuş kâğıdı bir daha çıkardı. "Bilimlerin amacı tüm insanlığın yararına hizmet sunmak olmalıdır" diyordu küçük kâğıtta. Ayakları olmayan çocuğa bir daha baktı. Küçücük elleri ve umutsuz gözleriyle bakıyordu olmayan bacaklarına. Kâğıdı bir kez daha okudu. Yıllarca anlam veremediği, anlam verdiğini sanıp boşverdiği gerçek tam da karşısındaydı. Hem de olmayan bacaklarıyla.

Berkant Örkün
(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı 2. Sınıf öğrencisi)

öğretmen dünyası
Bağımsızlıkçı Aydınlanmacı Halkçı Öğretmenlerin 29 Yıllık Sesi
Nisan Sayısı Çıktı!
29. yıl
Özel Dosya: Eğitimin Denetimi
Mustafa Atabek, Emine Bozkurt, Saim Açıkgöz
Din Dersini Ne Yapalım?/ Zeki Sarıhan
Emperyalizmin Türbanı Kıskacındaki Kadınlarımız/ Dr. Melahat Sönmez
Laiklik: Türk Devriminin Temeli/ Ali Y. Baltacıoğlu
İhtiyacından Fazla Tüketenler Suçludur/ Hayrettin Karaca
Kadın Sorunu Mülkiyet Sorunudur/ Prof. Dr. Nazife Güngör
Köy Enstitülerinin 68. Yılında Görevimiz Ne Olmalı?
Hasan Ali Yücel ve Köy Enstitüleri/ Mustafa Aydoğan

Dünyada madenciliğin ilk başlangıç noktası: Çayönü

Madenciliğin başlangıcını, gelişimini ve sonuçlarını ele almak, yaşadığımız coğrafyanın tarihini incelemek için, tarihin akışı içindeki dönemeçlerden birini seçmemiz gerekiyor.

En uygun tarih olarak 12.000 yıl öncesini, yani Neolitik Dönem'in başlangıcını alabiliriz. Yapılan arkeolojik kazılar sonucu, Diyarbakır-Ergani'de bulunan **Çayönü (Qoté Ber Çem)** yerleşimi MÖ 7.500-5.000, Urfa-Hilvan'da bulunan **Nevala Çori** yerleşimi MÖ 9.000-7.500, Diyarbakır-Silvan'daki **Halem Çem** yerleşimi MÖ 10.600-10.000 yıllarına tarihlenmektedir.

Çayönü, Nevala Çori ve Halem Çem, Neolitik Dönem'in en iyi ve en erken temsilcileridir. Başka bir ifadeyle bu yerler, uygarlığın Neolitik Dönem'de/Taş Çağı'nda ilkönce bu coğrafyada başladığının kanıtlarıdır.

12.000 yıl öncesi ile yaklaşık 5.500 yıl önce Mezopotamya'nın yükselişi arasına ışık tutan Zağros ve Kuzey Mezopotamya'nın dağlık bölgelerindeki ilerleme ve keşifler, tarihin akışını sonsuza dek değiştirmiş ve gezegenin çehresini köklü bir değişikliğe uğratmıştır. Yaklaşık olarak pek çok şey günümüzden 10.000 yıl önce yaşadığımız coğrafyanın dağlarında ve vadilerinde başlamıştır. Bölgemizin uygarlığın gelişiminde oynadığı öncü rol, zengin arkeolojik ve zoolojik - botanik buluntuların bolluğuyla kanıtlanmıştır.

Çayönü, Nevala Çori ve Halem Çem yazılı olmayan, bulunan bir tarihtir. Bu yerler, ilk arpa-buğdayın ekiminin yapıldığı, ilk olarak koyun-keçi ve sığır gibi yaban hayvanlarının evcilleştirildiği, tarihte ilk kez insan eliyle kerpiç ve ev tipinde barınakların yapıldığı yerler olması nedeniyle, uygarlık tarihi açısından önemleri çok büyüktür. Tarihin şafağında uygarlığa beşiklik yapmışlardır. Bu öncülük sayesinde, yani ilk tarımın yapılışı, ilk yaban hayvanlarının evcilleştirilmesi, insan eliyle ilk barınakların yapılması gibi toplumsal ilerlemelerden dolayı nüfusta ve üretimde yaşanan olağanüstü patlama, daha fazla buluş ve keşiflerin yapılmasına neden olmuştur. Bu yerleşim yerlerinde yaşayanlar madencilik, kaba dokumacılık ve pişirilmiş çanak çömlekçilik; ayrıca şehirleşme, yazı ve kayıt tutma alanlarında buluşlar yaparak ya da bu buluşlara büyük katkılarda bulunarak toplumsal gelişmenin motoru olmuşlardır.

Tarihte madenciliğin başlangıç noktası Çayönü ve çevresidir. Zağros ve Toros Dağları bakır ve demir cevherleri bakımından zengin bir alandır. Ve antikçağ insanları bu maden kaynaklarını işleyebilmiştir.

ABD-Harward Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mehrdad R. Izady yaptığı araştırmalar sonucunda, "İnsanı taş devrinden devrimci maden (sırasıyla bakır, bronz ve demir) çağına taşıyan kimi ilk madencilik teknolojilerinin gelişiminin Diyarbakır yakınında bulunan 8.000 yıllık Çayönü bölgesinde" gerçekleştiğini yazmaktadır (M. R. Izady, *Bir El Kitabı, Kürtler*, Doz Yayınları, İstanbul 2004, s.392).

Prof. Dr. Mehrdad R. Izady aynı kitabın bir başka yerinde ise şunları yazmaktadır:

"Çayönü'ndeki topluluk, dünyanın, madenciliğe başvurduğu kanıtlanmış olan iki topluluğundan biri olmuştur (Braidwood 1969, Caldwell 1967). Burada keşfedilen bakır aletler, MÖ 5. binyılın birinci yarısına tarihlenmektedir. Bakırdan ve kalaydan yapılan bir alaşım olan bronz, bakırdan daha katı ve daha kullanışlıdır, daha düşük bir ısıda erir ve bu yüzden işlenmesi daha kolaydır. Çayönü'nde bronz aletler MÖ 4. binyılda ortaya çıkmaktadır; Avrupa'da ortaya çıkmalarından tamı tamına 2000 yıl önce.

"Gerekli maden cevherlerinin yakınlarda oluşu, madencilik alanındaki ilerlemeleri kolaylaştırmıştı. Mezopotamya'nın alüvyonlu ovaları neredeyse tümüyle maden rezervlerinden yoksunken, Zağros, Toros, Amanos Dağları, ayrıca Cudi volkanik oluşumları böyle rezervlerle dolup taşmaktadır. Gerçekten de, Çayönü'nü çevreleyen bölge, dünyanın yaşayan en eski endüstriyel yerleşim bölgesi olarak adlandırılabilir; çünkü neredeyse 7.000 yıl önce başlayan bakır dökümlerinden ve bakır alaşımlarından yapılma eşya üreticiliği günümüzde de devam etmektedir." (M. R. Izady, age, s.64)

Prof. Dr. Halet Çambel de, Çayönü'nde yapılan kazılarda bulunan bakır buluntuları ile ilgili şunları yazmaktadır: "Delgi ile bükük tel veya iğnenin içinde bakır bir çekirdek açıkça görünür durumda idi. Gerçekten de, uzmanlaşmış laboratuvarlarda yapılan metalografik, mikroskopik, spektralanalitik ve kiristalografik analizler sonunda, adı geçen buluntulardan bir kısmının malakitten olmalarına karşılık, delgi ile bükük tel ya da iğnenin gerçekten doğal bakırın döğülmesi yoluyla yapılmış olduğu anlaşılmıştır." (Halet Çambel, *Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaların Kültür Tarihi Bakımından Önemi*, TTK Basımevi, Ankara 1973, s.39)

Bu durum başka yerlerde yapılan kazılarla da doğrulanmaktadır. Örneğin, Konya'nın güneybatısında buğdaylık bir arazide bulunan ve MÖ 5.500 yıllarına tarihlenen, bir Cilalı Taş ve Bakır Devri yerleşimi olan Çatalhöyük'te, Neolitik Dönem'e ait yapılan kazılarda; boncuk, yüzük, iğne ve bız yapımında "Ergani kökenli" bakırın kullanıldığı saptanmıştır. (Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisinin ABC'si*, Simavi Yayınları, İstanbul 1991, s.23)

Ergani bakır madeni ocaklarının dünyada bilinen en eski maden ocakları olduğu artık tüm dünyada bilim çevrelerince kabul edilmiş olup, Çayönü'nde dünyanın başka yerlerinden 2 binyıl önce madenciliğe geçildiği ve tüm tarihi çağlarda da önemini hep koruduğu belirtilmektedir (Max-Planck Insititute, Çayönü and the Beginnings of Metallurg). Bu nedenle birçok araştırmacı, bugünkü **Ergani** adına temel teşkil eden **Arghini** yer adının "arg" kelimesinden türediğini, geniş anlamda maden ve diğer metaller karşılığında kullanıldığını ve maden yeri anlamına geldiğini belirtmektedirler. Bu bakır ve maden işçiliğinden olacak ki, Eski Yunanlılar işçileri koruyan mitolojik Tanrıçaları **Atena** için,"**İşçi Atena**" anlamında "**Ergane Atena**"

tanımını kullanmışlardır. (Yaşar Atan, *Akdeniz Tanrıları*, Evrensel Basım Yayın, s.83-91)

Aslında maden, ateş, demir işliği ve işçi sözcükleri Ergani'ye hiç yabancı sözcükler değil. Tüm veriler tarihte madenciliğe ilk olarak Çayönü (Ergani) ve çevresinde başlandığını göstermektedir. **Ergane** ve **Ergani** arasındaki benzerlik buna tarihi güzellikte önemli bir kanıttır.

Tarihî zenginliği bereketli olan yaşadığımızı bu coğrafyanın kıymetini bilelim! Tarihimize sahip çıkalım ve "bilgileri karartan" sahtekâr tarihçilerden tarihimizi kurtaralım. Yoksa başkaları tarihimize sahip çıkar!

Müslüm Üzülmez

Gelelim mağaraya...

Gelelim mağaraya. İki yaratık mağarayı iyice gözledikten sonra yere yayılıp yattılar. Çok yorgundular. Bir yığın yiyecek toplamışlardı. Kucakları ne kadar alabildiyse. Tasavvur edebiliyor musunuz? Konuşma yok, oyun yok, bilgi yok. Bir de yorgun iseniz, elbette uyuyacaksınız. Gerekiyorsa, pek bilemiyorum ama gerekiyorsa, büyük ve küçük apteslerini de yapıyorlardı o mağaranın bir yerine! Bu gereksinim dört milyon sene sonra bugün bile vardır. Kanımca doğadaki her hayvan mağara gibi bir mekânı kullanmayı sezmiştir elbette.

Mağara hayatı günümüzden 20.000 sene evveline kadar sürmüş olabilir. Sonra taşlardan ev yapmayı daha emniyetli bularak insan yapısı barınaklara geçmiş olmalılar. Afrika'da örneğin ağaçlardan barınak yapageldiler. İnsanlar ilk iki milyon sene sonunda ateşi keşfettiler. Bunlar teknolojiye ve kültlenmeye doğru ilk adımlardı elbette. Bugünkü ev planları ve yerleşim biçimlerinin temeli dört milyon sene evvel buralarda atılmıştı.

Mağara insanının konuşması, romantizmi yok. Komşuları mutlaka vardı. Aralarında kavga var mıydı? Sanmam. Daha insan olmamışlardı. Seks dişinin tercihine kalmış olmalıydı. Konuşma olmayınca kandırma, aldatma gibi kötü olaylar da olmamalıydı. Ama mağarada herhalde bir düzeyde matematik vardı. Topladıklarının değiş tokuşunda birtakım hesaplar içine giriyorlardı herhalde. Ölçek olarak parmak sayısı, karış, eller ve kollar, adımlar, hatta boylar kullanılıyor olabilir. Sonunda ateşi keşfettiler. Bu noktadan sonra beyin işlevlerinin hızla geliştiği söylenebilir.

Osman Kermen

NOT: *Bilim ve Gelecek çalışanları olarak değerli okurumuz Osman Kermen'in 93. yaş gününü kutluyor, daha pek çok mutlu ve verimli yıllar diliyoruz.*

Demokrasi, 'çoğunluğun yönetimi' mi?

ABD'nin Arkansas Eyaleti'nde, kamu okullarında "yaratılış bilimi"nin okutulması 590 sayılı yasa tasarısına dayanılarak istenmiş, olay yüksek mahkemeye intikal etmiş ve mahkeme şu kararı almıştır:

"Anayasaya yapılan Birinci Düzeltme ilkelerinin içeriği ve uygulaması kamuoyu tarafından veya çoğunluğun oyuyla belirlenmemiştir. 590 sayılı yasa tasarısını savunanların çoğunluk veya azınlık olmasının anayasal bir yönetim sisteminde hiçbir anlamı yoktur.

"Ne denli geniş veya dar olursa olsun, herhangi bir kitle kamu kuruluşlarını kullanarak -ki devlet okulları bunlar içinde en önde gelen ve en etkili kuruluşlardır- dinsel inançlarını başkalarına dayatamaz.

"Mahkeme bu görüşünü ünlü Hâkim Frankfurter'in çok güzel bir biçimde betimlediği düşüncesiyle kapatacaktır: Şu inancımızı yineliyoruz: 'ülkemizin varlığını, devletle dinin tamamen ayrılığının uygunluğu inancı üzerine kuruyoruz; hem devlet hem de din için en iyisi budur' (Everson vs Board of Education, 330 U.S, 59). Başka alanlarda değilse bile, Kiliseyle Devlet arasındaki ilişkilerde 'sağlam sınırlar sağlam komşulukların gelişmesini sağlar' (McCallum v. Board of Education, 333 U.S., 203, 232 -1948).

"590 sayılı yasa tasarısının yasallaşmasını tamamen yasaklayan bir karar alınmıştır".

Bu mahkeme kararının en çarpıcı paragrafını bir kez daha yinelemek gerekiyor: "Anayasaya yapılan Birinci Düzeltme ilkelerinin içeriği ve uygulaması kamuoyu tarafından veya çoğunluğun oyuyla belirlenmemiştir. 590 sayılı yasa tasarısını savunanların çoğunluk veya azınlık olmasının anayasal bir yönetim sisteminde hiçbir anlamı yoktur."

Bize öğretilen demokrasi neydi? "Çoğunluğun yönetimi" değil miydi? Ama bu paragrafta sistemin ideologları açık açık "Benim anayasal dayatmalarım çoğunluğun oyuyla belirlenemez" demiyor mu? Karl Marx ünlü bir eserinin sayfa kenarlarına, "Devlet = Demokrasi = Sınıf Diktatörlüğü" denkliğini düşmemiş miydi? Hangi demokrasi tanımını benimseyeceğiz şimdi? Demokrasinin bir sınıf kavramı olduğunu unutturmalarına izin verecek miyiz? Amerika'nın laiklik savaşımının altından, belli eyaletlerdeki feodal mentaliteye sahip çoğunluğun isteğine karşın emperyalist burjuvazinin çıkarlarının korunacağı iletisi çıkmıyor mu? Çekince "dinsel" bağnazlığın yanı sıra, sınıf savaşımının "laiklik savaşımı maskesi" altında unutturulmaya çalışılmasındadır. Amerika'da, Türkiye'de, İran'da, Irak'da, Afganistan'da, Cezayir'de, Filistin'de din maskesi altında verilen savaşımlar özünde şu veya bu biçimiyle sınıf savaşımıdır. Amerikan emperyalist burjuvazisi, hayır işleri, emlak ve araba komisyonculuğu, vb. küçük burjuva meslekleriyle yaşamını sürdürmeye çalışan, serbest pazar ekonomisinde ne uzayıp ne de kısalabilen ama bunun yarattığı düş kırıklığını hafifletebilmek için, köktendinciliğe sığınan bu kitleyle oynadığı "demokrasi" oyununu kazanır. Türkiye'de yerli ve yabancı emperyalistlerle geçici olarak etkisizleştirilmiş işçi sınıfı arasında süren sınıf savaşımının yanı sıra merkantilist kapitalist kesim de pazarda kârlı bir yer bulabilmek için, Nizam, Refah, Fazilet, Saadet, AK gibi sloganlarla ve "harici bedhahtların" desteğiyle yok olmama savaşını sürdürmüyor mu?

Prof. Dr. Rennan Pekünlü

Muharrem ve Alevilik

Muharrem ayı malum Alevilerin matem ayıdır. Bu ayda oruç tutarlar, ibadet ederler. Bu ibadetlerden oruç tutmak, diğer ramazan orucu gibi değildir. 12 gün öncelikle su içmez, tıraş olmazlar, yıkanmazlar, aynaya bakmazlar, tırnak kesmezler, et yemezler ve en mühimi cinsi münasebette bulunmazlar. Sadece İmam Hüseyin aşkına gözyaşı dökerler. Ağlayan birini görünce "Gözyaşın İmam Hüseyin'e olsun" derler. Bu genellikle Türkler'in Müslümanlığı kabul etmesiyle başlamış ve bugüne kadar gelmiştir. Yani 900-1000 yıllarından başlayarak takriben 1000 yıldır devam etmektedir.

Bu arada bir televizyon ile bir radyo 4 yıldır bu ay içinde Aleviliğe ait program yapıyorlar. Bu cesareti gösteren tv ve radyocuları kutluyorum. Ancak izlediğim programlarda bazı yanlış şeyler söyleniyor.

Neler yanlıştı önce onu söyleyeyim. Önce 1400 senedir Müslüman olduğumuz nereden çıktı? 400 yıllık bir yanlış var. Sonra nasıl Müslüman olduk? Onu aşağıda anlatacağım.

Alevi dedelerinin hepsinin Hz. Ali soyundan olduğu bir uydurmadır. Benim soyumun İmam Rıza'ya gittiği söyleniyor. Bunu Cavit Baysun'a 1957'de söylediğim zaman "Oğlum senin hatların Orta Asya'dan gelişini kanıtlıyor. Sen nasıl Arap soyundan olursun?" demişti. Hünkar Hacı Bektaş da Hz. Ali soyundan değildir. Şah İsmail de Hz. Ali soyundan değildir. Bunlar sonradan uydurma secerelerle Hz. Ali'ye bağlanmışlardır. Şah İsmail, Uzun Hasan torunudur.

Şimdi gelelim nasıl Müslüman olduğumuza. Araplar'ın Heredot'u denilen tarihçi Taberi'den bir iki alıntı yaparak başlayalım."Araplar'ın Ceyhun'u geçip Maveraünnehir'i zapt etmek niyetlerini açığa vurmaları Haccac tarafından 705 yılında Horansan Valiliği'ne tayin edilen Kuteybe ile başlar" (1) diyor Taberi. Zalimliği ile ünlü Türk düşmanı Kuteybe'nin yaptıklarına kısaca göz atalım. Buhara'yı almakta çok zorlanan Kuteybe, ganimet ve paradan başka bir şey düşünmeyen askerlerine "Her kim Türkler'den bir BAŞ getirirse 100 Dirhem vereceğim" (2) diyor. Kuteybe 707'de (bir kaynak 709 diyor) Buhara'yı alır. Herkesi kılıçtan geçirir. Yağma ve tecavüz serbesttir. İşe yarayanlardan 50 bin köle alınır. Buhara Melikesi Hatun'nun genç oğlu Tuğsak kukla hükümet olarak bırakılır.

Kuteybe'yi büyük İslam kahramanı diye öven Türk yazarı Z. Kitapçı bile onun hakkında "insafsız, korkunç, dehşet verici" demekten kendini alamıyor.

Talkan Şehri'nin Meliki Sehre, şehri terk eder. Kuteybe şehre savaşsız girer. Kuteybe ibret olsun diye "hükümetteki ahalisini kılıçtan geçirir. Ne kadar kırabilirlerse kırarlar. Bunun üzerine Kuteybe'nin askeri orada hesapsız (Türk) adam öldürdü."

Askerleri öldürmekten yorulan Kuteybe'nin aklına başka bir fikir gelir. Geri kalanları ağaçlara asar. "Talkan'a giden yolun 4 fersah (24 km) mesafede olan kısmı asılan Türkler'in cesetleriyle korkunç bir orman görüntüsü arz ediyordu" (3).

Feryab teslim olmadığı için tüm şehri yaktırır. Kuteybe Bazgız (Bağlam) Kalesi'ni alamaz. Hileye başvurur. Kale Tarkanı Neyzek'i yanına getirir. Kimseyi öldürmeyeceğini yeminle söyler. Kale teslim olur. Sözünde durmaz. Tarkan'ın iki oğlunu öldüreceği zaman Tarkan, "Beni öldür onların ne günahı var" der. Kuteybe "Acele etme, onlar ölecek sıra sana da gelecek" der. Toplanmış halkın ve Tarkan'nın önünde iki genci boğazlatır. Ardından 700 Türk savaşçının kellelerini uçurup derilerini yüzer. En son kalan Tarkan'ı ise bizzat kendisi öldürür. Kesilen başlar insanlık dışı ve soğukkanlılıkla Haccac'a gönderilir" (4).

Harezm'de de aldığı 4000 baş esiri öldürtür (5).

Harezm'in büyük Türk bilgini Biruni bakın ne diyor: "Kuteybe her çareye başvurarak Harezmliler'in yazılı dilini bilenlerini, geleneklerini koruyanlarını, bu tür bilginleri yok etti. Böylece her şey karanlıklara gömüldü. İslam Harezmliler'in içine girerken onların tarihi hakkında bilinenleri artık öğrenme olasılığı bırakmadı." (6)

Şimdi Kuteybe'nin sonuna gelelim: "Süleyman B. Abdülmelik halife olur ki bu Kuteybe'ye büyük kin besliyordu. Kuteybe'nin fazla şansı yoktur. İsyan eder. Ancak bizzat kendi emrindeki komutanlar tarafından 11 yakını ile beraber kafaları kesilir. Kuteybe yerine Yezid B. Mehlep tayin edilir. O da Kuteybe'yi aratmaz. Dağıstan'da kuşatma uzun sürdü. Dağıstan'ın Türkleri'nden Sol Türk (Sultekin) kimseye dokunulmaması kaydıyla teslim oldu. Yezid sözünde durmadı. 14 bin kişiyi katletti. Şehri yağmaladı." (7)

Curcan halkı ayaklanıp Esed B. Abdullah komutasındaki birlikleri yok eder. Yezid öfke içindedir. "Curcanlılar'ı mağlup ettiğimde üzerlerinden kılıcı kaldırmaya, ta ki akan kanlardan değirmen döndürülüp ekmek pişirilip yemedikçe" diye yemin eder (8). Yezid Curcan'ı 7 ay alamaz. Heyyac isimli bir askerin kule dışında olan Curcan Beyi'nin yerini Yezid'e bildirmesi sonunda Curcan'ı alır. "İmdi hepsi çıkıp Yezid'in yanına geldiler. Yezid buyurdu: Avretlerini ve oğullarını esir ettiler ve beylerinin başını kesip hisara viran ettiler. Ordan dönüp şehre geldiler ve şehri muhasara ettiler ve mancınıklar kurdular ve buyurdu ateş ettiler ve mecel vermeyip zorla aldılar." (9)

Şimdi sıra Allah'a verdiği sözü yerine getirmeye geldi. Bu maksat için 12 bin kişiyi ayırdı. Onları Curcan'ın vadilerinden biri olan Enderhiz'e doğru sevk etti. Akibetlerinin ne olacağını ve niçin toparlandıklarından tamamen habersiz olan bu zavallılar (Türkler) Enderiz Vadisi'ne gelince durduruldular. Ondan sonra Yezid yanındaki Arap askerlerine dönerek "Bunlardan intikam almak isteyen alsın" emrini verdi. Her Arap bir hamlede 4-5 Türk'ün işini bitiriyordu. Yezid 12 bin kişiyi böyle feci bir şekilde kılıçtan geçirdikten sonra tepeler gibi yığılıp kalan bu kafa kol ve gövdeler üzerine doğru suyun mecrasını değiştirdi. Bu kan nehri ilerideki bir değirmene ulaşıyordu. En sonunda bu kanların öğüttüğü ekmeklerden yedi. Böylelikle yemini yerini buldu. Kaynaklar Curcan da Yezid'in 40 bin Türk öldürdüğünü yazıyor.

Gelelim Yezid'in sonuna. Bunu da Taberi'den dinleyelim: "721'de Mesleme ve Abbas adlı iki komutanın önderliğinde toplanan çok kuvvetli hilafet ordusu ile girdiği ve her iki taraftan on binlerce Müslümanın birbirini kırdığı korkunç kanlı savaşın sonunda Yezid B. Mehlep'in sonu ölüm olur. Abbas da ölmüştür. İslam tarihinde gelenek olduğu üzere kafası kesilir ve halifeye yollanır. Ardından Mehlep'in 300 yakınının daha kafası kesilir. Savaş genişleyen bir alanda ve Mehlep'in sülalesi ve taraftarları kurutuluncaya kadar sürdü. Sayısız kelle daha uçuruldu. Nihayet sıra karılara geldi ve Mesleme bunları da köle ve cariye olarak Cerrah B. Hakem'e satarak sonunu noktalamış oldu" (10).

Şimdi Türkler'in büyük lideri Sulukağan'a gelelim. 717'de Halife Ömer B. Abdülaziz yeni valiye Seyhan'ı geçmesini buyurdu. Seyhan'ın doğusuna geçmek bir yana batısına gelen Türkler'le bile başa çıkamayan vali, Türkler'e karşı Çin'den yardım istedi. 712'de Türkeş kuvvetleri Semerkant yakınına kadar sokuldu ve Araplar'ı çembere aldı. 724'de Halife Hişama Horasan'a Müslim B. Said'i vali atadı. Müslim Seyhan'ın doğusuna geçti. Araplar'ı Sulu Kağan karşıladı. Araplar "Yevmel Ataş" dedikleri savaşta perişan oldular. Ağırlıklarını bırakarak kaçtılar. Seyhan'ın doğusu Araplar'dan temizlendi. Bundan sonra Araplar 15 yıl hiçbir şey yapamadılar. 726'da yeni vali de Sulu Kağan karşısında yenildi. 728'de Sulu Kağan Buhara'yı zapt etti. Sulu Kağan 730'da Semerkant'ı kuşatmaya giderken, Arap ordusunun geldiğini haber alıp 12 bin kişilik ordunun 10 binini katletti. Nihayet Sulu Kağan kendi soyundan Cumukan Boyu'nun Beyi Baga Tarkan tarafından öldürüldü. Bu olaya en çok sevinen Araplar oldu.

Artık Halife Osman'ın oğlu Sait olayından ve başka bir sürü Türkler'e yapılan işkencelerden bahsetmeyelim. Bunları öğrenmek isteyen Taberi'yi okuyabilir, Erdoğan Aydın'ın *Nasıl Müslüman Olduk* isimli eserini okuyabilir.

Bizler Hz. Ali katledildiği zaman ve İmam Hüseyin Kerbela'da şehit edildiği zaman Müslüman değildik. İmam Hüseyin 10 Ekim 680'de şehit edildi.

Karahan Hakanı Satık Buğra güya bir rüya görüyor ve böylece Müslüman oluyor.

Oğuz Yapku Devleti'yle arası açılan Selçuk (Selçik) Bey Cent'e kaçar. Bu Oğuz Yapku Devleti Hazarlar olmalıdır. Hazarlar olduğu Selçuk'un çocuklarının isimlerinden anlaşılıyor. Çocuklarının adları İsrail, Mikail ve Davut'tur. Hazarlar bir müddet önce Musevi olmuşlardı.

"Selçuk bir süre sonra Kınık Boyu ileri gelenleriyle bir toplantı yaparak içinde bulundukları şartları müzakere edip değerlendirdi. Ve onlara, biz göç edip yerleştiğimiz bu ülkede hâkim din halinde İslamiyet'i kabul etmek zorundayız. Aksi takdirde bir devlet halinde büyüyüp gelişemeyiz. Önemsiz küçük bir kitle olarak yaşamaya mahkûm oluruz" (11) dedi ve bir İslam valisinden din bilgini istedi. Bu tarih 960 olarak veriliyor tarihçiler tarafından. Bize göre bu tarih biraz daha sonradır.

Bu kadar kavgadan ve mücadeleden sonra Türkler kendiliklerinden Müslüman oluyor. Fakat Türkler Arapça bilmezler. Ayrıca okuma yazma da yoktur. Bu arada Yesi'de bir Ahmet Yesevi çıkıyor. Kadınlarla erkeklere bir arada ders veriyor. Zaten Türklerde bütün toplantılar kadınlarla birlikte yapılır. Ahmet Yesevi basit ve kısa bilgilerle Müslüman yapmaya çalışıyor. Şamanizmden gelen eski alışkanlıklarıyla beraber yeni bilgileri harmanlıyor. Horasan'dan gelen Hz. Ali soyundan birçok kişiyle temas ettiklerinden o soyun uğradığı kötülüklerle kendilerine yapılanların aynı olduğunu görüyor ve bu sayede hepsi Alevi oluyor. Ayrıca Oğuzlar törenlere çok bağlıdırlar. Oğuz Han'ı bir ilah derecesinde seven sayan topluluklardır. İşte Oğuz Han sevgi ve saygısı Hz. Ali'ye geçmiştir. Yani Oğuzlar Hz. Ali ile Oğuz Han'ı özdeşleştirmişlerdir.

Prof. Köprülü Anadolu Türkleri için "Bu Türk aşiretleri genellikle Müslüman olmakla beraber her türlü bağnazlıkta uzaktırlar" diyor ve devamla "Çok eski budunsal geleneklerini dıştan Müslümanlık cilası ile cilalanmış basit bir şekilde uygun eski Türk şamanizminin devamıdır" (12). Aleviler soy olarak Oğuz Soyu'nun 24 boyundandır. Alevilik'le Oğuz Soyu aynı şeydir. Ne yazık ki Aleviler Oğuz Han'ı unutmuştur. Aleviler cemevine karı koca beraber girer. İkrar birlikte verilir. Hünkar Hacı Bektaş Veli de Alevi'dir. Bektaşiler'le Aleviler'in farkını Balım Sultan koydu. Onlar soy gözetmezler. Rum da, Ermeni de, Arnavut da ceme girer ve ikrar verir. Bektaşilik'te bekâr erkek ve kadın da ceme gider. Bunlara "mücerret" denir.

Daha fazla yazmak istemiyorum. Sadece bir ilave yapmak istiyorum. Rahmetli Çağatay Ulucay'ın verdiği bir isim listesi var. Hepsini vermeyeceğim. İsimler şunlar: Karaca Ahmet, Sindel Baba, Bozdoğan, Yola Geldi Baba, Revak Sultan, Haki Baba, Arık Dede, Yatağan Mahmut, bunlar ve daha birçoklarının hepsi Alevi'dir. Dikkat edilirse ilk isimleri tamamen Türk isimleridir. Müslüman olunca yanına Arap ismi almışlardır.

Gelelim bugünkü hükümetin durumuna. Bugün bir numaralı gündemleri başörtüsü. Atatürk inkilaplarının altını oymaya devam ediyorlar. Bakalım nereye kadar gitmesine müsaade edilecek. Böyle bir hükümetten Aleviler'e yakınlık beklenir mi? Olsa olsa birkaç açıkgöz Alevi'ye daha mebusluk verilebilir. Ama bu durum Aleviler'in tümünü kapsar mı? Geçelim efendim. Belediye reisi iken Karaca Ahmet'e neler yaptığını bilmeyen var mı? Ben titizlikle izliyorum. Bu nereye kadar devam edecek. Ya bu memleketten biz Atatürkçüler gideceğiz ya da ... Bizim gitmeye hiç niyetimiz yok.

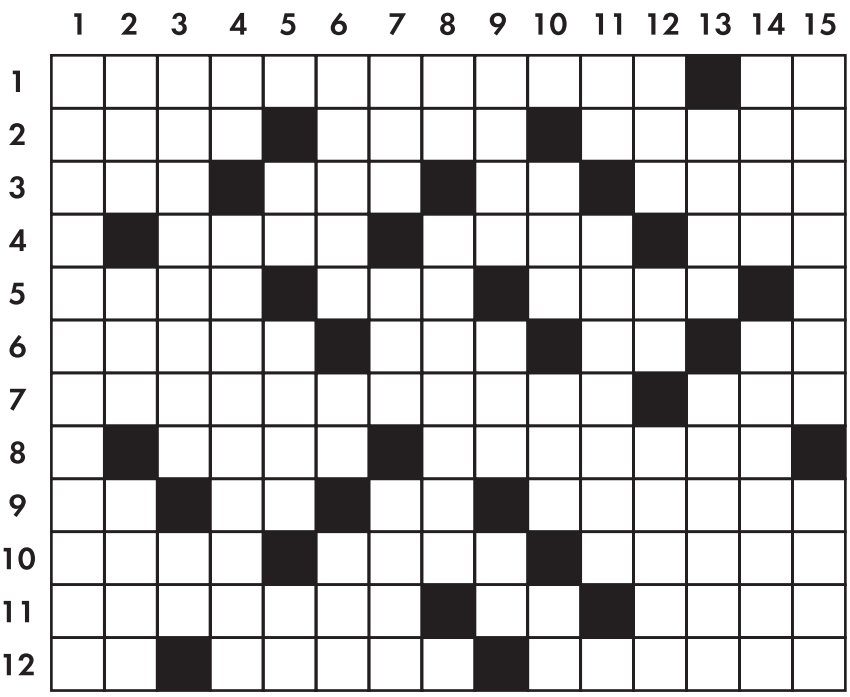
DİPNOTLAR

1) Taberi, C.3, s.344.
2) Taberi, C.3, s.352.
3) İbni Dahkan.
4) Taberi, C.3, s.346.
5) Taberi, C.3, s.349-350.
6) D. Avcıoğlu, *Türk Tarihi.*
7) Taberi, C.3, s.380-381.
8) Age.
9) Age.
10)Taberi, C.3, s.399-404.
11) Ali Sevim, Erdoğan Mercil, *Selçuklu Devleti Tarihi.*
12) Prof. F. Köprülü, *İlk Mutasavıflar.*

Yatağanoğlu Alimcan

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) *Tekrarın Tekrarı, Şiir ve Eleştiri, Yazıdan Bakmak* gibi yapıtları da üretmiş, Türk şiirinin en önemli eleştirmenlerinden, geçtiğimiz ay yitirdiğimiz şair, eleştirmen ve çeviri ustası.- Şaşma belirten bir sözcük.
2) İtikat.- Gerçek.- Bir peygamber.
3) Halk dilinde "yara".- Sert bir içki.- Hile, aldatma.- Bir renk.
4) Ankara'nın bir ilçesi.- "…*bozan*"(- Nesli Çölgeçen'in bir filmi).- Etiyopya'da bir soyluluk unvanı.
5) "Agop …" (1913-1990 yılları arasında yaşamış "Yeniler Grubu" ressamlarımızdan).- Değerli bir süs taşı.- Kaygı, dert.
6) Eski dilde "nehirler, ırmaklar".- Saadet.- İlgi eki.- Kiloamperin kısaltması.
7) (Herhangi bir düzen) iyi işlemez duruma gelmek, gevşemek.- Ün, şöhret.
8) Afrika ve Madagaskar Devletler Birliği'nin kısaltması.- Amerika yerlilerinin çarığı tarzında yapılan ayakkabı.
9) "Oturağında … bitmek" (Bir yerde çok oturmak).- Endonezya'nın plaka imi.- Protaktinyum'um simgesi.- "Yaser …." (Filistinli ünlü siyaset adamı)
10) Düşmandan ele geçirilen mal.- Koruyucu, kayırıcı.- İğdiş etme.
11) *Otello, Sevil Berberi, Hırsız Saksağan* gibi operaları da besteleyen 1792-1868 yılları arasında yaşamış ünlü İtalyan besteci.- Tantal'ın simgesi.- Alaturka müzikte bir makam.
12) "Durak" anlamında bir müzik terimi.- Uzaklaşma.- 1973'e dek İngiliz Hondurası olarak bilinen Orta Amerika'da bir devlet.

Yukarıdan aşağıya

1) *Benim Cici Silahım, Fahrenheit 9/11, Hasta* gibi filmleriyle ABD'de olay yaratan belgeselci.
2) Bir tembih sözü.- Hücre yapımında bulunan ve proteinlerin oluşturulmasında önemli rol oynayan asit grubunun kısaltması.- Muğla'nın Fethiye İlçesi yakınlarındaki Antik Likya kentlerinden biri.
3) Osmanlı sarayının sınırları içinde yalnız padişahla yakınlarına ayrılmış bulunan bahçe ve bostanlara verilen ad.- Sezyum'um simgesi.
4) Manganez'in simgesi.- Avşa Adası'nda yetişen bir üzüm cinsi.
5) Klor'un simgesi.- İstanbul'da bir semt.- İran'ın plaka imi.
6) Motosikletin kullanışlılığını ve özellikle bazı bölgelerde ayağını yere koymaması gereken sürücünün ustalık ve denge yeteneğini ortaya koyan motosiklet yarışı.- Bir nota.- Ö. Lütfi Akad'ın bir filmi.
7) Güneydoğu Asya'da özellikle de Laos'ta kullanılan ağızlı org türlerinden birine verilen ad.- Japonya'da Buda rahibesi.- Üstün başarı gösteren sporculara verilen armağan.
8) Türk resminde bir topluluğa adını veren harfin okunuşu.- Belirmek, biçimlenmek.
9) Hadise, vaka.- Tahıl işleri ile ilgili bir kuruluşumuzu simgeleyen kısaltma.- "Kırmızı bir … oluyor soluğum / Yüzümün yanmasından anlıyorum" (Cemal Süreya).
10) Ortadoğu'da bir göl.- Ağabey, abi.- Eski dilde "su".
11) "Eğil bir yol öpeyim / … karanlık görmezler".- Mehter takımında yer alan küçük bir davul.
12) "… der, peygamber demez" (Çok inatçı kişi).- Bir nota.- Gerçekte var olmayan, ancak zihinde tasarlanan.
13) Külhanbeyi bağırması.- Savaşla ilgili olan.
14) Derin olmayan, sığ.- Burdur yöresinde, kulplu, büyük bakır kepçeye verilen ad.
15) Yardımcı.- Bir karides türü.

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	K	U	D	R	E	T	A	K	S	A	L	■	K	İ	M
2	İ	R	■	O	L	A	N	A	K	■	O	K	U	M	E
3	Z	A	İ	M	■	P	İ	N	A	R	K	Ü	R	■	N
4	İ	N	C	A	L	İ	Z	■	N	E	M	R	U	T	■
5	L	İ	M	■	A	N	■	E	D	N	A	■	L	İ	F
6	H	A	A	G	■	A	N	K	A	■	N	E	T	■	R
7	A	■	L	E	Ş	K	E	R	■	A	R	M	A	D	A
8	N	D	■	L	U	■	M	A	T	B	U	■	Y	E	N
9	Ç	E	N	E	■	S	E	N	E	■	H	E	■	R	C
10	E	L	E	N	İ	K	A	■	A	B	U	H	A	V	A
11	R	İ	V	E	R	A	■	A	L	A	■	İ	D	İ	L
12	■	M	A	K	İ	■	A	L	İ	■	A	L	A	Ş	A

Mart sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Gülçin Boyacı** (Ankara), **Adnan Salman** (Zonguldak) ve **Ali Tafur** (Diyarbakır) Simone Berteaut'nun Agora Kitaplığı'ndan çıkan *Edith Piaf, Kaldırım Serçesi* adlı kitabını kazandı. Nisan bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz 3 kişi, Dr. Vural Yiğit'in Evrim Yayınevi'nden çıkan *Evrenin Öyküsü* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Nisan tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

